

Złożenie pracy online:
2017-04-24 23:25:02
Kod pracy:
2373/4097/CloudA

Adrianna Skoczek
(nr albumu: 21614)

Praca magisterska

Cechy osobowości sprawców różnych typów przestępstw

Personality traits of perpetrators of various types of crimes

Wydział: Wydział Nauk Społecznych i
Informatyki

Kierunek: Psychologia

Specjalność: psychologia kliniczna i osobowości

Promotor: dr Michał Grygielski

Pragnę w tym miejscu złożyć serdeczne podziękowania Panu dr Michałowi Grygielskiemu, adiunktowi Wyższej Szkoły Biznesu – National Louis University z siedzibą w Nowym Sączu za wszelką pomoc, jakiej łaskaw był mi udzielić, współpracę oraz trud poniesiony przy przygotowywaniu mojej pracy magisterskiej.

Bez Pana, Pańskiego wsparcia i zaangażowania ta praca by nie powstała.

Streszczenie

Przestępstwo, to zamierzone działanie krzywdzące drugiego człowieka. Zachowania przestępcze wynikają m.in.: z zaburzeń osobowości, bądź jej specyficznych cech, działania pod wpływem środków psychoaktywnych. Praca przedstawia projekt badawczy zrealizowany w Zakładzie Karnym w Nowym Wiśniczu, z udziałem skazanych za: morderstwa, przestępstwa na tle seksualnym, kradzieże i rozboje, zaleganie z alimentami oraz znęcanie się nad bliskimi. Badania przeprowadzono za pomocą polskiej adaptacji testu PAI, dokonanej przez autorkę pracy. Prezentowane wyniki i ich statystyczne analizy ukazały specyficzne cechy osobowości sprawców poszczególnych grup przestępstw.

Morderców charakteryzuje niski poziom: manii, uzależnienia od narkotyków, odrzucenia terapii, dominacji, ciepła; przestępców na tle seksualnym wysoki poziom: uzależnienia od środków psychoaktywnych, odrzucenia terapii, izolacji społecznej i niski poziom: agresji, dominacji; skazanych za kradzież wysoki poziom paranoi, niski izolacji społecznej; zalegających z alimentami wysoki poziom negatywnego wrażenia, odczuć somatycznych, napięcia, zaburzeń lękowych, depresji, manii, paranoi, schizofrenii, antyspołeczności, borderline, uzależnienia od środków psychoaktywnych, agresji, myśli samobójczych, dominacji, odrzucenia terapii, ciepła, stresu. Natomiast skazanych za znęcanie się niski poziom wszystkich wcześniej wymienionych cech.

Dowiedziano, że najczęściej przestępstw dokonują: kawalerowie, najrzadziej rozwodnicy i wdowcy, częściej osoby z wykształceniem zawodowym, rzadziej z wyższym. Rezultaty badań mogą być wykorzystane w resocjalizacji osób zaburzonych, uzależnionych, a także mogą być podstawą do opracowania programu działań zapobiegających przestępczości.

Słowa kluczowe

przestępczość, osobowość, więźniowie, morderstwo, znęcanie się, alimenty, wykorzystywanie seksualne, kradzież

Abstract

Crime is a deliberate action harming another person. Criminal actions result from identity disorders, or only its specific features, as well as from acting under the influence of psychoactive pills. This study was conducted in Nowy Wiśnicz, with prisoners sentenced for: murders, sex crimes, theft and robbery, maintenance, bullying. A Polish adaptation of PAI test, made by the author of the study, was used. The study results and its statistical analysis showed characteristic personality features of particular criminal groups.

Murderers are distinguished by a low level of: mania, drug addiction, therapy rejection, domination, warmth; sex criminals by high level of addiction to psychoactive pills, therapy rejection, social isolation, low level of aggression and domination; thieves by high level of paranoia, low level of social isolation; maintenance payers by high level of negative impression, somatic feelings, tension, anxiety disorders, depression, mania, paranoia, schizophrenia, antisocial behaviour, borderline, addiction to psychoactive pills, aggression, suicidal thoughts, domination, therapy rejection, warmth, stress. Bullying criminals by low level of everything mentioned above.

Singles commit crimes most often, the divorced and widowers the least; more often those with vocational than those with higher education. The results can be used in rehabilitation of disturbed people, addicts, and become the basis for preparing actions reducing frequency of committing crimes.

Keywords

criminality, personality, prisoners, murder, bullying, maintenance, sexual abuse, theft

Spis treści

Spis treści	1
Wstęp.....	3
1. Teoretyczne podstawy badań własnych	12
1.1 Zjawisko przestępczości w teoriach i badaniach psychologicznych	12
1.1.1 Geneza problematyki.....	12
1.1.2 Teorie wyjaśniające zjawisko przestępczości.....	13
1.1.3 Psychologia sprawców przestępstw - motywacja działań przestępnych	19
1.1.4 Psychologiczna charakterystyka procesu motywacyjnego	21
1.1.5 Destruktywne emocje w etiologii zachowań przestępczych	24
1.1.6 Motywacja zachowań agresywnych sprawców przestępstw	31
1.1.7 Diagnoza procesów motywacyjnych sprawców przestępstw	35
1.1.8 Motywacja sprawców zabójstw.....	37
1.1.9 Osoba uzależniona jako przestępca	38
1.1.10 Narkomania, lekomania a przestępstwo	39
1.1.11 Kryminalistyczne aspekty chorób psychicznych.....	40
1.1.12 Statystyki przestępczości w Polsce	40
1.2 Problematyka osobowości w psychologii	42
1.2.1 Teorie osobowości.....	42
1.2.2 Zaburzenie osobowości	58
1.3 Osobowościowe uwarunkowania zachowań przestępczych.....	72
1.3.1 Wybrane cechy osobowości przestępców	73
1.3.2 Resocjalizacja, a osobowość przestępców.....	78
2. Metodologia badań własnych.....	82
2.1 Problemy i hipotezy badawcze.....	82
2.2 Zastosowana metoda	83

2.2.1 Rozwój testu PAI autorstwa L. C. Morey'a – podstawy teoretyczne.....	83
2.2.2 Rzetelność testu PAI.....	90
2.3 Opis grupy badanych osób	91
2.4 Procedura badania	92
3. Analiza wyników badań własnych i ich psychologiczna interpretacja	93
3.1 Narzędzia analizy statystycznej.....	93
3.1.1 Wyniki badań	95
3.2 Dyskusja wyników	172
Zakończenie.....	190
Bibliografia.....	199
Spis tabel	225
Spis rycin.....	228
Załączniki	229

Wstęp

Zachowania przestępcze można zaobserwować w codziennym życiu. Świadcami takich zachowań możemy być sami czy to będąc bezpośrednimi obserwatorami takich działań, czy też poprzez mass media, czy portale społecznościowe. Z problemem działań przestępczych ludzkość zmagają się od wielu wieków. Każda nauka, religia, podejmuje rozważania na temat czynów złych i dobrych. Natura ludzka jest odmienna od natury pozostałych organizmów żywych. Człowiek jest obdarzony rozumem i wolną wolą. Jest zarówno dobry, jak i zły. Predyspozycje do bycia dobrym są wrodzone. W ciągu życia mogą one, na skutek chorób, w tym psychicznych oraz wpływów środowiskowych, ulec przekształceniu, powodując utratę zdolności do rozpoznawania swoich czynów. Stąd wzięło się pojęcie ograniczonej poczytalności.

Niekiedy ludzie z patologiami psychicznymi wiele lat prawidłowo funkcjonujący w społeczeństwie, dopuszczają się w tajemnicy czynów niezgodnych z prawem, nieakceptowanych przez resztę społeczeństwa (Andrejew, 1986).

Również określenie samej patologii jest kłopotliwe. Uważa się, że jest to chorobliwy brak wrażliwości na cierpienie i krzywdę zadawaną drugiemu człowiekowi (Kluczyńska, 2005).

Trudno też jest ocenić, czy zachowania patologiczne są uwarunkowane genetycznie, czy też są efektem urazów, chorób, czy wpływu środowiska (Kluczyńska, 2005; Czerwińska, 1995, Ciosek, Pastwa – Wojciechowska, 2016 za: Bielska, 2003).

Ważnym zatem jest spojrzenie na problem takich zachowań z różnych perspektyw, interdyscyplinarnie. Nie wystarczy opisać takie działania za pomocą jedynie wiedzy psychologicznej. Należy odnieść się także do teorii ewolucji, medycyny, resocjalizacji, pedagogiki. Kolejnym problemem jest dostosowanie warunków, w jakich przebywa skazany, do potrzeb resocjalizacji, jak również jego potrzebę motywacji do zmiany. W każdym przypadku należy przyjrzeć się zjawisku wykroczenia poza normy, czego jedną z wielu przyczyn są cechy i zaburzenia osobowości ludzi, którzy się ich dopuścili.

Osobowość jest bardzo szerokim pojęciem, podstawowym w psychologii. Wielu badaczy podejmuje trud jej zdefiniowania. Między innymi: G. Allport, R. B. Cattell, H. J.

Eysenck, Z. Freud, A. Adler, K. Horney, C. G. Jung, A. Maslow, C. Rogers, J. Rotter, W. Mischel, A. Bandura, N. Cantor, G. Kelly, J. Loewinger.

Celem pracy jest zbadanie korelacji pomiędzy cechami osobowości, a popełnionym czynem zabronionym, analiza tych cech, które są specyficzne u osób badanych, które popełniły określone przestępstwa oraz zidentyfikowanie zaburzeń osobowości u sprawców różnych typów przestępstw.

Cechy osobowości to składowe osobowości określające ludzkie zachowania w konkretnych sytuacjach. Jednostka może być porywcza, spokojna, cechować się ekstrawertywnością bądź introwertywnością, sumiennością lub lenistwem, psychopatycznością, otwartością, ugodowością, nadmierną agresją i wieloma innymi. W przypadku ludzi o zaburzonym zachowaniu stwierdza się patologię cech, a co za tym idzie zachowania. Takimi patologicznymi cechami charakteryzują się jednostki wykraczające poza normy prawa, będące przestępcami (Stagner, 1937 za: Pervin, 2002). Przestępstwo samo w sobie jest złem, zachowaniem przynoszącym cierpienie drugiej jednostce poprzez na przykład wykorzystanie, skrzywdzenie, skaleczenie, spowodowanie wypadku (Hołyst, 2009).

Psychologia kryminalistyczna to jedna z najbardziej rozwijających się gałęzi psychologii stosowanej w dzisiejszym świecie. Z problemem przestępczości mamy do czynienia już od wielu wieków. Przestępców przybywa z dnia na dzień. Badacze podjęli trud badania jednostek w stanie uwięzienia, jednak dane te zmieniają się, dlatego warto przybliżyć je jeszcze raz. Problemy zaburzeń osobowości są największymi w dzisiejszej strukturze więziennej. Profesjonaliści różnych dziedzin zastanawiają się, nad możliwością badania więźniów, ich resocjalizacją i warunkami odbycia kary uwięzienia (Hołyst, 2009a).

Wykroczenia różnią się nasileniem między sobą. Istnieje wiele przestępstw, a liczba popełniających je stale rośnie, co stanowi prawdziwy problem. Największymi przestępstwami są: zabójstwo, rabunek, kradzież, znęcanie się, przestępstwa na tle seksualnym. Wyroki także się różnią od siebie. W trakcie resocjalizacji ważne jest stworzenie profili psychologicznych jednostek, dostosowanie warunków życia w izolacji więziennej (Pospiszyl, 2002).

Problem przestępczości nie dotyczy jedynie mężczyzn, często czynów przestępczych dokonują kobiety, ale także nieletni. Problemem są również uzależnienia od różnych substancji pod wpływem, których jednostki popełniają czyny nieświadomie. Statystyki są zatrważające (Hołyst, 2009; Zawłocki, 2008).

Główne cechy osobowości sprawców zabójstw to: egocentryzm, niewykształcona osobowość wyższa, nieprzystosowanie społeczne i niewykształcone postawy moralne, niski poziom świadomości społecznej, agresja, infantylizm. Przestępców na tle seksualnym cechuje: wrogość, egocentryzm, dominacja, nieumiejętność tworzenia satysfakcjonujących związków międzyludzkich. Zabójcy na tle ekonomicznym: są lekkomyślni, nie mają zbyt wielu pozytywnych kontaktów z ludźmi. Cechy te różnią się w zależności od popełnionego przestępstwa (Bielska, 2003).

Przestępczość nieletnich, a także uzależnienia zaczynają się w bardzo młodym wieku. Powszechnie znany jest fakt, że uzależnienie od alkoholu u rodziców, przemoc w rodzinie, jakiej doznaje dziecko, narażenie na sadystyczne sceny mają ogromny wpływ na pojawienie się zachowań patologicznych. Podobnie oddziałuje grupa rówieśnicza w której funkcjonuje dziecko, w której chciałoby się znaleźć lub od której nie może się oderwać (Urban, Stanik, 2007).

Zachowania patologiczne, sprzeczne z obowiązującymi normami prawnymi i moralnymi, są cechą charakterystyczną przestępczości nieletnich. Niewłaściwe zachowania młodych ludzi określa się również jako demoralizację, czyn karalny. Demoralizacja polega na naruszaniu zasad współżycia społecznego, dopuszczeniu się czynu zabronionego, uchylaniu się od obowiązku szkolnego, spożywaniu alkoholu, nadużywaniu środków odurzających, uprawianiu nierzędu, włóczęgostwie, przynależności do grup przestępczych. Małoletnimi przestępcami są zarówno chłopcy, jak i dziewczęta, które są dziś równie brutalne, wrogie i agresywne jak chłopcy (Andrejew, 1986; Dz. U. 1982; Podgórecki, 1969).

Nieletni przestępcy wywodzą się najczęściej z rodzin patologicznych, a ich rozwój intelektualny jest najczęściej na poziomie przeciętnym lub poniżej przeciętnego lub wręcz wykazują lekkie upośledzenie umysłowe (Hołyst, 2005).

W kształtowaniu postaw i osobowości dziecka najważniejszą rolę pełni rodzina i więź emocjonalna pomiędzy członkami rodziny. To rodzina jest dla dziecka miejscem przystosowania do życia, to stąd czerpie wzorce zachowań, a potem powiela je w dorosłym życiu. Dlatego też prawidłowe wychowanie młodego pokolenia jest tak ważne. Dzieci przejmują od rodziców i rodziny normy i wzorce osobowe. W sytuacji, kiedy dochodzi do osłabienia autorytetu rodziców, rosną wpływy otoczenia, jest to moment w którym dziecko jest narażone na niekorzystny wpływ na proces socjalizacji. Sprzyja temu również praca

zawodowa rodziców, permanentny brak czasu, rozłąka, emigracja w celach zarobkowych (Urban, Stanik, 2007; Tyszka, 2001).

Błędy popełniane przez rodziców w procesie wychowania dzieci takie jak: agresja, obojętność, rygorizm, hamowanie aktywności, wyręczanie, zbytnia uległość, ekstremalna akceptacja, niekonsekwencja, prowadzą do odległych w czasie skutków pod postacią zaburzeń osobowości. Tak wychowywane dziecko staje się niesamodzielne, lęklive, ma ciągle poczucie zagrożenia niską samoocenę, staje się bezkrytyczne, wrogie, aż w końcu zdolne do zachowań przestępczych. Najczęściej rodziny dysfunkcyjne są źródłem nieletnich przestępców (Gurycka, 2004).

W zależności od środowiska w jakim osoba młoda żyje i wychowuje się zależy jej podejście do przestępczości. Niekiedy udaje się uratować taki podmiot przed demoralizacją, jednak nierzadko jest już za późno. Dlatego tak ważnym jest posiadanie dobrego kontaktu z dzieckiem, dobre wychowanie, w środowisku niepatologicznym. W 2002 roku liczba młodych skazanych wynosiła ponad 50 tys., natomiast osób od nich starszych nieco ponad 22 tys. (Urban, Stanik, 2008). Stanowi to istotną różnicę.

Dlatego warto poświęcić czas dziecku, na rozmowę, sprawdzenie, w jakim środowisku przebywa, jaki ma stosunek do świata, aby jak najwcześniej zapobiec zachowaniom patologicznym, zaburzeniom zachowania, które mogą się przerodzić w zaburzenie osobowości, a co za tym idzie popełnianie przestępstw w dorosłym życiu. Ważne jest zatem, aby rozmawiać z dzieckiem i to jak najczęściej, aby wychwycić pewne nieprawidłowości w zachowaniu, czy podejściu nawet do najbliższych (Popielarska, Mazurowa, 1983). Istotne jest także poznanie kultury nieletnich grup przestępczych (Urban, 2000).

Jednostki w dzisiejszych czasach dążą do władzy, wartości materialne są dla nich bardzo ważne. Część odnosi sukces swoimi siłami, jednak część ludzi ma tak silną potrzebę bycia kimś ważniejszym, że dopuszcza się przemocy (Panasiuk, 2004).

Zaburzenia osobowości, jako jeden z powodów popełniania przestępstw jest zatem istotnym parametrem do badania i określania profili psychologicznych przestępców (Pospiszyl, 2002).

Obserwowane w dzieciństwie zaburzenia zachowania prowadzą w końcu do zaburzeń osobowości, czyli wytworzenia się odmiennych sposobów postrzegania i reagowania na otoczenie. Takie zachowania utrwala się i nie ulegają modyfikacji (Gurycka, 2004).

Zaburzenia osobowości występują dosyć często, niekiedy stwierdzane są w warunkach poradni, czy oddziałów psychiatrycznych, a niekiedy dopiero w momencie popełnienia przestępstwa. W konflikt z prawem popadają najczęściej osobnicy z antyspołecznym zaburzeniem osobowości. Stanowią ok. 3% populacji z tego 4/5 to mężczyźni, a jedynie 1/5 kobiety. Antyspołeczne zaburzenie osobowości można częściej spotkać wśród więźniów, albowiem wśród nich takich jednostek jest od 20% do 70%. Są oni niewrażliwi na prawa drugiego człowieka, zachowują się agresywnie, kłamią, kradną, oszukują, podejmują działania destrukcyjne, nie potrafią się adaptować, tworzyć trwałych związków, często bywają uzależnieni od alkoholu, narkotyków (Kluczyńska, 2005).

Badania nad populacją więzienną nie są łatwe, jednak w ich historii pojawiły się badania ludzkich zachowań z perspektywy ewolucji, między innymi na plemionach Aborygenów, czy ludów zamieszkujących dolinę Amazonki, Wenezuelę (Buss, 2004 za: Hołyst, 2009), ale także badania prowadzone przez A. Ahmad (1994 za: Hołyst, 2009), w Wielkiej Brytanii dotyczące zachowań dzieci w stosunku do swoich rówieśników, S. K. Steinmetz (1978 za: Hołyst, 2009) mężów do żon i odwrotnie. Badania prowadzone w latach 1974 – 1990 dowiodły, że prawdopodobieństwo, że kobieta zostanie zamordowana przez swojego męża lub partnera jest trzy razy większe, niż morderstwo ze strony jednostki, której wcześniej nie znała (Wilson, Daly, Wright 1993 za: Hołyst, 2009). Prawdziwym problemem są zabójstwa na tle seksualnym, zazdrości. Na 300, 74 zabójstwa w Sudanie notowane są jako zabójstwo z zazdrości (Buss, 2002 za: Hołyst, 2009). Niebezpiecznym okresem jest także czas separacji, a także okres dojrzałości u kobiet, kiedy to jak wynika z badań prowadzonych w Stanach Zjednoczonych (1974 – 1990) i Australii (1968 – 1986) popełnianych jest najwięcej zabójstw. Według przyjętego prawa do 1974r. w Teksasie zdradzony mąż mógł zostać uniewinniony za popełniony czyn.

Najczęściej dochodzi do zabójstw w związkach z różnicą wieku od 10 lat wzwyż. Takie wyniki uzyskano w Australii, Stanach Zjednoczonych, Wielkiej Brytanii, Szkocji (Wilbanks, 1984 za: Hołyst, 2009).

Co więcej wraz z uzależnieniem od różnych substancji rośnie prawdopodobieństwo popełnienia przestępstwa. W Polsce dokonano badań takich jak: Polskie Badanie Przeszłości' 07 przy współpracy CBOS, PBS DGA, TNS OBOP, a z badań światowych najbardziej znane są: National Crime Victimization Survey (NCVS), w Europie: British Crime Survey (BCS) i International Crime Victim Survey (Zawłocki, 2008).

Polskim badaczem zajmującym się samooceną i samoakceptacją wśród jednostek znajdujących się w zakładach poprawczych jest R. Ł. Drwal (1981 za: Szałański, 1998). J. Szałański (1998) natomiast zajął się badaniem więźniów próbując zmierzyć ich poczucie bezpieczeństwa, koherencję, sens życia, osamotnienie, samorealizację. Poczucie koherencji badała również J. D. Niedźwiedziecka (1994 za: Szałański, 1998).

Badania prowadzone były również w Zakładzie Karnym w Oleśnicy, stwierdzono wówczas u 287 na 955 psychopatię (Pospiszyl, 2009). A. Moir i D. Jessel uzyskali wyniki: agresywni psychopaci nie są zdolni do tworzenia prawidłowych związków międzyludzkich. Ważną badaczką jest również E. Czerwińska (1995; Ciosek, Pastwa – Wojciechowska, 2016), która podjęła się trudu analizy syndromu zabójstwa. Badania prowadzili również A. Szymusik i E. Leśniak (1975 za: Bielska, 2003).

Nie można także pominąć badań młodzieży, gdyż ich działalność przestępcza wzrasta (Raport MEN, 1966; Gruszczyńska, 1998 za: Bielska, 2003). Jak wynika z badań ponad trzy czwarte młodych przestępców pochodzi z domów patologicznych, nieprzystosowanych do środowiska, uzależnionych od środków psychoaktywnych (Gierowski, 1991; Kołakowska – Przełomiec, 1991; Badźmirowska – Masłowska, 2000 za: Bielska, 2003). Wszystkie zachowania przestępcze zaczynają się poprzez bójki, ucieczki, kradzieże, wagarowanie. Podobieństwo zaburzeń osobowości dorosłych z zachowaniami buntowniczymi nieletnich jest ogromne i może świadczyć o tym, że młodociani w przyszłości będą poważnymi przestępcami (Bielska, 2003).

Co więcej ciągle rośnie liczba więźniów. Do 2012 liczba więźniów nieco spadła (EUROSTAT, 2014), jednak w tym samym czasie liczba recydywistów z kolei wzrosła o połowę. Liczba ta dotyczy osób skazanych za gwałt lub zabójstwo. Od roku 2008 liczba recydywistów utrzymuje się na poziomie około 420 tys. osób. Najbardziej rośnie liczba recydywistów. W 2007 roku natomiast 13 tys. ludzi było ponownie skazywanych za przestępstwo, w 2012 było ich już 19 tys. A. Zoll twierdzi, że te liczby zależą od tego, że

proces resocjalizacji przebiega źle (więzienia są przepełnione, brak odpowiedniej ilości terapeutów). Na obecną chwilę 65 tys. osób czeka na odbycie kary więzienia, nie ma dla nich jednak odpowiedniej ilości miejsc. Najczęściej do więzienia po raz drugi trafiają osoby młode. Natomiast po drugim przestępstwie liczba ta rośnie aż do 70% (ŁOs//gak, 2014).

Zgromadzone informacje we wszystkich źródłach są bardzo pomocne, aby porównać uzyskane wyniki i zaobserwować zmiany jakie zachodzą w zakresie samych badań, ale także w zachowaniach, motywacji przestępców, jak również przeanalizować ich pochodzenie na przestrzeni lat, warunki rozwoju, środowisko w którym żyli. Brakuje jednak badań dotyczących samych cech osobowości, jak również zaburzeń osobowości przestępców, które to są jedną z najważniejszych przyczyn popełnienia danego działania o charakterze przestępczym.

Badania prowadzone przez wymienione instytucje i badaczy ukazują spektrum możliwości badań, jednak badanie osobowości, pozostaje nadal niezbyt uchwycone. Poza tym badania na populacji więźniów i jednostek przebywających w zakładach poprawczych odbywa się średnio raz na 20 lat, co nie wnosi zbyt wiele w poprawę warunków odbycia kary, nie opisuje obecnej sytuacji w polskim więziennictwie, a co za tym idzie nie ma możliwości stworzenia warunków takich, by więzień miał możliwość pełnej resocjalizacji i powrotu do rzeczywistości po odbyciu kary. Sama odsiadka jest nieodpowiednią formą kary, nie jest ona konstruktywna w żaden sposób, zwłaszcza dla jednostek o zaburzonych osobowościach.

Problemem pracy jest określenie zależności pomiędzy cechami osobowości a skłonnością do dokonywania różnych typów przestępstw: zabójstw, nękania, rozbojów, przestępstw na tle seksualnym, a także zalegania z alimentami.

W poniższym opracowaniu badań zostało przebadanych 150 więźniów Zakładu Karnego w Nowym Wiśniczu, za pomocą testu PAI autorstwa L. C. Morey do oceny osobowości i psychopatologii, w celu ustalenia korelacji między cechami osobowości przestępców, a przestępstwem przez nich popełnionym. Każdy z więźniów został zakwalifikowany do badania przez Kierownika ds. Penitencjarnych. Osoby badane zaklasyfikowane do każdej z grup spełniają następujące kryteria: przynależność do danej grupy sprawców przestępstw:

- skazanych za morderstwo;

- skazanych za przestępstwa na tle seksualnym;
 - skazanych za rozboje lub kradzieże;
 - skazanych za zaleganie z alimentami;
 - skazanych za znęcanie się.
- każdy z przestępców reprezentuje konkretny, ściśle określony rodzaj przestępstwa.

Test ten został przetłumaczony osobiście przez autorkę, z języka angielskiego na język polski i ponownie na język angielski (back translation) celem dokładnego oddania znaczenia itemów, by jak najwierniej oddać znaczenie pierwotnej wersji testu. W tym celu kilkakrotnie autorka kontaktowała się drogą mailową i telefoniczną z autorem testu PAI i amerykańską pracownią testów psychologicznych na Florydzie Psychological Assessment Resources, uzyskując pełną akceptację tłumaczenia przez stronę amerykańską. Autorka dokonała zakupu testu w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej, skąd PAR przekazał go drogą pocztową. Przesyłka zawierała anglojęzyczne: podręcznik do interpretacji testu PAI, arkusze testowe oraz arkusze odpowiedzi. Autorka sporządziła własne polskojęzyczne opracowanie, w dwóch wersjach, oddzielnej dla mężczyzn i oddzielnej dla kobiet, zawierające równocześnie metryczkę, kwestionariusz z 344 pytaniami oraz arkusz z czterema wariantami odpowiedzi. W celu usprawnienia analizy testu PAI autorka wykonała projekt 42 przezroczystych szablonów zawierających numery itemów wchodzących w skład poszczególnych skal i wartością punktową przyznawaną za udzieloną przez badanego na każde pytanie odpowiedź. Test PAI jeszcze nigdy do tej pory nie był użyty w Polsce. Autorka wykorzystała go po raz pierwszy w naszym kraju celem zbadania osobowości i psychopatologii osadzonych w Zakładzie Karnym w Nowym Wiśniczu w województwie małopolskim.

Zastosowanie tego testu po planowanej przez autorkę jego polskiej adaptacji wprowadzi nową jakość do badań psychologicznych, rozszerzy spectrum możliwości psychologa. Przeprowadzone przez autorkę przy pomocy testu PAI badania wnoszą nowe opracowanie wyników badań przez co stanowią uzupełnienie dotychczasowej wiedzy zgromadzonej na temat popełnianych przestępstw i przestępców je popełniających.

Opis metody: Kwestionariusz składa się z 344 pytań i 22 skal, czas badania - przeciętnie 50-60 minut.

Test PAI składa się z 22 nienakładających się na siebie skal związanych z szeroko zakrojonym problemem chorób psychicznych: 4 wiarygodności, 11 klinicznych, 5 terapeutycznych, 2 interpersonalnych.

Podjęto wyzwanie zbadania rzetelności i trafności testu PAI w warunkach polskich badając dwukrotnie tę samą grupę 40 kobiet i 40 mężczyzn żyjących na wolności, za pomocą α - Cronbacha i drugą metodą z użyciem test – retest w odstępach 4 tygodni, testami: PAI (L. C. Morey), EPQ - R (H. J. Eysenck i S. B. G. Eysenck) i PAI (L. C. Morey), NEO – FFI (P. T. Costa, R. R. McCrae).

W Stanach Zjednoczonych test ten używany jest do badania respondentów w trakcie psychoterapii, w sytuacjach kryzysowych, w celu ich oceny, w kryminalistyce, przy doborze pracowników, w ocenie bólu, w medycynie i ocenie przydatności do opieki nad dzieckiem.

Praca składa się z trzech rozdziałów. W pierwszym można znaleźć zagadnienia dotyczące teoretycznych podstaw badań własnych, między innymi genezę i prowadzone badania, problematykę osobowości w psychologii. Drugi poświęcony jest metodologii badań własnych, opisaniu metody, rzetelności, podstaw teoretycznych zastosowanych metod, trzeci natomiast zawiera psychologiczną analizę badań własnych.

1. Teoretyczne podstawy badań własnych

1.1 Zjawisko przestępczości w teoriach i badaniach psychologicznych

1.1.1 Geneza problematyki

Problemem przestępstw, przestępczości, faktem popełnienia czynów zabronionych, zapobiegania przestępstwom i samych przestępców zajmuje się nowa gałąź psychologii stosowanej, jaką jest prężnie rozwijająca się psychologia kryminalistyczna (Hołyst, 2009).

Z problemem przestępstw ludzkość zmagą się od wieków, a rozróżnianie tego co jest dobre, od tego co jest złe ewoluuje od pokoleń (Hołyst, 2009a). Osoby łamiące prawo, przez co popełniające przestępstwa nas otaczają. Wykroczenia różnią się nasileniem między sobą. Czym innym jest rabunek, a czym innym zabójstwo, przez co wyroki dla popełniających je także się różnią, dlatego też sposoby resocjalizacji muszą uwzględnić profil osobowościowy, taki jak: kryminologiczno - agresywny, impulsywno - agresywny, psychopatyczno - odwetowy, czy buntowniczo-podejrzliwy, jak również być dostosowane do warunków, w jakich przebywa skazany oraz jego motywacji do zmiany. Należy przyjrzeć się zjawisku wykraczania poza normy, czego jedną z wielu przyczyn są cechy i zaburzenia osobowości ludzi, którzy się ich dopuścili. I tak na przykład, jak wynika z badań, przestępcy na tle seksualnym mają przeważnie cechy narcystyczne (Pospiszyl, 2002) lub neurotyczne w przypadków morderców (Gałka, 2010).

Ustalenie przyczyn popełnienia przestępstw może ukazać nam, w jaki sposób radzić sobie z ludźmi łamiącymi prawo, jak się z nimi komunikować, w jaki sposób podjąć resocjalizację. Każdy z nas jest odrębną jednostką, każdy z nas to specyficzne indywiduum, które inaczej widzi, inaczej słyszy, inaczej czuje, ma inne doświadczenia życiowe, jest inną osobowością, niekiedy także zaburzona, inaczej postrzegającą otaczający nas świat. Działania takie mają na celu ułatwienie pracy psychologom policyjnym, więziennym, lekarzom, lekarzom dentystom, funkcjonariuszom Służby Więziennej, psychoterapeutom, terapeutom zajęciowym i wszystkim, którzy mają jakikolwiek kontakt z przestępcami. Dlatego tak ważne jest działanie interdyscyplinarne, szczególnie psychologii sądowej, jak również porównanie doświadczeń różnych grup zawodowych, by jak najlepiej opanować niejako sztukę działania, realizacji zamierzonych celów, jakimi są resocjalizacja ludzi, którzy łamią prawo, zwiększenie ich motywacji do pracy, dokładne wytłumaczenie im przyczyny i celu

przebywania w środowisku więziennym, tłumaczenie zachowań pożądaných i niepożądaných i przystosowanie ich do normalnego życia na wolności.

1.1.2 Teorie wyjaśniające zjawisko przestępczości

Według K. Darwina twórcy teorii ewolucji, człowiek rodzi się wyposażony i specjalnie przygotowany do odpowiedniego przetwarzania docierających do niego informacji (Buss, 2004 za: Hołyst, 2009). W świetle tej teorii K. Darwin opisuje także dobór naturalny, który ma na celu sukces reprodukcyjny organizmów tego samego gatunku. Z. Freud opisuje walkę o byt, jako swoisty instynkt zachowania życia, który to pokrywa się z teorią ewolucji K. Darwina. Behawioryzm twierdzi, że człowiek uczy się swoich zachowań. Naturalna selekcja ma na celu wyodrębnianie tych cech, które stanowią większe prawdopodobieństwo sukcesu procesu replikacji. Bardzo często następuje podział cech na te, które są „dobre” i na te, które są „złe”. Te ostatnie to cechy zachowań, które niejako narzucają koszty dostosowania do innych ludzi, jedne mogą być niestosowne, czasem może drażniące, ale nie uważane za zło, jak przypadkowe trącenie kogoś w autobusie, inne zaś po prostu straszne, tragiczne w skutkach, jak poważne przestępstwo: morderstwo, przestępstwo na tle seksualnym, znęcanie się, rabunek, rozbój. Niektóre kombinacje tych powyższych są uznawane za mniejsze, lub większe zło, w zależności od przyczyny ich wystąpienia. Są to np. morderstwa z premedytacją, a bez premedytacji, zwykłe morderstwo, a morderstwo na bezbronnym dziecku, czy morderstwa seryjne, ludobójstwa. Część z nich jednak w jakiejś części może być ułaskawiona w pewnym stopniu, jak na przykład zabójstwo w obronie własnej, czy też ochrona kogoś słabszego przed gwałtem (Hołyst, 2009).

Kara za popełnione przestępstwo różni się w związku z powyższym w zależności od ciężkości czynu. Czyny zabronione narzucają koszty ofiarom przestępstwa, złe znajdują się na krańcu kontinuum kosztów ważnych dla procesu reprodukcji, przez co narzucanych ofiarom kosztów dostosowania. Dzięki mechanizmowi wartościowania, możliwe jest odróżnienie tego co dobre, od tego co złe. Większe koszty nałożone najbliższym krewnym będą większym lub mniejszym złem lub dobrem niż w stosunku do dalszych krewnych. Każdy z nas jest efektem sukcesu naszych przodków, co oznacza, że każdy z nas ma w sobie pewne zadatki adaptacyjne związane z rywalizacją. Nasi przodkowie zgromadzili swoje doświadczenia nastawione na wygraną, przekazywane w genach (Hołyst, 2009).

Za największe zło uważa się morderstwo z premedytacją. Ofiara jest pozbawiona możliwości osiągnięcia sukcesu w zakresie rozmnażania i przekazania genów rywalizacji kolejnemu pokoleniu. Co więcej gdy ofiara osiągnęła wyżej wymieniony sukces, a partner lub partnerka zawrze kolejny raz związek małżeński, dzieci z pierwszego związku zagrożone są maltretowaniem i zabójstwem. Nie tylko najbliższa rodzina, ale także dalsza jest narażona na czynniki zła, gdyż pozbawieni są ochrony ze strony zabitego. Z perspektywy mordercy zabójstwo przynosi wiele korzyści, między innymi na przykład partnerkę ofiary, która staje się automatycznie potencjalną partnerką zabójcy. Oczywiście nie chodzi tylko o potencjalnego partnera, ale i o inne korzyści na przykład materialne: żywność, środki pieniężne, uzbrojenie i tym podobne (Hołyst, 2009).

Zabójstwo jednak jest ryzykownym zachowaniem dla samych oprawców. Narażają się oni na skaleczenia, zabójstwo, złą reputację, utratę społecznych przywilejów i praw. Za złego człowieka dla ofiary więc można uznać człowieka, który stać się może potencjalnym zabójcą. Dzięki ewolucji możemy teraz omówić istotę selekcji, jej intensywność, za którą kryją się między innymi: konsekwencja dostosowania, jak również częstotliwość wydarzeń istotnych dla tego procesu. Dla ofiar zabójstwa narzucona jest ogromna strata w zakresie przystosowania. Częstotliwość i prawdopodobieństwo bycia zabitym jest różna w zależności od kraju, od kultury, subkultury. I tak na przykład w Stanach Zjednoczonych wynosi ono 1:200. W niektórych grupach 1:26. (Hołyst, 2009).

Ludzie od dawna zabijają się nawzajem. Dowodzą tego badania i znalezione szczątki ludzi pierwotnych z utkwionymi w torsach grotami strzał, jak również widoczne ciosy na czaszkach ludzi wspaniałej epoki starożytności. Biorąc pod uwagę statystyki z różnych krajów i kultur to właśnie mężczyźni częściej popełniają morderstwa i są również częściej zabijani, kobiety natomiast są cennym zasobem, m.in. reprodukcyjnym (teoria inwestycji rodzicielskiej i doboru płciowego). Istotnym jest także fakt, że mężczyźni prowadzący samotny tryb życia i niezamożni popełniają częściej przestępstwa niż mężczyźni ustatkowani i bogaci. Aby wyrównać szanse w zakresie rozmnażania w obrębie tej samej płci podejmowane są działania agresywne, w przypadku mężczyzn wykluczonych przejawy agresji mogą być jedynym wyjściem z patowej sytuacji. Celem działań agresywnych jest zdobycie jak największej ilości partnerów oraz ochrona przed eliminacją z reprodukcji, a osobników, którzy nie stawili czoła niebezpiecznym zabiegom ewolucja usuwa. Mężczyźni są bardziej skłonni do przemocy przez odziedziczone od swoich przodków mechanizmy

psychiczne, które zwiększają szanse, pomagają w rozwiązaniu jakiegoś problemu. Wiąże się także z tym fakt, że mężczyźni żyją krócej od kobiet, co jest powodem zawartej w genach strategii agresywności w zakresie walki, rywalizacji o kobiety. Te ostatnie również bywają agresywne (jak wynika z badań przeważa agresja słowna – deprecjonowanie, szczególnie obniżające walory rywalki, dzięki czemu obniżające jej szanse reprodukcyjne), ale najczęściej w stosunku do przedstawicielek tej samej płci. We wszystkich wynikach badań widoczne jest, że to mężczyźni zabijają częściej niż kobiety (Hołyst, 2009).

Niestety liczba przestępstw rośnie w grupie kobiet, które to zdaniem niektórych chcą zrównać się z mężczyznami. Najczęstszym przestępstwem są kradzieże. Przynajmniej na poziomie przestępczości, którą możemy obserwować liczba morderstw w tej grupie nie rośnie gwałtownie. Agresja i jej skutki są obserwowalne już w szkołach podstawowych. Jak wynika z badań prowadzonych w Wielkiej Brytanii już chłopcy z podstawówki (54%) przyznawali się do terroryzowania swoich rówieśników. W gimnazjum wyniki były podobne (34%). Dziewczynki natomiast, odpowiednio: 34% i 30%. Formy przemocy w gimnazjum: 36% chłopców (9% dziewczynek) było ofiarami przemocy fizycznej, 10% chłopców (6% dziewczynek) to ofiary kradzieży. Inaczej rzecz ma się odnośnie przezywania. Ofiarami było 74% dziewczynek, a tylko 57% chłopców, natomiast przykre plotki 30% dziewcząt, 17 % chłopców (Ahmad, 1994 za: Hołyst, 2009).

W Finlandii natomiast 3 razy częściej chłopcy w porównaniu z dziewczętami stosowali przemoc fizyczną. Istnieją zatem różnice w zakresie stosowania agresji przez obie płci. W Australii natomiast prowadzone są nadal walki między mężczyznami (plemiona Aborygenów) z użyciem dzid. Część z działań agresywnych wiąże się także z użyciem broni palnej, noży. Natomiast przejawem agresji kobiet było użycie kija oraz słów. Zatem większa agresja u mężczyzn jest jedną z różnic psychologicznych między tymi ostatnimi, a kobietami, oprócz agresji słownej. Odważniejsi są młodszy mężczyźni i to oni chętniej podejmują ryzyko. Jak wynika z ewolucji to właśnie w okresie dorastania następowała najostrejsza selekcja. Jest to tak zwany „syndrom młodego mężczyzny”. W okresie dzieciństwa chłopcy tak samo jak dziewczynki padają ofiarą morderstwa, natomiast sytuacja się zmienia w wieku dorastania, gdy zwiększa się ilość mordowanych chłopców. Liczba ta rośnie do wieku 25 lat. Prawdopodobieństwo padnięcia ofiarą morderstwa zarówno przez kobietę oraz mężczyznę maleje po 77 roku życia, czyli w okresie późnej starości (Buss, 2004 za: Hołyst, 2009).

W toku ewolucji młodzi mężczyźni musieli wykazywać się zdolnością obrony. Konieczna była prezentacja swojej sprawności fizycznej, umiejętności radzenia sobie w trudnych sytuacjach. Obrona była o tyle ważna, by ewentualna partnerka wiedziała, czy w razie konieczności jej partner będzie w stanie ją i rodzinę obronić. Dlatego też od wczesnych lat młodzi mężczyźni prezentowali swoje umiejętności, a tym samym sukcesy osiągnięte wpływały na rosnącą reputację. Porażka ją obniżała. Przyjmowano więc, że przemoc fizyczna w stosunku do innego mężczyzny nie jest tylko przemocą samą w sobie, lecz cały ten proceder polegał na wywarciu dobrego wrażenia na rówieśnikach. Po dziś dzień ludzie podejmujący ryzyko cieszą się społecznym uznaniem. Każde doświadczenie, czy jest to sukces, czy porażka wpływa na stan psychiczny takiej osoby, a co najważniejsze jest kodowane w genach i przekazywane przyszłym pokoleniom (Hołyst, 2009).

Wnioskować zatem można, że brak środków do życia i niemożność posiadania partnerki skłania nie tylko, ale zwłaszcza młodych mężczyzn do działań agresywnych, przestępstw, podejmowania ryzyka, po to, by przedstawić się w jak najlepszym świetle swoim rówieśnikom, konkurentom, pokazać swój honor, przez co zwiększyć swoją reputację. Są to podstawowe motywy zabójstw. Nie ma nic gorszego niż utrata reputacji, o którą każdy człowiek walczy, nie może znieść upokorzenia w swojej grupie, przez co działa impulsywnie, często nieadekwatnie do sytuacji. Zdarza się, że zabójstwo popełniono przez drobnostkę. Walka może zacząć się od zwykłej zaczepki, a przez to, że człowiek nie może przeżyć porażki, nie chce spaść z drabiny reputacji, którą sobie budował przez całe życie, posuwa się do bójki, podpaleń, sięgania po broń. Takie reakcje to normalne zachowania zakodowane w naszych genach. Zapisane jest w nich mnóstwo mechanizmów psychicznych potrzebnych i uruchamianych w razie niebezpieczeństwa i zagrożenia utraty pozycji (Hołyst, 2009).

Jak stwierdził J. Patton (1997 za: Hołyst, 2009) dzięki swoim badaniom na plemionach znad Amazonki, między wojowniczością, a pozycją w społeczeństwie istnieje ogromna korelacja. Mieli oni za zadanie uszeregować zdjęcia wszystkich członków danego plemienia, na raz po trzech mężczyzn i określić, który z nich ma najwyższą pozycję w plemienu, a który najniższą. Następnie konieczne było, aby odpowiedzieli, który z tych mężczyzn w razie wojny, byłby najlepszym wojownikiem. Człowiek na przestrzeni lat, wieków ukształtował sobie pewne mechanizmy, które bronią go przez zabójstwem. Jest to między innymi lęk przed obcymi. U człowieka pojawia się on już w 7 lub 8 miesiącu życia. Niemowlę wtedy odczuwa lęk zwłaszcza w stosunku do nieznanymi mężczyzn, którzy to

w przeszłości byli bardziej niebezpieczni. Oprócz lęku innymi mechanizmami obronnymi są: ucieczka, zdolności intuicyjne w wykryciu złego zamiaru u drugiego człowieka. Należy zauważyć, że zostać zabitym w okresie niemowlęstwa, jest czymś innym niż śmierć poniesiona z ręki rówieśnika, czy konkurenta, innym niż śmierć podczas wojny, innym niż śmierć poniesiona z ręki nieprzyjaciela. Próba zabójstwa niesie ze sobą pewne koszty naniesione na samego zabójcę. Są nimi: ryzyko śmierci z rąk ofiary, czy też skaleczenia, zranienia, kalectwa. Dlatego też, powstały pewne kolejne mechanizmy, które niejako obniżają te koszty. Zabójca wybiera ofiarę, która jest słaba, łatwo ulegająca, brak jej pomocy wśród najbliższych, jest podatna na atak. Ofiara taka jest zwodzona przez zabójcę, między innymi przez ukrycie przez tego ostatniego zamiaru zabójstwa, a w miarę rozwoju i gromadzonych doświadczeń ludzie, zarówno zabójcy, jak i ich ofiary będą poszukiwać nowych systemów bądź to ataku, bądź obrony przed nim.

Zabójstwo samo w sobie jest czymś złym. Jednak tylko z perspektywy ofiary. Dla zabójcy zabójstwo oznacza eliminację ofiary, która jest dobra z perspektywy zabójcy, ale jej działania obronne w stosunku do oprawcy są postrzegane jako zło. Ten sam mechanizm odnosi się do innych przestępstw (Hołyst, 2009). Przykładem może być kradzież mienia kobiety przez obcokrajowca. Z perspektywy ofiary kradzież jest złem, jednak z perspektywy złodzieja złem jest, że kobieta próbuje wydostać z rąk swojego oprawcy swoje rzeczy, ale dobrem jest to, że zdobył pieniądze, dokumenty zagranicznego turysty. Dla kobiety to wydarzenie skutkuje złym wspomnieniem, lękiem, strachem przed ponowną kradzieżą, dla oprawcy jednak uczucia się nie liczą. Ukradł, zaspokoił swoje potrzeby, zapomniał. W przypadku przestępców rozróżnia się ludzi złych lub mniej złych. Wszystko zależy od tego, czy dana osoba podejmując działania lub zachowania uzna je współmierne do korzyści jakie za to otrzyma. Jeżeli ktoś zabije dla bardzo dużej sumy pieniędzy jest postrzegany, jako ktoś mniej zły, niż ten, który potrafiłby zabić dla paru złotych. Inaczej sprawa wygląda z obroną własną. Jeżeli zabił w obronie własnej i sam przy tym uniknął zabójstwa może być postrzegany, jako dobry.

Statystyki zabójstw są przerażające. W Stanach Zjednoczonych zabójstwo jest jedną z czterech przyczyn śmierci ludzi w wieku 1 - 44 lat. Trzy pozostałe to: choroby, samobójstwa, wypadki. W toku ewolucji nasi przodkowie wybierali to co jest dla nich korzystniejsze, przy niskich kosztach, przez co zabójstwo jest uznawane po dziś dzień za zło, gdyż nie przynosi żadnych korzyści. Każde doświadczenie z tymi samymi ludźmi, z którymi

wchodzą do interakcji przynosi informacje o tym, czy transakcja będzie korzystna, czy też nie. Dzięki temu nasi przodkowie ustalali intencje innych. Mogły być one wrogie lub przyjacielskie. Gdyby przyjęli błędnie, że dana relacja jest przyjacielska, gdy tak naprawdę była wroga ponieśliby ogromne koszty, które to z kolei ustaliły tendencje poznawcze, dzięki którym nauczyli się rozpoznawać intencje. W podejściu ewolucyjnym przyjmuje się, że selekcja działa najsilniej na poziomie genów, to co dla genotypu jednego osobnika dobre, może być złe dla genotypu drugiego. Jest to tak zwany konflikt wewnątrzgenomiczny co prowadzi do konfliktu między osobnikami tego samego gatunku. To co jest dobre dla jednego, niekoniecznie jest dobre dla drugiego. Na przykład wzrost statusu jednego, obniża status drugiego (Hołyst, 2009).

Inaczej należy spojrzeć na zjawisko altruizmu. Altruizm w relacjach rodzinnych, którego przykładem może być poświęcenie przez rodziców życia dla dziecka. Altruizmem wzajemnym możemy nazwać pomoc przyjaciela, który podzieli się z nami notatkami lub podwiezienie kogoś do pracy, gdy ktoś właśnie tam jedzie nie ponosi kosztów. Pojęcie dobra jest szerokie. Jednak w zależności od kultury i sytuacji jego definicje różnią się od siebie. Czym innym jest pojęcie dobra żołnierza, który zostaje ranny, czy zabity w walce za ojczyznę, którego prestiż wzrasta dzięki odznaczeniom za waleczność. Czym innym pojęcie terrorysty zamachowca, który w swej ideologii i religii jest bardzo dobrym człowiekiem, jest przecież męczennikiem, ale rani innych, co już uważamy za zło. Jednak dla jego społeczności jego czyn jest dobry i przynosi wiele korzyści osieroconej rodzinie, wdowie, gdyż rodziny te korzystają z zasobów, które to uzyskały dzięki śmierci bliskiej im osoby (Duntley, Buss, 2008 za: Hołyst, 2009).

Najczęściej we wszystkich kulturach świata to właśnie mężczyźni dokonują zabójstw. Znane jest pojęcie „modułu zbrodni”, który mówi o fakcie wykształcenia zwłaszcza przez mężczyzn mechanizmów psychicznych, które skłaniają ich do zabicia w jakiś konkretnych sytuacjach, którymi mogą być: chęć pozbycia się obecnego partnera byłej żony, dziewczyny, wojna, rywalizacja, chęć zerwania związku. Moduł taki określa myśli, fantazjowanie na temat zabójstwa, tworzenie ewentualnego alibi, przeliczenie zysków i strat. Koszty jednak najczęściej są za wysokie, przez co mężczyźni rezygnują z wykonania tego czynu. Boją się o swoją reputację, o swoje związki z innymi ludźmi, ze społeczeństwem, w końcu boją się kary, jakie społeczeństwo na niego nałoży. Jednak z biologicznego punktu widzenia agresja jest czymś naturalnym co zostało ukształtowane na przestrzeni wieków przez naszych

przodków do walki w sytuacjach, w których najważniejsze było natychmiastowe działanie. Walczyli oni o hierarchię, o siebie, rodzinę, próbowali odstraszyć agresorów. Najczęstszym powodem zabójstwa drugiego mężczyzny jest brak pracy i stałej partnerki. Mężczyźni posuwają się także do zbrodni, kiedy odczuwają, że mogą stracić reputację, zostać wykluczonym z rynku matrymonialnego lub podejrzewają zdradę partnerki. Rzadziej ich agresja w stosunku do kobiet przejawia się w szukaniu defektów ich urody. Kobiety rzadko zabijają mężczyzn, a jeśli się to zdarza to jedynie w obronie własnej przed oskarżającymi je mężczyznami o rzeczywistą lub hipotetyczną niewierność (Hołyst, 2009).

1.1.3 Psychologia sprawców przestępstw - motywacja działań przestępnych

Działanie, to zachowanie mające jakiś określony cel i kierunek. Ponadto jest to działanie świadome i zamierzone (Grzegorzczak, 1993 za: Hołyst, 2009).

Jeżeli skutek działania jest zamierzony to oznacza to, że jest to główny jego cel. Działania można podzielić na: determinowane emocjami lub instynktem, lecz to świadoma wola człowieka decyduje o kierunku działania, czy dążenia, które to z kolei jest szerszym pojęciem, gdyż odnosi się nie tylko do ludzi, ale i do zwierząt. Działanie składa się na szereg czynników. Jedne mogą być zauważalne, inne natomiast nie, jedne mogą być bardzo złożone, inne natomiast uproszczone. Na początku człowiek poznaje, następnie decyduje, na końcu działa. Człowiek wraz ze swoimi zebranymi w ciągu życia doświadczeniami uczy się swoich reakcji, są one świadome. Kontrowersje wzbudza zjawisko uzależnienia człowieka od jakiejś substancji. Jest możliwe utworzenie w psychice pewnych mechanizmów, które pomagają w walce z nałogiem (Hołyst, 2009). Fazy zachowania człowieka: poznanie stanu rzeczy, ocena, decyzja, realizacja. Działanie ukierunkowane na innych nazywamy działaniem społecznym (Grzegorzczak, 1993 za: Hołyst, 2009).

Działanie, szczególnie społeczne może być zabarwione wrogością. Wrogością, rozumianą jako postawę lub nastawienie do drugiego. Wróg to ktoś kto działa na szkodę temu drugiemu. Działanie wrogie to działanie szkodliwe. Zaszkozić komuś to znaczy zniszczyć coś ważnego dla niego lub poniżenie go. Wrogość w stosunku do drugiego jest nacechowana dominacją. Gdy cel zostanie osiągnięty, w tym przypadku zrujnowanie komuś życia, poziom dominacji najczęściej maleje (Hołyst, 2009). Gdy człowiek ma poczucie niższości staje się zazdrosny, zawistny. Zawieść spowodowana jest przez czynniki zewnętrzne, natomiast zemsta

przez jednostkę. Wszystkie te zabiegi mają na celu obniżenie nierówności między konkurentem, a działającym przez na przykład poniżenie (Jacoby, 1986 za: Hołyst, 2009).

Co więcej działający nie przejmując się uczuciami, przeżywanymi emocjami konkurenta. Ważne jest, aby konkurent odczuł w stosunku do działającego niższość. Podejście do konkurenta może być także reifikujące. Zarówno stosunek urzeczowiający, jak i zemsta prowadzi do działań niszczących, często przestępczych. Zachowania takie często są wykonywane w celu uzyskania jakiejś korzyści, jednak zachowania nieniszczące drugiej jednostki to zachowania egoistyczne, które z kolei dzielą się na dwie grupy. Jedną z nich jest dominacja instytucjonalna, drugą natomiast wyzysk (Grzegorzczak, 1993 za: Hołyst, 2009).

Dominacja instytucjonalna polega na zwiększeniu swojego prestiżu, także autorytetu, natomiast wyzysk polega na podnoszeniu swojego poziomu życia na wyższy poziom, zwiększenie wygody poprzez włożenie nieproporcjonalnego wysiłku – wysiłek pochodzi od wyzyskiwanego (Gauthier, 1970 za: Hołyst, 2009).

Ułomność ludzka była opisywana już w starożytności, w mitach, a także w każdej religii świata. Tematem tym zajmuje się również nurt filozoficzny. Religie przedstawiają ułomność ludzką w opowieściach, przypowieściach o wykroczeniach, grzechu, ludzkich pomyłkach, niesubordynacji. Ułomność, czy też upadek człowieka wiąże się dewiacją zachowań. Dewiacją nazywa się działanie, które jest określone przez społeczeństwo, jako negatywne. Jest to zatem patologiczne zachowanie, którego celem jest osiągnięcie korzyści, a przy tym negatywnych skutków. Zachowania dzielimy na te kontrolowane i niekontrolowane. Niekontrolowane to zachowania spontaniczne, prowadzone najszybciej, według najprostszego programu, kontrolowane natomiast to działania świadome. Sterowanie emocjonalne ma za zadanie naukę, przyswojenie zachowań przynoszących korzyści, między innymi poczucie wyższości, a unikanie tych złych, negatywnych, na przykład poniżenia (Hołyst, 2009).

Mechanizm dewiacyjny rozpoczyna się od osłabienia pragnienia wartości, którą jednostka chce osiągnąć. Wszystkie takie zachowania są kontrolowane umyślowo, aż do momentu kiedy zostaną dostosowane do wartości negatywnej, które z kolei od teraz będą przeważać w motywacji zachowania przestępcy. Jeżeli jednak nie są kontrolowane jednostka pozbywa się ze świadomości wydarzenia, ale odczytuje je jako pozytywne, na przykład nieletni członek gangu widzi tylko pozytywne strony bycia jego częścią. W przypadku

kontrolowanych, podmiot może tworzyć usprawiedliwienie swoich zachowań na przykład poprzez aktywne działania mające na celu zwalczanie grupy, do której należał (Hołyst, 2009).

1.1.4 Psychologiczna charakterystyka procesu motywacyjnego

Zjawiska motywacyjne dzielimy na negatywne lub pozytywne, ujemne lub dodatnie, zachęcające lub odpychające. Nie wywołują one bezpośrednio dążenia, ale jedynie myślenie życzeniowe, pragnienie, bądź też emocje strach, radość. Jeżeli jednostka jest przekonana o możliwości realizacji działania przynoszącego korzyść lub potrzebie stronięcia od ujemnego skutku jego działania powstaje tendencja motywacyjna do podejmowania odpowiednich kroków (Atkinson, Birch, 1978 za: Hołyst, 2009).

Tendencja taka jest swoistą próbą rozpoznania możliwości jednostki do osiągnięcia celu (Tomaszewski, 1963 za: Hołyst, 2009). Motywacja to nic innego, jak kierunek dążenia, który jest określony jako cel (zewnętrzny, jakim jest na przykład kradzież, napad, czy wewnętrzny np. spełnienie dążeń, marzeń) i jego siła, czyli miara kontroli zachowania (kontrola dążenia, im większe dążenie tym więcej siły jednostka wkłada w wykonanie danej czynności) (Hołyst, 2009).

Motyw działania to wewnętrzny stan jednostki związany z niespełnieniem, ale i chęć podjęcia działań zmierzających ku jego spełnieniu. Czynniki, które są powodem powstania motywu:

1. niezaspokojenie potrzeb fizycznych, psychicznych,
2. bodźce, które przywołują ból,
3. bodźce zakłócające, jak: stres, frustracja,
4. stawianie sobie zadań (jedna jednostka dostrzega, że inna jest nieprzystosowana),
5. aktywizacja wartości, które w odczuciu jednostki są zagrożone (Reykowski 1992, Obuchowski, 1995 za: Hołyst, 2009).

Napięcie związane z motywem może słabnąć lub wzmacniać się. Słabnie w przypadku, gdy jednostka osiągnie zamierzony cel. Osiągnięcie celu nie polega jedynie na zaspokojeniu swojej potrzeby, ale na wejściu w reakcję z konkurentem, sytuacją i wykonaniu wielu czynności redukujących napięcie motywacyjne (Hołyst, 2009). Dzięki zmianom w ustroju

ludzkiego ciała poziom napięcia motywacyjnego także ulega zmianom (Retlingshafer, 1973 za: Hołyst, 2009). Napięcie może być zredukowane poprzez dostarczenie organizmowi silnych wrażeń i reakcji, takich, jak: agresja, stany orgiastyczne, działając na organizm niczym środki uspakajające lub narkotyzujące. Im większa motywacja tym większy do osiągnięcia cel i włożona w jego uzyskanie energia i siła (Hołyst, 2009).

Wartość celu, który podmiot chce osiągnąć może także się zmieniać, na przykład maleć w przypadku, gdy jednostka ma z nim do czynienia cyklicznie, wartość gratyfikująca rośnie, aż do momentu kiedy to znowu będzie maleć, pod wpływem przyzwyczajenia (Hołyst, 2009). Aby osiągnąć cel należy pokonać pewien dystans psychologiczny, który jest jedną ze składowych wartości celu. Jednostka musi pokonać wszelkie trudności, przemyśleć swoje działania, możliwości, cel i skutek swojego zachowania. Czasami jednak, gdy człowiek nie jest w stanie podjąć wszystkich zadań, ma wiele wątpliwości, czy też niepewności, co do możliwości ich podjęcia (Atkinson, 1966 za: Hołyst, 2009).

Niepewnościami są: warunki działania, społecznej reakcji na dane działanie i osobiste warunki. Podmiot ocenia swoje realne szanse na sukces lub porażkę na podstawie swojego dotychczasowego doświadczenia z działaniem, którego dana sytuacja dotyczy (na przykład napad na bank). Działania człowieka dzielą się na trzy etapy. Są to: etap preparacyjny, określający cel działania oraz jego planowanie, następnie realizacyjny, czyli wykonawczy, a na końcu ewaluacyjny, czyli oceniający końcowy efekt podejmowanego działania i osiągniętego celu. Zachowania można opisać w trzech perspektywach: kierunku (cel i wynik działania), intensywności (włożonej energii do realizacji celu) i struktury. Mogą one być także jawne lub ukryte. Te dwie ostatnie kwestie może ocenić obserwator całego zajścia. Może określić on, czy z łatwością odczyta intencje działającego, czy sprawi mu to jakąś trudność (Hołyst, 2009).

Zadanie, którego wykonanie podejmuje się działający można opisać w dwojaki sposób: jako zadanie obiektywne, które charakteryzuje się prostotą opisu jedynie wyniku, jaki powinien zostać osiągnięty i jako zadanie subiektywne, którym jest każdy nawet wyobrażony wynik i jego wartość (Tomaszewski, 1984 za: Hołyst, 2009). Celem zatem jest założenie wyniku podejmowanego zadania, a pewną możliwość stanowi zadanie, które może zostać wykonane i zakończyć się porażką lub sukcesem. R. Karniol i M. Ross (1996 za: Hołyst, 2009) dzielą zadania na narzucone i swoje, wymyślone przez jednostkę lub zapożyczone od

innych, przepracowane z innymi. Swoje najczęściej nie wywołują oporu u wykonującego, natomiast narzucone często się do tego przyczyniają (Brehm, 1966 za: Hołyst, 2009). W przypadku oporu przed wykonaniem danej czynności z przymusu prawdopodobne jest, że pojawi się konflikt motywacyjny, który to będzie niejako skłaniał jednostkę do tego, by unikała danej sytuacji, danego działania, niż aby myślała nad osiągnięciem sukcesu związanego z rozwiązaniem tego działania (Doliński, Łukaszewski, 2000 za: Hołyst, 2009).

Zadania także dzielą się na indywidualne, wykonywane tylko przez jedną osobę, jak również zbiorowe, charakteryzujące się działaniem wspólnym, które to z kolei dzielą się na działania jednorodne, czyli wszyscy członkowie grupy robią dokładnie to samo, na przykład napadają na bank lub są różnorodne, kiedy każdy członek danej grupy wykonuje inną czynność na przykład niszczą czyjąś własność, sklep, itd. (Hołyst, 2009).

Motywacja czynu rośnie wraz z wartością celu. Można także spojrzeć na to z innej perspektywy na przykład psychologii rozwojowej, która zakłada, że podejmowanie zadań, a co za tym idzie odnoszenie sukcesu lub porażki, nie dość, że dostarcza człowiekowi nowych doświadczeń, ale ma na celu wzrost jakiejś sprawności. Sensem podejmowania działania jest satysfakcjonujące wykorzystanie swojej energii, przedsiębiorczość, postęp, rozwój. Jednostka ponosząca porażkę, popełniająca błąd uczy się na swoich omyłkach. Jeżeli chodzi o perspektywę wykonawczą działanie ma na celu bycie lepszym od innych, ważniejsze jest zwycięstwo w porównaniu z porażką, porażka jest uważana za potwierdzenie braku umiejętności (Maehr, 1989 za: Hołyst, 2009).

Zadania mogą być proste, jak kradzież, która to tak naprawdę zależy od obiektywnych właściwości zadania, lub złożone, jak napad na doskonale zabezpieczony bank, które nie dość, że są trudniejsze do wykonania, to komplikują się procesy motywacyjne, gdyż muszą być najpierw uwzględnione wszystkie czynniki, które mogą pomóc lub przeszkodzić wykonaniu danego działania, możliwości grupy, wytrwałość itd. (Hołyst, 2009). Oprócz podziału na złożoność, zadania można opisać w przedziałach czasowych, jako zadania bliskie, motywujące bardziej niż zadania odległe, które są drugą grupą działań (Obuchowski, 1995 za: Hołyst, 2009). Zadania bliskie przynoszą bezpośrednie wzmocnienia (Locke, Latham, 1990 za: Hołyst, 2009).

1.1.5 Destruktywne emocje w etiologii zachowań przestępczych

Emocjami destruktywnymi są emocje, które przeszkadzają jednostce w codziennym funkcjonowaniu, utrudniające kontrolę własnego zachowania, najczęściej zagrażających ludzkiemu życiu lub zdrowiu nie tylko jednostki, ale także jej otoczeniu. Emocje destruktywne to: złość, zawiść, zemsta, nienawiść. Złość jest najłagodniejszą formą gniewu. Trwa stosunkowo krótko, wywołuje w jednostce pewne symptomy fizyczne. Są nimi: uczucie gorąca rozchodzącego się od brzucha ku górze, gwałtowny oddech, napięcie mięśni, zaciśnięte zęby. Napięcie to powinno być rozładowane na przykład poprzez walkę, krzyk lub jednostka utrzymuje je przez cały czas wewnątrz swego ciała. Inne formy gniewu, nieco silniejsze w przebiegu to furia, czy też wściekłość. Mają one podobny przebieg co złość, lecz są silniejsze i trwają dłużej. Wściekłość wiąże się z rozżaleniem, czy też irytacją, natomiast celem furii jest rewanz, odwet za rzeczywisty czyn. Tym samym osoba wściekła jest bezsilna i tak naprawdę na złości się kończy. Jednak człowiek w furii jest jednostką silną. Często osoby w furii obawiają się, że mogą wyrządzić krzywdę innym, kiedy właśnie się złością (Hołyst, 2009).

Znane jest także zjawisko maltretowania dzieci przez rodziców, którzy sami byli maltretowani przez swoich w dzieciństwie. Osoby te często złością się, a sami opisują siebie, jako niszczycieli (Niehoff, 2001 za: Hołyst, 2009). Kolejnym rodzajem złości jest uraza, która rozwija się stosunkowo powoli. Jednostka przeżywająca urazę raczej nie skarży się na problemy natury fizycznej (Hołyst, 2009). Rozdrażnienie cechuje się podobizną do zwykłej złości, ale jednostka która akurat przeżywa ten pierwszy stan potrzebuje wsparcia i pociechy. Kolejnymi grupami jest wrogość, rozumiana jako złośliwość, działanie przeciw komuś i zły humor, który najczęściej wiąże się ze złym samopoczuciem. Ponadto zły humor jest widoczny dla otoczenia, natomiast wrogość jest stanem ukrytym i jest to zatuszowana złość (Hołyst, 2009).

Oprócz wymienionych wcześniej cech poszczególnych typów złości zły humor jest raczej przejściowy, po pewnym czasie mija, natomiast wrogość uważana jest za trwałą cechę jednostki (Schuerger, 1991 za: Hołyst, 2009). Złość w przypadku ludzi jest mechanizmem obronnym, na przykład matka chroniąca swoje dziecko. Frustracja w celu osiągnięcia jakiegoś celu jest ważną częścią złości. Ze złością związana jest także zazdrość, która to jest jedną z najczęstszych przyczyn przemocy fizycznej. Głównie zazdrość odnosi się do sfery seksualnej (Magnusson, 1996 za: Hołyst, 2009).

Z przeprowadzonych badań wynika, że kobiety właśnie zazdrość zgłaszają najczęściej jako powód pobicia ich przez partnera (Miller, 1980 za: Hołyst, 2009). Jak wynika z badań w ośrodku dla maltretowanych kobiet zazdrość jest jedną z przyczyn pobić, maltretowania najbliższych, agresji (Roy, 1977 za: Hołyst, 2009). Tak samo w przypadku ośrodka dla ofiar przemocy, kobiety uznały zazdrość swoich partnerów, mężów za powód przemocy fizycznej, oskarżeń przeciw nim (Hilberman, Munson, 1978 za: Hołyst, 2009). Partnerzy ci nie tyle znęcali się fizycznie, ale i psychicznie nad partnerkami, żonami, między innymi przez oskarżanie ich o rzekomą zdradę. Część mężczyzn była także nadmiernie zazdrosna o innych partnerów, rzekomych partnerów (Church, 1984 za: Hołyst, 2009).

Oprócz trwałych związków małżeńskich przemoc występuje także na polu narzeczństwa. Jest to tak samo przemoc zarówno fizyczna, jak i werbalna w przypadku zarówno kobiet, jak i mężczyzn, odpowiednio 22 – 69% i 19 – 64%. Są to osoby narażone na niebezpieczeństwo przemocy. Na przemoc fizyczną narażonych jest 14 – 45% mężczyzn i 10 – 59% kobiet (Sugarman, Hotaling, 1989 za: Hołyst, 2009). Problem ten dotyka ludzi różnych kultur na świecie. Wszędzie wygląda on podobnie.

Do dziś stosowane są na całym świecie, zależnie od kultury, brutalne zachowania zazdrosnych mężczyzn w stosunku do kobiet. Jak twierdzi D. M. Buss (2002 za: Hołyst, 2009), w badaniach nad plemieniem zamieszkującym Wenezuelę (Yanomamo), plemię to ma opisane zachowania, jakich mąż może dopuścić się w stosunku do swojej żony. I są to na przykład: użycie maczety, postrzały w ciało kobiety, użycie strzał haczykowatych, ale tylko w taki sposób, aby cierpiała, ale żeby nie umarła, przypalanie węglem. Wszystkie te zabiegi dokonują zazdrośni mężczyźni w stosunku do swoich żon. Jednak gdy mąż jest pewny, że żona go zdradziła kobieta jest zabijana lub trwale okaleczona na przykład poprzez uszkodzenie ścięgien. Znane są także przypadki obcięcia uszu niewiernym. Walki mężczyzn plemienia Yanomamo opisują także sposoby uderzeń, blizny po walkach, ciosy wymierzone (Chagnon, 1983 za: Hołyst, 2009).

U pacjentów trafiających na terapię, szczególnie agresywnych w stosunku do otoczenia obserwuje się zachowania takie jak: kopanie, popychanie, niszczenie, plotkowanie, oskarżanie, w niektórych wypadkach użycie broni lub gazu (Mullen, Maack, 1995 za: Hołyst, 2009).

Przeprowadzono badania, których zadaniem było stwierdzenie przez kobiety, jakie zachowania ich mężów przeważały, kiedy ci ostatni byli zazdrośni. Wyróżniono pięć zachowań typowych: partner jest zazdrośny, ogranicza kontakty z najbliższymi, próbuje kontrolować każdy ruch kobiety, oskarża, przeklina, wyzywa w sposób poniżający, zabrania dostępu do zgromadzonego kapitału (Hołyst, 2009).

Jak twierdzi S. K. Steinmetz (1978 za: Hołyst, 2009), nie tylko mężczyźni maltretują kobiety, ale i kobiety, mężczyzn. Zdarzają się przypadki przemocy fizycznej w stosunku do męża, ale najczęściej nie są one ujawniane. Szacuje się, że 4,6% mężczyzn na świecie jest maltretowanych zarówno fizycznie, jak i psychicznie (Bookwala, Frieze, Smith, Ryan, 1992 za: Hołyst, 2009). Do zachowań typowych dla kobiet maltretujących zaliczają się: popychanie, kopanie, gryzienie, uderzenie w twarz, użycie siły fizycznej i jakiegoś przedmiotu, dla mężczyzn typowymi oprócz wymienionych wcześniej jest także zmuszanie do seksu (Buss, 2002 za: Hołyst, 2009).

Podsumowując, zarówno kobiety, jak i mężczyźni skłonni są do przemocy. Często przemoc kobieca wynika z samoobrony przed atakiem ze strony zagrożenia, jakim w przypadkach opisanych wyżej jest agresywny, podejrzliwy mąż. Kobiety nie mają w swej naturze jednak potrzeby walki jako takiej, ale gdy są atakowane, atakują. Jednak to mężczyźni dokonują gorszych czynów, są bardziej agresywni, wywołują więcej szkód, kontuzji, itp. (Buss, 2002 za: Hołyst, 2009). Najczęstszym powodem przemocy jest zazdrość seksualna i potrzeba kontroli (Hołyst, 2009). Wielu mężczyzn twierdzi, że małżeństwo to instytucja, w której dominuje mąż, przez co niejako zezwala na maltretowanie kobiety, która sprzeciwiła się autorytetowi męża (Jacobson, Gottman, 1998 za: Hołyst, 2009).

Do dziś stosowane są także praktyki przemocy w plemieniu Tiwi zamieszkującym na północ od Australii. Rządzi tam prawo starszyny, kobiety są zmuszane do małżeństwa ze starszymi o wiele lat mężczyznami, przez co dopuszczają się zdrady z niemającymi partnerek młodymi mężczyznami, którzy to następnie, jeśli zostaną schwytani na gorącym uczynku, mają za zadanie stanąć pośrodku plemienia i oczekiwać na cios zadany z łuku przez męża zdradzającej żony (Hart, Pilling, 1960 za: Hołyst, 2009).

Stosowana przemoc przez mężczyzn w stosunku do żon ma na celu pokazanie ich losu, gdyby chciały ich zdradzić. Jest to funkcja adaptacyjna, która ma zniechęcić partnerki do zdrady (Wilson, Daly, 1996 za: Hołyst, 2009). Pomimo to, że kobiety były maltretowane,

bardzo często postanawiały wrócić do swoich mężów. Najczęstsze przypadki obejmowały: miłość do męża, dzieci, zapewniania ze strony męża, że się zmieni (Buss, 2002 za: Hołyst, 2009).

Mężczyźni stają się agresywni w momencie podejrzenia o zdradę lub jej odkrycia. Z badań przeprowadzonych na kobietach, które miały odpowiedzieć na pytanie, czy w trakcie związku z mężem miały one inne kontakty seksualne wynika, że zdrada wywołuje reakcje agresywne u mężczyzn, ponieważ 47% kobiet, które odpowiedziały twierdząco były maltretowane i zgwałcone, 26% maltretowane a 10% kobiety niemaltretowane (Shiels, Hanneke, 1983 za: Hołyst 2009).

Maltretowanie w Stanach Zjednoczonych stanowi wykroczenie, a osoba, która doświadczyła takich zachowań zwraca się do psychologa, wykonuje gorzej swoje obowiązki, odczuwa lęk, strach, boi się wychodzić poza teren jej znany. Prześladowcy najczęściej nękają swoje ofiary poprzez dzwonienie, pojawianie się w okolicach domu ofiary, rzucanie oskarżeniami, szpiegowanie, niszczenie własności materialnych, a także atakowanie, gdy ofiara tworzy nowy związek (Buss, 2002 za: Hołyst, 2009).

Prześladowanie to cykl powtarzanych czynności, jakimi są stosowana fizyczna i psychiczna przemoc w stosunku do osoby, z którą jednostka chce nadal utrzymywać kontakt, a ta pierwsza wyraziła jasny sprzeciw (Jason, Reichler, Easton, Neal, Wilson, 1994 za: Hołyst, 2009). Prześladowcy dzielą się na kilka grup. Są tacy, którzy prześladowają sławnych ludzi, są tacy, którzy włamują się, ale i tacy, którzy znęcają się nad zwykłymi przechodniami. W 60% przypadków prześladowanie danej jednostki zaczyna się jeszcze w trakcie trwania związku (Hołyst, 2009).

Z danych zebranych przez National Institute of Justice, 8% kobiet i 2% mężczyzn przyznaje, że było kiedyś prześladowanym, z czego wynika, że kobiety częściej i to czterokrotnie stają się ofiarami (Tjaden, 1997 za: Hołyst, 2009). Na prześladowania narażone są najbardziej osoby, kobiety w wieku 18 – 29 lat, czyli u szczytu płodności (Hołyst, 2009).

Prześladowanie ma na celu nakłonienie partnerki do pozostania z jednostką lub nękanie jej za rzekomą lub faktyczną zdradę. O chęci zatrzymania partnera nie może być mowy w przypadku morderstwa. Z przeprowadzonych w latach 1974 – 1990 badaniach kobiet (1333) i mężczyzn (416) zamordowanych przez swoich partnerów wynika, że prawdopodobieństwo tego, że to kobieta będzie ofiarą swojego męża lub partnera było trzy

razy większe niż zamordowanie przez kogoś kogo wcześniej nie znała (Wilson, Daly, Wright 1993 za: Hołyst, 2009).

Najczęstszą przyczyną popełnienia morderstwa była zazdrość seksualna. Z badań wynika także, że w dzień morderstwa 76% morderców groziło, oskarżało żony, partnerki, 47% przeszło przez kłótnię, dotyczącą odmowy współżycia. Nie tylko mężczyźni dokonują morderstwa, dokonują je także kobiety. Liczba jednak takich przypadków jest stosunkowo niska w porównaniu z mężczyznami. Kobiety najczęściej popełniają morderstwo we własnej obronie lub z zazdrości swoją konkurentkę. Badania prowadzone w Kanadzie potwierdzają wcześniej zgromadzone informacje na temat morderstw i ich motywów. W 85% przypadków zabójstwa dokonali mężczyźni charakteryzujący się zazdrością w stosunku do żony, partnerki i na tle seksualnym (odmowa współżycia, romans) (Chimbos, 1978 za: Hołyst, 2009).

Akta sądowe w Sudanie zawierają informacje na temat motywów zabójstw. Na 300 zabójstw 74 zostało uznanych za morderstwo o podtekście seksualnej zazdrości, w Ugandzie natomiast wyżej wymieniony typ zazdrości był trzecim pod względem liczby powodów popełnienia morderstwa. W plemionach afrykańskich za przyczynę zabójstwa zwyczajowo podaje się kłótnię po spożyciu nadmiernej ilości alkoholu, jednak prawdziwą przyczyną jest zazdrość seksualna, niewierność (Buss, 2002 za: Hołyst, 2009).

Badania prowadzone w Kongo potwierdzają wcześniejsze informacje. Morderstwa najczęściej popełniane były przez nadmierną zazdrość, szczególnie seksualną. Zabójstwo współmałżonka nazywane jest efektem „przeciągnięcia struny”, gdyż mężczyźni próbując pokazać swoją siłę i władzę nad kobietami, uciekają się do przemocy, co w większości przypadków kończy się w sposób fatalny. Kobiety próbują stawiać kontrę (Wilson, Daly, 1993 za: Hołyst, 2009).

J. D. Duntley i Buss D. M. (2008 za: Hołyst, 2009) proponują inne wyjaśnienie efektu „przeciągnięcia struny”. Twierdzą oni, że większość przypadków zabójstw było popełnione z premedytacją, nie były one wypadkami. Z ewolucyjnego punktu widzenia celem zabójstwa było pokazanie innym partnerkom, jakie konsekwencje przyniesie ich ewentualna zdrada, przywrócenie honoru zdradzonemu mężowi. Konsekwencją zdrady była niepewność ojcostwa, która z kolei przynosiła ze sobą koszty wychowania być może dziecka innego mężczyzny, przez co morderstwo było najlepszym sposobem na pozbycie się niepewności i zatrzymanie zgromadzonych zasobów na swoje potomstwo. Poza tym pozostawienie przy

życiu partnerki, która była atrakcyjna wiązała się z zyskami rywali, które z kolei były wprost proporcjonalne do strat mężczyzny, którego zostawiła partnerka. Podobnie sytuacja ma się w sytuacji dzisiejszych separacji i rozwodów. Najwięcej morderstw dokonywanych jest właśnie w okresie rozwodu lub separacji. W Kanadzie liczba zabitych współmałżonków właśnie w tym czasie wynosiła 91% wszystkich zabójstw partnerów. Główną zasadą tych morderstw jest „jeśli ja ciebie nie mogę mieć, to nikt inny też cię nie będzie miał” (Wilson, Daly, 1993 za: Hołyst, 2009).

Badania przeprowadzone w Australii (1968 – 1986), USA (1974 – 1990) potwierdzają, iż najbardziej niebezpieczne są pierwsze miesiące separacji do roku. Mężczyźni wysyłają wiele pogrózek, czasami niestety je spełniają. Zabójstwo zdradzającej partnerki przynosi korzyść dla oprawcy, jako mechanizm adaptacyjny obniża koszty i nie zwiększa szans rywalom. W niektórych przypadkach zabójstw, zdrada partnera jest okolicznością łagodzącą wyrok (Hołyst, 2009).

W niektórych plemionach, między innymi w plemieniu Yap zabójstwo może być usprawiedliwione, gdy partner dopuścił się cudzołóstwa. Ponadto zdradzony mąż powinien spalić dom wraz z kochankami znajdującymi się w środku. Podobne praktyki odbywają się do dzisiejszego dnia w niektórych krajach azjatyckich: Chinach, Japonii. Nie tylko w krajach Azji takie praktyki to codzienność. Do 1974r. w Teksasie zdradzony mąż, który zabił swoją żonę mógł zostać uniewinniony. Sprawa miała się podobnie w Stanach: Nowy Meksyk, Utah. Cudzołóstwo było uznawane za największą prowokację, przyczyniającą się do popełnienia morderstwa. Do dnia dzisiejszego w Stanach Zjednoczonych zabójstwo na tle zazdrości seksualnej jest karane lżej niż inne zabójstwo. Kobiety są najbardziej narażone na morderstwo w okresie dojrzałości, kiedy to mężczyźni z partnerkami otaczani są rywalami. Kobiety w tym wieku są najbardziej pożądane, są atrakcyjne, przez co ich szanse na znalezienie pożądanego partnera w tym właśnie okresie są największe. Kobiety po 50 roku życia, jak i przed 20 rokiem życia są najmniej narażone na zabójstwo (Wilson, Daly, 1993 za: Hołyst, 2009).

Na zdradę narażeni są mężczyźni dużo starsi od swoich partnerek, których nie są w stanie zaspokoić seksualnie, poza tym im młodsza partnerka, tym więcej rywali do wyeliminowania. Z badań przeprowadzonych w Miami uzyskano wyniki: 29% zabójstw dokonali partnerzy, którzy byli w związkach z różnicą wieku 10 lub więcej lat. Podobne wyniki uzyskano w Stanach Zjednoczonych, Anglii, Szkocji, Australii (Wilbanks, 1984 za:

Hołyst, 2009). Na morderstwo narażone także są dzieci z poprzednich związków. Zdarza się, że dzieci te narażone są na śmierć z rąk ojczyrna 100 razy częściej niż gdyby mieszkały z obojgiem rodziców biologicznych (Hołyst, 2009).

Uprzedzenie, czyli negatywny stosunek do drugiego człowieka, grupy to kolejne negatywne zjawisko niosące za sobą silne emocje negatywne wobec innych (Weigl, 2000 za: Hołyst, 2009). Pokrewnymi są: dyskryminacja, rasizm, czyli negatywny stosunek do ludzi innej rasy i seksizm, czyli dyskryminacja ze względu na płeć. E. Aronson twierdzi, że uprzedzenie jest negatywną formą oceny jednostki bazując na niekompletnych lub fałszywych na jej temat informacjach i przyjętych stereotypach (Aronson, 2000 za: Hołyst, 2009).

Uprzedzeniem jest także negatywny stosunek do grupy tylko dlatego, że jest ona odrębna od innych (Macrae, Stangor, Hewston, 1999 za: Hołyst, 2009). Cały proces uprzedzenia dzieli się na kilka faz, które mają na celu, jak największe ograniczenie kontaktu z bodźcem wywołującym negatywne emocje. Cały proces podobny jest do mechanizmu fobii (Weigl, 2000 za: Hołyst, 2009). Są to tak zwane uprzedzenia awersywne. Kolejnym rodzajem są uprzedzenia dominatywne, opierające się na pogardzie w stosunku do drugiego, natomiast trzecim rodzajem są uprzedzenia wewnętrznie sprzeczne, polegające na ambiwalencji uczuć w stosunku do jednostki (z jednej strony zachwyty, z drugiej negatywizm). Uprzedzenia łączą się ze stereotypami, jednak mają miejsce sytuacje, w których dana jednostka nie żywi nienawiści w stosunku do drugiego pomimo znanych jej stereotypów na jego temat (Nelson, 2003 za: Hołyst, 2009). Stereotypy rozwijają się już u kilkuletnich dzieci, które utrzymują się na podstawie między innymi pamięci historycznej, wojen, migracji. Uprzedzenie jest rezultatem współzawodnictwo o teren, zasoby, pożywienie (Kofta, 1996 za: Hołyst, 2009).

Uprzedzenie skierowane jest na kozła ofiarnego, czyli najsłabszą grupę. Teoria frustracji – agresji Dollarda tłumaczy to zjawisko w kategoriach jej składowych, czyli frustracji, która tworzy się w przypadku niemożliwości osiągnięcia celu, który pociąga za sobą zachowania agresywne. Zabójca może zostać ukarany mniejszą sankcją, jeżeli towarzyszyły zdarzeniu odpowiednie okoliczności, między innymi silne wzburzenie podmiotu dokonującego morderstwa (Lubelski, 1986 za: Hołyst, 2009).

Morderstwo i związane z nim reakcje zależą nie tylko od emocji, ale także od cech psychicznych zabójcy (Cora, 1973 za: Hołyst, 2009). Istnieje zatem możliwość, że przestępca

popęlni morderstwo pod wpływem silnego wzburzenia, dlatego tak ważne jest poznanie specyfiki ludzkiej psychiki w trakcie postępowania (Hołyst, 2009). Oceną stanu psychicznego przestępcy, ewentualnych jego zaburzeń, niedorozwoju umysłowego, siły wzburzenia emocjonalnego zajmują się biegli psychiatrzy i biegli psychologowie. Ważnym elementem procesu jest ustalenie, czy dana jednostka była świadoma popełnianego czynu i rozróżnienie stanów fizjologicznych i patologicznych. Analiza psychologiczna czynu przestępczego zawierać zatem powinna analizę osobowości, przyczyny afektu (Gierowski, 1981 za: Hołyst, 2009).

1.1.6 Motywacja zachowań agresywnych sprawców przestępstw

Agresja to zachowania, których głównym celem jest zniszczenie czegoś, co dla innych jednostek jest wartościowe (Frączek, 1996 za: Hołyst 2009). Zachowania ludzkie najczęściej są zachowaniami społecznymi. Aby określić, czy dany czyn jest agresywny, czy też nie, nie wystarczy znać jego kontekstu. Aby określić, że dany czyn jest zachowaniem, działaniem agresywnym ważnym jest określenie jego kierunku, celu. Jeżeli celem jest zniszczenie jest to zachowanie agresywne. Intencje, które z kolei mówią o celu działania, niekiedy mogą być po prostu fałszywe, a przestępca może sobie nie zdawać z nich sprawy. Jeżeli cały proces działania został precyzyjnie zaplanowany przestępca miał konkretny cel (Zimbardo, 1999 za: Hołyst, 2009). Rozpoznanie czynu nie jest wielkim problemem, jednak jego motywu może sprawić pewne trudności. Czynniki, bodźce powodujące agresywne reakcje to bodźce bólowe i drażniące (Selg, 1984 za: Hołyst, 2009). Bodźce te wywołują reakcje, między innymi frustrację. Agresję można podzielić na agresję spontaniczną, która zaspokaja głód stymulacji i jest wyuczoną formą zaspokajania tej potrzeby i agresję reaktywną (Reykowski, 1992 za: Hołyst, 2009).

Normy zachowań agresywnych zmieniają się wraz z wiekiem i są ustalane przez społeczeństwo. To co wypada dziecku, nie przystoi studentowi, na przykład bójka (Ranschburg, 1980 za: Hołyst, 2009). Osoby, które nie potrafią wyładować swoich emocji negatywnych na zewnątrz, mogą być narażone na załamanie emocjonalne, ostrą nerwicę lub mieć objawy psychosomatyczne, jak podniesione ciśnienie krwi, szybszy puls. Ludzie, którzy w bardzo ubogi sposób ukształtowali mechanizmy obrony, czy też kontroli nad agresją są niebezpieczni dla otoczenia, gdyż swoje napięcie mogą rozładowywać na niewinnych (Hołyst, 2009).

Przemoc pokazywana w mediach ma zły wpływ na wszystkich, nie tylko na dzieci, lecz także na dorosłych. Jak wynika z badań osoby oglądające sceny przemocy, niejako uodparniają się na widok agresywnych zachowań, rozwijają się negatywne postawy w stosunku do innych i co najgorsze prawdopodobieństwo, że w razie konieczności obrony kogoś słabszego nawet na ulicy, osoba taka może nie podjąć żadnych działań, które uratują drugiego z opresji. Najgorsze sceny przemocy zawierają: przemoc na tle seksualnym w stosunku do kobiet, gwałty, tortury, zniewolenie. Niestety marketing filmowy umie wykorzystać wiedzę, która wprawia widzów w nastrój erotyzmu, zmysłowości, po czym w negatywne emocje, takie jak złość, agresja (Füllgrabe, 2002 za: Hołyst, 2009).

Dlatego tak ważne jest, by specjaliści i cała społeczność określała co jest dobrem, a co złem, co może oglądać dana grupa wiekowa, a czego nie powinna, by zbyt wcześnie nie ulegała znieczuleniu. Podobny wpływ mają gry z podtekstem agresywnym. C. Anderson i K. Dill twierdzą, że gry video nie raz przyczyniły się do masakr między innymi w Erfurcie, czy w Littleton (Colorado), kiedy to młodzi mężczyźni zabili swoich rówieśników i ranili wiele osób, po czym strzelali sami do siebie. Zgodnie z modelem GAAM (general affective aggression model) agresja rozwija się nie tylko w interwale czasowym, jakim jest badanie prowadzone w pracowni, ale i ma skutki w przyszłości, między innymi, jako działalność przestępcza. Używanie agresywnych słów, przeklinania w okresie młodzieńczym może być przyczyną zachowań agresywnych (Füllgrabe, 2002 za: Hołyst, 2009).

Zachowanie agresywne, czy też obronne mają na celu odreagowanie zgromadzonego lęku. Dzieje się to poprzez rozładowanie lęku w bezpośrednim działaniu, celem agresji jest zbliżenie się na tyle do obiektu, jednostki, czy sytuacji wywołującej lęk, by go zniszczyć (Ranschburg, 1980 za: Hołyst, 2009). J. Ranschburg opisuje także pewien mechanizm, jakim jest relacja lęku i agresji. Gdy osoba znajdzie się w sytuacji lęku, w środku odczuwa agresję, jeżeli zaś w sytuacji agresywnego zachowania, w środku odczuje lęk. Dlatego też w przypadku agresywnych zachowań człowieka na co dzień spokojnego wytłumaczone mogą być jego działania właśnie na podstawie tego mechanizmu. Zachowania lękowo – agresywne to: agresja emocjonalna, zwana inaczej impulsywną, której bodźcem jest impuls z zewnątrz, agresja spontaniczna, charakteryzująca się obniżaniem i podwyższaniem poziomu stymulacji przez właśnie zachowania stymulujące. Jest to indywidualna kwestia danej jednostki, zapisana w genotypie. Kolejnym typem jest syndrom nuda – depresja, czyli wewnętrzne przeżywanie pustki emocjonalnej, zachowania agresywne zatem pomagają wyjść z takiej

depresyjności. Ostatnim typem jest agresja instrumentalna, która pomaga zaspokoić potrzeby „Ja” (Kubacka – Jasiocka, 1986 za: Hołyst, 2009).

Agresja instrumentalna wiąże się z mechanizmem wina – kara – przebaczenie. Osoba zachowująca się agresywnie poszukuje kary za swoje winy. Szczególnie w przypadku neurotyków wiąże się ten proces nawet z samoukaraniem. Kara zatem przynosi ulgę, po znacznym poczuciu winy. Już małe dzieci z dużym napięciem emocjonalnym poszukują drogi do samoukarania poprzez uderzenie głową w ścianę lub rwanie sobie włosów (Hołyst, 2009). Samoukaranie może wiązać się także z innym mechanizmem napięcia lękowo – depresyjnego, który z kolei skłania jednostki do popełnienia samobójstwa lub samouszkodzeń. Jest to swoisty krzyk o pomoc i chęć zwrócenia uwagi na siebie. Występuje on u ludzi z kryzysem psychicznym (lęk dezintegracyjny) lub u ludzi, którzy nie mogą sobie poradzić z jakimiś trudnymi dla nich sytuacjami. Poznanie motywu zachowania agresywnego może zatem uchronić jednostkę przed śmiercią lub kalectwem (Kubacka – Jasiocka, 1979 za: Hołyst, 2009).

Zdaniem K. Horney (1978 za: Hołyst, 2009), system neurotycznych potrzeb powstaje na skutek zaburzonych procesów rozwojowych. Zachwianie bezpieczeństwa „Ja” natomiast kształtuje się poprzez naprzemienne stosunki z ludźmi o charakterze wrogości i lęku. Jednostka zatem zachowuje się w sposób wrogi do otoczenia, jest nieczuła na cierpienie innych. Zdobyć tego czego jednostka pragnie, na przykład władzy, bogactwa, nie zawsze można uzyskać uczciwą drogą. Dlatego też ludzie tacy chcąc coś osiągnąć posuwają się do zachowań agresywnych, dzięki którym otrzymują to czego chcą, a w napadach złości są w stanie nawet zabić. Do tego, jeżeli jednostka jest pod wpływem jakiejś substancji, narkotyków, alkoholu tym łatwiej dokona tego czynu (Kubacka – Jasiocka, 1979 za: Hołyst, 2009). Charakter obronny ma zabieg, którym posługują się zwłaszcza neurotycy, a jest nim całkowite negowanie „Ja realnego” i identyfikowanie się z „Ja idealnym” w celu niedopuszczenia do świadomości pogardy do własnej osoby (Horney, 1978 za: Hołyst, 2009). Zatem w sytuacjach o charakterze frustracyjnym dochodzić może do rozwiązania ich w sposób siłowy (Kubacka – Jasiocka, 1986 za: Hołyst, 2009).

Istnieją także inne mechanizmy związane z poczuciem bezpieczeństwa „Ja”. Mechanizm negatywnej tożsamości charakteryzujący się chęcią i próbą tworzenia tożsamości „Ja” nieakceptowanego przez społeczeństwo. Negatywna tożsamość, to nic innego, jak

tożsamość nieakceptowana przez społeczeństwo, ale także przez samą jednostkę. E. H. Erikson opisał ten mechanizm jako niezadowolenie z własnej osoby. Jednostka zatem woli być kimś złym niż być nikim (Szcukiewicz, 1998 za: Hołyst, 2009).

Kolejnym mechanizmem jest identyfikacja z rolą. Mechanizm ten działa w ten sposób: jeżeli lepsza, korzystniejsza dla jednostki będzie postawa negatywna to właśnie taka postawa będzie regulować życie jednostki i jej zachowania. Odgrywanie roli kozła ofiarnego ma za zadanie zwrócić na siebie uwagę, przez co zwiększa prawdopodobieństwo bezpieczeństwa w rodzinie, wewnętrznego scalenia rodziny. Z jednej strony jest to zjawisko negatywne, z drugiej jednak pozytywne. Jest to paradoksalny system regulacyjny w stosunkach rodzinnych (Skynner, Cleese, 1992 za: Hołyst, 2009).

J. B. Weiner (1987 za: Hołyst, 2009) opisuje napięcia emocjonalne, jako charakterystyczne dla okresu adolescencji. Mechanizm konfliktu okołosymbiotycznego wiąże się z symbiozą pomiędzy dzieckiem i jego matką. Aby jednostka stała się całkowicie niezależna od innych musi przeżyć w pełni okres symbiozy z matką (Sokolik, 1988 za: Hołyst, 2009). Negatywne rozwiązanie konfliktu zależności od matki, łatwo jest transferowane na relacje w związkach seksualnych, przyjaźniach itd. i prowadzą do zaburzeń w zakresie tożsamości. Próba rozwiązania nieświadomego konfliktu przynosi marne skutki. Są to między innymi wrogość w stosunku do partnera (Hołyst, 2009).

Ważnym mechanizmem jest próba poniesienia swojej wartości, realne podniesienie lub poprzez obniżanie wartości innym (Reykowski, 1992 za: Hołyst, 2009). Dominacja przynosi najwięcej jednostce. Zwiększa ona poczucie własnej wartości u jednostki, ale także w oczach otoczenia jak nic innego. Dążenie do kontrolowania wszystkiego i wszystkich staje się źródłem zachowań agresywnych przeciwko społeczeństwu. Złość, agresja są zatem przejawem próby kontroli nad otoczeniem jednostki, która przyjmuje postawę, „musicie się mnie bać, nieważne co o mnie myślicie”.

Typ zabójcy zrównoważonego to jednostka na co dzień silnie hamująca wyrażanie swoich emocji, jednak w sytuacji kontroli nad innymi o wybuchowym charakterze (Faulk, 1988 za: Hołyst, 2009). Osoby takie to najczęściej neurotycy, którzy zniekształcają obraz siebie i otaczającej ich rzeczywistości, odbierając ją jako wrogą. Mechanizmy samokontroli są nad wyraz silne (Aronson, Wilson, Akert, 1997; Aronson, 1994 za: Hołyst, 2009). Jednostka neurotyczna, która nie jest w stanie zapanować nad kontrolą staje się sfrustrowana,

agresywna, przez co może wyrządzić krzywdę niejednemu człowiekowi. W związku z tym należy wziąć pod uwagę pewne mechanizmy psychopatyczne i parapsychotyczne, które rozwijają się jeszcze w okresie adolescencji, a są związane z lękiem (Pospiszyl, 1984 za: Hołyst, 2009).

W momencie pojawienia się zachowań agresywnych należy zdiagnozować ich motywy, i wyłonić te jednostki, które mogą znaleźć się, bądź już się znajdują w grupie ryzyka. Wszystko to zależy od środowiska wychowawczego, z którego podmiot się wywodzi, jak jednostka radzi sobie ze swoją tożsamością, jak przeżywa swoje emocje: lęk, agresję, frustrację. W przypadku nasilenia działań o negatywnym charakterze podejmowane są działania korekcyjne, psychoterapeutyczne, w celu usunięcia bodźca wpływającego ujemnie na jednostkę. Należy przyjrzeć się wyznawanym przez podmiot normom społecznego współżycia (Hurlock, 1985 za: Hołyst, 2009).

Przyjmuje się, że nie wszystkie czyny przestępne związane są z agresją, ale i nie każde zachowanie agresywne jest przestępstwem. Niektóre jednak wykroczenia związane są z agresją (Gierowski, 2000 za: Hołyst, 2009). Jednostki działające w agresywny sposób charakteryzują się wyuczonymi sposobami agresji (Kosewski, 1977 za: Hołyst, 2009). Z przeprowadzonych badań wynika, że przestępcy przejawiają brak rozwiniętych w prawidłowy sposób struktur poznawczych, popędowych i emocjonalnych (Gierowski, 1989 za: Hołyst 2009). Część przestępstw następuje w wyniku agresywnych zachowań, część jednak to przestępstwa nieagresywne (Gierowski, 2000 za: Hołyst, 2009). Ludzie popełniający czyn zabroniony są zwykle charakteryzowani, jako niemili, wrodzy, nieufni, podejrzliwi (Poznaniak, 1982 za: Hołyst, 2009).

1.1.7 Diagnoza procesów motywacyjnych sprawców przestępstw

Aby określić czy dana czynność była motywowana i czy były jakieś pobudki do jej wykonania należy przyjrzeć się pewnym przyjętym w prawie regułom (Lubelski 1986 za: Hołyst, 2009). Znana jest klasyfikacja motywów popełnionych czynów zabronionych, a w szczególności morderstw, którymi są: motyw seksualny, ekonomiczny, czyn dokonany w swojej obronie lub bez motywu (Kędra, 1978 za: Hołyst, 2009). Ustalenie motywu i modus operandi przynosi wiele informacji o sposobach działania przestępcy, jego stosunku do ofiary i całej sytuacji działania (Hanausek, 1975 za: Hołyst, 2009).

Działanie może opierać się na kilku motywach na przykład zabójstwo na tle seksualnym, ale i pragnienia zemsty. Diagnozowanie motywu popełnienia czynu zabronionego jest nie lada wyczynem. Należy brać pod uwagę profil osobowościowy, motyw i cel działania, sytuację, okoliczności, obserwatorów, wyjaśnienia oskarżonego, obserwację, napięcie motywacyjne. Niekiedy ważnym jest odwołanie się do opinii biegłych psychologów, lekarzy, lekarzy psychiatrów (Kofta, 2000 za: Hołyst, 2009).

Źródłem informacji na temat popełnionego przestępstwa jest przede wszystkim jednostka, która popełniła ten czyn, jednak informacje o samym podmiocie można znaleźć również w aktach sprawy, w biografii (Ostrowska, 1986 za: Hołyst, 2009). Przy badaniu przestępcy pomocne jest zastosowanie testów psychologicznych, a także rozmowy psychologicznej, która zweryfikuje dane uzyskane w wynikach testowych. Ważną umiejętnością jest także umiejętne rozpoznawanie emocji wyrażanych przez jednostkę w trakcie badania, rozmowy, czy obserwacji (Wallen, 1964 za: Hołyst, 2009).

W trakcie badania i na podstawie danych zgromadzonych w jego trakcie można zapoznać się z biografią, poglądami i wartościami, którymi na co dzień posługuje się osoba badana, w tym przypadku przestępca, swoją wersję wydarzeń, itd. Najtrudniejszą częścią badania jest rozmowa o emocjach, które badany przeżywał przed, w trakcie i po wykonaniu danego czynu. Czasami przestępca może być niechętny do rozmowy na ten temat (Szustrowa, 1991 za: Hołyst, 2009).

Badanie testowe może przynieść niestety niepożądane wyniki, ponieważ przestępca może celowo zafałszowywać wyniki celem uzyskania łagodniejszego wyroku. Dlatego też ważne jest, aby do badania podejść bardzo ostrożnie, a same wyniki traktować jako dodatkowe informacje na temat przestępcy. W opinii jednak należy uwzględnić wszystkie zachowania odbiegające od normy, tak samo w przypadku wyników, nastawienie badanego do sytuacji badania i podejrzenie o zafałszowaniu (Anastasi, Urbina, 1999 za: Hołyst, 2009). Przestępcy opisują motyw dokonanego czynu. Często zależy on od różnych czynników, między innymi aprobaty społecznej. Z przeprowadzonych na ten temat badań wynika, że jednostka zazwyczaj dąży do tego, ażeby dobrze wypaść w oczach psychologa (Crowne, Marlowe, 1974 za: Hołyst, 2009).

Prawdziwą plagą w diagnozowaniu przestępców jest tak zwana amnezja. Jest to mechanizm obronny stosowany przez jednostki, które dopuściły się czynu niedozwolonego

przez prawo, polegający na tym, iż twierdzą oni, że nie pamiętają co tak naprawdę się stało. Część badaczy twierdzi, że jest to możliwe z przyczyn fizjologicznych, takich jak emocjonalne podniecenie. Często amnezja jest wiązana z przyjęciem przed dokonaniem przestępstwa narkotyku. Aż 85% przestępców, którzy zgłosili amnezję w trakcie popełnienia przestępstwa była pod wpływem narkotyków, alkoholu lub innych substancji psychoaktywnych (Stout, Rokea, Farooque, 2008 za: Hołyst, 2009). Po zażyciu narkotyków człowiek staje się wrogi, agresywny w stosunku do świata (Dimoff, Carper, 1944).

1.1.8 Motywacja sprawców zabójstw

Problematyką motywacji czynów zajmuje się coraz więcej specjalistów. W przypadku przestępstw, ważnym jest, by określić poczytalność człowieka, który dopuścił się popełnienia takiego czynu. Kodeks karny przyjmuje, że osoba dojrzała jest w stanie rozpoznać znaczenie swojego czynu (Kodeks Karny, 1997). Zjawisko zabójstwa dzieli się na siedem rodzajów: zabójstwo w obronie własnej, z motywów erotycznych, ekonomicznych, w obronie życia własnego lub kogoś bliskiego, w celu eliminacji świadka, nieślubnych dzieci, motywów patologicznych (Bielska, 2003). E. Kędra (1978 za: Bielska, 2003) dzieli typy zabójstw w podobny sposób, dodając zabójstwo irracjonalne, bez motywu. S. Morusiewicz (1981 za: Bielska, 2003) dodaje zabójstwo przy istnieniu równocześnie afektu, z motywu chuligańskiego. J. K. Gierowski (1989 za: Bielska, 2003) natomiast przedstawia bezpośrednie tło zabójstwa, jakim może być emocjonalność.

T. Hanausek (1975 za: Bielska, 2003) opisuje zabójstwa na tle seksualnym i podzielił je na pozorne, które nie mają związku bezpośredniego z popędem seksualnym, przypadkowe – bez planowanego zabijania, akcesoryjne – w celu pozbycia się świadka gwałtu i rzeczywiste – świadome zabicie w celu zaspokojenia popędu seksualnego. K. Imieliński (1988 za: Bielska, 2003) z kolei dzieli zabójstwa na tle seksualnym na: zabójstwo z lubieżności, przy pokonaniu osoby gwałconej, w celu udaremnienia wołania o pomoc, w czasie orgazmu, w celu ukrycia przestępstwa. S. Pikulski (1991 za: Bielska, 2003). dzieli zabójstwa pod względem motywów: o charakterze erotycznym, ekonomicznym, ambicjonalnym.

Z. Majchrzyk (1995 za: Bielska, 2003). podjął próbę opisanie zabójstw popełnianych przez kobiety i opisał ich motywy, jako: lękowo – zagrożeniowy, z odczucia krzywdy, seksualno – erotyczny, rabunkowy i patologiczny.

1.1.9 Osoba uzależniona jako przestępca

Uzależnienia to największy problem XX i XXI wieku (Strzelczyk, 2010). Aby stwierdzić, czy jednostka jest uzależniona należy brać pod uwagę wiele czynników. Uzależnienie uwarunkowane jest genetycznie, środowiskowo, społecznie. Wszystkie substancje, czy jest to alkohol, narkotyki, dopalacze, czy inne środki psychoaktywne działają na ośrodkowy układ nerwowy. Około 10% wszystkich spożywających alkohol jest od niego uzależnionych, natomiast od kokainy 80%. Spożywanie tych substancji powoduje stan euforii, brak krytycyzmu, brak zahamowań. Często środki te powodują popełnianie samobójstw (Gwyther, Tyler, 1998 za: Hołyst, 2009).

Z badań wynika, że nadużywanie alkoholu i innych substancji psychoaktywnych koreluje dodatnio z działalnością przestępczą (Hołyst, 2009a za: Hołyst, 2009). Okazuje się, że cechy psychopatologiczne jednostek spożywających alkohol są identyczne z cechami osobowości osób prowadzących samochód w sposób dość niebezpieczny (Gouffioul, Kellens, 1969 za: Hołyst, 2009).

Połowa sprawców zabójstw w momencie jego popełnienia jest pod wpływem alkoholu, stąd wynika, że większość morderstw nie jest popełnianych z premedytacją. Przy działaniu alkoholu widoczne są dwa stany: lekki - radość, wesoły nastrój, pewność siebie, silny – hamulce zachowań przestają działać, działania stają się agresywne, impulsywne, gotowość do bójki (Uszkiewicz, 1979 za: Hołyst, 2009). Upicie może być także upiciem patologicznym, działaniem o charakterze psychopatycznym. Objawami mogą być: zamroczenie, dezorientacja, omamy, myślenie urojeniowe, lęk, gniew. Zdarza się, że przestępca zaraz po wykonaniu działania zasypia tak zwanym terminalnym snem (Hołyst, 2009).

Objawami alkoholizmu jest drżenie rąk, brak apetytu. Często alkoholizm wiąże się z zazdrością o żonę (podejrzliwość jej zdrady), co łączy się z impotencją. Podsumowując alkoholizm łączy się z podejmowaniem działań przestępczych i stosowaniem przemocy (Rao, 1997; Friedman, 1998 za: Hołyst, 2009). Z przeprowadzonych badań wynika, że dzieci kobiet nadużywających alkoholu mają liczne urazy fizyczne (Bijur, Kurzon, Overpeck, Scheidt, 1992 za: Hołyst, 2009). 83% gwałtów zostało dokonanych pod wpływem substancji psychoaktywnych (Johnson, Gibson, Linden, 1978 za: Hołyst, 2009).

Istnieją więc zależności między zaburzeniami osobowości, nadużyciem substancji psychoaktywnych i przemocą (Downs, Smyth, Miller, 1997 za: Hołyst, 2009). Najczęściej

przestępstwa pod wpływem alkoholu dokonywane są w domu (Felson, 1994 za: Hołyst, 2009).

Spożywanie opiatów nie jest główną przyczyną działań przestępczych (Clausen, 1961; Merton, Nisbet, 1961 za: Hołyst, 2009). Z jednej strony spożycie narkotyków jest bierne, a z drugiej hamujące w stosunku do działania przestępczego. Orzeka się wtedy w pierwszej sytuacji, że przestępca był pod wpływem narkotyków, w drugiej jednak „dokonał czynu w sposób łagodny, gdyż był pod wpływem narkotyku” (Gwyther, Tyler, 1998 za: Hołyst, 2009).

1.1.10 Narkomania, lekomania a przestępstwo

W ostatnich latach wzrosła liczba przestępstw związanych z łamaniem ustaleń ustawy przeciwko narkotynom (10 – 30% w skali roku) (Ustawa, 2005 za: Hołyst, 2009a). Do narkotyków Polacy mają coraz większy dostęp. Są one już w szkołach, pubach, dyskotekach, można je nawet kupić w Internecie, akademikach. Kolejnym problemem są leki, które są bardzo chętnie zażywane przez Polaków, szczególnie uspokajające. Nielegalny handel narkotykami to problem skali światowej (Wieniawski, 1990 za: Hołyst, 2009a).

Liczba narkomanów w Polsce wynosi 35 – 75 tys. osób. Najwięcej Polaków uzależnionych jest od heroiny. Na Polskim nielegalnym rynku można dostać także amfetaminę, marihuanę oraz wiele, wiele innych. Do częstego narkotyku podawanego ofiarom należy tak zwane GHP, czyli pigułka gwałtu. Przestępcy wykorzystują ten narkotyk w celu wymuszenia lub gwałtu na swojej ofierze. Jest to mała pastylka, łatwa do nabycia, a co najważniejsze łatwa do ukrycia (rozpuszcza się w płynie, w bardzo szybkim tempie). GHP można też stworzyć z mieszanki sterydów, a powstająca substancja to GHB. Ma ona na celu odurzenie ofiary (Hołyst, 2009a).

Zażywanie narkotyków jest w dzisiejszej populacji modą. Powstają nielegalne fabryki konopi indyjskich oraz wiele syntetycznych odpowiedników mocniejszych narkotyków. Dożylne przyjmowanie takich substancji prowadzi do częstszych działań przestępczych w porównaniu z innymi drogami podawania (Redo, 1978 za: Hołyst, 2009a). Prawdziwym problemem są na dzisiejszy dzień oprócz narkotyków, leki uspokajające, które w większych ilościach działają podobnie jak narkotyki, a ich zakup jest dużo łatwiejszy (niektóre leki uspokajające można nabyć bez recepty) oraz doping stosowany nie tylko przez sportowców nie grających fair play, lecz także przez młodzież, która chce przypodobać się swojej grupie

rówieśniczej. Wiele osób zmarło przez nadużycie środków psychoaktywnych. Organizacje rządowe krajowe oraz światowe powinny stworzyć jeszcze bardziej restrykcyjne prawo dotyczące środków psychoaktywnych (Hołyst, 2009a).

1.1.11 Kryminalistyczne aspekty chorób psychicznych

Przestępstwa popełniane przez osoby zaburzone psychicznie istnieją w proporcjach: 21% działanie przeciwko zdrowiu i życiu, 20% przeciw mieniu (Uszkiewicz, 1960 za: Hołyst, 2009). We wczesnym stadium choroby psychicznej czyn przestępczy dokonywany jest na oczach świadków (Cieślak, Spett, Szymusik Wolter, 1991 za: Hołyst, 2009). Osoby zaburzone psychicznie w orzecznictwie sądowym dzielone są na jednostki niepoczytalne (art. 31 § k.k.) lub o ograniczonej poczytalności (art. 31 § 2 k.k.) (Kodeks Karny, 1997 za: Hołyst, 2009). Z badań wynika, że większość przestępstw osób zaburzonych dokonywana jest przeciwko swojej rodzinie (77%) (Hołyst, 2009).

1.1.12 Statystyki przestępczości w Polsce

Przestępczość to zjawisko patologiczne, a związane z nim działanie niezgodne z przyjętymi normami, a co więcej podlegające karze. W Polsce najwięcej badań związanych z przestępczością zawdzięczamy Instytutowi Wymiaru Sprawiedliwości. Jednym z większych projektów były „Polskie Badania Przestępczości’ 07” wykonane na zlecenie Komendy Głównej Policji i prowadzone pod profesjonalnym okiem w 2007 roku, przez instytucje takie jak: CBOS, PBS DGA, TNS OBOP. Badania te dotyczyły wiktymizacji. Z przeprowadzonych badań wynika, że poziom przestępczości nie jest zadowalający, gdyż jest stosunkowo wysoki. Co piąty mieszkaniec padł kiedyś ofiarą jakiegoś przestępstwa. Najniebezpieczniej jest w województwach dolnośląskim i mazowieckim (ok. 30%), natomiast sytuacja wygląda odwrotnie w województwie świętokrzyskim (11,5%). Wynika stąd, że im jednostki są bogatsze tym częściej popełniają przestępstwa. Największe nasilenie zachowań przestępczych ma miejsce w województwach już wspomnianych dolnośląskim, mazowieckim, ale także zachodniopomorskim, natomiast najmniejsze w świętokrzyskim, lubelskim, podlaskim. Zgłaszalność przestępstw do instytucji, które zajmują się podejmowaniem reakcji w takim sytuacjach wynosi 50%. Co więcej badania pokazały, że poziom przestępczości na tle Unii Europejskiej jest także wysoki (Zawłocki, 2008).

Wiele instytucji podejmowało trud określenia jak wysoki jest poziom przestępczości w różnych krajach. Jednymi z największych badań światowych są National Crime

Victimisation Survey (NCVS) oraz działający w Europie British Crime Survey (BCS). Cyklicznie prowadzone są badania International Crime Victim Survey. W latach 2007 – 2009 co szósty Polak padł ofiarą zachowań przestępczych (Zawłocki, 2008).

Rozboje najczęściej mają miejsce na Mazowszu i Dolnym Śląsku, w Małopolsce natomiast oraz Świętokrzyskiem, i na Podlasiu są bardzo rzadkie. Pobicia najczęściej występują na Pomorzu, na Dolnym Śląsku i w Zachodniopomorskim. Najrzadziej natomiast w Świętokrzyskiem. Najczęściej do włamań dochodzi w Zachodniopomorskim i na Dolnym Śląsku, najmniej natomiast na Podkarpaciu. Kradzieże są częstym zjawiskiem na Mazowszu i w Wielkopolsce, natomiast w województwach opolskim, pomorskim, podlaskim rzadkim (Siemaszko, 2009).

Jak wynika z badań Polacy boją się najbardziej takich zachowań, jak: włamania (33,2%), brawura kierowców (29,7%) i kradzież kieszonkowa (22,8%) (MSWIA, 2014).

Oprócz zachowań przestępczych, które są wymienione wyżej, występują także przestępstwa gospodarcze. Statystyki są zatrważające. 36% polskich firm zostało ofiarą nadużyć, 20% nadużyć ze strony kierownictwa, 9% przedsiębiorców do dziś nie może oszacować strat. Badania te przeprowadzone były w 2016r. (PWC, 2016). Do najczęstszych przestępstw gospodarczych należą: kradzież majątku (72%), oszustwa zakupowe (33%), korupcja (21%), cyberprzestępczość (19%), oszustwa w zakresie księgowości (19%) (PWC, 2014 za: CBA, 2014).

Statystyki przestępczości w ostatnich latach mają tendencje spadkową w przypadku takich przestępstw jak handel narkotykami, rozboje, rośnie natomiast liczba włamań. Najszybciej poziom przestępczości spada w Grecji, Anglii, Walii, Szkocji, Estonii, Słowacji. W Polsce także odnotowuje się pewien spadek.

W porównaniu 2007 do 2012 nastąpił spadek w zakresie przestępczości z użyciem siły, czy przemocy tylko w niektórych państwach Unii Europejskiej (Litwie, Chorwacji, Szkocji, Łotwie, Słowacji, Malcie). Wzrósł jednak ten wskaźnik w państwach: Luksemburgu, na Węgrzech, Danii, a także w Polsce.

Wskaźnik liczby zabójstw wzrósł w państwach: Grecji, Malcie, Austrii.

W pozostałych zmalała liczba tego przestępstwa. W Polsce liczba zabójstw z 716 w 2002r. spadła do 72 w 2012r. Jeśli chodzi o rozboje to ich liczba wzrosła gwałtownie na

Cyprze, Danii i w Grecji, spadła natomiast w państwach bałtyckich i Szkocji. Liczba przestępstw przeciwko mieniu wzrosła szczególnie w Grecji, Hiszpanii, Włoszech, Rumunii, Polsce, spadek natomiast na Litwie i Słowacji.

Przestępstwa związane z narkotykami, a właściwie ich liczba obniżyła się niewiele, w Szkocji, Estonii, Niemczech, na Węgrzech, w większym stopniu obniżyła się liczba tych przestępstw w Polsce, wzrost natomiast w Szwecji, Litwie. W Hiszpanii jest to naturalne zjawisko, nawet w więzieniach zarówno kobiety, jak i mężczyźni stosują narkotyki (Ruiz - García, Castillo-Algarra, 2015).

Ciągle rośnie liczba więźniów. Dotyczy to także Polski. W latach 2007 do 2012 liczba więźniów nieco spadła (EUROSTAT, 2014). Liczba recydywistów z kolei w tym samym okresie czasu wzrosła o połowę. Liczba ta dotyczy osób skazanych za gwałt lub zabójstwo. Od roku 2008 liczba recydywistów utrzymuje się na poziomie około 420 tys. osób. Najbardziej rośnie liczba recydywistów. W 2007 roku natomiast 13 tys. ludzi było ponownie skazywanych za przestępstwo, w 2012 ta liczba wynosiła już 19 tys. A. Zoll twierdzi, że te liczby zależą od tego, że proces resocjalizacji przebiega źle (więzienia są przepełnione, brak odpowiedniej ilości terapeutów). Na obecną chwilę 65 tys. osób czeka na odbycie kary więzienia, nie ma dla nich jednak odpowiedniej ilości miejsc. Najczęściej do więzienia po raz drugi trafiają osoby młode. Natomiast po drugim przestępstwie liczba ta rośnie aż do 70% (ŁOs//gak, 2014).

1.2 Problematyka osobowości w psychologii

1.2.1 Teorie osobowości

Psychologia osobowości to jeden z najszerszych działów w psychologii. Istnieje wiele podejść opisujących osobowość. Nie można zatem pominąć definicji, czym tak naprawdę jest osobowość. Osobowość to pewne właściwości tworzące kontinuum zachowań podmiotu w różnych sytuacjach i czasie, towarzyszące jednostce przez całe życie. Jeżeli zdarzy się sytuacja, która przerywa tę ciągłość można mieć do czynienia z jej niespójnością (Zimbardo, Johnson, McCann 2013).

Istnieje wiele definicji osobowości i każda z nich zawiera w sobie bardzo ważne informacje. Wszystkie mają podobne założenia, że osobowość to zbiór cech człowieka wpływających na funkcjonowanie i zachowania jednostki (Zimbardo, Gerrig, 2012).

Ze stworzeniem odpowiedniej definicji osobowości próbowali zmierzyć się Hipokrates, który założył, że w ludzkim ciele znajdują się cztery płyny (humory), a każdy z nich odpowiada za inny temperament. Galen rozbudował tę teorię i stwierdził, że w zależności od tego, który z czterech płynów dominuje, taki człowiek ma temperament – krew – sangwinik, flegma – flegmatyk, czarna żółć – melancholik, żółć – choleryk (Zimbardo, Gerrig, 2012).

W. Sheldon zasugerował, by połączyć budowę ciała z temperamentem, dzieląc ludzi na typy: typ endomorficzny, charakteryzujący się krągłością, towarzyskością i dobrym apetytem, mezomorficzny, umięśnioną budową ciała, odwagą, ektomorficzny, szczupłą budową ciała, introwersją, artystyczną duszą.

Kolejnym badaczem był F. J. Sulloway, który postulował współczesną teorię typów, która z kolei tym razem opierała się na kolejności narodzin. Twierdził on, że dziecko pierwotne od razu uzyskuje niszę, bezpieczeństwo, miłość rodziców, ochronę i ma największe szanse na przeżycie. Kolejne dzieci musiały odnaleźć własną niszę, w której naśladowałyby rodziców, zdobywając tym samym doświadczenia. Ludzi można skategoryzować ze względu na typ osobowości. Typ osobowości zatem kategoryzuje jednostki ze względu na posiadane specyficzne cechy, sposób zachowania, przystosowania do środowiska (Zimbardo, Gerrig, 2012).

Tak opisane osobowości zaburzone i niezaburzone opisane zostały w różnych publikacjach, ale także w specjalistycznych klasyfikacjach zaburzeń psychicznych, którym jedną z najbardziej znanych na świecie jest publikacja Amerykańskiego Towarzystwa Psychiatrycznego (APA) DSM V, a także publikacja, WHO stosowana najczęściej w Polsce, Międzynarodowa Klasyfikacja Chorób, ICD – 10. Do diagnozowania zatem zaburzeń psychicznych w Polsce posługujemy się tymi klasyfikacjami. Kontynuowane są prace nad udoskonalaniem każdej z tych publikacji. Na 2018r. zapowiedziane jest wprowadzenie ICD - 11, natomiast DSM V wprowadzone zostało w 2015r.

Opis osobowości można również oprzeć na omówieniu cech jednostki. Cechami osobowości są takie określenia, jak: przyjacielski, powściągliwy, ekstrawertywny, otwarty, zamknięty, leniwy, pracowity. W każdej sytuacji pomimo tego, że wiemy jak dana osoba się zachowuje zazwyczaj, jaka jest, jesteśmy skłonni do oceny całości zachowań i temperamentu tej jednostki (John, 1990; Yik, Bond, 1993 za: Pervin, 2002). Cechy są podstawowymi

jednostkami osobowości (Stagner, 1937 za: Pervin, 2002). Na podstawie cech możemy rozróżnić ludzi od siebie.

Teorie typów i cech

Przyjmuje się, że cechy są stałymi właściwościami, od których zależą: sposób zachowania, światopogląd, reakcje w różnych sytuacjach. Istnieje wiele teorii opisujących osobowość, jako zbiór specyficznych cech i właśnie w tym ujęciu powstało mnóstwo teorii cech.

Jedną z nich jest teoria cech G. Allporta, dla którego osobowość to zbiór cech stanowiących o indywidualności jednostki. Opisał on trzy rodzaje cech. Cechy podstawowe (dominujące) to cechy, na podstawie których jednostka formuje swoje życie, cechy główne (centralne) to cechy najważniejsze dla jednostki, jakimi cechuje się na co dzień, jak uczciwość, cechy drugorzędne (wtórne) to cechy indywidualne jednostki na podstawie, których można przewidzieć jej zachowanie, czy reakcję. Zatem człowiek to jednostka indywidualna i każdy z nas ma inne specyficzne cechy, od których zależy nasze zachowanie w danej sytuacji. G. Allport opracował listę przymiotników opisujących różnice indywidualne pomiędzy ludźmi. Cechy służą zatem kategoryzacji człowieka (John, 1990 za: Pervin, 2002).

Według G. Allporta cechy to specyficzna skłonność do reagowania w konkretny sposób. Ponadto cechy te wynikają z fizycznych i biologicznych różnic indywidualnych między ludźmi. Podkreślał on, że należy stworzyć klasyfikację cech wspólnych wszystkim ludziom (cechy nomotetyczne), ale nie zapominając o jednostce, jako o człowieku, czyli cechy idiograficzne. G. Allport raczej stronił od analizy czynnikowej, ale znacznie przyczynił się do powstania kolejnych teorii osobowości (Allport, Odbert, 1936 za: Pervin, 2002). Rozróżnił on także motywację i styl reagowania (Allport, 1937 za: Pervin, 2002). G. Allport starał się połączyć motywację z cechami jednostki, jednak nie dokończył swej pracy na zadawalającym poziomie (Pervin, 1993 za: Pervin, 2002).

R. B. Cattell, który jest kolejnym twórcą teorii osobowości wykorzystał do swojej pracy przymiotniki G. Allporta (Allport, Odbert, 1936 za: Pervin, 2002). Na podstawie swoich badań doszedł do wniosku, że u podłoża osobowości człowieka leży 16 czynników, które nazwał cechami źródłowymi, gdyż właśnie uważał je za źródło cech zachowań, które uważamy za osobowość (Zimbardo, Gerrig, 2012). Próbował pogrupować cechy, oceniając swoich badanych (Cattell, 1943 za: Pervin, 2002). Stworzył dlatego kwestionariusz, który

pomógł mu ustalić końcową liczbę czynników, wymiarów osobowości (16 PFQ), 16 – czynnikowy Kwestionariusz Osobowości (Cattell, Eber, 1962 za: Pervin, 2002). Po dokonaniu analizy czynnikowej R. B. Cattell wyróżnił 21 czynników podstawowych (Skinner, Howarth, 1973 za: Pervin, 2002).

Z przeprowadzonych badań wynika, że osobowość zależy aż w 2/3 od środowiska, w którym żyje, wychowuje się jednostka, a tylko 1/3 od czynników biologicznych, genetyki (Hundleby, Pawlik, Cattell, 1965 za: Pervin, 2002). Co więcej na wszystkie cechy osobowości ma wpływ genetyka (Bouchard, 2004 za: Zimbardo, Gerrig, 2012).

R. B. Cattell dzieli cechy na cechy zdolnościowe, temperamentalne, dynamiczne, powierzchowne i źródłowe. Cechy zdolnościowe to cechy, które dotyczą umiejętności, które pozwalają egzystować podmiotowi na jakimś konkretnym poziomie, na przykład inteligencja. Temperamentalne odnoszą się do emocji, jakie jednostka przeżywa w konkretnej sytuacji, dynamiczne do pragnień, motywu podmiotu, do którego dąży. Postawa to cecha, na której podstawie można wnioskować o ergach, sentymentach, czy relacjach z innymi. Ergi to swoiste popędy biologiczne, które określają dziedziczne napędy życiowe, natomiast sentymenty to struktury ukształtowane przez środowisko, związane z nabytym doświadczeniem. Jeżeli chodzi o cechy powierzchowne i źródłowe to opisują one poziom obserwowanego zachowania. Zatem powierzchowne istnieją najbardziej na zewnątrz, natomiast źródłowe stanowią zręby osobowości, współdeterminują one przejawy powierzchowne, ich identyfikację przeprowadza się za pomocą analizy czynnikowej (Pervin, John, 2002).

Aby pogrupować cechy źródłowe R. B. Cattell podzielił je na 3 typy: L, czyli dane dotyczące życia, zachowania w różnych sytuacjach, relacjach z otoczeniem, rodziną, przyjaciółmi, Q, dane dotyczące samoopisu – za pomocą kwestionariusza, OT, zebrane za pomocą obiektywnego testu. R. B. Cattell (1985 za: Pervin, John, 2002) podjął wyzwanie sprawdzenia, czy cechy są spójne z zachowaniem. W swoich rozważaniach używał ergów, czyli wrodzonych motywów i sentymentów, czyli wyuczonych od środowiska. Twierdził, że to w jaki sposób człowiek się zachowuje w danej chwili zależy od czynników osobowościowych, ale także od motywu, który rządzi, akurat w tym momencie. Używał także podziału na stany i role. Stany odnoszą się do zmian emocjonalnych, i zmian nastroju, wywoływane daną sytuacją, na przykład niepokój, natomiast role to zachowanie jednostki

w danej sytuacji, w ujęciu zewnętrznym. Nawyki zatem mogą przekształcać wpływ, jaki mają cechy osobowości na jednostkę. Nie można prognozować zachowania podmiotu jedynie na podstawie posiadanych przez niego cech, ale także podejmowanych ról, sytuacji i nastroju (Cattell, 1979 za: Pervin, John, 2002).

Z przeprowadzonych przez R. B. Cattella badań wynika, że zależnie od sytuacji w jakiej człowiek się znajduje, jego zachowanie się zmienia, i że sam nastrój wpływa na jego zachowanie. Wielu badaczy zajmowało się tym tematem. Znany jest przykład mężczyzny jedzącego łączywie obiad, niezależnie od tego jak bardzo jest głodny, w inny sposób zachowa się w domu, a w inny na spotkaniu biznesowym (Nesselroade, Delhees, 1966 za: Pervin, John, 2002).

Kolejnym badaczem był H. J. Eysenck. Stosował on także analizę czynnikową. Opisał nie tak jak R. B. Cattell cechy, lecz typy (Eysenck, 1970 za: Pervin, 2002), trzy główne wymiary, którymi są: ekstrawersja, neurotyczność i psychotyczność. Swoją teorię rozrysował na kwadrantach koła, które każdy z nich ma symbolizować inny temperament podobnie do teorii Galena i płynów Hipokratesa. Twierdził on jednak, że osobowość nie jest sztywnym wymiarem. Każdy człowiek może cechować się różnymi wymiarami (Eysenck, 1990 za: Zimbardo, Gerrig, 2012; Pervin, 2002).

Opracował także podobnie jak R. B. Cattell kwestionariusz osobowości (EPQ – R). Zdaniem H. J. Eysencka (1990 za: Pervin, 2002) różnice osobowości niosą za sobą różnice w funkcjonowaniu biologicznym. Czynniki zewnętrzne determinują nasze zachowania, zatem zachowanie jest zależne od sytuacji w jakiej się znajdujemy (Mischel, 1968 za: Hampson, Colman, 2000).

Pięcioczynnikowy Model Osobowości (McCrae, Costa, 1997 za: Zimbardo, Gerrig, 2012) opisuje pięć czynników, jakimi są: ekstrawersja, ugodowość, sumienność, neurotyczność, otwartość na doświadczenia. Model ten opisuje relacje między cechami, pojęciami teoretycznymi, a także skalami osobowości, nazywany Wielką Piątką. NEOAC to inna nazwa Modelu Wielkiej Piątki używana w literaturze oraz niektórych testach psychologicznych na przykład NEO – PI – R, czyli Zmodyfikowany Kwestionariusz Osobowości (Costa, McCrae, 1992 za: Pervin, 2002).

Analiza dokonana przez R. McCrae i P. Costę potwierdza podobieństwa w opisach cech w różnych językach i kulturach. Pięcioczynnikowy Model Osobowości przedstawia

cechy, których możemy spodziewać się po naszych znajomych, rodzinie, najbliższych (Goldberg, 1993; John, 1990 za: Pervin, 2002).

Z przeprowadzonych badań wynika, że występują pewne związki między cechami Wielkiej Piątki, a zaburzeniami osobowości, co znacznie ułatwia pracę psychologów, psychiatrów, także w zakładach karnych, czy szpitalach psychiatrycznych. Na podstawie czynników, cech tworzy się profil osobowości, który ułatwia pracę przedstawiając, które cechy są w normie, a które są już patologią (Costa, Widiger, 1994; Widiger, 1993 za: Pervin, 2002). Dla przykładu jednostka o osobowości aspołecznej charakteryzuje się niską Ugodowością i niską Sumiennością (Pervin, John, 2002).

Na podstawie przeprowadzonych badań stwierdza się, że cechy osobowości podmiotu korelują z jego zachowaniem (Harshorne, May, 1928; Dudycha, 1936; Newcomb, 1929 za: Zimbardo, Gerrig, 2012). W niektórych przypadkach pojawia się tak zwany paradoks spójności, polegający na tym, że ocena cech w różnych sytuacjach i czasie przez osoby postronne jest spójna, natomiast zachowania tej samej jednostki w różnych sytuacjach są niespójne (Mischel, 1968 za: Zimbardo, Gerrig, 2012).

H. J. Eysenck uważa, że zaburzony stan psychiczny jest przez ludzi dziedziczony, co znaczy, że przestępstwo wykonane przez jakiegoś członka rodziny może być powtórzone przez osobnika z kolejnego pokolenia, lub może predysponować zachowania tego typu, jak również może sprawiać trudności wychowawcze. Cechy i zachowania dziedziczone w ten sposób tworzą jednostkę psychopatyczną, pozbawioną uczuć, poczucia winy, impulsywną, co tym bardziej wzmacnia możliwość zostania przestępcą (Giddens, 2004).

Teorie psychodynamiczne

Założeniami wszystkich teorii psychodynamicznych jest teoria, że osobowość jest kształtowana przez wewnętrzne siły, które motywują do działania, zachowania. Ojcem tego podejścia jest Z. Freud, który twierdzi, że każde zachowanie ma swój motyw, przyczynę i cel. Z. Freud twierdzi, że człowiekiem żądzą dwa podstawowe popędy: służący samozachowaniu (zaspokajanie głodu, pragnienia), eros (zaspokajanie popędu seksualnego). Opisał on także źródło energii potrzeb seksualnych, jako libido. Wszystkie potrzeby muszą być zaspokajane natychmiastowo, poprzez działanie, fantazjowanie, sny. Eros rozwija się od urodzenia, wszystkie stadia rozwoju psychoseksualnego podzielił na pięć. Są nimi: stadium oralne, analne, falliczne, latencji, genitalne. Znana jest teoria fiksacji, gdy człowiek zatrzymuje się na

pewnym etapie rozwoju seksualnego, przez co nie może przejść do kolejnego stadium. Z. Freud twierdzi, że wszystkie ludzkie zachowania są motywowane przez popędy, a same zachowania są jawne lub utajone, czyli świadome lub nieświadome. Struktura osobowości według Z. Freuda polega na nieustającej walce między id, czyli podstawowymi popędami, reaguje w taki sposób, by od razu zaspokoić potrzeby i superego, to wyuczone przez środowisko postawy moralne, nakazy, zakazy, do których dołącza ego, które z kolei pragnie rozładować konflikt między dwoma poprzednimi. Jest to świadoma część osobowości. Badacz opisał w swojej teorii mechanizmy obronne, które ego wykorzystuje w sytuacjach konfliktowych prowadzonych między id i superego, lęk to reakcja emocjonalna wiążąca się z lękiem, że wyparty konflikt między id a superego przedostanie się do świadomości (Zimbardo, Gerrig, 2012).

Z. Freud opisał także system energetyczny, który opowiada się za popędami: seksualnymi i agresji. Ludzie kierują się także zasadą przyjemności. Z teorii tej wynika, że człowiek kieruje się swoimi popędami, dążeniami, działa zawsze tak, by zaspokoić swoje potrzeby, pragnienia, aby osiągnąć przyjemność (Pervin, John, 2002).

Twórca psychoanalizy twierdzi, że ten właśnie kierunek dąży do poznania nieświadomości człowieka. Koncepcja ta zakłada, że nie ze wszystkiego zdajemy sobie sprawę. Z. Freud podzielił świadomość na poziomy: świadomość, to wszystko to z czego sobie zdajemy sprawę o każdej porze, w każdym momencie, przedświadomość, możemy zdać sobie z nich sprawę jeśli będziemy się nimi zajmować, nieświadomość, to czego nie jesteśmy świadomi, i nie jesteśmy w stanie zdać sobie z nich sprawy, oprócz pewnych okoliczności wyjątkowych. Badał on nieświadomość poprzez test skojarzeń, analizę snów, przejęzyczeń. Z. Freud analizował sny poprzez symbole, które się w nich pojawiały. Według niego to co człowiekowi się przyśniło to jest właśnie jego dążenie, pragnienie, a nieświadomość działa tu najwyraźniej (Groddeck, 1961, 1923 za: Pervin, John, 2002).

Wszystkie ludzkie zachowania są zatem motywowane czynnikami nieświadomymi, niektóre zaś myśli, motywy znajdują się w nieświadomości ze względu na pewne przyczyny, a w sytuacji gdy przedostałyby się do świadomości powodowałyby dyskomfort (Freud, 1933, 1995 za: Pervin, John, 2002).

M. Kelin (2007) opisuje superego pojawiające się około drugiego roku życia dziecka, jak również dzieli fazy rozwojowe na: oralne (oralno - ssąca, oralno – gryząca) i utrwalenia

analno – sadystyczne. Często zjawiskiem jest, że osoby, które zafiksowały się na etapie analno-sadystycznym popełniają przestępstwo na tle seksualnym. Z. Freud uważa z kolei, że nerwica jest negatywem perwersji, gdyż infantylne zainteresowania seksualne zostają zaspokojone (Pospiszyl, 2005).

K. Pospiszyl (2005) twierdzi, że w pracy z osobą perwersyjną poprzez wykorzystanie procesu neurotyzacji, nasycenie lękiem patologicznym, czy zachowań perwersyjnych można wyhamować postępujące zachowania tego typu. Wracając do Z. Freuda, uważa on, że ktoś kto przysparza bólu innej osobie w czasie stosunku, sam odczytuje ból jako przyjemność, tzn., że sadysta jest równocześnie masochistą. Zwrócił on również uwagę na fakt, że w przypadku słabo rozwiniętego sumienia, czy poczucia winy, co wskazuje na zaburzony rozwój psychoseksualny, jednostka jest w stanie popełnić jakieś przestępstwo. Można szukać podstaw w kompleksie Edypa (Brown, 2003).

F. Redl i D. Wineman dzielą ego na trzy rodzaje:

1. brak superego – w przypadku tym rozwijają się jedynie ego i id, jednostka nie odczuwa poczucia winy po dokonaniu czynu złego – dzieci psychopatyczne
2. ego słabe – w tym przypadku id ma przewagę nad ego, co skutkuje działaniami impulsywnymi, jednak pojawia się poczucie winy po dokonaniu czynu (rozwinięte superego)
3. ego silne – z kolei w tym przypadku cała siła skierowana jest na działania przestępcze, dziecko broni się przed poczuciem winy (Pospiszyl, 1990).

M. Klein (2007) z kolei uważa, że działania mające charakter przestępczy dokonywane są przez jednostki, które wyparły pragnienia i mają chęć zostania ukaranym. Co więcej można uznać, że jednostki te są zdolne do uczuć wyższych, a ich zachowania są jedynie przejawem wielkiej miłości.

Teorie postfreudowskie

Wielu badaczy korzystało z dorobku Z. Freuda. Część jego teorii przetrwała w kolejnych, natomiast każda następna przynosiła ze sobą coś nowego. Do teorii postfreudowskich zalicza się teorie: A. Adlera, C. G. Junga i K. Horney.

A. Adler wyeliminował erosa i regułę przyjemności. Twierdził, że jednostka ludzka jest, jak bezbronne dziecko, zależne i doświadcza poczucia niższości, a całe swe życie poświęca na poszukiwaniu takiego sposobu, aby tę niższość wyeliminować. Konflikty osobowości wiążą się z konfliktem między presją otoczenia, a wewnętrznym poczuciem adekwatności, którą człowiek próbuje osiągnąć, by uzyskać poczucie wyższości (Zimbardo, Gerrig, 2012).

C. G. Jung (1973 za: Zimbardo, Gerrig, 2012) opisał w swojej teorii nieświadomość, jako nie tylko odnoszącą się do doświadczeń życiowych, ale i nieświadomość zbiorową, która jest dziedziczona, przekształcana i ukształtowana w czasie ewolucji, wspólna dla wszystkich ludzi, dzięki której z łatwością odczytujemy symbole, rozumiemy mity. Prymitywną reprezentacją danego obiektu jest tak zwany archetyp, na przykład matka – ziemia, bóg – słońce. C. G. Jung twierdził, że osobowość zintegrowana potrafi zrównoważyć przeciwstawne do siebie siły na przykład męską agresję i kobiecą wrażliwość. Według badacza człowiek kieruje się jeszcze dwoma potrzebami, potrzebą twórczości i potrzebą bycia jednostką zintegrowaną.

K. Horney (1937, 1939, 1993 za: Zimbardo, Gerrig, 2012) wywarła największy nacisk w swojej teorii na czynniki kulturowe i charakter. Twierdziła, że męska zazdrość o macierzyństwo, karmienie piersią jest pewną dynamiczną siłą w nieświadomości młodych mężczyzn, chłopców.

K. Horney uważa, że podstawą zachowań antyspołecznych są reakcje podmiotu na otaczające, wrogie otoczenie, w którym żyje. Umiejętności kontroli nad agresją nabywa się w czasie rozwoju człowieka, a złe wychowanie i złe środowisko, w którym jednostka żyje za podstawę przestępstw (Kozielecki, 2001).

Teorie humanistyczne

Głównym założeniem wszystkich teorii humanistycznych jest dążenie do samorealizacji, czyli realizacji swojego potencjału wewnętrznego, rozwoju swoich możliwości. Twórcami tego podejścia są: K. Horney, A. Maslow, C. Rogers.

K. Horney stworzyła bazę psychologii humanistycznej (Frager, Fadiman, 1998 za: Zimbardo, Gerrig, 2012). K. Horney (1945, 1950, 1993, 1994 za: Zimbardo, Gerrig, 2012) twierdzi, że każdy człowiek ma w sobie „Ja realne”, które rozwija się poprzez odpowiednie

czynniki środowiskowe, miłość, życzliwość i pomaga uwierzyć w swoją wyjątkowość. Teorie humanistyczne opisują człowieka, jako całość, a nie jako sumę cech, z których człowiek się składa. Dla psychologii humanistycznej człowiek jest jednostką wyjątkową, i każdą należy traktować w sposób indywidualny.

A. Maslow i K. Horney uważali, że wszystkie zachowania są motywowane wrodzonymi predyspozycjami. A. Maslow w swej piramidzie potrzeb samorealizację umieścił na jej szczycie, posuwając człowieka do zachowań pozytywnych przez co doskonalących Ja. A. Maslow twierdzi, że człowiek posiada wewnętrzną motywację do tego, aby osiągać coraz to wyższe stopnie w hierarchii potrzeb, od fizjologicznych, poprzez bezpieczeństwa, afiliacji, szacunku i uznania, aż do samorealizacji. C. Rogers opisał mechanizm bezwarunkowej akceptacji, która mówi o tym, że dziecko powinno czuć, że jest bezwarunkowo akceptowane, kochane przez swoich rodziców pomimo swoich błędów. C. Rogers twierdzi, że jednostka (Ja) doświadcza świat zewnętrzny i przypisuje mu pewien sens. Ja realne jest pokrewne z Ja idealnym, czyli takim jakim jednostka chciałaby się stać (Pervin, John, 2002).

Jeżeli chodzi o czyny karalne to humaniści zadają pytanie: co z otoczenia, mikro i makrospołeczeństwa wpłynęło na jednostkę, że ta postanowiła dokonać danego czynu. W przypadku przestępców humanizm skupia się na analizie błędów na drodze rozwojowej oraz wpływu środowiska na jednostkę (Ostrowska, 1985).

Teorie społecznego uczenia się i teorie poznawcze

Teorie społecznego uczenia się i teorie poznawcze biorą pod uwagę zmienne środowiskowe, które kontrolują w pewien sposób zachowania ludzkie. Podejścia te skupiają się na doświadczeniach, które człowiek zgromadził przez całe swoje życie, a zachowania są determinowane przez czynniki środowiskowe. Twórcami tych podejść są: J. Rotter, W. Mischel, A. Bandura, N. Cantor, G. Kelly.

Teoria oczekiwań J. Rottera (1966 za: Zimbardo, Gerrig, 2012). skupia się właśnie na oczekiwań, to znaczy tak naprawdę na stopniu, w jakim ludzie przekonani są o właściwości ich działań w celu odniesienia sukcesu, a przez to otrzymania nagrody. Wartość celu opisana przez Rottera to wartość, jaką przypisze sobie jednostka do otrzymanego rezultatu. Badacz opisuje także wymiar, jakim jest umiejscowienie kontroli, polegający na tym, że jednostka jest przekonana o tym, że wynik działania jest sprzeczny z jej działaniami (jest to tak zwane umiejscowienie wewnętrzne), ale zdarza się też sytuacja,

w której jednostka uważa, że wynik jej działania zależy jedynie od czynników środowiskowych (umiejscowienie zewnętrzne).

W. Mischel (2004 za: Zimbardo, Gerrig, 2012) twórca teorii poznawczych podstaw osobowości twierdzi, że człowiek uczestniczy w sposób aktywny w organizacji poznawczej swojego życia i jego kontaktów ze środowiskiem, a zachowanie jest specyficzną interakcją między jednostką, a sytuacją. Twierdzi on, że nasze doświadczenia, obserwacje, kontakt i interakcje ze środowiskiem wpływają na nasze zachowania (Mischel, 1973 za: Zimbardo, Gerrig, 2012).

Z przeprowadzonych przez O. Ayduk badań z wykorzystaniem teorii W. Mischel, polegających na tym, że grupa chłopców miała wytrzymać 25 minut bez jedzenia smakołyków i bez wzywania badacza, wynika, że chłopcy bardziej inteligentni mają większą wiedzę i nie uciekają się do agresji, by funkcjonować na odpowiednim poziomie w środowisku (Ayduk i in., 2007 za: Zimbardo, Gerrig, 2012).

Teoria społecznego uczenia się, na której opiera się poznawcza teoria A. Bandury (1999 za: Zimbardo, Gerrig, 2012) łączy ze sobą doświadczenia jednostki zgromadzone w ciągu życia, tak zwanych czynników indywidualnych, zachowań i bodźców środowiskowych. Ważne są procesy poznawcze, które utrzymują wzorce zachowań, przez co kształtują osobowość. W przypadku tej teorii założenie jest następujące: zachowania jednostki wpływają na społeczeństwo, ale składniki osobowości podlegają wpływom środowiska, w którym jednostka przebywa, wychowuje się. Wzajemny determinizm mówi o tym, że należy brać pod uwagę wszystkie czynniki, dla pełnego zrozumienia osobowości.

Poczucie własnej skuteczności to pojęcie stworzone przez A. Bandurę (1997, 2006 za: Zimbardo, Gerrig, 2012), który twierdzi, że w danej sytuacji człowiek potrafi zachować się adekwatnie do niej. Stąd wynika fakt, że ludzie, którzy nie czują się komfortowo w pewnych sytuacjach, unikają ich. Przez ocenę skuteczności człowiek decyduje o wysiłku i jego stopniu, jaki podejmie w celu osiągnięcia jakiegoś celu.

N. Cantor opracowała swoją teorię na kanwie inteligencji społecznej, która odnosi się do kompetencji, jakie człowiek wnosi do doświadczeń życiowych. Opiera się także na różnicach indywidualnych i opisuje fakt, że ludzie różnią się między sobą tym, jakie wartości wyznają, jaki cel jest dla nich najważniejszy, także różnią się kompetencjami w zakresie możliwości rozwiązywania codziennych problemów, a działania w celu ich rozwiązania też są

specyficzne dla każdej jednostki (Cantor, Kihlstrom, 1987; Kihlstrom, Cantor, 2000 za: Zimbardo, Gerrig, 2012).

G. Kelly (1955 za: Pervin, John, 2002) twierdzi, że każda jednostka jest badaczem, który próbuje przewidywać i kontrolować zachowania. Na podstawie zgromadzonych doświadczeń życiowych człowiek potrafi szeregować informacje. Część ludzi interpretuje rzeczywistość wokół nich w inny sposób niż inni, natomiast część trzyma się sztywno wyznaczonych reguł. Przez to z jednej strony jesteśmy wolni, z drugiej jednak w pewien sposób zniewoleni przez własne konstrukty (Kelly, 1958 za: Pervin, John, 2002).

Konstrukt użyty tutaj oznacza pewien sposób interpretowania, który jest wykorzystywany do kategoryzowania zdarzeń, sytuacji. Kategoryzacja taka daje możliwość porównywania jednej sytuacji z drugą i przypisywania im podobieństw i różnic. Bez żadnego konstruktu życie ludzkie byłoby chaotyczne. Aby utworzenie konstruktów było możliwe potrzebne są trzy elementy, jakimi są: dwa konstrukty podobne do siebie i jeden przeciwnie. G. Kelly dzieli konstrukty na kilka rodzajów: konstrukt słowny, wyrażany za pomocą słów, przedślovní, którego człowiek uczy się zanim pozna język i jego funkcje, rdzenne, czyli najważniejsze dla jednostki, peryferyczne, które są łatwe do zmiany bez negatywnych skutków dla struktury rdzennej. G. Kelly twierdzi, że ludzie przewidują przyszłość, zdarzenia, a zmiany dokonywane w zakresie konstruktów są sporządzane w celu udoskonalenia w zakresie przewidywań. Twierdzi, także że jednostka odczuwa lęk, kiedy zda sobie sprawę z faktu, że sytuacja wykracza poza jej konstrukt, nowy tworzy się, gdy zbliża się niebezpieczeństwo zniszczenia ustalonych (Pervin, John, 2002 za: Kelly, 1964).

Ważnym badaczem jest również E. Sutherland, który opisuje uczenie się zachowań przestępczych w dziewięciu twierdzeniach. Twierdzi on, że zachowania tego typu lub predyspozycje do nich nie są wrodzone, a jedynie poprzez obserwację, komunikację werbalną i niewerbalną jednostki nabierają cech, którymi się kierują w czasie popełniania czynu. Nie jest to jednak proces naśladownictwa, a uczenia się. Podmiot wyciąga jak najwięcej informacji o czynie w środowisku jemu najbliższym, obserwuje techniki i motywy działania. Zachowaniami przestępczymi kompensuje sobie pożądane zachowania, których nie jest w stanie wykonać (Ziomka, 2008).

A. Bandura twierdzi, że aby jednostka popełniła czyn zakazany, musi najpierw zetknąć się z taką sytuacją, aby zapamiętać mechanizmy działania (Bandura, Walters, 1986).

Teoria J. Loevinger

J. Loevinger, jako psycholog rozwojowy opracowała teorię osobowości, która opowiada się za stopniową internalizacją norm społecznych i dojrzewaniem sumienia w podejmowaniu decyzji. Teoria ta łączy w sobie wiele innych między innymi teorie Z. Freuda, J. Piageta, G. Allporta, A. Maslowa, E. Eriksona.

Badaczka zajęła się przede wszystkim pojęciem ego, które jak wiadomo rozwijało się wraz z ewolucją psychologii. Ego, a szczególnie jego działanie bazuje na rozlicznych aspektach życia psychicznego, jak percepcja, motywacja do działania, myślenie, uwaga, kontrola popędów, impulsów, zachowanie. J. Loevinger (1979, 1985) stworzyła własną metodę do badania rozwoju ego, a jest nią: Test Zdań Niedokończonych do Rozwoju Ego (SCT), Sentence Completion Test of Ego Development. Teoria ta czerpie z psychologii, socjologii, filozofii. Loevinger całe swoje życie poświęciła udoskonalaniu metody i teorii. Kolejnymi testami był Test Zdań Niedokończonych dla dziewcząt (Loevinger, Wessler, Redmore, 1970; Loevinger, 1979, 1983, 1985 za: Socha, Skoczek, 2000), później dla chłopców (Redmore, Loevinger, Tamiashiro, 1978 – 1981 za: Socha, Skoczek, 2000).

Zajmowała się pojęciem osobowości, co potwierdza liczna literatura jej autorstwa (Loevinger, 1987a; Loevinger, 1987b; Loevinger, Knoll, 1983 za: Socha, Skoczek, 2000). Interesowała się także teorią Wielkiej Piątki (Loevinger, 1994 za: Socha, Skoczek, 2000).

Ewolucja ego rozpoczęła się już w starożytności, kiedy to ludzie uświadomili sobie własne człowieczeństwo. Wiele wypowiedzi na ten temat Platon oraz Sokrates. Aby w pełni zrozumieć, czym tak naprawdę jest ego należy odpowiedzieć sobie na kilka pytań odnoszących się do złożoności natury, psychiki człowieka. J. Bentham (1962 [1789], Loevinger, 1976 za: Socha, Skoczek, 2000) twierdził, że świat, a właściwie natura ludzka jest oparta na dwóch sferach: przyjemności i bólu za co był wielokrotnie krytykowany. Człowiek bowiem to coś więcej, całość, która podlega wielu procesom. Między innymi samodoskonalenia się, poczucia własnej godności, perfekcji. Zagadnieniem tym zajmowali się następnie Z. Freud i A. Adler. A. Adler twierdził, że osobowość jest jednością i jest ona koherentna. A. Adler znany jest także z wprowadzenia mechanizmu o nazwie „wiodąca fikcja”, która to oznacza podążanie do zamierzonego celu, pod którego podporządkowane są wszystkie popędy. Następnie opisał tak zwany „styl życia”, który ideowo jest podobny do ego

J. Loevinger, która z kolei twierdzi, że „styl życia”, czy też jej ego ma charakter twórczy (Socha, Skoczek, 2000).

J. Loeviger twierdzi, że zainteresowanie ego wzrosło, gdyż dostrzeżono pewne braki w behawioryzmie i psychoanalizie, a przestępstwa powodowane są najczęściej pewnymi psychozami, jak również defektami charaterologicznymi. Według J. Loevinger (1976 za: Socha, Skoczek, 2000) ego to funkcja syntetyczna. Jak tłumaczy rozwój ego można opisać czworako. Pierwsze znaczenie to ego wchodzące w egzystencję, które trudno rozróżnić rozwój ego od choćby rozwoju psychoseksualnego, drugie odnosi się do całego rozwoju pozbawionego konfliktu (Hartmann, 1958 za: Socha, Skoczek, 2000), trzecie odnosi się do ego, które brane jest za siedlisko różnych funkcji, a rozwój ego rozumiany jest jako wzajemny ich rozwój (Bellak, Hurvich, Gediman, 1973 za: Socha, Skoczek, 2000).

J. Loevinger opisuje ego w podobny sposób, jak E. Erikson, czyli jako pewną kanwę rozwoju psychospołecznego. Dzieli ona rozwój ego na cztery sfery, które ulegają rozwojowi: ego, rozwój fizyczny, intelektualny, psychoseksualny. Ego jest całością i ukazuje sens działania jednostki. Właściwości rozwoju ego to złożoność, integracja, moralność (Socha, Skoczek, 2000).

Stadia rozwoju ego mają pewną strukturę, odpowiadającą rozwojowi dzieci i dorosłych, a badanie rozwoju ego przebiega za pomocą testów i innych badań, stadia rozwoju ego można zastosować dla każdej grupy wiekowej, lecz jego opis jest abstrakcyjny, gdyż nie odnosi się konkretnie do jakichś wydarzeń, czy elementów. Jednostka nie może ominąć jakiegoś stadium, wszystkie stadia ułożone są hierarchicznie, stadia są uniwersalne dla wszystkich ludzi. Każde stadium składa się z czterech stylów: styl moralny (kontrola impulsów), styl interpersonalny, świadome przeświadczenia, styl poznawczy.

Stadia rozwoju ego:

1. stadium 1 składa się z dwóch faz: przedspołecznej (I – 1), nowo urodzone dziecko nie posiada ego, a jego pierwszym zadaniem jest nauka rozróżnienia siebie od otoczenia, jeżeli po pewnym czasie tego nie osiągnie można stwierdzić autyzm i symbiotycznej (I – 1), ważny jest kontakt matki z dzieckiem, który na kolejnych etapach sprzyja rozwojowi ego. Ważna jest także funkcjonalność języka.

2. stadium 2, impulsywne (I – 2), stadium to pomaga w rozwoju kontroli impulsów, na początek za pomocą przymusu, a następnie za pomocą wzmocnień, nagród i kar. Dziecko ocenia innych za pomocą selekcji co może dana osoba dać, a co dziecko może wziąć, ile skorzystać. Dziecko w tym stadium ocenia emocjonalnie ludzi go otaczających, zajmuje się bodźcami cielesnymi, seksualnymi, agresywnymi (analogia do fazy analnej opisanej przez Freuda). Jeżeli dziecko zbyt długo pozostaje w tej fazie odbierane jest przez środowisko jako nieprzystosowane, niepoprawne.
3. stadium 3, (delta – Δ), zwane stadium samoochroniania, dziecko rozumie na tym etapie, że istnieją pewne zasady moralne, ale najważniejsze jest w tym stadium nie dać się złapać, ma poczucie wstydu, ale potrafi go jedynie przenieść na innych ludzi. Ludzie, którzy pozostaną za długo w tym stadium stają się kłamliwi, pracę traktują jako ciężką, obciążającą, natomiast dobre życie to łatwe życie
4. okres przejściowy ($\Delta/3$), jest to stadium, które nie pozwala na identyfikację i przypisanie osobie stadium niższego, ani wyższego
5. stadium 4 (I – 3), konformistyczne, J. Loevinger twierdzi, że każdy człowiek osiąga to stadium kiedyś w swoim rozwoju, a apogeum osiąga, kiedy dziecko identyfikuje dobro swoje z dobrem grupy, styl moralny składa się na poczucie winy, posłuszeństwo, styl interpersonalny dąży do kontaktów z ludźmi. Konformista chce być miły, swoje życie wewnętrzne określa ogólnikowo i raczej pojedynczymi słowami, jak smutne, radosne, itd., konformista czuje się winny, łamiąc zasady
6. okres przejściowy (I – $3/4$), od konformistycznego do sumiennego, osiągnięcie samoświadomego, najważniejsze jest uzyskanie świadomości i ocena możliwości sytuacyjnych, „Ja” staje się bardziej świadome, tak samo jak działania, które już nie są realizowane pod naciskiem
7. stadium 5 (I – 4), sumienne, osoby w tym stadium zaczynają odczuwać odpowiedzialność za innych, winę, samokrytycyzm wzrasta, następuje rozróżnienie norm moralnych od zachowań społecznych, widoczne jest także bogate życie wewnętrzne jednostki w tym stadium, poza tym, że styl interpersonalny jest dość intensywny

8. okres przejściowy od stadium sumiennego do autonomicznego (I – 4/5), osiągnięcie poziomu indywidualistycznego, jednostka, która znajdzie się w tym stadium staje się bardziej wyrozumiała dla siebie i innych, ocena różnic indywidualnych, styl interpersonalny staje się powodem osobistej troski, moralizm chowa się w cień, w zamian pojawia się konflikt wewnętrzny, człowiek na tym etapie może być zależny emocjonalnie od drugiej osoby, nawet wtedy gdy nie jest zależny od niej w inny sposób
9. stadium 6 (I – 6), autonomiczne, osoba znajdująca się w tym stadium nie szuka konfliktów z innymi, nastawiona jest na rozwiązanie konfliktu, czy problemu, a nie ignoruje ich, konflikty te przechodzą w konflikty między ideałami, potrzebami, a obowiązkami, itp., ludzie w tym stadium odczuwają potrzebę autonomii innych, oraz, że motywy rozwinęły poprzez zgromadzone doświadczenia
10. stadium zintegrowane (I – 6), jest to etap kumulacyjny wszystkich poprzednich, samorealizacji, podobny do teorii A. Maslowa (1990 za: Socha, Skoczek, 2000), ważne jest zatem, aby zaspokoić wszystkie potrzeby, od fizjologicznych, poprzez bezpieczeństwa, afiliacji, szacunku i uznania, aż do samorealizacji (Socha, Skoczek, 2000).

Według J. Loevinger zdrowie psychiczne i rozwój ego nie jest tym samym, w odróżnieniu od A. Maslowa, który twierdzi, że te dwa pojęcia są synonimami (Socha, Skoczek, 2000).

Teoria rozwoju ego związana jest z rozwojem cech interpersonalnych, poznawczych i innych psychologicznych, jak również uwzględnia rozwój moralny i socjalizację. Teorię tę używa się do badania psychopatologicznych cech osobowości. Aby zdiagnozować jednostkę o cechach patologicznych, psychopatycznych, ważne jest aby zastosować test do badania osobowości, a szczególnie metodę, która określi poziom rozwoju ego, która to wykrywa cechy psychopatologiczne a także ukazać specyficzne czynniki psychopatii. Rozwój ego ma wpływ na rozwój moralny, kontrolę impulsów, socjalizację, która ma wpływ na deficyty w strukturach osobowości, a co za tym idzie może stać się przyczyną przestępstw (Loevinger, 1976).

Udowodniono, że jednostki o mniejszym poziomie rozwoju ego, są skłonne do zachowań antyspołecznych, są impulsywne, wykazują w swoich zachowaniach brak poczucia winy, emocji, wyrzutów sumienia, jak również charakteryzują się egocentryzmem (Kingsley, 1961; Makio, 1974; Frank and Quinlan, 1976; Endres, 2004).

1.2.2 Zaburzenie osobowości

O zaburzeniach osobowości w ostatnim czasie bardzo często się mówi. Jest to bardzo interesujący temat z zakresu psychologii klinicznej, rozwojowej, czy też psychopatologii. Wraz z rozwojem tej dziedziny pojawiały się nowe teorie zaburzeń, nowe normy, wskaźniki, co uznać można za normę, a co już za patologię. Zaburzenia osobowości nierzadko występują łącznie z innymi zaburzeniami, jak na przykład lękiem (Killingmo, 1995; Elin, 2004 za: Sęk, 2013).

W psychologii klinicznej rozwinęły się dwa podejścia: taksonomiczne, wywodzące się z nauk przyrodniczych, czy też medycznych i drugie mające swe źródła w psychopatologii mechanizmów przystosowania.

Psychopatologia zaburzeń osobowości i zaburzeń lękowych

Zaburzeniem osobowości nazywamy stan zaburzonej psychiki człowieka w określonej dziedzinie życia, trwałym nieprzystosowaniem do środowiska, zniekształconym postrzeganiem otaczającego jednostkę świata. Zaburzenia osobowości opisywane są w różnych publikacjach, jak na przykład Diagnostycznym i statystycznym podręczniku zaburzeń psychicznych (DSM) lub Międzynarodowej Klasyfikacji Chorób (ICD) (APA, 1980 za: Sęk, 2013). W diagnozowaniu zaburzeń psychicznych pomocne jest najnowsze wydanie DSM – V, ICD – 10 i polskie wydanie DSM – IV – TR (Wciórka, 2008). Zaburzenia psychiczne odróżniają się od innych zaburzeń tym, że ich symptomy pojawiają się już w dzieciństwie lub okresie dojrzewania i utrzymują się nieustannie w okresie życia dorosłego (Lenzenweger, Clarkin, 1996 za: Sęk, 2013).

Klasyfikacja DSM dzieli zaburzenia osobowości znajdujące się na osi II na trzy wiązki:

- wiązka A (dziwaczność, ekscentryczność) – osobowość paranoiczna (paranoidalna), schizoidalna i schizotypowa

- wiązka B (dramatyczność, nadmierna emocjonalność) – osobowość narcystyczna, borderline, histrioniczna i antyspołeczna (socjopatyczna)
- wiązka C (napięcie, lęk) – osobowość unikająca, zależna i obsesyjno – kompulsywna (anankastyczna) (APA, 1994 za: Sęk, 2013).

Aby mówić o zaburzeniu osobowości symptomy muszą spełniać następujące warunki:

- zaburzenie musi wystąpić przynajmniej w dwóch z czterech obszarów: poznawczym, afektywnym, interpersonalnym, kontroli impulsów;
- wzorzec jest sztywny i przeszkadza w funkcjonowaniu jednostki w życiu codziennym;
- wzorzec jest przyczyną cierpienia jednostki, trwa długo, jego początki pojawiały się w okresie dorastania lub wczesnej dorosłości;
- przyczyny zaburzenia nie mogą być wyjaśnieniem manifestacji innych zaburzeń;
- wzorzec nie jest spowodowany przyjmowaniem przez jednostkę substancji (alkoholu, narkotyków) lub stanem medycznym (uraz głowy i inne) (APA, 1994 za: Sęk, 2013).

Zaburzenia osobowości - Wiązka A

Osobowość schizotypowa – charakteryzuje się deficytami społecznymi i interpersonalnymi związanymi z odczuwaniem dyskomfortu w bliższych relacjach z ludźmi, ale także zdolnościami poznawczymi, eskcentrycznością zachowań. Swój początek ma w okresie adolescencji. Osoby cierpiące na to zaburzenie błędnie odczytują przypadki, jakoby odnosiły się wszystkie właśnie do nich, wierzą w przesady, są przeświadczone o zdolności przewidywania przyszłości, odczytywania myśli innych. Odpowiedzi ludzi z osobowością schizotypową mogą być bardzo konkretne lub nadmiernie abstrakcyjne. Nie radzą sobie z odczytywaniem emocji i znaków wysyłanych ze społeczeństwa, są podejrzliwe, ich zachowanie jawi się jako nieadekwatne. Nie mają bliższych przyjaciół, nie utrzymują satysfakcjonującego kontaktu z ludźmi (Stanik, 2006). Ważnymi kryteriami są: myśli ksobne, myślenie magiczne, niezwykle doświadczenia percepcyjne, dziwaczność w zakresie mowy, podejrzliwość, brak zaufanych osób, silny niepokój w sytuacjach społecznych, który nie maleje wraz z trwaniem znajomości (APA, 1994 za: Sęk, 2013).

Osobowość schizoidalna – charakteryzuje się swoistym dystansem wobec relacji społecznych, ograniczoną ekspresją emocjonalną w kontaktach interpersonalnych. Symptomy widoczne są w różnych sytuacjach. Charakterystyczny jest brak dążenia do bliższych intymnych kontaktów, osoby z tym zaburzeniem nie są skłonne do bliskich stosunków, nie czerpią przyjemności z bycia częścią jakiegoś związku interpersonalnego, preferują życie samodzielne. Osoby z tym zaburzeniem charakteryzują się wyborem zajęcia, hobby, zawodu, który nie wiąże się z interakcją z ludźmi. Nie przejawiają aktywności seksualnej, przyjemność czerpią jedynie z niewielu rzeczy, nie odczuwają przyjemności z podejmowanych działań, jak: spacer, uprawianie seksu. Jednostki te nie posiadają bliższych przyjaciół. Nie reagują ani na pochwałę ani na krytykę, nie reagują na sygnały wysyłane im z otoczenia. Nie odwzajemniają ekspresji, wydają się być chłodni, powściągliwi, często fantazjują (Stanik, 2006). Ważnymi kryteriami są: brak pragnienia bliższych kontaktów z ludźmi, samotna aktywność w różnych sferach życia, niewielkie zainteresowanie seksem, czerpanie przyjemności jedynie z niewielu rzeczy, brak bliskich osób (wyjątek stanowi rodzina), obojętność na pochwałę i krytykę, chłód w zakresie emocjonalności (APA, 1994 za: Sęk, 2013).

Osobowość paranoiczna (paranoidalna) – charakteryzuje się brakiem zaufania, podejrzliwością. Osoby cierpiące na to zaburzenie zakładają, że otaczający ich ludzie specjalnie je wykorzystują, spiskują przeciwko nim, aby cierpiały. Bardzo długo rozpamiętują zachowania ludzkie, nie mają bliższych kontaktów z ludźmi, gdyż boją się, że informacje, którymi się z nimi podzielią zostaną wykorzystywane przeciwko nim. Ofertę pomocy przyjmują, jako ujmę, długo żywią urazę, nie potrafią wybaczyć zlekceważenia, reagują gniewem na domniemane zniewagi. Często są patologicznie bezpodstawnie zazdrosne (Stanik, 2006). Ważne kryteria to: podejrzliwość, wątpliwości poddawane są wiarygodność bliskich, lojalność, jednostka we wszystkim doszukuje się gróźb, lekceważenia przeciwko niej, podważa wierność małżonka (APA, 1994 za: Sęk, 2013).

Zaburzenia osobowości - Wiązka B

Osobowość borderline – charakteryzuje się chwiejnością emocjonalną, w kontaktach interpersonalnych, obrazie własnej osoby, impulsywnością. Osoby z tym zaburzeniem próbują za wszelką cenę uniknąć odrzucenia, które to może przynieść ze sobą zmianę w obrazie siebie, emocjach, zachowaniu, doświadczają lęku przed rzekomym porzuceniem,

oscylują pomiędzy idealizacją, a dewaluacją siebie, często występują zaburzenia poczucia tożsamości, stosują środki psychoaktywne, lekkomyślnie prowadzą pojazdy. Powtarzają zachowania takie, jak: samouszkodzenia, samookaleczenia, próby samobójcze, charakteryzują się chwiejnością emocjonalną, odczuwają pustkę, przejawiają silny gniew, którego nie są w stanie kontrolować, mają myśli wielkościowe, objawy dyssocjalne (Stanik, 2006). Ważnymi kryteriami są: lęk przed porzuceniem i staranie się za wszelką cenę, aby do tego nie doszło, często same porzucają z miłości, właśnie ze względu na bojaźń odrzucenia przez kogoś, zaburzenia tożsamości, idealizacja, aż do dewaluacji, impulsywne zachowania, m. in. seksualne, spożywanie substancji psychoaktywnych, zachowania samobójcze, zmienność nastroju, gniew, myśli paranoidalne (APA, 1994 za: Sęk, 2013).

Osobowość antyspołeczna – charakteryzuje się lekceważeniem, pogwałceniem praw przyjętych przez społeczeństwo. Zaburzenie to nazywane jest: psychopatią, socjopatią lub dyssocjalnym zaburzeniem osobowości. Zdiagnozowana może być osoba powyżej 18 roku życia, która jest niedostosowana do przyjętych norm społecznych, łamie zasady, które są podstawą do aresztowania, oszukuje, kłamie, posiada wielu partnerów seksualnych i nie tworzy związku monogamicznego, jest impulsywna, szybko się irytuje, jest agresywna, lekceważy bezpieczeństwo, jest nieodpowiedzialna, nie ma wyrzutów sumienia (Stanik, 2006). Ważnymi kryteriami są: jednostka nie przestrzega norm społecznych, kłamie, jest impulsywna, agresywna, nie myśli o swoim i innych bezpieczeństwie, jest nieodpowiedzialna, nie odczuwa winy (APA, 1994 za: Sęk, 2013).

Osobowość narcystyczna – charakteryzuje się potrzebą podziwu, brakiem empatii, jednostki z tym zaburzeniem mają wysokie poczucie własnej wartości, przeceniają swoje zdolności, umiejętności, kompetencje, w oczach innych zdają się być pretensjonalne. Nie są zbyt zadowolone, gdy nikt ich nie chwali, fantazjują na temat rzekomych sukcesów, swojego piękna, idealnej miłości, lubią otaczać się ludźmi z wyższych od siebie sfer, ludźmi znanymi, społecznie szanowanymi. Uważają one, że są lepsze od innych, a nawet stanowią unikat, za najlepszy kontakt uznają kontakt z ludźmi wysoko postawionymi, lekceważą przeciętnych, otaczających ich ludzi, gdyż są one „niewarte” ich uczuć. Stały podziw ze strony otaczających ich ludzi przynosi wysoką samoocenę, która nie jest stabilna bez pochwał, ani aprobaty. Podejmują działania manipulacyjne, aby uzyskać pochwałę (na przykład mówią o sobie źle, porównują się do ludzi, którzy nic nie umieją, są „gorsi od niego”). Oczekują specjalnego traktowania, to oni powinni być pierwsi, nie mogą stać w kolejkach, nie ma znaczenia to co

myślą inni. Mają skłonność do nawiązywania jedynie takich kontaktów, które przynoszą im pochwały, z ludźmi, którzy dążą z nimi do jakiegoś konkretnego celu, i z takimi, którzy podnoszą ich samoocenę, uczestniczą w kontaktach społecznych, tylko dlatego, by uzyskać swój cel. Brak im empatii, nie umieją współczuć, a co więcej są zdolne chwalić się doskonałym zdrowiem, przy osobie ciężko chorej, nie mają wycucia chwili, przynoszą wiele przykrych przeżyć, pogarszają stan psychiczny ludzi bez zaburzeń osobowości. Przemawia przez nich poczucie zazdrości, która dotyczy władzy, pozycji, wykształcenia, dóbr materialnych, dewaluują sukces innych. Cechą charakterystyczną jest arogancja. Jednostka z takim zaburzeniem osobowości zazwyczaj przejawia postawy snobistyczne (Stanik, 2006). Ważnymi kryteriami są: wyolbrzymianie swoich umiejętności, fantazjowanie o idealnej miłości, urodzie, przekonanie o własnej unikatowości, wiedzy, kompetencjach, instrumentalne traktowanie innych, niechęć do rozpoznawania uczuć innych, zazdrość, arogancja, wyolbrzymianie swojej wartości, oczekiwanie na pochwały (APA, 1994 za: Sęk, 2013).

Osobowość histrioniczna – charakteryzuje się nadmierną emocjonalnością, w celu przyciągnięcia uwagi innych. Osoby z tym zaburzeniem czują się niedoceniane, muszą być w centrum uwagi, dramatyzują, potrafią oczarowywać innych entuzjazmem, potrzebują uwag innych, zachowania takich ludzi są zazwyczaj prowokujące, szczególnie do osób, którymi są zainteresowani w charakterze seksualnym, czasami w sytuacjach społecznych. Ekspresja emocjonalna może być zmienna, wydają zbyt duże kwoty na wygląd, ubranie, mają styl ogólnikowego mówienia. Ludzie z takim zaburzeniem są w stanie powiedzieć o kimś, że jest doskonały, ale nie znajdują żadnych potwierdzających to cech, charakteryzuje ich teatralność zachowań, emocje są zbyt gwałtowne, są podatne na sugestie, ich opinia na różne tematy zmienia się pod wpływem innych, swoje kontakty z innymi postrzegają, jako bardziej intymne niż są one w rzeczywistości (Stanik, 2006). Ważnymi kryteriami są: jednostki z tym zaburzeniem odczuwają dyskomfort w sytuacjach, gdy nie są zauważane, są prowokujące i uwodzące, charakteryzuje ich zmienność emocji, dbają o wygląd, bo właśnie za jego pośrednictwem próbują zwrócić na siebie uwagę, dramatyzują, są zbyt teatralne w swych zachowaniach, ulegają wpływom innych, traktują kontakty z ludźmi, jako bardziej intymne, niż one są (APA, 1994 za: Sęk, 2013).

Zaburzenia osobowości - Wiązka C

Osobowość unikająca – charakteryzuje się społecznym wycofaniem, nadwrażliwością na negatywne oceny z strony innych. Osoby z takim zaburzeniem unikają sytuacji, które wiążą się z nadmiernym kontaktem z ludźmi, boją się krytyki, długo zwlekają z zaufaniem do innej osoby, czekają tak długo, aż sprawdzą, czy nie zostaną skrytykowane, nie włączają się w inicjatywy grupowe, oczekują wsparcia od innych, tworzenie intymnych związków jest łatwe dla nich, ale muszą odczuwać bezwarunkową akceptację, są napięte emocjonalnie, nowe sytuacje są dla nich niezręczne, postrzegają siebie, jako nieatrakcyjne, nie inicjują działań (Stanik, 2006). Ważnymi kryteriami są: unikanie działalności wymagającej kontaktów z ludźmi, pragnienie pełnej akceptacji, w kontaktach intymnych lęk przed wyśmianiem, poczucie nieadekwatności, niedocenywanie siebie, osoby o tym zaburzeniu nie podejmują działań ze względu na to, że mogą one ich zawstydzic (APA, 1994 za: Sęk, 2013).

Osobowość zależna – charakteryzuje się potrzebą doznawania opieki, co przekłada się na to, że osoby z takim zaburzeniem trzymają się drugiej osoby, odczuwają lęk przed tym, że zostaną same, nie umieją same podejmować decyzji, oczekują rad od innych, oczekują że odpowiedzialność za wszystko weźmie ktoś inny, dorośli z tym zaburzeniem zależni są od partnerów, współmałżonków, rodziców, nie potrafią zdecydować w co mają się ubrać, z kim spotkać. Ponadto ze wszystkimi radami innych zgadzają się ze względu na lęk przed utratą pomocy, wsparcia, są nieporadne, mają silną potrzebę więzi z drugą osobą, dlatego też podporządkowuje się jej wszystkim pomysłom, nawet tym, które są nieracjonalne, związki tych osób mogą opierać się na znoszeniu obelg, czy nawet nadużyć seksualnych, w przypadku utraty wsparcia szukają nowej osoby, od której mogą być zależni, która będzie decydowała o ich życiu (Stanik, 2006). Ważnymi kryteriami są: trudności w podejmowaniu samodzielnych decyzji, osoby te szukają osób, od których mogą być zależne, mają trudność w wyrażaniu jakiegokolwiek sprzeciwu, poddają się całkowicie innej osobie, która może nią manipulować, wykorzystywać na przykład seksualnie, odczuwają one lęk przed tym, że nie będą miały one kontaktu z osobą, od której są zależne, że nikt nie weźmie za nie odpowiedzialności (APA, 1994 za: Sęk, 2013).

Osobowość obsesyjno – kompulsywna – charakteryzuje się koniecznością posiadania przesadnego porządku, skrupulatnością w przestrzeganiu reguł i norm, perfekcjonizmem, zaniedbują ważne dla nich sprawy na rzecz innych, które absorbują ich cały czas, magazynują

stare rzeczy - „wszystko może się przydać”, żądają, aby inni ludzie dostosowali się do ich sposobu działania. Osoby z takim zaburzeniem często są skąpe, ich działania są skrupulatnie planowane (Stanik, 2006). Ważnymi kryteriami są: osoba z takim zaburzeniem jest zaabsorbowana planowaniem, porządkowaniem, wykazuje się perfekcjonizmem, który spowalnia działania, całkowicie poświęca się pracy, nie patrząc na rozrywki, sumienna, wszystko musi wykonać sama, jest skąpa (APA, 1994 za: Sęk, 2013).

Międzynarodowa Klasyfikacja Chorób ICD – 10, a zwłaszcza jej część: Klasyfikacja zaburzeń psychicznych i zaburzenia zachowania dzieli zaburzenia osobowości na 10 rodzajów (F 60.0 – F 60.9), w tym zaburzenie osobowości bliżej nieokreślone (F 60.9 zaburzenie osobowości BNO) (Pużyński, Wciórka, 2000). W Przypadku DSM – IV – TR jest podobnie, zaburzenia osobowości zostały podzielone na 11 typów (301.0, 301.20, 301.22; 301.7; 301.83; 301.50; 301.81; 301.82, 301.6; 301.4; 301.9) (Wciórka, 2008). DSM – V natomiast dzieli zaburzenia osobowości na 13 typów (301.0; 301.20; 301.22; 301.7; 301.83; 301.50; 301.81; 301.82; 301.6; 301.4; 310.1; 301.89; 301.9) (Gałęcki, Świącicki, 2015).

Zaburzenia lękowe

Zaburzenia lękowe zgodnie z teorią Freuda to zaburzenia psychiczne, do których zaliczają się nerwice, lub reakcje nerwicowe. Główną przyczyną zaburzeń lękowych jest lęk. Pojęcie nerwicy jednak odrzucono, gdyż samo określenie jest zbyt szerokie, a przy okazji należy odróżnić zaburzenia z lękiem odczuwanym przez jednostkę, który występuje w zaburzeniach lękowych, od zaburzeń z lękiem domniemanym, który występuje w zaburzeniach somatoformicznych lub dysocjacyjnych (APA, 1987, 1994 za: Sęk, 2013).

Strach jest naturalną reakcją na zagrożenie ze strony środowiska. Jednostka odczuwa strach na wielu poziomach, między innymi: w aspekcie poznawczym, czuje i rozpoznaje bodźce, które mogą przynieść ewentualne niebezpieczeństwo, w aspekcie somatycznym, aktywna staje się część współczulna układu nerwowego, uaktywnia się mechanizm, walki lub ucieczki, pojawiają się objawy: blednięcie, drżenie mięśni, przyspieszenie rytmu serca, przyspieszenie oddechu, w aspekcie emocjonalnym odczuwa przerażenie, panikę i wreszcie w aspekcie behawioralnym, z jednej strony uwarunkowane klasycznie, a z drugiej reakcje sprawcze, świadome (Seligman, Walker, Rosenhan, 2003 za: Sęk, 2013).

Lęk jest postrzegany podobnie, jak strach, ma takie same objawy, jednak różni się o niego tym, że jednostka nie potrafi wskazać bodźca, którego się obawia (tak zwany lęk

rozlany) lub wskazuje na bodźce, które dla większości społeczeństwa nie są powodem lęku (lęk nieproporcjonalny, który jest nieadekwatny do realnego niebezpieczeństwa). Gdy lęk przekroczy pewien poziom, można nazwać go fobią (Kępiński, 1999 za: Sęk, 2013).

Fobie i zaburzenia stresu pourazowego, lęk wywołują jakieś konkretne obiekty, przedmioty, sytuacje, zwierzęta, osoby. Niespecyficzny lęk jest widoczny w zaburzeniach: agorafobii, lęku panicznym, zespole lęku uogólnionego. W zaburzeniu obsesyjno – kompulsyjnym nawracające myśli chronią jednostkę przed lękiem. W ICD też nastąpiły zmiany w podziale zaburzeń psychicznych (Sęk, 2013).

Fobia społeczna – strach nieuzasadniony wywołany wyobrażeniem lub spostrzeżeniem jakiegoś przedmiotu, który jest bodźcem wywołującym lęk. Lęk paniczny - nawracające lęki, obawy, napady paniki i obawa przed przebiegiem napadu paniki. Agorafobia – to lęk przed przebywaniem w miejscach, z których ucieczka jest utrudniona na przykład winda, tłum ludzi, koncert, mecz, stanie w korku samochodowym. Uogólnione zaburzenia lękowe – lęk odczuwany przez większość dnia, duża męczliwość, poczucie osaczenia, drażliwość, impulsywność, zaburzenia snu. Zaburzenia obsesyjno – kompulsyjne – obsesje: uporczywe, nawracające myśli, lekceważenie i próba zaprzeczenia powracającym myślom, kompulsje: powtarzające się zachowania, na przykład mycie rąk, porządkowanie rzeczy, czynności psychiczne na przykład liczenie, powtarzanie gestów, rytuały, które są powtarzane od początku, jeśli jednostka się pomyli (APA, 1994 za: Sęk, 2013).

Z przeprowadzonych badań przez M. M. Weissmana wynika, że od 10% do 13% całej populacji spełnia kryteria zaburzeń wymienianych wyżej (Carson, Butcher, Mineka, 2003 za: Sęk, 2013), a najczęściej występującymi zaburzeniami osobowości są: osobowość zależna, schizotypowa, histrioniczna, antyspołeczna (APA, 1994; Widiger, Weissman, 1991 za: Sęk, 2013). Z tego wynika, że co trzecia kobieta i co piąty mężczyzna w życiu odczuje zaburzenia typu lękowego (Carson, Butcher, Mineka, 2003 za: Sęk, 2013).

Psychopatia i patologia społeczna

Patologię społeczną trudno jest zdefiniować. Najprościej mówiąc za patologię uznawane są zachowania odbiegające od normy, od przeciętności, niedostosowane. Normą zaś tego przeciwieństwo. Wszystkie te zachowania, które nie są przeciętnymi nazywane są nienormalnymi, patologicznymi, dewiacyjnymi. Część zachowań, sposób bycia, ubioru wzbudzają niechęć, odrazę, zgorszenie u obserwatorów (Petrykowska, 2006).

Dewiacją nazywamy zachowanie odmienne od innych, przeciętnych, które nie spełniają oczekiwań otoczenia (Łoś, 1976 za: Petrykowska, 2006). J. Kwaśniewski (1982 za: Petrykowska, 2006) z kolei twierdzi, że dewiacja to zachowania jednostki lub grupowe wykraczające poza normę i wywołują ogólne potępienie lub aprobatę. Pierwsza dewiacja nazwana może być negatywną, natomiast druga pozytywną.

Dewiacją jest zatem zachowanie, które łamie zasady, burzące, niszczące porządek społeczny. E. Durkheim (2000 za: Jędrzejko, 2006) twierdzi, że dewiacja, nawet negatywna jest pożądana w społeczeństwie, ponieważ integruje grupę. Uważa zatem, że dewiacja jest objawem zdrowia społeczeństwa, a jej istnienie potwierdza jego rozwój. Oczywiście nie zapomina o dewiacji pozytywnej.

E. Durkheim (1897 za: Petrykowska, 2006) miał ponadczasowe poglądy na temat egoizmu ludzkiego. Twierdził, że człowiek jest skrajnie egoistyczny, a jego zachowania są kierowane jedynie popędami. Ponadto jest twórcą socjologicznej teorii samobójstw. Uważał on, że samounicestwienie jest zjawiskiem powszechnym i zależy od cech wyznawanych przez grupę i typ społeczeństwa, w którym jednostka żyje. Dzieli zatem samobójstwo na kilka rodzajów. Jednym z nich jest samobójstwo anomijne spowodowane jest dezintegracją społeczną, kolejnym jest egoistyczne powstałe w wyniku niezbyt silnej integracji podmiotu z otoczeniem, środowiskiem, altruistyczne, powstałe na skutek zbyt silnej integracji ze społeczeństwem, fatalistyczne, powstałe na skutek trudnej sytuacji życiowej, z którą jednostka sobie nie daje rady (Petrykowska, 2006).

R. Merton (1982 za: Jędrzejko, 2006) sprzeciwia się teorii E. Durkheima, odrzuca egoizm natury ludzkiej, a za dewiacje oskarża jedynie społeczeństwo. Twierdzi, że to nie człowiek jest powodem zła, lecz struktura społeczeństwa. Do samobójstwa dochodzi zatem kiedy normy jednostki, społeczeństwa pozostają w konflikcie z celami kulturowymi. Teoria ta jest nadal aktualna i dobrze sprawdza się w naszym społeczeństwie. Ludzie bowiem z niższych sfer w sposób dewiacyjny próbują dostosować się do środowiska, w którym żyją. Społeczeństwa dążą do tego, by osiągnąć pewien poziom dobrobytu, jednak w sytuacji przekonywania przez państwo, że każdy może odnieść sukces, a nie jest w tym celu wspierany, przysparza to frustrację, która jest szkodliwa. Sukces ludzki zależy od środków włożonych na jego osiągnięcie. Ci, którzy nie mogą odnieść powodzenia, szukają bardziej radykalnych, nielegalnych dróg do jego osiągnięcia. R. Merton dzieli możliwe drogi na kilka

rodzajów: konformistyczną, która jest pozytywną, jest to pełna akceptacja swoich możliwości, środków, które jednostka posiada i dostanie, jako wsparcie i czynników kulturowych. Inne drogi są niekonformistyczne: innowacyjna - jest to droga działania nielegalnego, łamiącego prawo, rytualizm – jest to pewnego rodzaju zapomnienie o celach, a skupienie się na dostępnych środkach, wycofanie – najgorsza z dróg obejmująca samodestrukcję, poprzez spożywanie różnych środków psychoaktywnych, odrzucenie środków i celów, samobójstwo, i wreszcie bunt – który stanowi pozytywną drogę, ale polega ona na pewnym odrzuceniu celów i norm przyjętych przez środowisko i tworzenie innych nowych, które są powodem rozwoju społeczeństwa.

T. Hirschi (1958 za: Petrykowska, 2006) twierdzi, że jednostka podejmuje działania dewiacyjne, kiedy konformistyczny porządek zostanie zakłócony. Podzielił on więc społeczność: przywiązanie – relacje emocjonalne ze społecznością hamują jednostkę przed dewiacją, przed którą także chroni ją lęk przed potępieniem ze strony najbliższych (aktualnie przyjmuje się, że brak więzi rodzinnych powoduje działania dewiacyjne), zaangażowanie – R. Merton zakłada tutaj racjonalizm jednostki i umiejętność kalkulacji środków, zysków i strat, zaabsorbowanie – ludzie, którzy podejmują różne inicjatywy po prostu nie znajdują czasu na zachowania dewiacyjne, przekonanie – jest to wiara w porządek konformistyczny, jednak gdy jej brak, brak wpojonych norm w dzieciństwie powoduje dewiację.

M. Leblanc z kolei jest twórcą teorii zachowania przestępczego, która opiera się na socjalizacji, od której zależą zachowania dewiacyjne. Przyjął on cztery typy zmiennych, jakimi są: przywiązanie, zaabsorbowanie, powściągnięcie zewnętrzne i wewnętrzne. Typy te są bardzo zbliżone do więzi opisanych przez T. Hirschiego. Twierdzi on również, że im rozwój psychiczny jednostki będzie bardziej prymitywny tym większe prawdopodobieństwo i waga popełnionego przestępstwa (Pytko, 2000 za: Petrykowska, 2006).

Czynnikami kryminogennymi są: kontakt jednostki z osobą, grupą popełniającą jakieś przestępstwo, brak szacunku dla autorytetów, niezbyt silna więź rodzinna, brak przywiązania do domu rodzinnego i rodziców (Petrykowska, 2006).

Cz. Czapów opisuje zachowanie dewiacyjne, jako swoisty układ postaw. Według niego zachowania dewiacyjne zaczynają się od negatywnej postawy w stosunku do społeczeństwa, postawy antyspołecznej. Opisał on również mechanizm antagonizmu destruktywnego, który składa się z trzech wymiarów: przyczyny działań dewiacyjnych,

pewne systemy psychospołeczne oraz symptomy wykołejenia. W przypadku zachowań dewiacyjnych zaburzona jest integracja, którą Cz. Czapów dzieli na integrację skrajnie asymilatywną (asocjalną), która jest powodowana złą socjalizacją, i akomodatywną (dysocjalną) powstająca na kanwie socjalizacji kulturowej. Wyróżnia on także podział wykołejenia społecznego, który dzieli na: zwichniętą socjalizację – opartą na błędach wychowawczych, demoralizację – czyli przejście jednostki przystosowanej, z przyjętymi normami, i dobrze wychowanej pod wpływ jednostek, grup, których normy są inne od przyjętych przez jednostkę, socjalizację podkulturową – socjalizacja odbywa się prawidłowo, natomiast normy przyswajane jednostce nie są zgodne z ogólnie przyjętymi (Czapów, Jedlewski, 1971 za: Petrykowska, 2006). Jednostka antyspołeczna uważa się lepszą od innych (Gawda, 2010).

Cz. Czapów (1978 za: Petrykowska, 2006) twierdzi także, że poprzez konflikty, kryzysy przebiega rozwój człowieka, a egoizm i konformizm to także postawy dewiacyjne.

L. Kohlberg, jako twórca teorii rozwoju społeczno – moralnego, który jest uwarunkowany bieżącym poziomem rozwoju, każdy nowy poziom rozwoju zmienia w pewien sposób strukturę myślenia. Opisuje on etapy rozwoju moralnego i dzieli go na trzy poziomy, każdy po dwa stadia.

Poziom przedkonwencjonalny – stadium 1 – charakteryzuje się egocentryzmem i lękiem przed karą, lecz nie dotyczy szacunku dla prawa, stadium 2 – charakteryzuje się indywidualnym tokiem myślenia, która skłania do wniosku, że każdy ma prawo zaspokoić swoje własne potrzeby.

Poziom konwencjonalny – stadium 3 – pojawia się moralność i chęć działania z własnej woli, z poszanowaniem prawa, norm, chęć posiadania dobrych kontaktów z innymi, stadium 4 – dobrem jest to co dobre dla społeczeństwa.

Poziom postkonwencjonalny – stadium 5 – dostrzeżenie zależności między normami, a społeczeństwem, normy chronią społeczność, normy ogólne, które są uniwersalne dla każdego społeczeństwa, stadium 6 – człowiek posiada już własne normy moralne, wartości, którymi się posługuje na co dzień (Hołyst, 1999 za: Petrykowska, 2006).

S. D. Warren twierdzi, że zachowanie jednostki jest determinowane tym, w jaki sposób jednostka widzi się wśród innych członków danej społeczności. Rozwój według tej

badaczki dzieli się na siedem faz, w każdym jednostka musi przejść pewien problem adaptacyjny. Osoby niedostosowane, podejmujące zachowania dewiacyjne zatrzymują się na pewnych poziomach. S. D. Warren dzieli je na: poziom pierwszy – nowonarodzona jednostka nie odróżnia siebie, własnego „Ja” od środowiska, otoczenia, w którym żyje, poziom drugi – jednostka już odróżnia siebie od innych, ale nie jest w stanie przewidzieć ich zachowania, poziom trzeci – podmiot zauważa ciąg przyczynowo – skutkowy, chce kontrolować otoczenie, poziom czwarty – jednostka nie może dłużej manipulować środowiskiem ją otaczającym, co budzi w niej frustrację, poszukuje środowiska, które będzie w stanie zaspokoić jej potrzeby, poziom piąty – jednostka wie już, że może wznieść się ponad przyjęte stereotypy ról wyznaczanych przez społeczeństwo, pojawia się lęk, poziom szósty – poziom lęku utrzymuje się, lecz zachodzi zjawisko samorealizacji, poziom siódmy – jednostka, która osiągnie ten poziom, postrzegana jest, jako ekscentryczna, zaspokaja swoje potrzeby z całkowitym poszanowaniem prawa (Petrykowska, 2006).

Osoby podejmujące zachowania dewiacyjne są egoistyczne, okrutne, lubią zadawać cierpienie fizyczne i psychiczne, manipulować, są agresywne. Do takich zachowań popycha jednostki najczęściej niskie poczucie własnej wartości oraz lęk przed dezaprobatą społeczeństwa (Pospiszyl, 1998 za: Petrykowska, 2006). H. J. Eysenck opisał podatność na socjalizację i okazało się, że introwertycy w porównaniu z ekstrawertykami łatwiej przyswajają sobie wartości, a ponadto częściej cierpią na nerwice niż ekstrawertycy, którzy z kolei charakteryzują się cechami histeryczno – psychopatycznymi, a co za tym idzie, są bardziej podatni na przestępstwo (Pospiszyl, 1998 za: Petrykowska, 2006).

E. Lemert twierdzi, że dewiacja dzieli się na dwa poziomy, pierwotny, czyli wszystkie motywy, dla których jednostka decyduje się podjąć takie działanie i wtórny, który określa społeczną reakcję na daną czynność dewiacyjną (Hołyst, 1999 za: Petrykowska, 2006).

E. Goffman opisuje tak zwane stygmaty: kalectwo – które jest widoczne, wady charakteru – które jednostka, dewiant chcą ukryć przed społeczeństwem (Siemaszko, 1993 za: Petrykowska, 2006). H. S. Becker natomiast twierdzi, że zachowania jednostki stają się dewiacją dopiero wtedy, gdy zareaguje na nie społeczeństwo, czyli przypisze jednostce popełniającym zachowania dewiacyjne pewną etykietę. Dewiacja czysta dotyczy jednostki, która łamie prawo i jest postrzegana jako dewiant, dewiacja ukryta, łamie prawo, ale społeczność nie nadaje mu etykiety (Siemaszko, 1993 za: Petrykowska, 2006).

Fałszywe oskarżenie ma miejsce, gdy społeczeństwo nadaje etykiety jednostce, która nie jest dewiantem. H. S. Becker opisuje kolejne kroki dewiacji: działanie, publiczne etykietowanie osoby działającej, etykieta zostaje na stałe głównym opisem tej jednostki, nasilenie dewiacji, poprzez przypisywaną mu przez społeczność negatywną ocenę, wstąpienie do grupy, która wyznaje takie same wartości (zmienione pod wpływem środowiska) dewiacyjne (Siemaszko, 1993 za: Petrykowska, 2006).

Według D. Matzy'ego powinno unikać się etykietowania dewiacyjnością, ponieważ nie jest to cecha zachowania, Sutherland natomiast twierdzi, że każde zachowanie dewiacyjne jest niejako wyuczone poprzez kontakt z ludźmi, którzy popełniają takie czyny jednostka nabywa nowego doświadczenia. A. Cohen z kolei utrzymuje, że dewiacja rozwija się na skutek nieumiejętności warstwy niższej w sprostaniu normom, wartościom narzucanym im przez sfery wyższe od niej samej. A są nimi między innymi: ambicja, odpowiedzialność, dbałość o wygląd, szacunek. Warstwa nie umiejąca poradzić sobie z nowymi wymogami wykazuje pewien negatywizm poprzez zachowania złośliwe, nieużyteczne – czyli zachowania dewiacyjne mające na celu przyjemność, odtrącenie kontroli z zewnątrz (Petrykowska, 2006).

A. Cohen twierdzi, że przestępca nie zachowuje się prawidłowo w oczach swojej grupy, jednak nieprawidłowo w oczach szerszej społeczności, czy kultury (Cohen, 1955 za: Petrykowska, 2006). W. Miller z kolei mówi, że młodzież woli zachowywać się odmiennie w stosunku do ogólnie przyjętych norm, żyć na granicy (Błachut, Gaberle, Krajewski, 1999 za: Petrykowska, 2006).

R. A. Cloward i L. E. Ohlin (1960 za: Petrykowska, 2006) stworzyli teorię tak zwanych zróżnicowanych okazji, która zakłada, że zachowania przestępcze wynikają z braku dostępu do wartości nonkonformistycznych takich, jak: motywacje, czy odpowiednich wzorców zachowań. Dzieli on także subkultury na trzy rodzaje: przestępczą – zachowania przestępcze u młodzieży pojawiają się poprzez przebywanie i naukę takich zachowań od dorosłych, a same zachowania stanowią pewnego rodzaju trening przed zachowaniami przestępczymi w życiu dorosłym, konfliktu – dziecko, młody dorosły przebywa, wychowuje się i gromadzi informacje ze środowiska, w którym panuje chaos, przez co ich działania, które nie są popierane przez dorosłych, też pozbawione są jakiegokolwiek sensu, wycofania – najczęściej do takiej subkultury zaliczają się jednostki uzależnione od alkoholu lub narkotyków.

G. M. Sykes i D. Matzy (1957 za: Petrykowska, 2006). stworzyli teorię tak zwanego „dryfu”, według której młodzież przestrzegająca normy i wykazująca się zachowaniami przestępczymi wyznaje takie same wartości, jednak młodzież przestępcza na jakiś czas odchodzi od ogólnie przyjętych norm, wartości. Jest to tak zwany „dryf” ku zachowaniom przestępczym. Nie znaczy to, że jednostki te nie odczuwają wyrzutów sumienia popełnionych przez nich czynów. Wręcz przeciwnie, odczuwają, a ponadto aby neutralizować nieprzyjemne uczucia stosują techniki tak zwane „neutralizujące”, którymi są: zaprzeczenie odpowiedzialności, krzywdy, ofiary, potępienie potępiających, odwoływanie się do racji wyższych.

C. Lombroso (1891 za: Petrykowska, 2006) uznawany jest za prekursora teorii biologicznej, której podstawą jest budowa anatomiczna. Swoje badania przeprowadził po śmierci więźniów. Podzielił on jednostki na dewiantów między innymi: morderców, gwałcicieli, złodziei, podpalaczy i innych. Każdego badanego opisał także pod względem budowy fizycznej i podzielił jednostki na: przestępców chorych, obłąkanych, przypadkowych, urodzonych, z przyzwyczajenia, z afektu. Oprócz badań mężczyzn, badał on także kobiety (Lombroso, 1938 za: Petrykowska, 2006).

Rozwój nauki wiąże się z rozwojem teorii. Badania potwierdziły, że zaburzenia funkcjonowania gruczołów dokrewnych wiąże się z zachowaniami przestępczymi. Prekursorami badań byli: L. Berman, M. G. Schlapp, E. H. Smith (Berman, 1938; Schlapp, Smith, 1928 za: Petrykowska, 2006). Badanie te jednak nie potwierdziły się. Kolejnymi przełomowymi badaniami były badania chromosomów. Wyniki wskazywały na to, że jednostki (nadmężczyźni) z dodatkowymi chromosomami Y były bardziej agresywne. Jeśli chodzi o gen alkoholizmu to zlokalizowany jest on w 13. chromosomie i wykazano związek między anomalią dodatkowego chromosomu, a uzależnieniem od alkoholu. W przypadku uzależnienia od narkotyków, jednostka uzależniona to najczęściej człowiek, który ma niskie wytwarzanie neuroprzekazników przez co potrzebuje on jakiegoś nowego bodźca.

Zjawiskiem patologii zajął się A. Podgórecki (1969 za: Petrykowska, 2006), który określił go, jako: zachowanie, sytuację, która nie jest zgodna z przyjętymi normami. J. Jasiński (1986; Beczkiewicz, 1986 za: Petrykowska, 2006) dzieli objawy patologii na uzależnienie od substancji psychoaktywnej, niedostosowanie do norm i wartości, zakazów

i nakazów. Przeszłość teraz uważana jest za naruszenie prawa, norm moralnych, etycznych, czy obyczajowych.

Według A. Hirsch i E. Haag człowiek dokonuje wyboru między tym co dobre, a co złe, przez co powinien zapłacić za swoje czyny odpowiednią karą. Stworzyli oni także teorię kary, jako swoistego odstraszenia (Haag, 1975; Hirsch, 1976 za: Petrykowska, 2006). L. Lernell (1978 za: Petrykowska, 2006) z kolei twierdzi, że działania przestępcze są uwarunkowane genetycznie. J. Bafia (1978 za: Petrykowska, 2006) natomiast opisał sytuację kryminogenną, która składa się na kilka czynników, współistniejących ze sobą, co tłumaczy jako wielopłaszczyznowość zachowań ludzkich.

1.3 Osobowościowe uwarunkowania zachowań przestępczych

Podkultura więzienna wiąże się, a właściwie jest podkulturą dewiacyjną. Przebywanie w zakładzie karnym jest swojego rodzaju akceptacją pozycji dewianta, a tym samym przestępcy (Lemert, 1962 za: Szałański, 1998). W więzieniu panuje pewna hierarchia osadzonych. I tak na przykład w tej podkulturze występują: „grypser” („git człowiek”), który ma stanowisko pana lub „frajer”, który uchodzi za sługę lub obiekt zaspokajania popędu seksualnego, poszkodowanymi nazywa się więźniów znajdujących się najniżej w hierarchii, zgwałceni. Jest to adaptacja wąska. Najlepiej przystosowani są liderzy. Wskaźnik przystosowania do kultury więziennej zależy od poczucia bezpieczeństwa (Szałański, 1997a; 1997b za: Szałański, 1998) i poczucia koherencji (Szałański, 1996 za: Szałański, 1998).

W Polsce mało przeprowadzano badań na temat cech osobowości, zaburzeń psychicznych więźniów. Jednymi z badań są badania R. Ł. Drwala (1981 za: Szałański, 1998), który przeprowadził analizę, porównanie samoakceptacji i samooceny wśród młodzieży w zakładzie poprawczym. Kolejnymi są badania na Uniwersytecie Łódzkim, które opierały się o badanie korelatów osobowościowych więźniów w 1992 roku. W okresie od 1993 do 1996 zostały przeprowadzone badania więźniów przez J. Szałańskiego. Celem badań było określenie poczucia bezpieczeństwa, koherencji, sensu życia, osamotnienia, samorealizacji. Do badań użyto Kwestionariusza Poczucia Bezpieczeństwa (KPB) autorstwa Z. Uchnasta (1990 za: Szałański, 1998) i Inwentarza Poczucia Bezpieczeństwa autorstwa A. Masłowa (1952 za: Szałański, 1998). Zbadano wówczas 150 więźniów, 30 grypsujących, 30 niegrypsujących (Niedźwiedziecka, 1994 za: Szałański, 1998) i 90 grypsujących, niegrypsujących i poszkodowanych (Pawlak, 1997 za: Szałański, 1998). Z badań wynika,

że więźniowie grypsujący mają wyższe poczucie bezpieczeństwa niż poszkodowani oraz niegrypsujący.

Poczucie koherencji to jeden z czynników, który pomaga podmiotowi w utrzymaniu na odpowiednim poziomie dobrego samopoczucia (Antonovsky, 1984; 1995 za: Szałański, 1998). Zostały przeprowadzone przez J. D. Niedźwiedziecką badania za pomocą Kwestionariusza Orientacji Życiowej, z których wynikało, że lepszą kontrolę mają grypsujący niż pozostali (Niedźwiedziecka, 1994 za: Szałański, 1998). W miarę pogłębiania się zjawiska zwanego wykołajaniem, obniża się poczucie koherencji (zrozumiałości, sterowalności i sensowności) (Han – Ilgiewicz, 1957 za: Szałański, 1998).

Koleją zmienną było poczucie sensu życia badane za pomocą testu PIL autorstwa J. C. Crumbaugh i L. T. Maholica (1964 za: Szałański, 1998), w polskiej adaptacji Z. Płużek. Nie zaobserwowano większych różnic pomiędzy grupami więźniów.

Z przeprowadzonych badań przez K. Pawlak (1997 za: Szałański, 1998), wynika, że poczucie osamotnienia wśród więźniów jest większe niż to samo kryterium wśród grupy kontrolnej, którą była grupa mężczyzn pozostających na wolności. Badanie przeprowadzono za pomocą Skali Poczucia Bezpieczeństwa autorstwa K. Kmiecik – Baran (1995 za: Szałański, 1998). Przebywanie w więzieniu koreluje dodatnio z poczuciem bezsensu (Szałański, 1998). Poziom samorealizacji był badany za pomocą Krótkiego Kwestionariusza Samorealizacji (KKS) autorstwa K. Rubachy (1991 za: Szałański, 1998). Wyniki nie różniły się znacznie pomiędzy grupami więźniów. Badanie testem DKO autorstwa W. Sanockiego (1974 za: Szałański, 1998) przyniosło wyniki: grypsujący są bardziej egoistyczni, niż inni badani, w przypadku poszkodowanych wynik w skali dominacji mówi o nieprzystosowaniu (Pawlak, 1997 za: Szałański, 1998).

Badania prowadzone były także na oddziale psychiatrycznym Zakładu Karnego w Oleśnicy, w latach 1965 – 1972. Zbadano wówczas 955 osób, w tym u 287 stwierdzono psychopatię. Wykorzystano takie metody jak: skalę Wechslera, matryce Ravena, test Busse - Durkee (Pospiszyl, 2009).

1.3.1 Wybrane cechy osobowości przestępców

Płeć jest najważniejszym prekursorem zabójstw. Dziewięć na dziesięć zabójstw dokonywanych jest przez mężczyzn. Kolejnym jest wiek. Większość zabójstw dokonywanych

jest przez ludzi młodych (Bielska, 2003). Zachowania takie można porównać z podejmowaniem zachowań ryzykownych przez ludzi w młodym wieku, w celu sprawdzenia swoich sił, przypodobania się grupie (Trempała, 2012).

Udowodniono także, że osoby mniej inteligentne popełniają zabójstwa częściej. Główne cechy osobowości sprawców zabójstw: egocentryzm, niewykształcona osobowość wyższa, nieprzystosowanie społeczne i niewykształcone postawy moralne, niski poziom świadomości społecznej, agresja, infantylizm, nieumiejętność radzenia sobie ze samym sobą, chłód uczuciowy, labilność, brak empatii. Powyższe cechy są podstawą do stwierdzenia psychopatii. O mniejszym natężeniu cech mówi się w przypadku zaburzeń o cechach psychopatycznych, socjopatycznych (Bielska, 2003).

Badania prowadzone przez A. Moir i D. Jessel uzyskali wyniki: agresywni psychopaci nie są zdolni do tworzenia prawidłowych związków międzyludzkich, brak im empatii, istnieją także zabójcy sfrustrowani. Na podstawie wyników badań stwierdzić można także, że zabójcy mają pewne zakłócenia w funkcjonowaniu płatów czołowych, a także całego ośrodkowego układu nerwowego (Bielska, 2003).

Kolejną badaczką była E. Czerwińska, która opisała syndromy zabójstwa i podzieliła je na: zaburzenie osobowości, niepokój, lęk, niską samokontrolę. Jednostki popełniające zbrodnie, zazwyczaj wcześniej miały problemy zdrowotne, tzn. urazy czaszki, złe środowisko wychowawcze, czy też patologiczny poród, w czasie, którego mogło dość do uszkodzeń czaszkowo – mózgowych. Zabójcy charakteryzują się agresją, wrogością, egocentryzmem, ekstrawersją, dominacją (Czerwińska, 1995, Ciosek, Pastwa – Wojciechowska, 2016 za: Bielska, 2003).

Przestępców na tle seksualnym charakteryzuje: wrogość, egocentryzm, dominacja, nieumiejętność tworzenia satysfakcjonujących związków międzyludzkich. Najczęściej ich wychowanie przebiegało w warunkach korzystnych, nie charakteryzują ich także zaburzenia w sferze biologicznej (Czerwińska, 1995 za: Bielska, 2003). Istnieje także syndrom sytuacyjny, który zakłada, że środowisko wychowawcze i zaburzenia biologiczne, mające wpływ na funkcjonowanie mają wpływ na podejmowanie zachowań przestępczych (Czerwińska, 1995; Urban, 1998 za: Bielska, 2003). A. Szymusik i E. Leśniak (1975 za: Bielska, 2003) podjęli próbę podziału zabójców na trzy grupy: chłodnych uczuciowo,

nadpobudliwych emocjonalnie, odhamowanych (problemy z kontrolą zachowań na skutek zaburzeń ośrodkowego układu nerwowego).

Sprawcami przestępstw na tle seksualnym są najczęściej mężczyźni, a ofiarami kobiety. Z częstotliwością raz na rok ofiarą staje się mężczyzna, zgwałcony przez homoseksualistę. Ponownie należy stwierdzić, że to przestępstwo przypisuje się także osobom młodym. Przyczyną popełnienia tego przestępstwa są zaburzenia psychiczne i ogromny popęd seksualny młodych, którego nie są w stanie zahamować. W przypadku, jeśli oprawcą jest kobieta jest to zjawisko tak zwanego wampiryzmu, który z kolei jest formą sadyzmu. Sprawcy ci najczęściej mają niską samokontrolę, są agresywni, są raczej mało inteligentni, stanu wolnego (Bielska, 2003).

Atmosfera rodzinna przestępcy na tle seksualnym często także wiąże się z nadmiernym używaniem kar cielesnych, brak pozytywnego kontaktu z matką i rówieśnikami. U jednej trzeciej przestępców wykryto zaburzenia w sferze psychoseksualnej. Często wiązały się one z impotencją i stresem, który powstawał na skutek niemożności bycia w gotowości seksualnej. Zabójca w przeszłości podejmował najprawdopodobniej takie zachowania jak: ekshibicjonizm, gwałt, zwłaszcza na nieletnich, czyny nekrofilne. Cierpią oni na niskie poczucie własnej wartości (Bielska, 2003). Są oni więc nieodporni na frustrację, mają kłopot w kontaktach z kobietami, dokonują samouszkodzeń, żyją w świecie fantazji (Gałka, 2011).

Agresywności zachowań sprzyja ekstrawertyzm, natomiast introwertycy to najczęściej zabójcy (Gierowski, Heitzman, Szymusik, 1994 za: Bielska, 2003). Przestępcy na tle seksualnym najczęściej są obojętni na cierpienia innych, nie potrafią odróżnić dobra od zła, mających dwa oblicza (potrafią się bardzo dobrze maskować, pozornie bardzo nieśmiali, jednak prawdziwe oblicze to agresja i sadyzm), mający uraz z przeszłości związany z nieudanymi kontaktami z kobietami, agresja w stosunku do tych ostatnich oraz infantylnizm. Bardzo często przestępstwo to wiąże się także z zaburzeniem osobowości, osobowością narcystyczną (Moir, Jessel, 1998; Pospiszyl, 2002 za: Bielska, 2003).

K. Pospiszyl badał grupę przestępców na tle seksualnym za pomocą Kwestionariusza Narcyzmu, autorstwa, F. W. Denke, Hilgenstock, B. Muller, R. Bern (1989 za: Pospiszyl, 2002). Jak wynika z badań największym poziomem narcyzmu charakteryzują się pedofile, nieco niższy gwałciciele (Pospiszyl, 2002). W przypadku seryjnych zabójstw na tle

seksualnym ważne jest zachowanie takich samych lub podobnych do siebie warunków. Dopiero wtedy oprawca jest zadowolony ze swojego dzieła. Przepięstwo dokonywane jest najczęściej w godzinach wieczornych, na terenach otwartych, oddalonych od szkół, miejsc zamieszkania, czy pracy. Bardzo rzadko dochodzi do zabójstwa przy użyciu broni, czy noża, najczęściej gwałciciele zabijają swoją własną siłą, poprzez uduszenie, lub przez uderzenie przedmiotem (bezkrwawa śmierć). Z reguły nie są one planowane, wynikają raczej ze spontanicznie podejmowanej decyzji. Jednak w przypadku zabójstw na tle seksualnym, ale seryjnych cała procedura jest skrupulatnie planowana, od początku do końca. Po zabójstwie ofiary, przestępcy najczęściej rytualnie obnażają pokrzywdzoną jednostkę. Bardzo często powraca w miejsce swojego czynu, nawet w trakcie śledztwa, by sprawdzić czy nie zostawił jakiś śladów, mogących go zidentyfikować. Obnażanie ofiary po jej śmierci ma na celu skaleczenie jej narządów płciowych, czasami także okradają z chęci posiadania trofeum po ofierze (Rydzek, 1986 za: Bielska, 2003). Ofiary najczęściej nie znają oprawcy, a zwłoki są przemieszczane w różne miejsca. Często jest także kneblowanie ofiary, gwałt analny, bicie (Krukow, 2004).

W przypadku zabójstw na tle ekonomicznym, ofiarami najczęściej są mężczyźni, gdyż mają oni większe skłonności do alkoholizmu, lekkomyślnych zachowań stają się więc doskonałymi ofiarami (Bielska, 2003). Ofiarami stać się mogą także starsze kobiety uważane za majątne. Opór natomiast stawiają osoby, które znają przestępcę. Zabójcy ci są lekkomyślni, nie mają zbyt wielu pozytywnych kontaktów z ludźmi, mają różne uszkodzenia ciała, obciążenia genetyczne, charakteryzują się agresją. Zabójstwa na tle chuligańskim z kolei wiążą się także ze śmiercią napastnika. W 70% przestępcy mają stwierdzone upośledzenie umysłowe, są podejrzliwi, agresywni (Bielska, 2003). Odczuwają także lęk przy podejmowaniu decyzji (Gałka, 2011). K. Nowak twierdzi, że podstawą tych zachowań jest poczucie beznadziejności (Nowak, 1995 za: Bielska, 2003).

Zabójstwa z zazdrości, nieporozumień zdarzają się najczęściej w rodzinnym środowisku. Sprawcy najczęściej to mężczyźni nigdy wcześniej niekarani, żyjących w trwałych związkach. Wskaźnik zabójstw dla kobiet jest w tej grupie największy, ich ofiary to osoby im bliskie, często działają one pod wpływem alkoholu. Najczęściej kobiety te są drażliwe, agresywne, wybuchowe, działają bez namysłu pod wpływem chwili. Najwięcej zabójstw tego typu występuje w trakcie zespołu przedmiesiączkowego oprawczyni (Majchrzyk, 1995; Kubiak, 1983; Pikulski, 1995; Ciosek, Pastwa – Wojciechowska, 2016 za:

Bielska, 2003). Często sprawcy tego przestępstwa odczuwają żal, smutek, skruchę (Gałka, 2011).

Przestępczość młodzieży jest coraz częstszym zjawiskiem w Polsce (Raport MEN, 1966; Gruszczyńska, 1998 za: Bielska, 2003). Przestępstwa te popełniane są najczęściej w wykorzystaniem przemocy. Ponad trzy czwarte młodych przestępców pochodzi z domów patologicznych, nieprzystosowanych do środowiska, uzależnionych od środków psychoaktywnych (Gierowski, 1991; Kołakowska – Przełomiec, 1991; Badźmirowska – Masłowska, 2000 za: Bielska, 2003).

Młodzi przestępcy zaczynają swoją drogę przestępczości poprzez bójki, uciezki, kradzieże, wagarowanie, przez co mają trudności w szkole. Podobieństwo zaburzeń osobowości dorosłych z zachowaniami buntowniczymi nieletnich jest ogromne i może świadczyć o tym, że młodociani w przyszłości będą poważnymi przestępcami (Bielska, 2003). Najważniejszymi cechami są: podejrzliwość, niedojrzałość, niedostosowanie, chłód uczuciowy. Młodzi przestępcy częściej przyznają się do popełnienia przestępstwa w porównaniu z dorosłymi. Część w trakcie śledztwa zmienia swoje zeznania (Bielska 2003).

Włamywacz to najczęściej recydywista, działa w grupie, ma alibi, jest uzależniony lub nadużywający substancji psychoaktywnych. Tak samo w przypadku rozboju. Dodatkowo przestępcy ci nie cieszą się dobrą opinią społeczeństwa. W przypadku wymuszania okupu sprawcy próbują uzyskać jakąś nagrodę, wynagrodzenie. Najczęstszymi są groźby zgwałcenia porwanego dziecka, zabójstwo kogoś bliskiego, wyrządzenia krzywdy (Bielska, 2003).

W więzieniach prowadzone są różne programy terapeutyczne na przykład dla uzależnionych Atlantis, oczywiście istnieją także wspólnoty Anonimowych Alkoholików. Z uzyskanych wyników można stwierdzić, że osoby o silniejszej osobowości mają wysokie poczucie sensu życia. Ludzie w stanie uwięzienia są w mniejszym stopniu przystosowani do wartości, norm wyznawanych przez środowisko poza zakładem karnym. Ciężko im także pozbyć się uzależnienia, najczęściej te problemy zakorzenione są jeszcze w dzieciństwie (Juza, 2011).

Jeszcze jednym przestępstwem jest tak zwany stalking, czyli nękanie. Jest to celowe działanie mające na celu kontakt rzeczywisty lub wirtualny z jakąś jednostką wybraną, by ją otoczyć i osaczyć. Jest to działanie łamiące prawo. Stalker budzi lęk, grozę u swojej ofiary, która z kolei poprzez osaczenie może sama podjąć decyzję o popełnieniu samobójstwa

(Spitzberg, Cupach, 1998 za: Tomaszek, 2012; Davis, Frieze, 2000; Davis, Coker, Sanderson, 2002; Dressing i in., 2007; Truman, Mustaine, 2009 za: Amar, 2006).

Ponadto więźniowie o zaburzonych osobowościach różnią się od siebie pod względem własnej samooceny. Jak wynika z badań jednostki o osobowości narcystycznej, histrionicznej, czy obsesyjno – kompulsywnej wartościują siebie w sposób jawny i ukryty, pozostałe zaburzenia osobowości wiążą się z wartościowaniem jawnym, które może być niższe od utajonego (Trzebińska, Balsam, 2013).

Na podstawie badań prowadzonych przez Niewiadomską testem NEO – FFI autorstwa P. Costy i R. McCrae stwierdzić można, że na poprawę zachowania więźnia nie ma wpływu neurotyczność, tak samo jak otwartość na doświadczenie, natomiast ekstrawertywność determinuje skuteczność kary pozbawienia wolności, tak samo w przypadku ugodowości, czy sumienność (Niewiadomska, 2007).

1.3.2 Resocjalizacja, a osobowość przestępców

Resocjalizacja to proces mający na celu powtórne przystosowanie jednostki, która zesza z właściwej drogi życiowej do rzeczywistości i powrotu do życia we własnej społeczności przed działaniem, czynu popełnionego. Resocjalizacja odbywa się w ośrodkach takich jak: zakłady karne, placówki resocjalizacyjne, domy poprawcze dla nieletnich, placówki opiekuńczo – wychowawcze i zakłady opieki zdrowotnej (Szczęsny, 2003). Przeciwdziałać czynom przestępnym powinni także zwykli obywatele, nie tylko organy ścigania, jak policja (Hołyst, 1975).

Więzienie jest ośrodkiem najczęściej zamkniętym, z barierami fizycznymi. Jest to tak zwana instytucja totalna (Goffman, 1961; 1975; Cressey, 1961 za: Urban, Stanik, 2008). Resocjalizacją w więziennictwie zajmują się: psychologowie, pedagodzy, terapeuci. Przebywanie w więzieniu jest przymusem dla jednostki, która popełniła czyn zabroniony, przez co adaptacja do takiego miejsca może być trudna. Podmiot zdaje sobie sprawę z tego, że przebywa w zamknięciu, że nie może wyjść, co także widoczne jest jako bariera fizyczna na przykład kraty, czy drut kolczasty. Czynnikiem sprzyjającymi resocjalizacji są późny kontakt jednostki z przestępczością, właściwe normy wyznawane przez podmiot oraz rysy niezaburzonej osobowości. Działania, które są pomocne przy resocjalizacji: aktywność fizyczna, nauczanie więźniów, samokształcenie działalność kulturalno – oświatowa (Urban, Stanik, 2008).

Ważna jest także praca podejmowana przez więźniów (Ciosek, Pastwa – Wojciechowska, 2016). J. Nelken (1989 za: Ciosek, Pastwa – Wojciechowska, 2016) twierdzi, że w warunkach więzienia najczęściej można spotkać jednostki przejawiające cechy psychopatyczne.

Z badań wynika, że zaburzenia osobowości więźniów występują u mężczyzn w proporcjach: 20% zaburzenie osobowości paranoidalnej, 10,1% schizoidalnej, 18,4% schizotypowej, 24,2% borderline, 18,9% histrionicznej, 10,6% narcystycznej, 14,8% unikającej, 15,8% zależnej, 11,6% obsesyjno – kompulsywnej. U kobiet natomiast: 10,3% paranoidalnej, 4,9% schizoidalnej, 14,8% schizotypowej, 22% borderline, 29,2% histrionicznej, 19,3% narcystycznej, 28,3% unikającej, 11,2% zależnej, 14,8% obsesyjno – kompulsywnej (Kitliński, Radochoński, Śpiewak, 2004; Kozaczuk, 2004 za: Ciosek, Pastwa – Wojciechowska, 2016).

Możliwości przystosowania więźniów do stanu pozbawienia wolności zależą od poziomu koherencji. Oznacza to, że więźniowie charakteryzujący się wysokim poziomem koherencji szybciej i w sposób pozytywny podejną do resocjalizacji, poprawy (Niewiadomska, 2010). Znaczą to również, że zaczną rozumieć i przewidywać co stanie się w konkretnych sytuacjach życiowych, poradzą sobie we wszystkich działaniach podejmowanych przez nich i że działania te są warte wysiłku (Antonovsky, 1997; Henesz – Niejodek, 1997; Łuszczynska, 2004, Strelau, 2004 za: Niewiadomska, 2010).

Wynika więc ze wszystkich danych, że grupy więźniów są specyficzne, a każde przestępstwo przez nich popełnione jest uwarunkowane przez nich samych, genetycznie, środowiskowo, społecznie, wychowawczo. Ze względu na poziom ich funkcjonowania w zakresie psychofizycznym ważne jest by metody oddziaływania penitencjarnego były dostosowane (Ciosek, Pastwa – Wojciechowska, 2016).

B. Waligóra (1984; Hołyst, 1984 za: Urban, Stanik, 2008). twierdzi, że pewne potrzeby człowieka, ulegają deprivacji w stanie uwięzienia. Są to: potrzeba bliskości emocjonalnej, seksualna, partnerstwa, godności osobistej, intymności oraz niezależności. Brak efektów resocjalizacji można zatem przypisać złym formom resocjalizacji stosowanym w placówkach resocjalizacyjnych oraz deprivacja potrzeb. Sytuacją trudną zatem jest izolowanie więźnia dla niego samego oraz oczywiście wspomniana już deprivacja. Stan emocjonalny, zwłaszcza powstający, czyli negatywny, powoduje duże napięcia, uruchamiają

się kolejne mechanizmy obronne, jak walka ze stresem, objawy somatyczne, osłabienie kontaktów interpersonalnych, słaba motywacja do zmiany, resocjalizacji (Urban, Stanik, 2008, Ciosek, Pastwa – Wojciechowska, 2016).

Więzienie jako twór sztuczny, stwarza pewne nienaturalne warunki życiowe przestępcom. J. Śliwowski (1981 za: Urban, Stanik, 2008) twierdzi, że osobowości jednostek tam przebywających pod wpływem nowego środowiska ulegają zmianie (dezintegracja, zubożenie), kara więzienia sama w sobie powoduje złe skutki na wolności, takie, jak: rozpady rodzin więźniów. Największym jednak problemem jest przeludnienie w więzieniach. Kolejnym dość poważnym problemem jest interakcja dwóch odrębnych i źle nastawionych do siebie grup, czyli więźniów i funkcjonariuszy Służby Więziennej, co prowadzić może także do negatywnych skutków resocjalizacji (Ciosek, 1993 za: Urban, Stanik, 2008).

Sama kara izolacji więziennej nie jest wolna od wad. Profesjonaliści pracują nad opracowaniem nowych środków sankcji. Stosowane są już dziś środki nieizolacyjne, czyli probacja. Wielu badaczy uznaje, że kara pozbawienia wolności ma negatywne skutki dla samego przestępcy, dlatego warto przemyśleć, opracować, dążyć do powstawania ośrodków terapeutycznych, czy leczniczych, które posłużą za miejsce resocjalizacji jednostek, zapewniającym im mniej stresu, oraz co może nawet ważniejsze pozbawienie ich możliwości dalszej demoralizacji (Urban, Stanik, 2008).

Idealnym miejscem nieizolacyjnym mogłoby być miejsce, które zapewnia godne warunki i pracę, następnie fachową selekcję według ciężkości przestępstwa, specjalnie dobrany personel ze świeżymi pomysłami, profesjonalnym podejściem, szacunkiem dla więźnia, umożliwieniem przestępcom samokształcenia, psychoterapii, utrzymywania pozytywnych kontaktów z rodziną, przepustek, wsparcia po wyjściu na wolność (Urban, Stanik, 2008).

Resocjalizacja w ujęciu teorii psychologicznych wygląda następująco. Ujęcie psychodynamiczne skupia się na rozwoju id, ego i superego i walki między nimi. K. Pospiszyl (1998) określił superego, jako cenzor moralny, czyli sumienie. Pozytywnie rozwinięte ego wiąże się z lepszą integracją osobowości. Trudno określić, czy psychoanaliza wpłynęła na proces resocjalizacji w znaczący sposób. P. G. Zimbardo i F. L. Ruch (1994), twierdzą, że ego to twór odpowiadający za zaspokajanie potrzeb. H. Machel (2001) z kolei twierdzi, że źle funkcjonujące ego odpowiada za zachowania negatywne. Znane są także badania nad

nieadekwatnością samooceny u przestępców, co z kolei wpływa negatywnie na proces resocjalizacji. H. Machel (2001) twierdzi jednak, że resocjalizacja ta jest możliwa. B. Pastwa – Wojciechowska (1998) zwraca uwagę na fakt, że psychopaci i inni przestępcy mają małą motywację do zmiany co utrudnia ten proces. Istotny jest również fakt, że psychoanaliza nie jest skuteczna w leczeniu zaburzenia osobowości psychopatycznej (Bielecki, 2009).

Podejście behawioralne wiąże się z teorią uczenia się, bodźcem i reakcją na niego, wzmocnieniami warunkującymi uczenie się, które z kolei nabiera na sile w ciągu treningu (Machel, 2001, 1994). Według H. Machela (2001) podejście to może być skuteczne nawet u przestępców psychopatycznych. Przestępca ma trudności w komunikowaniu się z otoczeniem, przez co jest to pierwsza czynność, której się uczy. Kryminalista nabiera wiedzy co do kontroli swoich zachowań, czy innych łagodniejszych form ekspresji swoich uczuć, często agresywnych (Bielecki, 2009).

2. Metodologia badań własnych

2.1 Problemy i hipotezy badawcze

Celem pracy jest rozstrzygnięcie kwestii specyfiki osobowości, a tym samym różniących cech ludzi, którzy popełnili szczególnego rodzaju czyny zabronione przez prawo. Dlatego też należy odpowiedzieć na pytania: Czy istnieje związek pomiędzy cechami osobowości, a rodzajem popełnionego czynu? Jakie cechy osobowości są charakterystyczne dla sprawcy danego typu przestępstwa?

Cel: Ukazanie cech osobowości typowych dla danego typu przestępstwa.

Hipotezy badawcze:

1. Agresja jest wyraźnie najsilniejszą cechą charakterystyczną dla morderców.
2. Uzależnienie od alkoholu jest charakterystyczne dla przestępców na tle seksualnym.
3. Problemy somatyczne są charakterystyczne dla morderców.
4. Lęk jest charakterystyczny skazanych za rozboje.
5. Uzależnienie od narkotyków jest charakterystyczne morderców.
6. Zaburzenia lękowe są charakterystyczne dla przestępców skazanych za zaleganie z alimentami.
7. Paranoja jest charakterystyczna dla przestępców skazanych za zaleganie z alimentami.
8. Typ osobowości borderline jest charakterystyczny przestępców skazanych za znęcanie się.
9. Antyspołeczność jest charakterystyczna dla przestępców na tle seksualnym.
10. Schizofrenia jest charakterystyczna dla morderców.
11. Mania jest charakterystyczna dla przestępców na tle seksualnym.
12. Depresja jest charakterystyczna dla przestępców skazanych za znęcanie się.
13. Stres jest charakterystyczny dla morderców.

14. Dominacja jest charakterystyczną cechą dla przestępców skazanych za zaleganie z alimentami.
15. Ciepło jest cechą charakterystyczną dla przestępców na tle seksualnym.
16. Odrzucenie terapii jest charakterystyczne dla przestępców skazanych za znęcanie się nad bliskimi.
17. Myśli samobójcze są charakterystyczne dla przestępców skazanych za kradzieże i rozboje.
18. Izolacja społeczna jest charakterystyczna dla przestępców na tle seksualnym.

2.2 Zastosowana metoda

Do badania użyty został arkusz osobowości osobiście przetłumaczony przez autorkę pracy z wersji oryginalnej angielskiej na wersję polską.

- I. Personality Assessment Inventory (PAI), autorstwa L. C. Morey do oceny osobowości i psychopatologii.

2.2.1 Rozwój testu PAI autorstwa L. C. Morey'a – podstawy teoretyczne

W konstrukcjach wielu testów psychologicznych dokonano wiele zmian na przestrzeni lat. Udoskonalanymi testami do dziś są między innymi: Woodworth Personal Data Sheet i MMPI (Woodworth, 1920 za: Morey, 2007). Zmiany te dotyczyły podstaw struktury wiarygodności (Campbell, Fiske, 1959; Cronbach, Meehl, 1955; Jackson, 1970, 1971; Loevinger, 1957 za: Morey, 2007), zmiany raportowania, tworzenia profili (Block, 1965; Hogan, Nicholson, 1988 za: Morey, 2007), ewolucji alternatywnych teorii psychometrycznych, między innymi teorii sposobu odpowiedzi na pytania (Hulin, Drasgow, Parson, 1983 za: Morey, 2007) oraz teorii związanych z analizą czynnikową i analizą skupień (Morey, 2007).

Trafność testu ma ogromne znaczenie w testach psychologicznych, odnoszących się szczególnie do osobowości i psychopatologii (Cronbach, Meehl, 1955 za: Morey, 2007). Wszystkie kryteria diagnostyczne opisywane są w klasyfikacjach chorób, zaburzeń, między innymi w DSM (III, IV, V). Jednak nie istnieje złoty środek w klasyfikacji i kategoryzacji zaburzeń psychicznych (APA, 1980; APA, 1987; APA: 1994 za: Morey, 2007). D. N. Jackson opisywał w swej teorii strategię sekwencyjną struktury testu w perspektywie trafności.

Pierwsze badanie obejmuje pytania dyskryminacyjne, a następnie z wykorzystaniem analizy wyłączenia się pytania odnoszące się do aprobaty społecznej (Jackson, 1970 za: Morey, 2007). Test PAI składa się z wielu składników, czynników opisanych wyżej, ale posiada również takie, których Jackson nie opisał (Morey, 2007).

Założenia testu PAI są takie, aby jedno pytanie, nie odnosiło się jedynie do jednej skali. Branie pod uwagę tylko jednego itemu niesie za sobą z jednej strony psychometryczną wartość pożądaną, lecz z drugiej jednak strony wiele wartości niepożądanych. Wielokrotnie przy tworzeniu testów zdarza się włączanie do niego pozycji lub całych skal, które nie mierzą skutecznie całego konstruktów. Skale rozróżniające ludzi cierpiących na depresję od zaburzonych najczęściej nie są w stanie odróżnić ludzi cierpiących na depresję od jednostek cierpiących na schizofrenię. Skale złożone ze wszystkich itemów specyficznych dla danej skali, zazwyczaj nie są dość wrażliwe na dane zaburzenie, których one dotyczą co prowadzi do dużej liczby błędnych decyzji negatywnych. Rozwój PAI łączy się również z poszukiwaniem równowagi pomiędzy elementami, aby miały one odpowiednią wartość i miały szerokie zastosowanie (Morey, 2007).

W historii powstawania testów psychologicznych przewija się problem pytań o dużej zdolności dyskryminacyjnej. W części itemów i skal zdolność ta jest wystarczająca jednak w innych nie jest powiedziane, że zdolność ta będzie odpowiednia jak w przypadku jednostek cierpiących na schizofrenię, czy afektywną psychozę. W rozwoju PAI największe znaczenie miały dwa komponenty: pozycje mające zdolność dyskryminującą i wiarygodność (Morey, 2007).

Wiarygodność dyskryminacyjna nie będzie się odnosić do testu, którego konstrukt różni się od tego co ma mierzyć (Campbell, Fiske, 1959 za: Morey, 2007). Nie ma ona także większego znaczenia w tworzeniu testów psychologicznych. Jest to jednak jedno z najważniejszych wyzwań przy tworzeniu konstruktów testu, zwłaszcza jeśli chodzi o psychopatologię. Diagnoza psychologiczna ma podejście współlistniejące co oznacza, że każda osoba zaburzona cierpi na różne choroby na raz, co zwiększa ryzyko manipulacji ze strony osoby badanej. Zatem problemy kliniczne są skorelowane pozytywnie w populacji, na przykład z depresją, lękiem i innymi zaburzeniami osobowości są również mocno wysoce skorelowane (Maser, Cloninger, 1990 za: Morey, 2007).

Porównano zatem różnice i trudności fenomenologiczne pomiędzy manią, agresją, paranoją, oraz między schizofrenią i fobią społeczną. Testy z wieloma pozycjami, szczególnie nakładającymi się w różnych skalach, niosą ze sobą problemy dotyczące rzetelności i trafności testu. Tego problemu nie ma w teście PAI (Retzlaff, Gilbertini, 1987; Welsh, 1952 za: Morey, 2007).

Rzetelność, a właściwie jej dobre obliczenie zależy od wyboru najważniejszych pozycji testu do jej zmierzenia. Zakres powinien zawierać całkowity obraz problemu, jego głębię. Rozpiętość rzetelności odnosi się zazwyczaj do zróżnicowanych elementów testu. Ważnym jest na przykład poznanie fizjologicznych i poznawczych objawów depresji oraz cech charakterystycznych tego zaburzenia. Rzetelność zatem testu, który opisuje tylko jedną z wymienionych wyżej cech będzie niedokładna (Morey, 2007).

Współczynnik α - Cronbacha (Cronbach, 1951 za: Morey, 2007) i jego dychotomiczna wersja Kuder – Richardson Formula 20 (Zaiontz, 2013) mierzą wewnętrzną spójność metody (Kuder, Richardson, 1937 za: Morey, 2007). Przyjmuje się, że im wyższy współczynnik rzetelności tym lepiej i jest to najbardziej pożądana wartość, która jest wyższa od 0,8 (Hammil, Brown, Bryant, 1993 za: Morey, 2007). Czasami mamy do czynienia ze zbyt wysoką rzetelnością i jest to tak zwany paradoks tłumienia bądź osłabienia (Loevinger, 1954 za: Morey, 2007).

Polega on na tym, że wszystkie elementy testu badają to samo, co może powodować zbyt wysoką rzetelność, gdyż część z nich, która stanowi skomplikowaną konstrukcję jest zbędna. Skale kliniczne testu PAI są tak skonstruowane, by podskale mierzyły to co mają mierzyć i były zgodne z założeniami teoretycznymi tego co mają mierzyć skale główne (Morey, 2007). Najciekawsze konstrukty można zauważyć w metodach badających osobowość i psychopatologię. Są to metody różnicujące.

Ważnym zatem jest poznanie całego spektrum cech charakterystycznych danego zaburzenia. Dlatego też użyte w teście PAI zostały 4 możliwości odpowiedzi stopniujących, dających doskonałą możliwość identyfikującą różnice w nasileniu, natężeniu, intensywności cech (Morey, 1991 za: Morey, 2007).

Style odpowiedzi badane były przez blisko 30 lat, szczególnie w obszarze psychopatologii. J. S. Wiggins (1962 za: Morey, 2007) opisuje trzy możliwości: strategiczny związany z pytaniami dyskryminacyjnymi, metodologiczny związany z konstrukcją testu

i możliwościami odpowiedzi, warianty stylistyczne związane z odpowiedziami, które z kolei dzielone są na dwie grupy: zgodne z przyjętymi normami, aprobowane przez społeczeństwo. Ludzie często przedstawiają się w nierealistycznym pozytywnym świetle, (Edwards, 1957 za: Morey, 2007) lub tak opisują siebie, by wskaźnik osobowości, autonomii, ekstrawersji, optymizmu i siły ego odpowiadał przyjętym normom (Block, 1965; McCrae, Costa, 1983 za: Morey, 2007).

Pozycje testu są dokładnie przemyślane, wraz z możliwościami odpowiedzi, które z kolei odpowiadają warunkom stylów odpowiedzi wymienionymi wyżej. Unikano raczej wariantów stylistycznych, były jednak one traktowane oddzielnie. Zabieg ten nie był jednak pożądanym, gdyż warianty stylistyczne nie wykazują zależności statystycznej w stosunku do zaburzeń psychicznych, czy pewnych cech osobowości. Zjawiska spostrzegane przez schizofrenika nigdy nie będą pożądanymi w oczach jednostek niezaburzonych (Morey, 2007).

Tradycyjne podejście psychometryczne dąży do odróżnienia uczestników i jednostek nie będących uczestnikami procesu diagnostycznego. Ważnym jest odróżnienie w procesie diagnostycznym funkcji diagnostycznej, która różni się zawsze w zależności od testu, który będzie w badaniu użyty (Meehl, Rosen, 1955 za: Morey, 2007). Najczęściej jednak ta teoria nie odzwierciedla rozmytego świata zaburzeń psychicznych (Morey, 2007). Zaburzenie psychiczne najczęściej spostrzegane jest prototypowo i opisywane pod względem podobieństwa do jakiegoś wzoru danego zaburzenia. Ludzie jednak różnią się między sobą natężeniem różnych cech, przez co zaburzenie też może mieć różne nasilenie (Morey, 2007).

Teoria odpowiedzi na pytanie, próbuje określić wartość ukrytej informacji w itemie. Badacze dążą także do minimalizowania liczby pozycji, które nie są krytyczne, a ewentualnie wstawienia itemów, które mają wartość dyskryminacyjną (Hulin i in., 1983; Lord, 1980 za: Morey, 2007).

Do tworzenia badań psychologicznych i ich opracowań statystycznych używa się teraz najczęściej komputerów. Dzieje się to już od blisko 50 lat. Tworzenie profili za pośrednictwem komputera wymaga niskich nakładów energii badacza.

W teście PAI użyte zostały: modelowanie strukturalne i pewne czynniki analityczne sprawdzające statystyczne normy. Przy tworzeniu profilu bierze się pod uwagę wszystkie dane, wszystkie itemy, a właściwie odpowiedzi zgromadzone od badanego za pośrednictwem

testu. Z historycznego punktu widzenia profilowanie za pomocą kodów wysokopunktowych jest trudne i czasami niezgodne (Morey, 2007).

Podsumowując test PAI skonstruowany jest na nowoczesnej metodologii opartej na badaniach psychologicznych i różnorodnych, szerokich analizach statystycznych (Morey, 2007).

Test ten używany jest do badania respondentów w trakcie psychoterapii, w sytuacjach kryzysowych, w celu ich oceny psychologicznej, w kryminalistyce, przy doborze pracowników, w ocenie bólu, w medycynie i ocenie przydatności do opieki nad dzieckiem. Jest zbieżny z testami takimi, jak MMPI, czy NEO - PI – R. Test jest bardzo często stosowany w kryminalistyce i resocjalizacji. Pierwsza próbka badań dotyczyła osób o podobnych cechach demograficznych. Kolejne badania obejmowały studentów, przestępców i ludzi zaburzonych psychicznie.

Opis metody: Kwestionariusz składa się z 344 pytań pogrupowanych w 22 skale, czas badania - przeciętnie 50-60 minut.

Test PAI składa się z 22 nienakładających się na siebie skal związanych z szeroko zakrojonym problemem chorób psychicznych: 4 wiarygodności, 11 klinicznych, 5 terapeutycznych, 2 interpersonalne.

Interpretacja i ocena: Każda skala ma podskale kliniczne

- Skale: 11 skal, które możemy podzielić na 3 grupy: zaburzenia nerwicowe, zaburzenia psychotyczne, problemy kontroli impulsów.
- Skale terapeutyczne wskazują na ewentualne problemy w trakcie leczenia. Jest to 5 skal, które dzielimy na: 2 czynniki potencjalnej szkodliwości wobec siebie i innych, 2 miary warunków środowiskowych i 1 wskaźnik motywacji do leczenia.
- Skale interpersonalne dostarczają informacji o związkach i relacjach z innymi Skale te ocenia się w 2 wymiarach: ciepło partnerskie vs zimne oddalanie się i styl dominujący/kontrolujący vs styl uległy.
- 2 skale oceny patologii: osobowość z pogranicza, osobowość chwiejna emocjonalnie typu borderline składa się z 4 podskal obejmujących szerokie pojęcie tego typu

zaburzenia: zachowania antyspołeczne, składające się z 3 podskal: zachowania antyspołeczne i 2 cechy antyspołeczne.

- Krytyczne itemy informują o kwestiach wymagających natychmiastowej uwagi. Formularz składa się z 27 pozycji posegregowanych w 9 obszarów: które sugerują psychopatologię i wymagają natychmiastowej uwagi. Skale krytyczne opierają się na 2 kryteriach: wskazanie potencjalnej sytuacji kryzysowej i bardzo niski wynik w porównaniu z przyjętymi normami.

Skale:

Skale wiarygodności:

Inconsistency (ICN) – skala niezgodności, bada w jakim stopniu badany odpowiadała w ten sam sposób

Infrequency (INF) – skala rzadkich zjawisk, bada w jakim stopniu respondenci uważają nietypowe wypowiedzi za prawdziwe

Negative Impression (NIM) – skala negatywnych wrażeń, bada stopień, w jakim badani przedstawiają się w negatywnym świetle

Positive Impression (PIM) – skala pozytywnych wrażeń, bada stopień, w jakim badani przedstawiają się w pozytywnym świetle

Skale kliniczne:

Somatic concerns (SOM) – skala somatyczna – bada, mierzy problemy somatyczne i skargi na bóle badanego

Anxiety (ANX) – skala napięcia – bada lęk, niepokój, nerwowość, napięcie badanego

Anxiety Related Disorders (ARD) – skala zaburzeń lękowych – mierzy specyficzne objawy różnych zaburzeń lękowych

Depression (DEP) – skala depresji – mierzy odczucia badanego, uczucie smutku, osamotnienia, ospałości, poczucie, że nie jest niczego wart

Mania (MAN) – skala manii – mierzy energię i pobudliwość badanego

Paranoia (PAR) – skala paranoi – służy do badania podejrzliwości respondenta

Schizophrenia (SCZ) – skala schizofrenii – bada niezwykle doświadczenia i doznania badanego, ponadto dziwaczne myśli i obojętność społeczną

Borderline features (BOR) – skala borderline - bada konflikt między respondentem, a jego tożsamością, niestabilność emocjonalną, problemy w relacjach społecznych

Antisocial features (ANT) – skala antyspołeczności - bada zachowania przestępcze i egoizm badanego

Alcohol Problems (ALC) – skala uzależnienia od alkoholu – bada problem nadmiernego spożywania alkoholu przez respondenta

Drug Problems (DRG) – skala uzależnienia od narkotyków – bada problem nadmiernego przyjmowania narkotyków, leków i używek

Skale terapeutyczne:

Aggression (AGG) – skala agresji – wskazuje na zachowania agresywne respondenta

Siucidal Ideation (SUI) – skala myśli samobójczych – mierzy częstotliwość, nasilenie i występowanie myśli samobójczych i jego planowania

Nonsupport (NON) – skala izolacji społecznej - mierzy poziom izolacji społecznej, wycofania

Stress (STR) – skala stresu – mierzy poziom stresu, kontrolowanego i niekontrolowanego

Treatment rejection (RXR) – skala odrzucenia terapii – mierzy poziom motywacji badanego do terapii

Skale interpersonalne:

Dominance (DOM) – skala dominacji – mierzy dominację badanego, asertywność

Warmth (WRM) – skala ciepła – mierzy poziom dobroci, zadowolenia, empatii, angażowanie się w sytuacje społeczne (Morey, 2007).

Test ten został przetłumaczony z języka angielskiego osobiście przez autorkę pracy na język polski. Dokonano również back translation, retranslacji, czyli tłumaczenia testu z języka polskiego na angielski celem sprawdzenia trafności dwukrotnego tłumaczenia przez autora testu, tak by pierwotna anglojęzyczna wersja była jednoznaczna z polskim tłumaczeniem polskiej adaptacji testu PAI. Test został przygotowany w dwóch oddzielnych wersjach dla kobiet i dla mężczyzn.

Podjęto wyzwanie zbadania rzetelności testu PAI w warunkach polskich za pomocą α - Cronbacha i drugą metodą test – retest w odstępach 4 tygodni, i trafności za pomocą testów: PAI (L. C. Morey), EPQ - R (H. J. Eysenck i S. B. G. Eysenck) i NEO – FFI (P. T. Costa, R. R. McCrae).

Analiza rzetelności i trafności testu PAI (L. C. Morey)

W badaniu wzięło udział 40 dorosłych kobiet i 40 dorosłych mężczyzn. Zostaną oni poddani dwóm badaniom w przedziale czasowym 4 tygodni. Badani wypełniali kwestionariusze jeden po drugim (PAI i EPQ-R, a następnie PAI i NEO-FFI). Badania były anonimowe, jednak każdy arkusz został oznakowany w przypadku tej samej osoby w ten sam sposób, by przy kolejnym badaniu można było porównać wyniki z badaniem poprzednim.

I badanie obejmowało badanie testem PAI (L. C. Morey) i testem EPQ-R (H. J. Eysenck i S. B. G. Eysenck)

II badanie obejmowało badanie testem PAI (L. C. Morey) i testem NEO-FFI (P. T. Costa, R. R. McCrae).

Analiza rzetelności wykonana została za pomocą obliczeń: odchylenie standardowe, współczynnik korelacji α - Cronbacha.

2.2.2 Rzetelność testu PAI

2.2.2.1 PAI w Stanach Zjednoczonych

Badano rzetelność testu PAI w Stanach Zjednoczonych. Uzyskano wyniki: rzetelność testu mieściła się w przedziale w badaniu test – retest od 0,66 do 0,94. Zbadanych zostało ponad 3000 osób, w tym 1000 mieszkańców społeczności, ludzi o podobnych danych

demograficznych, 1246 osób przebywających w instytucjach klinicznych i 1051 studentów. Wiarygodność testu wskazuje na zbieżność z 50 miarami psychopatologii.

2.2.2.2 Rzetelność testu PAI w Polsce

W badaniu wzięło udział 40 dorosłych kobiet i 40 dorosłych mężczyzn. Zostali oni poddani dwóm próbom w przedziale czasowym 4 tygodni. Badani wypełniali kwestionariusze jeden po drugim (PAI i EPQ-R, a następnie PAI i NEO-FFI). Badania były anonimowe, jednak każdy arkusz był oznakowany w przypadku tej samej osoby w ten sam sposób, tak by przy kolejnym badaniu można było porównać wyniki z badaniem poprzednim.

I badanie obejmowało badanie testem PAI (L. C. Morey) i testem EPQ-R (H. J. Eysenck i S. B. G. Eysenck)

II badanie obejmowało badanie testem PAI (L. C. Morey) i testem NEO-FFI (P. T. Costa, R. R. McCrae).

Analiza rzetelności wykonana została za pomocą obliczeń: odchylenie standardowe, współczynnik korelacji α - Cronbacha.

2.3 Opis grupy badanych osób

Osoby badane – osadzeni recydywiści w Zakładzie Karnym w Nowym Wiśniczu skazani dorośli mężczyźni (powyżej 18 roku życia), po 30 z każdej grupy przestępstw, tj. 30 morderców, 30 przestępców na tle seksualnym, 30 skazanych za rozboje lub kradzieże, 30 więźniów zalegających z alimentami, 30 skazanych za znęcanie się. Razem 150 więźniów.

Każdy z więźniów został zakwalifikowany do badania przez Kierownika ds. Penitencjarnych i funkcjonariuszy SW. Osoby badane zaklasyfikowane do każdej z grup spełniały następujące kryteria:

- przynależć do danej grupy sprawców przestępstw:
 - skazanych za morderstwo;
 - skazanych za przestępstwa na tle seksualnym;
 - skazanych za rozboje lub kradzieże;
 - skazanych za zaleganie z alimentami;

- skazanych za znęcanie się.
- każdy z przestępców powinien być reprezentantem danego przestępstwa w czystej postaci.

2.4 Procedura badania

Procedura badania: Anonimowe badanie przeprowadzone zostało w Zakładzie Karnym w Nowym Wiśniczu, w małych grupkach 10 osobowych (w obrębie tego samego przestępstwa) lub indywidualnie. Każdy osadzony miał za zadanie wypełnić kwestionariusz indywidualnie.

Kolejne grupy w odstępach 2 - tygodniowych zostały poddane badaniu testowemu w sposób podany wyżej. Zgromadzeni wypełnili kwestionariusze w wyznaczonej przez Dyrektora ds. Penitencjarnych sali, w obecności osoby przeprowadzającej badanie, psychologów tam pracujących, wychowawców i funkcjonariuszy Służby Więziennej.

3. Analiza wyników badań własnych i ich psychologiczna interpretacja

3.1 Narzędzia analizy statystycznej

W badaniach ocenom poddano cechy o charakterze ilościowym i jakościowym. Analiza każdej z nich posiada swoją specyfikę, polegającą na zastosowaniu do porównań adekwatnych narzędzi statystycznych. W celu scharakteryzowania struktury badanych zmiennych obliczono podstawowe statystyki opisowe w postaci miar położenia, zmienności, asymetrii i koncentracji. W celu stwierdzenia siły powiązania pomiędzy zmiennymi obliczono wektory współczynników korelacji liniowej Pearsona. Zastosowano również jednoczynnikową analizę wariancji oraz test U Manna – Whitney’ a. Dla zmiennych mierzonych w skalach rangowej i nominalnej weryfikacji poddano hipotezy, że dwie jakościowe cechy w populacji są niezależne.

H_0 : cechy X i Y są niezależne,

wobec hipotezy alternatywnej:

H_1 : cechy X i Y są zależne

Najczęściej w tym celu stosowanym „narzędziem” jest test Chi - kwadrat Pearsona. Polega on na porównaniu częstości zaobserwowanych z częstościami oczekiwanymi przy założeniu hipotezy zerowej (o braku związku pomiędzy tymi dwiema zmiennymi).

Jak już wcześniej stwierdzono, statystyka Chi - kwadrat sprawdza, czy dwie zmienne są ze sobą powiązane. Jednakże oprócz sprawdzenia czy pomiędzy zmiennymi zachodzi związek, interesuje nas, jak silne jest to powiązanie. Samej wartości Chi - kwadrat Pearsona jako pomiaru siły związku nie możemy stosować, dlatego wykorzystano takie miary siły związku, jak współczynniki tau b i c Kendalla. Pierwszą część analiz to weryfikacja narzędzia badawczego. W tym celu obliczono ICC, oraz współczynniki α - Cronbacha oraz zweryfikowano czy uzyskane wyniki przy pomocy formularza PAI są skorelowane z wynikami innych formularzy NEO - FFI oraz EPQ - R. Dla wszystkich analiz przyjęto poziom istotności równy 0,05. Wszystkie analizy przeprowadzono przy pomocy pakietu Statistica v.12.

W celu dokonania analizy badanych zmiennych obliczono podstawowe miary statystyczne, takie jak:

średnia arytmetyczna (M)

$$\bar{X} = \frac{\sum_{i=1}^n x_i}{n}$$

- odchylenie standardowe (SD)

$$S = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{X})^2}{n}}$$

- współczynnik zmienności (V)

$$V = \frac{S}{\bar{X}} \cdot 100\%$$

- wskaźnik asymetrii (As)

$$A_s = \frac{\frac{1}{n} \sum_{i=1}^n (x_i - \bar{X})^3}{\left[\frac{1}{n} \sum_{i=1}^n (x_i - \bar{X})^2 \right]^{\frac{3}{2}}}$$

- wskaźnik kurtozy (K)

$$K_u = \frac{\frac{1}{n} \sum_{i=1}^n (x_i - \bar{X})^4}{\left[\frac{1}{n} \sum_{i=1}^n (x_i - \bar{X})^2 \right]^2} - 3$$

- współczynnik korelacji liniowej Pearsona

$$r = \frac{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})(y_i - \bar{y})}{n \cdot S_x \cdot S_y}$$

SD_x, SD_y – odchylenia standardowe zmiennych, odpowiednio, X oraz Y,

M_x, M_y – średnie arytmetyczne zmiennych odpowiednio X, oraz Y,

n – obserwacji

Do określenia zależności pomiędzy wszystkimi badanymi cechami obliczono macierz korelacji, natomiast w celu określenia istotności statystycznej poszczególnych zmiennych objaśniających (X) względem zmiennej objaśnianej (Y), wyznaczono wektory korelacji.

W przypadku gdy mamy więcej niż dwie serie pomiarów lub dwie grupy do analiz istotności różnic pomiędzy wartościami średnimi nie można użyć testów t ponieważ wraz z kolejnymi iteracjami testu t dla poszczególnych grup rośnie prawdopodobieństwo, że się pomylimy. Do analizy takich problemów wykorzystujemy analizę wariancji w naszym przypadku dla pomiarów powtarzanych.

Zakłada się, że objaśniana zmienna losowa Y ma rozkład normalny $N(m, \sigma)$ dla którego parametry m (wartość oczekiwana) oraz σ (odchylenie standardowe) są liczbowo nie znane. Formułowana jest analityczna hipoteza zerowa, że warunkowe wartości oczekiwane (m_i) na wszystkich poziomach ($i = 1, 2, \dots, k$) czynnika klasyfikacyjnego są jednakowe i równe bezwarunkowej wartości oczekiwanej (m):

$$(*) H_0: m_1 = m_2 = \dots = m_k = m$$

przy dwustronnej hipotezie alternatywnej dla wszystkich (a praktycznie dla dwóch dowolnych) par warunkowych wartości oczekiwanych. Odrzucenie hipotezy zerowej (*) na deklarowanym poziomie istotności α oznacza praktycznie, że czynnik klasyfikacyjny X kształtuje zaobserwowaną zmienność zmiennej objaśnianej Y w sposób statystycznie istotny (nie przypadkowy). Odrzucenie tej hipotezy jest zatem decyzją optymalną.

3.1.1 Wyniki badań

Analizę wyników badań rozpoczęto od weryfikacji czy płeć różnicuje wyniki mężczyzn i kobiet w arkuszu PAI. W tym celu zastosowano test U Manna – Whitney’a.

Tabela 1. Wyniki testu U Manna – Whitney’ a z poprawką na ciągłość, analizujące zależność wyników od płci w teście PAI. Zaznaczone wyniki na poziomie istotności $p < 0,05$.

	r M	r K	U	Z	<i>p</i>
AGG	1487	1753	667	-1,27	0,20
SUI	1589	1652	769	-0,30	0,76
DOM	1590	1651	770	-0,29	0,77
RXR	1470	1771	650	-1,44	0,15
WRM	1478	1763	658	-1,37	0,17
NON	1344	1897	524	-0,13	0,89
STR	1572	1668	752	-0,46	0,65
NIM	1590	1651	770	-0,29	0,77
PIM	1495	1745	675	-1,20	0,23
SOM	1532	1708	712	-0,84	0,40
ANX	1454	1787	634	-1,60	0,11
ARD	1491	1749	671	-1,24	0,22
DEP	1531	1709	711	-0,85	0,39
MAN	1546	1694	726	-0,71	0,48
PAR	1425	1816	605	-1,88	0,06
SCZ	1556	1684	736	-0,61	0,54
ANT	1647	1593	773	0,25	0,80
BOR	1495	1746	675	-1,20	0,23
ALC	1617	1623	797	-0,02	0,98
DRG	1542	1698	722	-0,75	0,45
AGG	1576	1665	756	-0,42	0,67
SUI	1598	1643	778	-0,21	0,83
DOM	1564	1676	744	-0,53	0,59
RXR	1513	1728	693	-1,03	0,30
WRM	1437	1804	617	-1,76	0,08
NON	1353	1888	533	-2,57	0,01
STR	1543	1697	723	-0,74	0,46

Źródło: opracowanie własne

Analiza uzyskanych wyników nie dała podstaw do stwierdzenia, że płeć istotnie różnicuje wyniki skal uzyskanych w wyniku zastosowania arkusza PAI. W dalszych analizach wyniki dla kobiet i mężczyzn będą rozpatrywane razem. W celu stwierdzenia rzetelności oraz zgodności wyników arkusza PAI zastosowano w pierwszej kolejności współczynnik korelacji wewnątrzklasowej. Jedyną skalą różnicującą płeć jest skala NON – poczucia izolacji społecznej. Z analizy wynika, że kobiety mają wyższe poczucie izolacji społecznej, czyli odczuwania samotności, braku relacji z innymi, niż mężczyźni.

Tabela 2. ICC – współczynnik korelacji wewnątrz klasowej (intraclass correlation)

	ICC (test – retest)
NIM	0,72
PIM	0,76
SOM	0,70
ANX	0,82
ARD	0,84
DEP	0,71
MAN	0,69
PAR	0,82
SCZ	0,91
ANT	0,98
BOR	0,83
ALC	0,76
DRG	0,88
AGG	0,67
SUI	0,93
DOM	0,84
RXR	0,95
WRM	0,96
NON	0,73
STR	0,65

Źródło: opracowanie własne

Analiza wyników ICC dała podstawy do stwierdzenia wysokiej rzetelności i zgodności dla arkusza PAI wyniki ICC mieściły się w przedziale (0,65 - 0,95). Kolejnym narzędziem, które użyto do weryfikacji kwestionariusza PAI był współczynnik α - Cronbacha.

Analiza dotyczy oceny rzetelności kwestionariusza badań ankietowych PAI. Analizę rzetelności przeprowadzono osobno dla testu i retestu. Poniższe statystyki podsumowują charakterystyki skali numerycznej. Wartości skośności i kurtozy skali sumarycznej są bliskie zera, dlatego można wnioskować, że wartości skali sumarycznej w próbie mają w przybliżeniu rozkład normalny. Analizując wyniki można zauważyć, że rzetelność wewnętrznej zgodności (α - Cronbacha) dla tej sumy została oszacowana na 0,98. Podawana wartość α standaryzowana to rzetelność, którą otrzymalibyśmy, gdybyśmy zastosowali przy obliczeniach wartości α - Cronbacha wartości standaryzowane pozycji. Wielkość wartości α - Cronbacha jest bardzo wysoka. Wartość tę można interpretować tak że około 98% zmienności wyniku sumarycznego jest zmiennością wyniku prawdziwego, to znaczy prawdziwej zmienności wśród respondentów ze względu na pojęcie (wartości pożądaných) wspólne wszystkim pozycjom.

Tabela 3. Podsumowanie statystyk skali

Liczba pozycji na skali: 20	PODSUMOWANIE STATYSTYK SKALI	
Liczba ważnych przypadków: 80	M: 832,80	Σ : 66624,00
Liczba przypadków z brakiem danych: 0	SD: 202,34	MS: 40941,78
Braki danych usuwano przypadkowo.	SKE: 0,34	K: 0,12
	Minimum: 561,00	Maksimum: 1400,00
	α - Cronbacha: 0,98	α standaryzowana 0,99
	Średnia r między pozycjami: 0,79	

Źródło: opracowanie własne

Następnym krokiem jest weryfikacja czy można by poprawić rzetelność skali (Tabela 4). Szczególnie ważne są dwie ostatnie kolumny. W przedostatniej kolumnie znajdują się korelacje pomiędzy korelacjami a wynikiem sumarycznym (bez danej pozycji). W ostatniej kolumnie (α gdy usunięta) znajdują się wartości α - Cronbacha gdyby dana pozycja została usunięta. W przypadku itemów z arkusza PAI usunięcie któregoś z nich nie dałoby wyższej wartości alfa wobec czego w analizach powinny zostać wszystkie itemy.

Tabela 4. Arkusz podsumowujący skale testu PAI w badaniu I - test

Nazwa skali	M	MS	SD	Pozostałe całkowite korelacje	α
NIM	814,78	37381,79	193,34	0,87	0,98
PIM	809,76	38654,53	196,61	0,78	0,98
SOM	777,06	34380,11	185,42	0,92	0,98
ANX	775,29	34918,63	186,87	0,91	0,98
ARD	775,66	35387,55	188,12	0,92	0,98
DEP	776,63	35097,11	187,34	0,92	0,98
MAN	775,46	35347,17	188,00	0,91	0,98
PAR	771,11	36089,43	189,97	0,88	0,98
SCZ	778,28	34269,75	185,12	0,95	0,98
ANT	776,00	35051,52	187,22	0,92	0,98
BOR	774,14	35368,54	188,07	0,95	0,98
ALC	806,54	37287,10	193,10	0,88	0,98
DRG	805,54	37475,15	193,59	0,85	0,98
AGG	775,49	35465,75	188,32	0,89	0,98
SUI	808,19	37128,23	192,69	0,91	0,98
DOM	803,76	38059,18	195,09	0,810	0,98
RXR	812,46	38648,17	196,59	0,839	0,98
WRM	781,56	36942,17	192,20	0,866	0,98
NON	810,54	39273,00	198,17	0,749	0,98
STR	814,95	38301,17	195,71	0,835	0,98

Źródło: opracowanie własne

Podsumowanie skali: $M = 832,80$; $SD = 202,34$; N ważnych:80; α - Cronbacha: **0,98**; α standaryzowana: **0,98**; Średnia r między pozycjami:0,79

Takie same analizy przeprowadzono dla retestu dla skali PAI. Poniższe statystyki podsumowują charakterystyki skali numerycznej. Wartości skośności i kurtozy skali sumarycznej są bliskie zeru, dlatego można wnioskować, że wartości skali sumarycznej w próbie mają w przybliżeniu rozkład normalny. Analizując wyniki można zauważyć, że rzetelność wewnętrznej zgodności (α - Cronbacha) dla tej sumy została oszacowana na 0,98. Podawana wartość α standaryzowana to rzetelność, którą otrzymalibyśmy, gdybyśmy zastosowali przy obliczeniach wartości α - Cronbacha wartości standaryzowane pozycji. Wielkość wartości α - Cronbacha jest bardzo wysoka. Wartość tę można interpretować tak że około 98% zmienności wyniku sumarycznego jest zmiennością wyniku prawdziwego, to znaczy prawdziwej zmienności wśród respondentów ze względu na pojęcie (wartości pożądaných) wspólne wszystkim pozycjom.

Tabela 5. Podsumowanie statystyk skali

Liczba pozycji na skali: 20	PODSUMOWANIE STATYSTYK SKALI	
Liczba ważnych przypadkowo: 80	M: 828,01	Σ : 66241,00
Liczba przypadków z brakiem danych: 0	SD: 209,03	MS: 43691,61
Braki danych usuwano: przypadkowo	SKE: 0,64	K: 0,93
	Minimum: 443,00	Maksimum: 1400,00
	α - Cronbacha: 0,98	α standaryzowana 0,99
	Średnia r między pozycjami: 0,80	

Źródło: opracowanie własne

Tabela 6. Arkusz podsumowujący skal testu PAI w badaniu II - retest

	M	MS	SD	Pozostałe - Całkowite Korelacje	α
NIM	810	40029	200	0,87	0,98
PIM	805	41187	203	0,79	0,98
SOM	773	36582	191	0,93	0,98
ANX	771	37195	193	0,93	0,98
ARD	771	37718	194	0,92	0,98
DEP	772	37391	193	0,93	0,98
MAN	771	37715	194	0,90	0,98
PAR	766	38549	196	0,88	0,98
SCZ	774	36625	191	0,95	0,98
ANT	772	37443	194	0,92	0,98
BOR	770	37658	194	0,95	0,98
ALC	802	39813	200	0,90	0,98
DRG	801	40060	200	0,87	0,98
AGG	772	37698	194	0,91	0,98
SUI	803	39724	199	0,91	0,98
DOM	799	40638	202	0,81	0,98
RXR	808	41177	203	0,87	0,98
WRM	777	39517	199	0,86	0,98
NON	806	41891	205	0,75	0,98
STR	810	40967	202	0,83	0,98

Źródło: opracowanie własne

Podsumowanie skali: $M = 828,01$; $SD = 209,03$; N ważnych:80, α - **Cronbacha: 0,98**; α **standaryzowana: 0,98**; Średnia r między pozycjami: 0,80

Następnym krokiem jest weryfikacja czy można by poprawić rzetelność skali (tabela 7). Szczególnie ważne są dwie ostatnie kolumny. W przedostatniej kolumnie znajdują się korelacje pomiędzy korelacjami a wynikiem sumarycznym (bez danej pozycji). W ostatniej kolumnie (α gdy usunięta) znajdują się wartości α - Cronbacha gdyby dana pozycja została usunięta. W przypadku itemów z arkusza PAI dla retestu usunięcie któregoś z nich nie dałoby wyższej wartości alfa wobec czego w analizach powinny zostać wszystkie itemy.

W kolejnych analizach zweryfikowano czy skale utworzone na podstawie kwestionariusza PAI korelują istotnie statystycznie z wynikami arkuszy NEO-FFI oraz EPQ-R

Tabela 7. Wyniki korelacji PAI-EPQ-R dla wszystkich skal, oznaczone współczynniki korelacji są istotne z $p < 0,05$ N=80

	Kłamstwo	Ekstrawersja	Psychotyzm	Neurotyzm
NIM	-0,39	-0,10	0,05	-0,45
PIM	-0,36	-0,14	0,12	-0,25
SOM	-0,44	-0,13	0,10	-0,42
ANX	-0,30	-0,11	0,09	-0,39
ARD	-0,29	-0,13	0,11	-0,27
DEP	-0,42	-0,09	0,09	-0,38
MAN	-0,38	-0,19	0,03	-0,34
PAR	-0,15	-0,07	0,04	-0,28
SCZ	-0,38	-0,17	0,06	-0,43
ANT	-0,30	-0,11	0,04	-0,16
BOR	-0,28	-0,16	0,04	-0,37
ALC	-0,36	-0,09	0,04	-0,23
DRG	-0,35	-0,15	0,08	-0,11
AGG	-0,26	-0,05	0,09	-0,22
SUI	-0,42	-0,15	0,08	-0,29
DOM	-0,21	-0,21	0,08	-0,16
RXR	-0,31	-0,16	0,00	-0,29
WRM	-0,34	-0,30	0,11	-0,18
NON	-0,10	-0,15	0,20	-0,03
STR	-0,41	-0,21	0,04	-0,36

Źródło: opracowanie własne

Analiza wyników zawartych w tabeli 7 daje podstawy do stwierdzenia, że skale utworzone na podstawie kwestionariusza PAI korelują istotnie statystycznie ujemnie tylko ze skalami: kłamstwo oraz neurotyzm. Co oznacza, że im wyższy wynik każdej ze skal testu PAI tym niższy wynik skali kłamstwa (K) testu EPQ-R, czyli potrzeby aprobaty społecznej oraz tendencji do przedstawienia się w korzystnym świetle i na odwrót. Tak samo w przypadku skali neurotyzmu (N) w teście EPQ-R, która z kolei opiera się na wrażliwości emocjonalnej, chwiejności. Przy czym wszystkie istotne statystycznie korelacje (wyniki pogrubione) są ujemne. Siła powiązania waha się od słabych powiązań do przeciętnych powiązań.

Tabela 8. Wyniki korelacji PAI-NEO-FFI dla wszystkich skal, oznaczone współczynniki korelacji są istotne z $p < 0,05$ N=80

	Neurotyczność	Ekstrawersja	Otwartość na doświadczenia	Ugodowość	Sumienność
NIM	0,42	0,10	0,31	0,20	0,24
PIM	0,31	0,05	0,09	0,26	0,23
SOM	0,48	0,12	0,23	0,25	0,25
ANX	0,53	0,01	0,18	0,26	0,21
ARD	0,37	0,04	0,15	0,14	0,26
DEP	0,44	0,05	0,29	0,25	0,28
MAN	0,37	0,07	0,18	0,20	0,25
PAR	0,21	0,01	0,08	0,10	0,18
SCZ	0,44	0,07	0,30	0,22	0,26
ANT	0,31	0,02	0,12	0,23	0,29
BOR	0,43	0,07	0,20	0,24	0,31
ALC	0,32	-0,02	0,16	0,26	0,27
DRG	0,25	0,04	0,12	0,20	0,18
AGG	0,29	0,02	0,15	0,24	0,31
SUI	0,38	0,05	0,18	0,23	0,23
DOM	0,26	0,05	0,11	0,14	0,24
RXR	0,45	0,07	0,19	0,27	0,21
WRM	0,21	0,03	0,01	0,09	0,13
NON	-0,01	0,05	0,02	-0,21	0,19
STR	0,44	0,09	0,28	0,23	0,14

Źródło: opracowanie własne

W przypadku analizy wyników zawartych w tabeli 8 można stwierdzić, że skale utworzone na podstawie kwestionariusza PAI korelują istotnie statystycznie ujemnie tylko ze skalami: neurotyczność, ugodowość i sumienność oraz w 5 przypadkach ze skalą otwartość na doświadczenia. Co oznacza, że im wyższy wynik każdej ze skal testu PAI tym wyższy wynik skali neurotyczności (mierzącej wrażliwość na stres, podatność na odczuwanie przykrych emocji, stabilność i zachwianie emocjonalne) testu NEO-FFI. Tak samo w przypadku skali ugodowości (mierzącej pozytywne i negatywne nastawienie do ludzi), sumienności (mierzącej poziom motywacji do działania, skrupulatności) i otwartości na doświadczenia (mierzącą ciekawość świata i otwartość na nowe doświadczenia) w teście NEO-FFI. Podobnie jest w przypadku pięciu skal testu PAI: skala negatywnych wrażeń (NIM) – mierząca tendencję przedstawiania się w negatywnym świetle, somatyczna (SOM) – mierząca problemy somatyczne i zgłaszany poziom bólu, depresji (DEP) – mierząca odczucie smutku, osamotnienia, ospałości, schizofrenii (SCZ) – mierząca zgłaszane niezwykle doświadczenia, dziwaczne myśli, obojętność społeczną i skala stresu (STR) – mierząca poziom stresu kontrolowanego i niekontrolowanego, w stosunku do skali otwartości na doświadczenie testu NEO-FFI (mierzącej ciekawość świata jednostki). Przy czym wszystkie istotne statystycznie korelacje (wyniki pogrubione) są dodatnie. Siła powiązania waha się od słabych powiązań do przeciętnych powiązań. Nie stwierdzono istotnych powiązań pomiędzy skalami PAI a ekstrawersją.

Po przeprowadzeniu merytorycznej weryfikacji narzędzia czyli kwestionariusza PAI w kolejnym etapie przedstawione zostaną wyniki badań realizujące cele pracy.

Analizy rozpoczęto od zmiennych jakościowych w przypadku których zastosowano tabele wieloznaczne oraz testy niezależności χ^2 .

Tabela 9. Podsumowująca tabela dwudzielcza z podziałem stanu cywilnego przestępców: częstości obserwowane.

Przestępstwo	STAN Kawaler	STAN Żonaty	STAN Rozwodnik	STAN Rozwodnik 2X	STAN Wdowiec	Wiersz Razem
morderstwo	21	7	0	1	1	30
%ogółu	14,00%	4,66%	0,00%	0,67%	0,67%	20,00%
na tle seksualnym	27	3	0	0	0	30
%ogółu	18,00%	2,00%	0,00%	0,00%	0,00%	20,00%
kradzieże - rozboje	24	5	0	0	1	30
%ogółu	16,00%	3,33%	0,00%	0,00%	0,67%	20,00%
zaległości alimentacyjne	24	2	4	0	0	30
%ogółu	16,00%	1,33%	2,67%	0,00%	0,00%	20,00%
znęcanie się nad bliskimi	19	9	2	0	0	30
%ogółu	12,67%	6,00%	1,33%	0,00%	0,00%	20,00%
ogół	115	26	6	1	2	150
%ogółu	77,00%	17,33%	3,00%	0,67%	2,00%	100,00%

Źródło: opracowanie własne

gdzie: STAN – stan cywilny, K – kawaler, Ż – żonaty, ROZW – rozwodnik, ROZW 2X – więzień rozwiedzony więcej niż raz, W – wdowiec

Tabela 10. Wyniki testu niezależności χ^2 . Zmienne porównywane - przestępstwo x stan cywilny więźniów

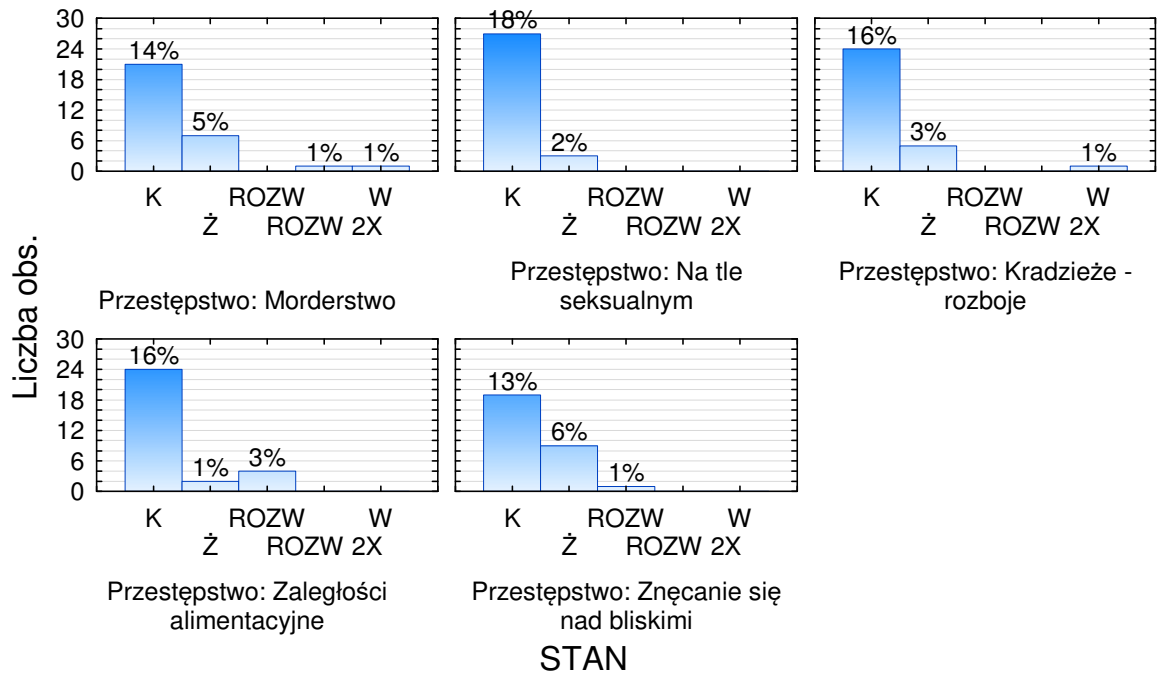
	Chi ²	df	<i>p</i>
Chi ² Pearsona	26,89	df=16	p=0,04
tau b i c Kendalla	b=0,15	c=0,14	

Źródło: opracowanie własne

Analiza wyników daje podstawy do odrzucenia hipotezy zerowej o niezależności zmiennych i stwierdzenia, że jest powiązanie pomiędzy rodzajem przestępstwa a stanem cywilnym przestępcy (kawaler, żonaty, rozwiedziony, wdowiec). Wyniki współczynników tau b i c Kendalla wydają się potwierdzać słabe powiązanie pomiędzy tymi zmiennymi. Wyniki te przedstawiono również na poniższym histogramie skategoryzowanym. Co oznacza, że istnieje związek pomiędzy rodzajem popełnionego przestępstwa a stanem cywilnym więźnia. Jak wynika z histogramu przestępstwa na tle seksualnym popełniane są najczęściej przez kawalerów, a najrzadziej przez żonaty. Natomiast rozwodnicy i wdowcy tej grupy badanych nie popełniają tego czynu. Inaczej wygląda sytuacja u więźniów skazanych za kradzieże i rozboje. Najczęściej tego czynu dokonują kawalerowie, najrzadziej wdowcy. Rozwodnicy tej grupy badanych nie popełniają tego czynu. Kolejną grupą są przestępcy zalegający z alimentami. Najczęściej tego czynu dopuszczają się kawalerowie, najrzadziej żonaci, natomiast wielokrotni rozwodnicy i wdowcy nie zaniedbują obowiązku alimentacyjnego. Mordercami są najczęściej kawalerowie, najrzadziej wielokrotni rozwiedzeni i wdowcy, natomiast rozwodnicy tej grupy badanych nie dopuszczają się tego czynu karalnego. Znęcanie się nad bliskimi jest domeną kawalerów, najrzadziej rozwodników, a wielokrotni rozwodnicy i wdowcy tej grupy badanych nie popełniają tego czynu.

Ryc. 1 Histogram skategoryzowany - Stan cywilny więźniów

Źródło: opracowanie własne

Tabela 11. Podsumowująca tabela dwudzielcza z podziałem poziomu wykształcenia więźniów - częstości obserwowane.

Przestępstwo	W Zawodowe	W Średnie	W Podstawowe	W Ogólne	W Niepełne wyższe	W Wyższe	Wiersz Razem
morderstwo	11	4	13	1	1	0	30
%ogółu	7,33%	2,66%	8,67%	0,67%	0,67%	0,00%	20,00%
na tle seksualnym	8	10	12	0	0	0	30
%ogółu	5,33%	6,67%	8,00%	0,00%	0,00%	0,00%	20,00%
kradzieże - rozboje	18	7	4	0	0	1	30
%ogółu	12,00%	4,67%	2,66%	0,00%	0,00%	0,67%	20,00%
zaległości alimentacyjne	19	1	10	0	0	0	30
%ogółu	12,67%	0,66%	6,67%	0,00%	0,00%	0,00%	20,00%
znęcanie się nad bliskimi	15	6	9	0	0	0	30
%ogółu	10,00%	4,00%	6,00%	0,00%	0,00%	0,00%	20,00%
ogół	71	28	48	1	1	1	150
%ogółu	47,33%	18,66%	32,00%	0,67%	0,67%	0,67%	100,00 %

Źródło: opracowanie własne

gdzie: W – poziom wykształcenia

Tabela 12. Wyniki testu niezależności χ^2 . Zmienne porównywane = popełnione przestępstwo x poziom wykształcenia

	Chi ²	df	<i>p</i>
Chi ² Pearsona	31,39	df=20	<i>p</i> =0,05
tau b i c Kendalla	b= -0,17	c= -0,15	

Źródło: opracowanie własne

Analiza wyników daje podstawy do odrzucenia hipotezy zerowej o niezależności zmiennych i stwierdzenia, że jest powiązanie pomiędzy rodzajem przestępstwa a wykształceniem. Wyniki współczynników tau b i c Kendalla wydają się potwierdzać słabe powiązanie pomiędzy tymi zmiennymi. Wyniki te przedstawiono również na poniższym histogramie skategoryzowanym.

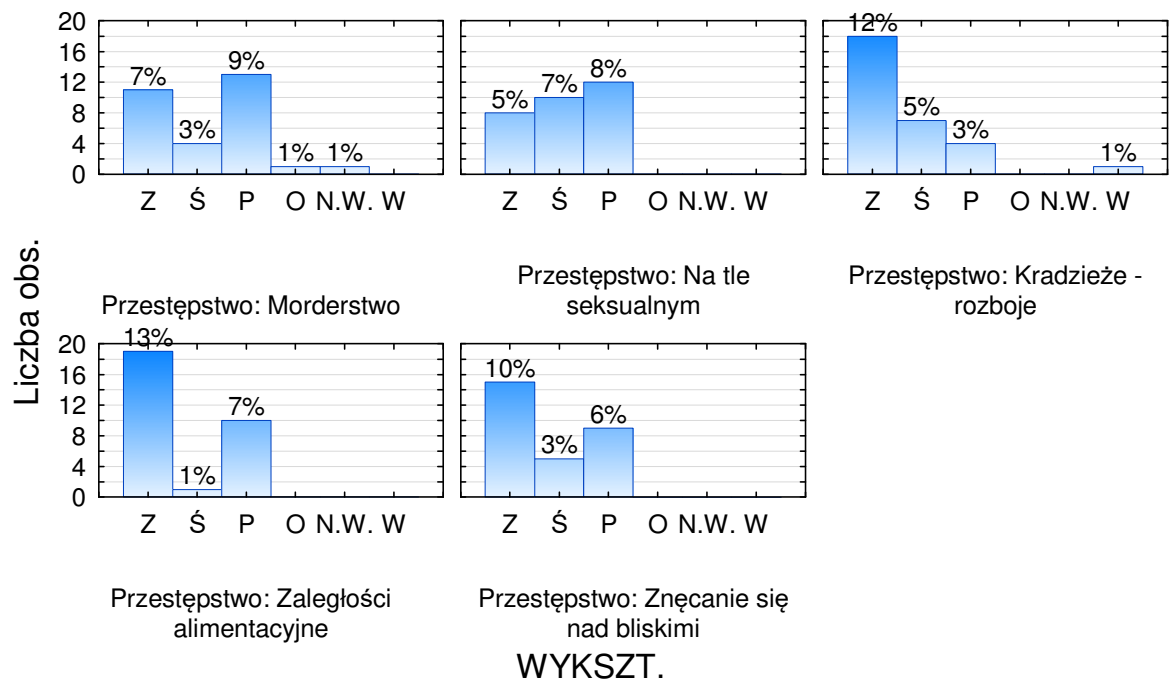
Co oznacza, że istnieje związek pomiędzy rodzajem popełnionego przestępstwa a poziomem wykształcenia więźnia. Najwięcej więźniów z zawodowym poziomem wykształcenia popełnia przestępstwa polegające na zaleganiu z alimentami, najrzadziej to samo przestępstwo popełniają więźniowie o średnim poziomie wykształcenia. Więźniowie posiadające wykształcenie ogólne, niepełne wyższe i wyższe tej grupy badanych nie popełniają tego czynu.

Kolejną grupą są więźniowie popełniający przestępstwo, jakim jest kradzież, czy rozbój. Najwięcej przestępców z tej grupy to więźniowie o zawodowym poziomie wykształcenia, najrzadziej dokonują tego więźniowie z wykształceniem wyższym. Przestępcy o ogólnym, niepełnym wyższym wykształceniem tej grupy badanych w ogóle nie popełnia tego rodzaju czynu.

Więźniowie, którzy popełnili przestępstwo polegające na znęcaniu się nad bliskimi najczęściej posiadają wykształcenie zawodowe, najrzadziej średnie. Przestępcy o ogólnym, niepełnym wyższym i wyższym wykształceniu tej grupy badanych w ogóle nie popełniają tego czynu. Następną grupą jest grupa karanych za morderstwo. Najwięcej przestępców popełniających ten czyn to więźniowie o podstawowym poziomie wykształcenia, najrzadziej dokonują go ludzie o ogólnym, niepełnym wyższym wykształceniu, natomiast ludzie

o wyższym poziomie wykształcenia tej grupy badanych w ogóle nie popełniają tego czynu zabronionego. Przesłęstwa na tle seksualnym najczęściej dokonywane s przez wizniw o podstawowym poziomie wyksztalenia, najrzadziej przez ludzi majcych zawodowy poziom wyksztalenia, natomiast przestępcy o oglnym, niepenym wiszym lub wiszym poziomie wyksztalenia tej grupy badanych w ogle nie popełniają tego czynu.

Ryc. 2 Histogram skategoryzowany - Poziom wyksztalenia wizniw

Źródło: opracowanie własne

Kolejnym etapem analiz była krótka charakterystyka skal utworzonych z kwestionariusza PAI ze względu na podstawowe statystyki opisowe: miary położenia, zmienności, asymetrii oraz koncentracji dla poszczeglnych grup przestępcw.

Tabela 13. Statystyki opisowe dla grupy skazanych za morderstwa

	M	Minimum	Maksimum	SD	V	SKE	K
WIEK	40,03	25,00	70,00	11,11	27,74	1,37	1,42
LATA	9,15	0,50	32,00	7,82	85,50	1,31	1,35
NIM	15,53	9,00	27,00	4,93	31,75	0,61	-0,42
PIM	20,63	12,00	28,00	4,33	20,97	-0,27	-0,60
SOM	50,20	30,00	71,00	12,03	23,96	0,31	-1,21
ANX	49,80	33,00	76,00	11,70	23,50	0,85	-0,04
ARD	54,63	38,00	82,00	10,95	20,04	0,73	0,10
DEP	51,73	40,00	70,00	9,01	17,41	0,47	-1,01
MAN	50,70	30,00	73,00	11,59	22,85	0,08	-0,92
PAR	55,07	41,00	79,00	9,15	16,62	0,80	0,68
SCZ	49,53	35,00	65,00	9,31	18,80	0,35	-1,17
ANT	50,90	33,00	69,00	9,77	19,20	0,02	-0,96
BOR	56,07	40,00	72,00	9,07	16,18	0,23	-0,78
ALC	25,83	14,00	37,00	6,67	25,82	-0,11	-1,18
DRG	20,53	12,00	37,00	6,68	32,53	1,07	1,04
AGG	50,73	31,00	69,00	10,20	20,10	0,48	-0,46
SUI	21,83	13,00	40,00	7,46	34,15	1,29	0,65
DOM	25,00	18,00	34,00	4,58	18,32	0,51	-0,44
RXR	20,80	14,00	28,00	3,95	19,00	-0,12	-0,67
WRM	49,20	35,00	68,00	7,60	15,45	0,39	0,10
NON	20,27	14,00	29,00	4,08	20,15	0,28	-0,76
STR	18,13	8,00	29,00	5,23	28,85	0,10	-0,66

Źródło: opracowanie własne

Analiza wyników zawartych w tabeli 13 dała podstawy do stwierdzenia, że najbardziej zróżnicowaną zmienną były lata spędzone w więzieniu - 85,5% natomiast zróżnicowanie wyników dla skal z kwestionariusza PAI było na akceptowanym poziomie. Analiza współczynników asymetrii (skośność) nie dała podstaw do stwierdzenia skrajnych asymetrii - wszystkie współczynniki mieściły się w przedziale $<-2, 2>$. Nie stwierdzono również skrajnych koncentracji bądź dekoncentracji analizowanych zmiennych - kurtoza mieściła się w przedziale $<-3, 3>$.

Tabela 14. Statystyki opisowe dla grupy skazanych za przestępstwa na tle seksualnym

	M	Minimum	Maksimum	SD	V	SKE	K
WIEK	32,20	23,00	43,00	6,42	19,93	0,19	-1,35
LATA	7,25	0,50	16,00	3,85	53,10	0,54	-0,34
NIM	16,77	10,00	31,00	6,16	36,76	0,75	-0,70
PIM	21,40	11,00	30,00	5,43	25,38	-0,63	-0,24
SOM	48,80	30,00	86,00	13,68	28,04	0,61	0,47
ANX	53,87	36,00	90,00	12,29	22,82	0,68	0,95
ARD	58,23	36,00	80,00	12,86	22,08	-0,17	-0,61
DEP	55,30	39,00	86,00	9,72	17,58	0,93	1,89
MAN	54,63	36,00	82,00	11,84	21,67	0,12	-0,17
PAR	58,27	36,00	89,00	12,77	21,92	-0,02	0,11
SCZ	53,87	38,00	92,00	12,86	23,87	0,79	0,97
ANT	54,87	36,00	95,00	13,98	25,49	0,86	0,96
BOR	58,50	43,00	90,00	11,18	19,12	0,40	0,80
ALC	29,53	12,00	40,00	6,90	23,35	-0,60	0,12
DRG	25,17	14,00	41,00	6,68	26,54	0,05	-0,19
AGG	50,13	30,00	93,00	13,18	26,30	0,88	2,73
SUI	25,23	15,00	47,00	8,79	34,82	0,88	0,08
DOM	26,27	19,00	36,00	4,84	18,43	0,03	-0,87
RXR	23,10	15,00	32,00	5,12	22,17	0,34	-0,91
WRM	51,63	34,00	64,00	9,31	18,04	-0,59	-0,46
NON	21,13	16,00	32,00	4,15	19,64	0,81	-0,17
STR	19,27	11,00	26,00	4,97	25,79	-0,17	-1,02

Źródło: opracowanie własne

Analiza wyników zawartych w tabeli 14 dała podstawy do stwierdzenia, że najbardziej zróżnicowaną zmienną były lata spędzone w więzieniu - 53% natomiast zróżnicowanie wyników dla skal z kwestionariusza PAI było na akceptowanym poziomie. Analiza współczynników asymetrii (skośność) nie dała podstaw do stwierdzenia skrajnych asymetrii wszystkie współczynniki mieściły się w przedziale $<-2, 2>$. Nie stwierdzono również skrajnych koncentracji bądź dekoncentracji analizowanych zmiennych - kurtoza mieściła się w przedziale $<-3, 3>$.

Tabela 15. Statystyki opisowe dla grupy skazanych za kradzieże i rozboje

	M	Minimum	Maksimum	SD	V	SKE	K
WIEK	33,97	25,00	50,00	5,91	17,40	0,74	0,73
LATA	6,22	0,50	16,00	3,59	57,68	0,62	0,35
NIM	17,57	9,00	29,00	5,78	32,91	0,24	-1,08
PIM	21,50	14,00	34,00	4,64	21,60	0,39	0,85
SOM	50,43	28,00	73,00	12,04	23,88	-0,10	-0,81
ANX	51,83	27,00	70,00	10,48	20,22	-0,11	-0,36
ARD	56,40	28,00	79,00	11,94	21,17	-0,36	-0,01
DEP	53,43	30,00	68,00	9,90	18,53	-0,39	-0,20
MAN	56,20	31,00	78,00	11,75	20,90	-0,32	-0,34
PAR	59,03	35,00	75,00	10,02	16,97	-0,53	0,35
SCZ	51,67	27,00	70,00	10,84	20,98	-0,27	-0,57
ANT	52,97	31,00	66,00	10,39	19,62	-0,84	-0,48
BOR	55,93	26,00	77,00	13,20	23,60	-0,26	-0,43
ALC	27,40	18,00	40,00	6,81	24,86	0,37	-1,06
DRG	23,93	12,00	36,00	5,40	22,57	0,01	-0,10
AGG	52,90	28,00	80,00	12,07	22,82	0,14	-0,31
SUI	24,10	12,00	40,00	7,34	30,46	0,56	-0,58
DOM	27,87	14,00	37,00	6,24	22,38	-0,56	-0,76
RXR	21,73	13,00	28,00	4,27	19,63	-0,31	-0,80
WRM	50,53	23,00	70,00	10,88	21,54	-0,61	-0,05
NON	20,00	13,00	25,00	3,09	15,43	-0,37	-0,41
STR	18,43	8,00	30,00	6,14	33,31	0,04	-0,61

Źródło: opracowanie własne

Analiza wyników zawartych w tabeli 15 dała podstawy do stwierdzenia, że najbardziej zróżnicowaną zmienną były lata spędzone w więzieniu - 57,68% natomiast zróżnicowanie wyników dla skal z kwestionariusza PAI było na akceptowanym poziomie. Analiza współczynników asymetrii (skośność) nie dała podstaw do stwierdzenia skrajnych asymetrii wszystkie współczynniki mieściły się w przedziale $<-2, 2>$. Nie stwierdzono również skrajnych koncentracji bądź dekoncentracji analizowanych zmiennych - kurtoza mieściła się w przedziale $<-3, 3>$.

Tabela 16. Statystyki opisowe dla grupy skazanych za zaleganie z alimentami

	Średnia	Minimum	Maksimum	SD	V	SKE	K
WIEK	32,83	24,00	47,00	7,02	21,39	0,31	-1,03
LATA	3,85	1,00	9,00	2,07	53,83	1,20	1,07
NIM	19,50	9,00	33,00	5,81	29,80	0,51	-0,17
PIM	23,23	17,00	33,00	4,29	18,46	0,59	0,02
SOM	53,63	39,00	75,00	9,50	17,72	0,33	-0,84
ANX	59,37	45,00	77,00	9,73	16,39	0,15	-1,30
ARD	62,40	46,00	79,00	10,95	17,55	-0,09	-1,48
DEP	59,03	37,00	75,00	10,89	18,45	-0,11	-0,66
MAN	59,67	43,00	75,00	10,18	17,07	0,03	-1,27
PAR	59,53	45,00	72,00	8,73	14,67	-0,15	-1,39
SCZ	58,00	43,00	72,00	8,92	15,37	0,09	-1,26
ANT	59,20	46,00	75,00	9,85	16,64	0,15	-1,35
BOR	63,37	43,00	81,00	11,45	18,07	0,07	-1,24
ALC	29,83	16,00	39,00	6,91	23,17	-0,26	-1,09
DRG	25,07	12,00	42,00	8,62	34,40	0,66	-0,33
AGG	59,20	42,00	78,00	10,08	17,03	0,06	-0,83
SUI	27,47	16,00	47,00	9,67	35,22	0,61	-0,83
DOM	30,83	22,00	42,00	6,02	19,54	0,47	-0,96
RXR	23,17	16,00	32,00	4,33	18,70	0,46	-0,73
WRM	55,57	38,00	77,00	11,59	20,85	0,23	-0,71
NON	20,77	13,00	26,00	3,56	17,14	-0,37	-0,27
STR	21,20	13,00	32,00	5,40	25,46	0,59	-0,38

Źródło: opracowanie własne

Analiza wyników zawartych w tabeli 16 dała podstawy do stwierdzenia, że najbardziej zróżnicowaną zmienną były lata spędzone w więzieniu - 53,83% natomiast zróżnicowanie wyników dla skal z kwestionariusza PAI było na akceptowanym poziomie. Analiza współczynników asymetrii (skośność) nie dała podstaw do stwierdzenia skrajnych asymetrii wszystkie współczynniki mieściły się w przedziale $<-2, 2>$. Nie stwierdzono również skrajnych koncentracji bądź dekoncentracji analizowanych zmiennych - kurtoza mieściła się w przedziale $<-3, 3>$.

Tabela 17. Statystyki opisowe dla grupy skazanych za znęcanie się nad bliskimi

	M	Minimum	Maksimum	SD	V	SKE	K
WIEK	36,24	27,00	53,00	6,05	16,70	1,25	2,06
LATA	8,02	0,70	18,00	4,37	54,41	0,00	-0,50
NIM	13,31	9,00	26,00	4,35	32,69	1,32	1,57
PIM	21,79	9,00	31,00	5,16	23,70	0,07	0,31
SOM	41,00	27,00	60,00	6,77	16,52	0,66	1,38
ANX	46,83	25,00	65,00	8,47	18,08	-0,36	0,71
ARD	52,48	24,00	74,00	10,05	19,15	-0,52	1,40
DEP	50,00	30,00	67,00	7,38	14,76	0,06	1,51
MAN	49,52	30,00	71,00	9,93	20,05	0,17	-0,12
PAR	52,34	33,00	76,00	8,61	16,45	0,19	1,33
SCZ	44,72	24,00	69,00	8,10	18,11	0,38	2,67
ANT	47,72	27,00	67,00	8,37	17,55	0,11	0,71
BOR	52,62	30,00	67,00	7,21	13,71	-0,93	2,41
ALC	24,52	13,00	37,00	7,12	29,04	0,39	-0,89
DRG	20,66	12,00	33,00	6,54	31,68	0,37	-0,74
AGG	48,79	27,00	65,00	9,40	19,27	-0,03	-0,11
SUI	18,86	12,00	33,00	3,74	19,82	1,90	6,82
DOM	24,59	18,00	36,00	4,85	19,73	0,48	-0,30
RXR	20,93	8,00	27,00	4,11	19,61	-1,00	2,23
WRM	48,41	29,00	69,00	9,05	18,69	0,04	0,24
NON	20,48	13,00	28,00	4,08	19,90	-0,21	-1,07
STR	17,38	8,00	27,00	4,74	27,27	-0,01	-0,17

Źródło: opracowanie własne

Analiza wyników zawartych w tabeli 17 dała podstawy do stwierdzenia, że najbardziej zróżnicowaną zmienną były lata spędzone w więzieniu - 54,41% natomiast zróżnicowanie wyników dla skal z kwestionariusza PAI było na akceptowanym poziomie. Analiza współczynników asymetrii (skośność) nie dała podstaw do stwierdzenia skrajnych asymetrii wszystkie współczynniki mieściły się w przedziale $<-2, 2>$. Nie stwierdzono również skrajnych koncentracji bądź dekoncentracji analizowanych zmiennych - kurtoza mieściła się w przedziale $<-3, 3>$. W kolejnych analizach obliczono macierze współczynników korelacji dla pomiędzy skalami z testu PAI dla poszczególnych grup przestępców.

Tabela 18. Wynik korelacji skal w przypadku przestępców skazanych za morderstwo.**Oznaczone współczynniki korelacji są istotne z $p < 0,05$; $N=30$.**

	NIM	PIM	SOM	ANX	ARD	DEP	MAN	PAR	SCZ	ANT	BOR	ALC	DRG	AGG	SUI	DOM	RXR	WRM	NON	STR
NIM	1,00	0,65	0,65	0,71	0,69	0,77	0,62	0,38	0,86	0,76	0,66	0,51	0,53	0,51	0,64	0,38	0,26	0,36	-0,01	0,32
PIM	0,65	1,00	0,48	0,55	0,55	0,61	0,57	0,27	0,48	0,64	0,74	0,41	0,36	0,55	0,37	0,49	0,46	0,49	-0,01	0,45
SOM	0,65	0,48	1,00	0,69	0,57	0,61	0,56	0,52	0,71	0,61	0,55	0,24	0,25	0,45	0,56	0,48	0,11	0,35	0,25	0,19
ANX	0,71	0,55	0,69	1,00	0,86	0,71	0,69	0,65	0,72	0,57	0,57	0,39	0,33	0,46	0,37	0,51	0,27	0,36	0,28	0,25
ARD	0,69	0,55	0,57	0,86	1,00	0,67	0,74	0,70	0,74	0,58	0,68	0,53	0,36	0,59	0,44	0,55	0,38	0,49	0,34	0,34
DEP	0,77	0,61	0,61	0,71	0,67	1,00	0,68	0,49	0,69	0,65	0,63	0,42	0,33	0,59	0,44	0,60	0,30	0,38	0,02	0,34
MAN	0,62	0,57	0,56	0,69	0,74	0,68	1,00	0,81	0,78	0,85	0,63	0,38	0,49	0,65	0,46	0,60	0,41	0,51	0,33	0,31
PAR	0,38	0,27	0,52	0,65	0,70	0,49	0,81	1,00	0,66	0,54	0,39	0,14	0,44	0,69	0,37	0,61	0,22	0,50	0,69	0,13
SCZ	0,86	0,48	0,71	0,72	0,74	0,69	0,78	0,66	1,00	0,82	0,57	0,44	0,56	0,57	0,65	0,38	0,34	0,38	0,28	0,25
ANT	0,76	0,64	0,61	0,57	0,58	0,65	0,85	0,54	0,82	1,00	0,66	0,33	0,43	0,53	0,53	0,40	0,39	0,41	0,21	0,33
BOR	0,66	0,74	0,55	0,57	0,68	0,63	0,63	0,39	0,57	0,66	1,00	0,40	0,35	0,72	0,64	0,53	0,40	0,62	0,07	0,52
ALC	0,51	0,41	0,24	0,39	0,53	0,42	0,38	0,14	0,44	0,33	0,40	1,00	0,28	0,27	0,47	0,31	0,41	0,28	-0,10	0,17
DRG	0,53	0,36	0,25	0,33	0,36	0,33	0,49	0,44	0,56	0,43	0,35	0,28	1,00	0,55	0,60	0,49	-0,04	0,30	0,06	0,14
AGG	0,51	0,55	0,45	0,46	0,59	0,59	0,65	0,69	0,57	0,53	0,72	0,27	0,55	1,00	0,66	0,75	0,27	0,70	0,44	0,27
SUI	0,64	0,37	0,56	0,37	0,44	0,44	0,46	0,37	0,65	0,53	0,64	0,47	0,60	0,66	1,00	0,47	0,07	0,49	0,08	0,21
DOM	0,38	0,49	0,48	0,51	0,55	0,60	0,60	0,61	0,38	0,40	0,53	0,31	0,49	0,75	0,47	1,00	-0,01	0,63	0,35	0,19
RXR	0,26	0,46	0,11	0,27	0,38	0,30	0,41	0,22	0,34	0,39	0,40	0,41	-0,04	0,27	0,07	-0,01	1,00	0,45	0,14	0,41
WRM	0,36	0,49	0,35	0,36	0,49	0,38	0,51	0,50	0,38	0,41	0,62	0,28	0,30	0,70	0,49	0,63	0,45	1,00	0,36	0,64
NON	-0,01	-0,01	0,25	0,28	0,34	0,02	0,33	0,69	0,28	0,21	0,07	-0,10	0,06	0,44	0,08	0,35	0,14	0,36	1,00	-0,18
STR	0,32	0,45	0,19	0,25	0,34	0,34	0,31	0,13	0,25	0,33	0,52	0,17	0,14	0,27	0,21	0,19	0,41	0,64	-0,18	1,00

Źródło: opracowanie własne

Analiza wyników tabeli 18 dała podstawy do stwierdzenia w przypadku morderców wielu istotnych statystycznie silnych i przeciętnych dodatnich korelacji (wyniki pogrubione) pomiędzy skalami kwestionariusza PAI.

Agresja w przypadku morderców koreluje dodatnio ze skalami NIM, PIM, SOM, ANX, ARD, DEP, MAN, PAR, SCZ, ANT, BOR, SUI, DOM, WRM, NON. Co oznacza, że im wyższy wynik skal NIM – skala negatywnych wrażeń (bada stopień, w jakim badani przedstawiają się w negatywnym świetle), PIM – skala pozytywnych wrażeń (bada stopień, w jakim badani przedstawiają się w pozytywnym świetle), SOM – skala somatyczna (bada, mierzy problemy somatyczne i skargi na bóle badanego), ANX – skala napięcia (bada lęk, niepokój, nerwowość, napięcie badanego), ARD – skala zaburzeń lękowych (mierzy specyficzne objawy różnych zaburzeń lękowych), DEP - depresji (mierzy odczucia badanego, uczucie smutku, osamotnienia, ospałości, poczucie, że nie jest niczego wart), MAN – skala manii (mierzy energię i pobudliwość badanego), PAR – paranoi (służy do badania podejrzliwości respondenta), SCZ – schizofrenii (bada niezwykle doświadczenia i doznania badanego, ponadto dziwaczne myśli i obojętność społeczną), ANT – antyspołeczności (bada zachowania przestępcze i egoizm badanego), BOR – zaburzenia borderline (bada konflikt między respondentem, a jego tożsamością, niestabilność emocjonalną, problemy w relacjach społecznych), SUI – myśli samobójczych (mierzy częstotliwość, nasilenie i występowanie myśli samobójczych i jego planowania), DOM - dominacji (mierzy dominację badanego, asertywność), WRM – ciepła (mierzy poziom dobroci, zadowolenia, empatii, angażowanie się w sytuacje społeczne), NON – izolacji społecznej (mierzy poziom izolacji społecznej, wycofania) testu PAI tym wyższy wynik skali agresji - AGG (wskazuje na zachowania agresywne respondenta) u morderców.

Tabela 19. Wynik korelacji skal w przypadku więźniów skazanych za przestępstwo na tle seksualnym. Oznaczone współczynniki korelacji są istotne z $p < 0,05$; $N=30$.

	NIM	PIM	SOM	ANX	ARD	DEP	MAN	PAR	SCZ	ANT	BOR	ALC	DRG	AGG	SUI	DOM	RXR	WRM	NON	STR
NIM	1,00	0,44	0,89	0,71	0,55	0,69	0,66	0,47	0,89	0,61	0,63	0,14	0,57	0,71	0,74	0,68	0,02	0,46	0,33	0,46
PIM	0,44	1,00	0,55	0,58	0,65	0,48	0,76	0,77	0,65	0,86	0,65	0,22	0,89	0,74	0,31	0,68	0,12	0,65	0,39	0,60
SOM	0,89	0,55	1,00	0,85	0,68	0,74	0,77	0,65	0,88	0,66	0,77	0,01	0,68	0,75	0,73	0,71	0,22	0,56	0,47	0,60
ANX	0,71	0,58	0,85	1,00	0,87	0,84	0,87	0,79	0,86	0,74	0,80	0,23	0,65	0,77	0,86	0,77	0,42	0,67	0,62	0,73
ARD	0,55	0,65	0,68	0,87	1,00	0,76	0,82	0,88	0,76	0,69	0,75	0,27	0,57	0,75	0,68	0,74	0,58	0,76	0,76	0,78
DEP	0,69	0,48	0,74	0,84	0,76	1,00	0,69	0,63	0,77	0,62	0,71	0,36	0,59	0,82	0,85	0,57	0,39	0,45	0,63	0,58
MAN	0,66	0,76	0,77	0,87	0,82	0,69	1,00	0,82	0,87	0,85	0,72	0,08	0,78	0,79	0,68	0,74	0,31	0,60	0,55	0,60
PAR	0,47	0,77	0,65	0,79	0,88	0,63	0,82	1,00	0,72	0,81	0,75	0,23	0,68	0,81	0,52	0,72	0,57	0,75	0,76	0,76
SCZ	0,89	0,65	0,88	0,86	0,76	0,77	0,87	0,72	1,00	0,85	0,78	0,13	0,73	0,84	0,73	0,81	0,29	0,55	0,61	0,56
ANT	0,61	0,86	0,66	0,74	0,69	0,62	0,85	0,81	0,85	1,00	0,80	0,19	0,84	0,87	0,49	0,81	0,27	0,62	0,57	0,60
BOR	0,63	0,65	0,77	0,80	0,75	0,71	0,72	0,75	0,78	0,80	1,00	0,21	0,69	0,83	0,57	0,79	0,35	0,76	0,59	0,71
ALC	0,14	0,22	0,01	0,23	0,27	0,36	0,08	0,23	0,13	0,19	0,21	1,00	0,24	0,26	0,34	0,17	-0,10	0,12	0,14	0,10
DRG	0,57	0,89	0,68	0,65	0,57	0,59	0,78	0,68	0,73	0,84	0,69	0,24	1,00	0,75	0,44	0,64	0,03	0,48	0,38	0,43
AGG	0,71	0,74	0,75	0,77	0,75	0,82	0,79	0,81	0,84	0,87	0,83	0,26	0,75	1,00	0,61	0,77	0,31	0,65	0,64	0,73
SUI	0,74	0,31	0,73	0,86	0,68	0,85	0,68	0,52	0,73	0,49	0,57	0,34	0,44	0,61	1,00	0,57	0,26	0,48	0,42	0,56
DOM	0,68	0,68	0,71	0,77	0,74	0,57	0,74	0,72	0,81	0,81	0,79	0,17	0,64	0,77	0,57	1,00	0,11	0,74	0,47	0,73
RXR	0,02	0,12	0,22	0,42	0,58	0,39	0,31	0,57	0,29	0,27	0,35	-0,10	0,03	0,31	0,26	0,11	1,00	0,38	0,76	0,46
WRM	0,46	0,65	0,56	0,67	0,76	0,45	0,60	0,75	0,55	0,62	0,76	0,12	0,48	0,65	0,48	0,74	0,38	1,00	0,42	0,93
NON	0,33	0,39	0,47	0,62	0,76	0,63	0,55	0,76	0,61	0,57	0,59	0,14	0,38	0,64	0,42	0,47	0,76	0,42	1,00	0,53
STR	0,46	0,60	0,60	0,73	0,78	0,58	0,60	0,76	0,56	0,60	0,71	0,10	0,43	0,73	0,56	0,73	0,46	0,93	0,53	1,00

Źródło: opracowanie własne

Analiza wyników tabeli 19 dała podstawy do stwierdzenia w przypadku przestępców na tle seksualnym wielu istotnych statystycznie silnych i przeciętnych dodatnich korelacji (wyniki pogrubione) pomiędzy skalami kwestionariusza PAI. MAN, czyli mania oraz NON czyli niedostosowanie społeczne korelują dodatnio z innymi zmiennymi dotyczącymi osobowości (wyniki pogrubione). Co oznacza, że im wyższy wynik skali MAN – manii (mierzy energię i pobudliwość badanego) testu PAI w przypadku przestępców na tle seksualnym, tym wyższy wynik zmiennych dotyczących osobowości więźniów tego rodzaju przestępstwa. Tak samo w przypadku skali NON – skala izolacji społecznej (mierzy poziom izolacji społecznej, wycofania).

Tabela 20. Wynik korelacji skal w przypadku więźniów skazanych za kradzież i rozboje.

Oznaczone współczynniki korelacji są istotne z $p < 0,05$; $N=30$.

	NIM	PIM	SOM	ANX	ARD	DEP	MAN	PAR	SCZ	ANT	BOR	ALC	DRG	AGG	SUI	DOM	RXR	WRM	NON	STR
NIM	1,00	0,42	0,58	0,68	0,52	0,73	0,54	0,42	0,65	0,47	0,37	0,49	0,45	0,58	0,62	0,35	0,26	0,32	0,25	0,43
PIM	0,42	1,00	0,49	0,65	0,70	0,59	0,59	0,59	0,60	0,56	0,70	0,53	0,38	0,47	0,37	0,29	0,54	0,57	0,38	0,53
SOM	0,58	0,49	1,00	0,85	0,83	0,78	0,55	0,53	0,72	0,59	0,60	0,64	0,41	0,64	0,61	0,39	0,50	0,49	0,38	0,54
ANX	0,68	0,65	0,85	1,00	0,89	0,85	0,70	0,60	0,83	0,61	0,73	0,66	0,45	0,71	0,74	0,49	0,49	0,52	0,28	0,59
ARD	0,52	0,70	0,83	0,89	1,00	0,84	0,73	0,70	0,82	0,61	0,81	0,66	0,35	0,60	0,62	0,43	0,57	0,69	0,45	0,66
DEP	0,73	0,59	0,78	0,85	0,84	1,00	0,79	0,71	0,86	0,67	0,72	0,61	0,46	0,64	0,67	0,50	0,55	0,62	0,39	0,57
MAN	0,54	0,59	0,55	0,70	0,73	0,79	1,00	0,84	0,80	0,68	0,72	0,45	0,27	0,62	0,38	0,53	0,28	0,69	0,25	0,54
PAR	0,42	0,59	0,53	0,60	0,70	0,71	0,84	1,00	0,70	0,71	0,63	0,48	0,05	0,64	0,36	0,55	0,40	0,74	0,35	0,64
SCZ	0,65	0,60	0,72	0,83	0,82	0,86	0,80	0,70	1,00	0,71	0,69	0,57	0,49	0,74	0,63	0,54	0,36	0,59	0,25	0,58
ANT	0,47	0,56	0,59	0,61	0,61	0,67	0,68	0,71	0,71	1,00	0,57	0,51	0,45	0,76	0,46	0,76	0,34	0,57	0,57	0,48
BOR	0,37	0,70	0,60	0,73	0,81	0,72	0,72	0,63	0,69	0,57	1,00	0,65	0,44	0,62	0,58	0,54	0,48	0,73	0,35	0,61
ALC	0,49	0,53	0,64	0,66	0,66	0,61	0,45	0,48	0,57	0,51	0,65	1,00	0,40	0,61	0,72	0,44	0,23	0,36	0,32	0,35
DRG	0,45	0,38	0,41	0,45	0,35	0,46	0,27	0,05	0,49	0,45	0,44	0,40	1,00	0,52	0,55	0,38	0,18	0,12	0,26	0,09
AGG	0,58	0,47	0,64	0,71	0,60	0,64	0,62	0,64	0,74	0,76	0,62	0,61	0,52	1,00	0,66	0,73	0,14	0,54	0,32	0,60
SUI	0,62	0,37	0,61	0,74	0,62	0,67	0,38	0,36	0,63	0,46	0,58	0,72	0,55	0,66	1,00	0,47	0,30	0,27	0,14	0,41
DOM	0,35	0,29	0,39	0,49	0,43	0,50	0,53	0,55	0,54	0,76	0,54	0,44	0,38	0,73	0,47	1,00	0,22	0,61	0,40	0,53
RXR	0,26	0,54	0,50	0,49	0,57	0,55	0,28	0,40	0,36	0,34	0,48	0,23	0,18	0,14	0,30	0,22	1,00	0,47	0,27	0,53
WRM	0,32	0,57	0,49	0,52	0,69	0,62	0,69	0,74	0,59	0,57	0,73	0,36	0,12	0,54	0,27	0,61	0,47	1,00	0,52	0,85
NON	0,25	0,38	0,38	0,28	0,45	0,39	0,25	0,35	0,25	0,57	0,35	0,32	0,26	0,32	0,14	0,40	0,27	0,52	1,00	0,40
STR	0,43	0,53	0,54	0,59	0,66	0,57	0,54	0,64	0,58	0,48	0,61	0,35	0,09	0,60	0,41	0,53	0,53	0,85	0,40	1,00

Źródło: opracowanie własne

Analiza wyników tabeli 20 dała podstawy do stwierdzenia w przypadku przestępców skazanych za kradzieże i rozboje wielu istotnych statystycznie silnych i przeciętnych dodatnich korelacji (wyniki podświetlone na czerwono) pomiędzy skalami kwestionariusza PAI. Skale dotyczące lęku ANX oraz ARD korelują dodatnio z innymi zmiennymi dotyczącymi osobowości (wyniki pogrubione). Co oznacza, że skale ANX - skala napięcia (bada lęk, niepokój, nerwowość, napięcie badanego) i ARD - skala zaburzeń lękowych (mierzy specyficzne objawy różnych zaburzeń lękowych) korelują dodatnio (ich wynik jest wyższy w stosunku do innych skal u innych więźniów, innego przestępstwa) z cechami osobowości przestępców skazanych za kradzieże i rozboje.

Tabela 21. Wynik korelacji skal w przypadku więźniów skazanych za zaleganie z alimentami. Oznaczone współczynniki korelacji są istotne z $p < 0,05$; $N=30$.

	NIM	PIM	SOM	ANX	ARD	DEP	MAN	PAR	SCZ	ANT	BOR	ALC	DRG	AGG	SUI	DOM	RXR	WRM	NON	STR
NIM	1,00	0,51	0,70	0,88	0,73	0,62	0,33	0,50	0,82	0,35	0,72	0,70	0,29	0,58	0,85	0,48	0,51	0,67	0,43	0,73
PIM	0,51	1,00	0,27	0,65	0,60	0,54	0,66	0,72	0,73	0,68	0,80	0,50	0,56	0,74	0,61	0,71	0,50	0,72	0,58	0,60
SOM	0,70	0,27	1,00	0,78	0,69	0,75	0,32	0,60	0,63	0,28	0,53	0,49	0,28	0,40	0,62	0,35	0,37	0,57	0,41	0,60
ANX	0,88	0,65	0,78	1,00	0,86	0,83	0,57	0,71	0,87	0,58	0,78	0,73	0,40	0,70	0,80	0,65	0,61	0,72	0,63	0,76
ARD	0,73	0,60	0,69	0,86	1,00	0,83	0,68	0,85	0,82	0,51	0,81	0,64	0,14	0,66	0,61	0,66	0,61	0,77	0,64	0,63
DEP	0,62	0,54	0,75	0,83	0,83	1,00	0,64	0,76	0,64	0,63	0,64	0,49	0,28	0,64	0,46	0,60	0,38	0,54	0,47	0,49
MAN	0,33	0,66	0,32	0,57	0,68	0,64	1,00	0,78	0,57	0,74	0,54	0,41	0,33	0,65	0,34	0,80	0,16	0,55	0,59	0,38
PAR	0,50	0,72	0,60	0,71	0,85	0,76	0,78	1,00	0,77	0,57	0,78	0,54	0,36	0,74	0,54	0,74	0,47	0,80	0,68	0,56
SCZ	0,82	0,73	0,63	0,87	0,82	0,64	0,57	0,77	1,00	0,49	0,92	0,78	0,35	0,80	0,81	0,73	0,65	0,87	0,68	0,80
ANT	0,35	0,68	0,28	0,58	0,51	0,63	0,74	0,57	0,49	1,00	0,50	0,28	0,51	0,67	0,38	0,64	0,14	0,39	0,38	0,32
BOR	0,72	0,80	0,53	0,78	0,81	0,64	0,54	0,78	0,92	0,50	1,00	0,72	0,29	0,80	0,70	0,73	0,67	0,85	0,59	0,63
ALC	0,70	0,50	0,49	0,73	0,64	0,49	0,41	0,54	0,78	0,28	0,72	1,00	0,02	0,50	0,56	0,67	0,68	0,79	0,66	0,74
DRG	0,29	0,56	0,28	0,40	0,14	0,28	0,33	0,36	0,35	0,51	0,29	0,02	1,00	0,52	0,58	0,40	-0,08	0,22	0,08	0,24
AGG	0,58	0,74	0,40	0,70	0,66	0,64	0,65	0,74	0,80	0,67	0,80	0,50	0,52	1,00	0,66	0,81	0,35	0,58	0,41	0,40
SUI	0,85	0,61	0,62	0,80	0,61	0,46	0,34	0,54	0,81	0,38	0,70	0,56	0,58	0,66	1,00	0,51	0,44	0,64	0,37	0,64
DOM	0,48	0,71	0,35	0,65	0,66	0,60	0,80	0,74	0,73	0,64	0,73	0,67	0,40	0,81	0,51	1,00	0,38	0,65	0,52	0,47
RXR	0,51	0,50	0,37	0,61	0,61	0,38	0,16	0,47	0,65	0,14	0,67	0,68	-0,08	0,35	0,44	0,38	1,00	0,73	0,64	0,71
WRM	0,67	0,72	0,57	0,72	0,77	0,54	0,55	0,80	0,87	0,39	0,85	0,79	0,22	0,58	0,64	0,65	0,73	1,00	0,79	0,84
NON	0,43	0,58	0,41	0,63	0,64	0,47	0,59	0,68	0,68	0,38	0,59	0,66	0,08	0,41	0,37	0,52	0,64	0,79	1,00	0,74
STR	0,73	0,60	0,60	0,76	0,63	0,49	0,38	0,56	0,80	0,32	0,63	0,74	0,24	0,40	0,64	0,47	0,71	0,84	0,74	1,00

Źródło: opracowanie własne

Analiza wyników tabeli 21 dała podstawy do stwierdzenia w przypadku przestępców skazanych za zaległości alimentacyjne wielu istotnych statystycznie silnych i przeciętnych dodatnich korelacji (wyniki podświetlone na czerwono) pomiędzy skalami kwestionariusza PAI. Skale dotyczące lęku ANX oraz ARD oraz paranoi PAR korelują dodatnio z innymi zmiennymi dotyczącymi osobowości (wyniki pogrubione). Co oznacza, że skale ANX – napięcia (bada lęk, niepokój, nerwowość, napięcie badanego), ARD – zaburzeń lękowych (mierzy specyficzne objawy różnych zaburzeń lękowych) oraz PAR – paranoi (służy do badania podejrzliwości respondenta) korelują dodatnio (ich wynik jest wyższy w stosunku do innych skal u innych więźniów, innego przestępstwa) z cechami osobowości przestępców skazanych za zaległości alimentacyjne.

Tabela 22. Wynik korelacji skal w przypadku więźniów skazanych za znęcanie się nad bliskimi. Oznaczone współczynniki korelacji są istotne z $p < 0,05$; $N=30$.

	NIM	PIM	SOM	ANX	ARD	DEP	MAN	PAR	SCZ	ANT	BOR	ALC	DRG	AGG	SUI	DOM	RXR	WRM	NON	STR
NIM	1,00	0,23	0,66	0,57	0,49	0,59	0,52	0,06	0,68	0,14	0,47	0,22	0,16	0,43	0,62	0,46	0,20	0,42	-0,10	0,55
PIM	0,23	1,00	0,38	0,66	0,70	0,56	0,59	0,44	0,48	0,43	0,64	0,34	0,59	0,61	0,24	0,24	0,85	0,58	0,29	0,48
SOM	0,66	0,38	1,00	0,70	0,50	0,67	0,45	0,09	0,62	0,43	0,52	0,30	0,47	0,62	0,48	0,35	0,37	0,25	0,02	0,33
ANX	0,57	0,66	0,70	1,00	0,70	0,73	0,75	0,41	0,76	0,50	0,75	0,48	0,53	0,68	0,40	0,59	0,75	0,68	0,35	0,66
ARD	0,49	0,70	0,50	0,70	1,00	0,68	0,77	0,66	0,77	0,43	0,84	0,39	0,32	0,62	0,39	0,65	0,67	0,71	0,45	0,54
DEP	0,59	0,56	0,67	0,73	0,68	1,00	0,63	0,37	0,79	0,46	0,79	0,25	0,36	0,46	0,45	0,38	0,58	0,52	0,24	0,64
MAN	0,52	0,59	0,45	0,75	0,77	0,63	1,00	0,61	0,73	0,50	0,77	0,37	0,26	0,62	0,30	0,74	0,58	0,71	0,45	0,57
PAR	0,06	0,44	0,09	0,41	0,66	0,37	0,61	1,00	0,31	0,25	0,65	-0,00	0,01	0,37	-0,02	0,55	0,48	0,69	0,74	0,47
SCZ	0,68	0,48	0,62	0,76	0,77	0,79	0,73	0,31	1,00	0,42	0,72	0,44	0,32	0,45	0,65	0,58	0,58	0,60	0,20	0,61
ANT	0,14	0,43	0,43	0,50	0,43	0,46	0,50	0,25	0,42	1,00	0,61	0,13	0,43	0,67	0,28	0,50	0,27	0,10	0,41	-0,00
BOR	0,47	0,64	0,52	0,75	0,84	0,79	0,77	0,65	0,72	0,61	1,00	0,29	0,34	0,69	0,42	0,61	0,66	0,66	0,50	0,55
ALC	0,22	0,34	0,30	0,48	0,39	0,25	0,37	-0,00	0,44	0,13	0,29	1,00	0,38	0,28	0,22	0,16	0,44	0,33	0,06	0,22
DRG	0,16	0,59	0,47	0,53	0,32	0,36	0,26	0,01	0,32	0,43	0,34	0,38	1,00	0,49	0,29	0,08	0,50	0,15	0,09	0,10
AGG	0,43	0,61	0,62	0,68	0,62	0,46	0,62	0,37	0,45	0,67	0,69	0,28	0,49	1,00	0,39	0,58	0,41	0,44	0,42	0,28
SUI	0,62	0,24	0,48	0,40	0,39	0,45	0,30	-0,02	0,65	0,28	0,42	0,22	0,29	0,39	1,00	0,47	0,20	0,26	0,01	0,22
DOM	0,46	0,24	0,35	0,59	0,65	0,38	0,74	0,55	0,58	0,50	0,61	0,16	0,08	0,58	0,47	1,00	0,25	0,52	0,62	0,27
RXR	0,20	0,85	0,37	0,75	0,67	0,58	0,58	0,48	0,58	0,27	0,66	0,44	0,50	0,41	0,20	0,25	1,00	0,65	0,30	0,61
WRM	0,42	0,58	0,25	0,68	0,71	0,52	0,71	0,69	0,60	0,10	0,66	0,33	0,15	0,44	0,26	0,52	0,65	1,00	0,37	0,85
NON	-0,10	0,29	0,02	0,35	0,45	0,24	0,45	0,74	0,20	0,41	0,50	0,06	0,09	0,42	0,01	0,62	0,30	0,37	1,00	0,13
STR	0,55	0,48	0,33	0,66	0,54	0,64	0,57	0,47	0,61	-0,00	0,55	0,22	0,10	0,28	0,22	0,27	0,61	0,85	0,13	1,00

Źródło: opracowanie własne

Analiza wyników tabeli 22 dała podstawy do stwierdzenia w przypadku przestępców skazanych za zaległości znęcanie nad bliskimi wielu istotnych statystycznie silnych i przeciętnych dodatnich korelacji (wyniki podświetlone na czerwono) pomiędzy skalami kwestionariusza PAI. Skale dotyczące depresji DEP oraz typu osobowości BOR korelują dodatnio z innymi zmiennymi dotyczącymi osobowości (wyniki pogrubione). Co oznacza, że skale DEP – depresji (mierzy odczucia badanego, uczucie smutku, osamotnienia, ospałości, poczucie, że nie jest niczego wart) oraz BOR – zaburzenia borderline (bada konflikt między respondentem, a jego tożsamością, niestabilność emocjonalną, problemy w relacjach społecznych) korelują dodatnio (ich wynik jest wyższy w stosunku do innych skal u innych więźniów, innego przestępstwa) z cechami osobowości przestępców skazanych za znęcanie się nad bliskimi.

Kolejne analizy dotyczyły faktu, czy rodzaj przestępstwa różnicował istotnie wyniki skal z kwestionariusza PAI. W tym celu zastosowano jednoczynnikową analizę wariancji. Warunkami stosowalności parametrycznej analizy wariancji są normalność rozkładu oraz jednorodność wariancji. Normalności rozkładu zweryfikowano testem Kołmogorowa Smirnova. Nie stwierdzono podstaw do odrzucenia hipotezy zerowej o normalności rozkładu $p > 0,05$. Wyniki weryfikacji jednorodności wariancji zamieszczono w poniższej tabeli przy czym też w żadnym przypadku nie stwierdzono podstaw do odrzucenia hipotezy zerowej o jednorodności wariancji $p > 0,05$.

Tabela 23. Wynik testu Levene'a jednorodności wariancji w przypadku wszystkich skal testu PAI i danych zebranych w czasie badania. Zaznaczone efekty są istotne z $p < 0,05$

	SS	df	MS	SS	df	MS	F	<i>p</i>
WIEK	233,53	4,00	58,38	3107,28	144,00	21,58	2,71	0,13
LATA	339,64	4,00	84,91	1089,34	144,00	8,56	11,22	0,10
NIM	71,73	4,00	17,93	1291,75	144,00	8,97	2,00	0,10
PIM	20,26	4,00	5,07	1235,13	144,00	8,58	0,59	0,67
SOM	649,41	4,00	162,35	5452,37	144,00	7,86	4,29	0,10
ANX	204,37	4,00	51,09	5348,74	144,00	37,14	1,38	0,25
ARD	166,34	4,00	41,58	6140,35	144,00	42,64	0,98	0,42
DEP	180,67	4,00	45,17	4371,05	144,00	30,35	1,49	0,21
MAN	41,62	4,00	10,40	5737,36	144,00	39,84	0,26	0,90
PAR	194,42	4,00	48,61	5232,27	144,00	36,34	1,34	0,26
SCZ	296,34	4,00	74,09	4954,09	144,00	34,40	2,15	0,08
ANT	328,10	4,00	82,02	5271,30	144,00	36,61	2,24	0,07
BOR	456,73	4,00	114,18	5738,32	144,00	7,85	2,87	0,13
ALC	5,28	4,00	1,32	1916,21	144,00	13,31	0,10	0,98
DRG	110,22	4,00	27,55	2428,44	144,00	16,86	1,63	0,17
AGG	128,85	4,00	32,21	6631,08	144,00	46,05	0,70	0,59
SUI	570,83	4,00	142,71	2577,39	144,00	3,90	7,97	0,20
DOM	64,30	4,00	16,07	1182,17	144,00	8,21	1,96	0,10
RXR	28,74	4,00	7,19	937,92	144,00	6,51	1,10	0,36
WRM	210,36	4,00	52,59	4860,12	144,00	33,75	1,56	0,19
NON	22,23	4,00	5,56	554,05	144,00	3,85	1,44	0,22
STR	32,33	4,00	8,08	1368,56	144,00	9,50	0,85	0,50

Źródło: opracowanie własne

Po przeprowadzeniu weryfikacji dotyczącej jednorodności wariancji do weryfikacji istotności różnic zastosowano jednoczynnikową analizę wariancji.

Tabela 24. Wyniki analizy wariancji w przypadku wszystkich skal testu PAI i danych zebranych w badaniu. Zaznaczone efekty są istotne z $p < 0,05$

	SS Efekt	df Efekt	MS Efekt	SS Błąd	df Błąd	MS Błąd	F	<i>p</i>
WIEK	1212,46	4	303,12	8240,21	144	57,22	5,30	< 0,001
LATA	485,27	4	121,32	3236,14	144	22,47	5,40	< 0,001
NIM	628,86	4	157,21	4285,91	144	29,76	5,28	< 0,001
PIM	108,80	4	27,20	3303,79	144	22,94	1,19	0,32
SOM	2603,38	4	650,85	17737,93	144	123,18	5,28	< 0,001
ANX	2633,42	4	658,35	16293,54	144	113,15	5,82	< 0,001
ARD	1688,07	4	422,02	18711,97	144	129,94	3,25	0,01
DEP	1437,69	4	359,42	12902,50	144	89,60	4,01	< 0,001
MAN	2025,49	4	506,37	17721,97	144	123,07	4,12	< 0,001
PAR	1103,11	4	275,78	14358,72	144	99,71	2,77	0,03
SCZ	2882,24	4	720,56	14861,39	144	103,20	6,98	0
ANT	2193,08	4	548,27	16353,73	144	113,57	4,83	0,001
BOR	1883,86	4	470,96	16325,03	144	113,37	4,15	0,003
ALC	628,52	4	157,13	6820,24	144	47,36	3,32	0,012
DRG	635,95	4	158,99	6787,92	144	47,14	3,37	0,011
AGG	2009,36	4	502,34	17703,59	144	122,94	4,09	0,004
SUI	1279,97	4	319,99	8519,15	144	59,16	5,41	< 0,001
DOM	767,65	4	191,91	4126,53	144	28,66	6,70	< 0,001
RXR	155,28	4	38,82	2757,40	144	19,15	2,03	0,09
WRM	934,23	4	233,56	13811,63	144	95,91	2,44	0,05
NON	23,17	4	5,79	2091,94	144	14,53	0,40	0,81
STR	253,95	4	63,49	4076,33	144	28,31	2,24	0,07

Źródło: opracowanie własne

Wyniki analizy wariancji dały w większości przypadków podstawy do odrzucenia hipotezy zerowej o braku różnic i przyjęcia alternatywnej, że rodzaj przestępstwa istotnie różnicował wyniki poszczególnych skal $p < 0,05$. Tylko w przypadku zmiennych PIM, RXR, NON i STR nie stwierdzono podstaw do odrzucenia hipotezy zerowej o braku różnic $p > 0,05$. Co oznacza, że wszystkie skale testu PAI oprócz skal: PIM – skala pozytywnych wrażeń (bada stopień, w jakim badani przedstawiają się w pozytywnym świetle), RXR – skala odrzucenia terapii (mierzy poziom motywacji badanego do terapii), NON – skala izolacji społecznej (mierzy poziom izolacji społecznej, wycofania) i STR – skala stresu (mierzy poziom stresu, kontrolowanego i niekontrolowanego) różnicują dane przestępstwa. Analiza wariancji wskazuje, że były istotne różnice ale nie identyfikuje pomiędzy którymi grupami one wystąpiły. W celu identyfikacji pomiędzy którymi grupami wystąpiły istotne różnice zastosowano testy wielokrotnych porównań post - hoc Tuckey'a.

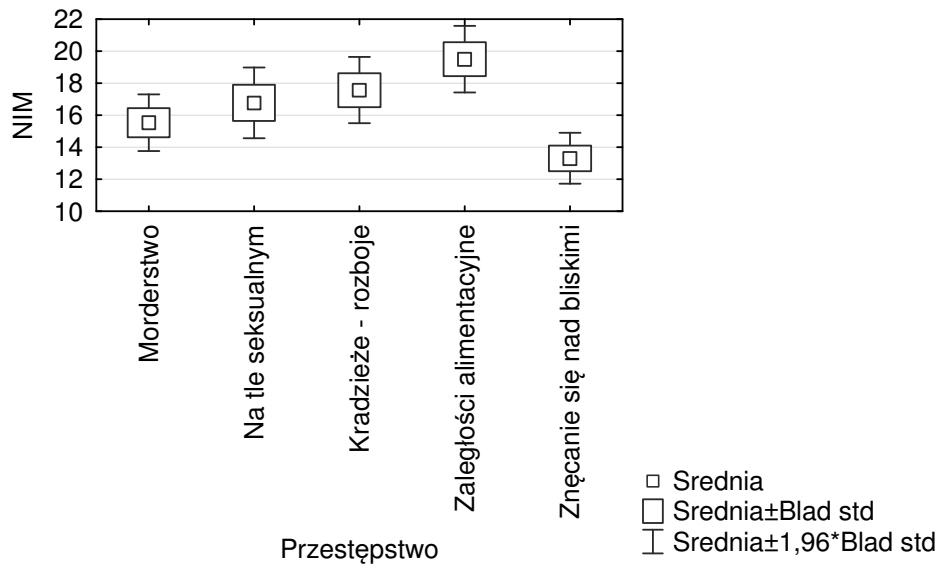
**Tabela 25. Prawdopodobieństwa testowe dla testów wielokrotnych porównań post - hoc
Tuckey'a - dla skali NIM**

	1	2	3	4	5
	M=15,53	M=16,77	M=17,57	M=19,50	M=13,31
Morderstwo - 1		0,91	0,60	0,04	0,53
Na tle seksualnym - 2	0,91		0,98	0,30	0,11
Kradzieże - rozboje - 3	0,60	0,98		0,65	0,02
Zaległości alimentacyjne - 4	0,04	0,30	0,65		< 0,001
Znęcanie się nad bliskimi - 5	0,53	0,11	0,02	< 0,001	

Źródło: opracowanie własne

Analiza wyników tabeli 25 wskazuje, że najniższe wyniki dla zmiennej NIM – skala negatywnych wrażeń (bada stopień, w jakim badani przedstawiają się w negatywnym świetle) stwierdzono u osób skazanych za znęcanie się nad bliskimi, które istotnie różniły się od przestępców alimentacyjnych (którzy się oceniali najbardziej w negatywnym świetle) 0,0002. Osoby skazane za kradzieże i rozboje oceniały się istotnie lepiej od osób skazanych za znęcanie się nad bliskimi. Osoby skazane za zaległości alimentacyjne oceniały się istotnie gorzej również od osób znęcających się nad bliskimi $p < 0,001$. Osoby skazane za morderstwo oceniały się lepiej niż osoby skazane za zaległości alimentacyjne. Wyniki te potwierdza również poniższa interpretacja graficzna.

Ryc. 3 Skategoryzowany wykres ramka - wąsy dla skali NIM

Źródło: opracowanie własne

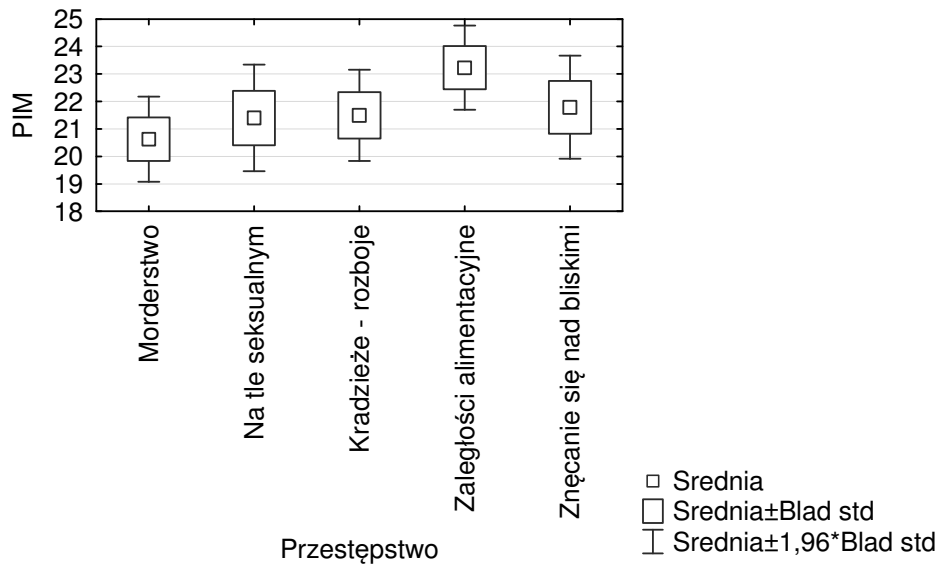
Osoby skazane za kradzieże i rozboje oceniały się istotnie lepiej od osób skazanych za znęcanie się nad bliskimi. Osoby skazane za zaległości alimentacyjne oceniały się istotnie gorzej również od osób znęcających się nad bliskimi $p < 0,001$.

**Tabela 26. Prawdopodobieństwa testowe dla testów wielokrotnych porównań post - hoc
Tuckey'a - dla skali PIM**

Przestępstwo	HSD (nierówne N); zmn.: PIM (Wektor przestępcy)				
	Zaznaczone różnice są istotne z $p < 0,05$				
	1	2	3	4	5
	M=20,63	M=21,40	M=21,50	M=23,23	M=21,79
Morderstwo - 1		0,97	0,96	0,22	0,89
Na tle seksualnym - 2	0,97		1,0	0,57	1,0
Kradzieże - rozboje - 3	0,96	1,0		0,63	1,0
Zaległości alimentacyjne - 4	0,22	0,57	0,63		0,78
Znęcanie się nad bliskimi - 5	0,89	1,0	1,0	0,78	

Źródło: opracowanie własne

Analiza wyników tabeli 26 potwierdza wyniki analizy wariancji o braku różnic $p > 0,05$. Co oznacza, że więźniowie skazani za różne przestępstwa nie różnią się zbytnio w zakresie skali PIM – pozytywnego wrażenia, która bada stopień, w jakim badani przedstawiają się w pozytywnym świetle.

Ryc. 4 Skategoryzowany wykres ramka - wąsy dla skali PIM

Źródło: opracowanie własne

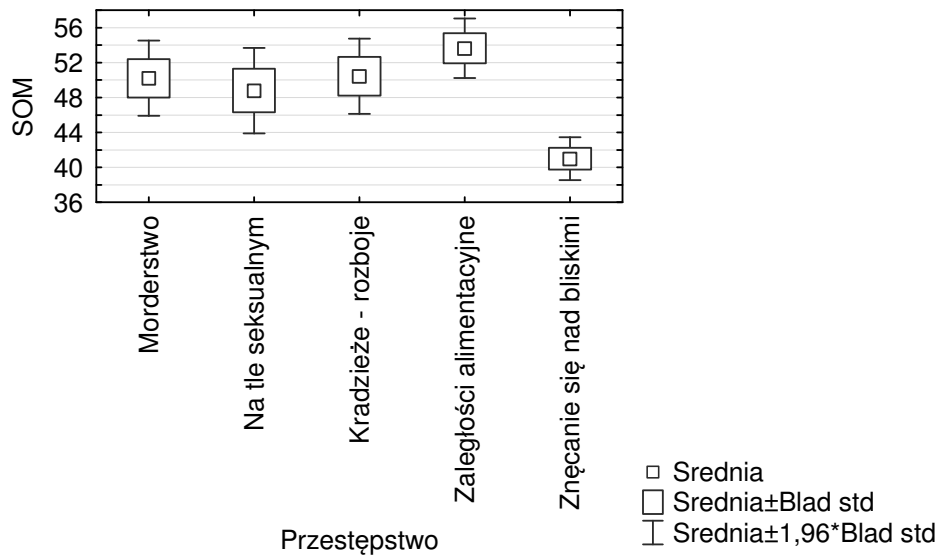
Tabela 27. Prawdopodobieństwa testowe dla testów wielokrotnych porównań post - hoc Tuckey'a - dla skali SOM

	1	2	3	4	5
	M=50,20	M=48,80	M=50,43	M=53,63	M=41,00
Morderstwo - 1		0,99	1,0	0,75	0,01
Na tle seksualnym - 2	0,99		0,98	0,44	0,05
Kradzieże - rozboje - 3	1,0	0,98		0,80	0,01
Zaległości alimentacyjne - 4	0,75	0,44	0,80		< 0,001
Znęcanie się nad bliskimi - 5	0,01	0,05	0,01	< 0,001	

Źródło: opracowanie własne

Analiza wyników tabeli 27 wskazuje, że istotnie niższe wyniki dla problemów somatycznych od wszystkich pozostałych grup mieli przestępcy znęcający się nad bliskimi. Wyniki te potwierdza również poniższa interpretacja graficzna.

Ryc. 5 Skategoryzowany wykres ramka - wąsy dla skali SOM

Źródło: opracowanie własne

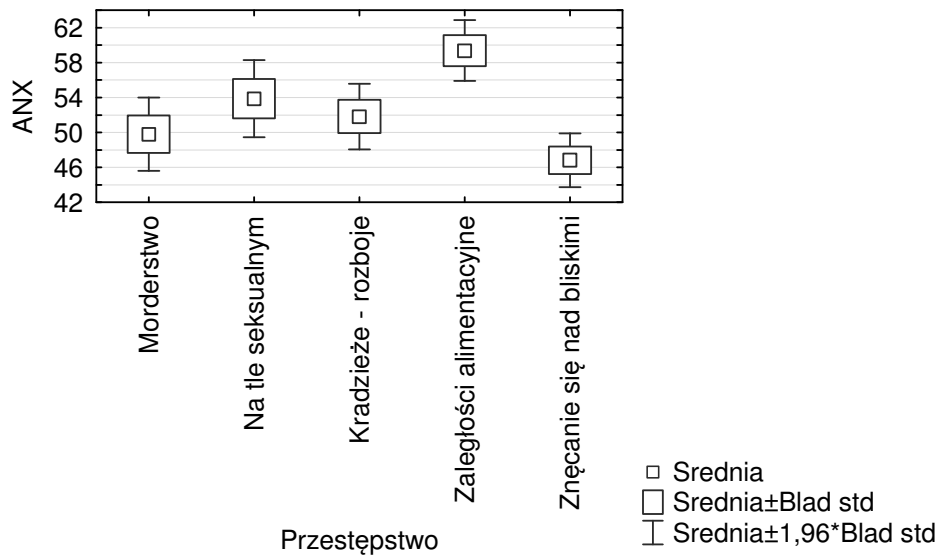
Osoby skazane za morderstwa, przestępstwa na tle seksualnym, kradzieże, rozboje, zaległości alimentacyjne miały istotnie wyższe wyniki dla problemów somatycznych od grupy przestępców znęcających się nad bliskimi.

Tabela 28. Prawdopodobieństwa testowe dla testów wielokrotnych porównań post - hoc Tuckey'a - dla skali ANX

Przestępstwo	HSD (nierówne N); zmn.: ANX (Wektor przestępcy)				
	Zaznaczone różnice są istotne z $p < 0,05$				
	1	2	3	4	5
	M=49,80	M=53,87	M=51,83	M=59,37	M=46,83
Morderstwo - 1		0,58	0,95	0,005	0,82
Na tle seksualnym - 2	0,58		0,95	0,26	0,09
Kradzieże - rozboje - 3	0,95	0,95		0,05	0,38
Zaległości alimentacyjne - 4	0,005	0,26	0,05		< 0,001
Znęcanie się nad bliskimi - 5	0,82	0,09	0,38	< 0,001	

Źródło: opracowanie własne

Analiza wyników tabeli 28 wskazuje, że najwyższe wyniki dla zmiennej ANX – skali napięcia (bada lęk, niepokój, nerwowość, napięcie badanego) stwierdzono w przypadku przestępców alimentacyjnych (którzy mieli najwyższe wyniki stanów lękowych). Przestępcy alimentacyjni mieli istotnie wyższe wyniki ANX od morderców $p=0,004$, przestępców skazanych za kradzieże i rozboje $p=0,04$ oraz znęcanie nad bliskimi $p=0,00$. Wyniki te potwierdza również poniższa interpretacja graficzna.

Ryc. 6 Skategoryzowany wykres ramka - wąsy dla skali ANX

Źródło: opracowanie własne

Przestępcy alimentacyjni mieli istotnie wyższe wyniki ANX – skali napięcia (bada lęk, niepokój, nerwowość, napięcie badanego) od morderców, przestępców skazanych za kradzieże i rozboje oraz znęcanie nad bliskimi.

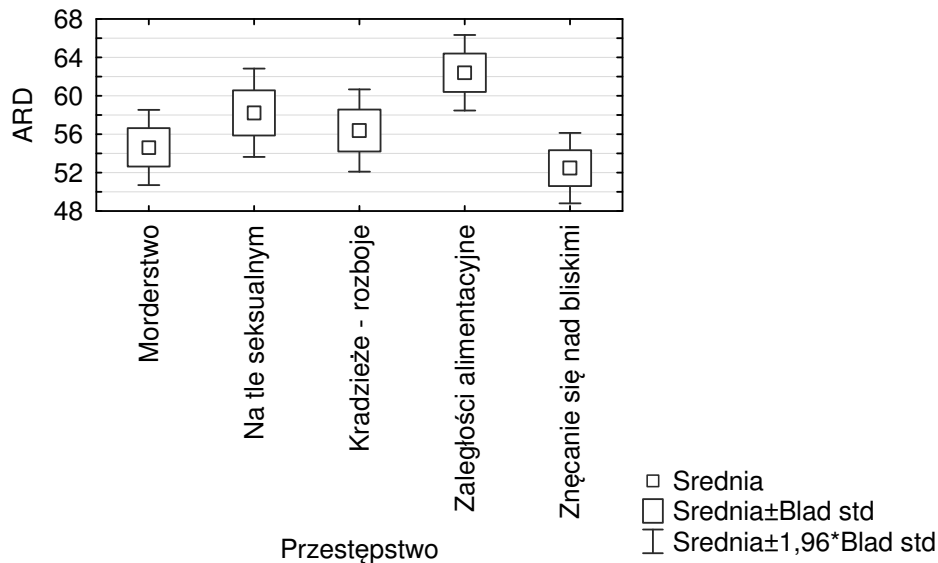
Tabela 29. Prawdopodobieństwa testowe dla testów wielokrotnych porównań post - hoc Tuckey'a - dla skali ARD

	1	2	3	4	5
	M=54,63	M=58,23	M=56,40	M=62,40	M=52,48
Morderstwo - 1		0,74	0,98	0,06	0,95
Na tle seksualnym - 2	0,74		0,97	0,62	0,31
Kradzieże - rozboje - 3	0,98	0,97		0,25	0,69
Zaległości alimentacyjne - 4	0,06	0,62	0,25		0,008
Znęcanie się nad bliskimi - 5	0,95	0,31	0,69	0,008	

Źródło: opracowanie własne

Analiza wyników tabeli 29 wskazuje, że najwyższe wyniki dla zmiennej ARD – skala zaburzeń lękowych (mierzy specyficzne objawy różnych zaburzeń lękowych) stwierdzono w przypadku przestępców alimentacyjnych (którzy mieli najwyższe wyniki stanów lękowych). Przestępcy alimentacyjni mieli istotnie wyższe wyniki ARD od osób znęcających się nad bliskimi $p = 0,008$.

Ryc. 7 Skategoryzowany wykres ramka - wąsy dla skali ARD

Źródło: opracowanie własne

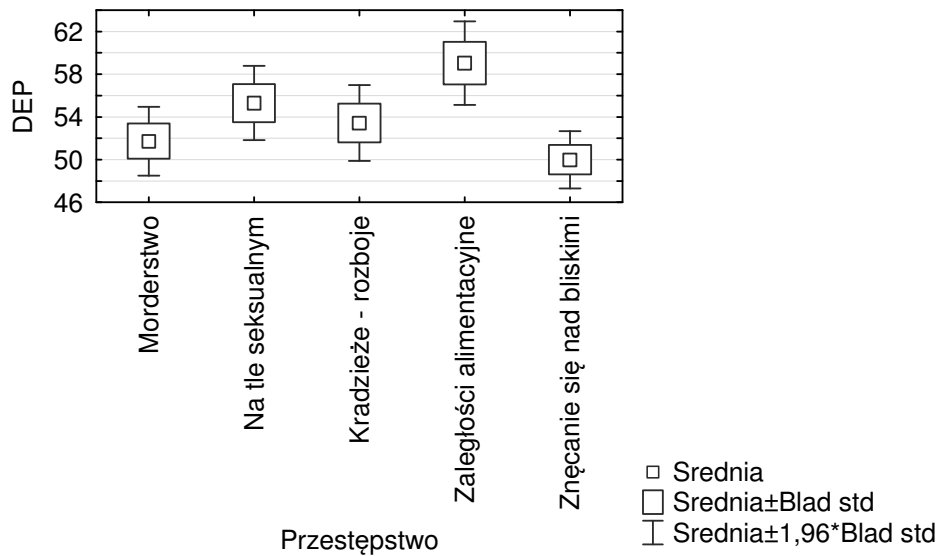
Przestępcy alimentacyjni mieli istotnie wyższe wyniki ARD – skala zaburzeń lękowych (mierzy specyficzne objawy różnych zaburzeń lękowych) od osób znęcających się nad bliskimi.

**Tabela 30. Prawdopodobieństwa testowe dla testów wielokrotnych porównań post - hoc
Tuckey'a - dla skali DEP**

	1	2	3	4	5
	M=51,73	M=55,30	M=53,43	M=59,03	M=50,00
Morderstwo - 1		0,59	0,96	0,02	0,96
Na tle seksualnym - 2	0,59		0,94	0,54	0,21
Kradzieże - rozboje - 3	0,96	0,94		0,15	0,64
Zaległości alimentacyjne - 4	0,02	0,54	0,15		0,003
Znęcanie się nad bliskimi - 5	0,96	0,21	0,64	0,003	

Źródło: opracowanie własne

Analiza wyników tabeli 30 wskazuje, że najwyższe wyniki dla zmiennej DEP – skala depresji (mierzy odczucia badanego, uczucie smutku, osamotnienia, ospałości, poczucie, że nie jest niczego wart) stwierdzono w przypadku przestępców alimentacyjnych (którzy mieli najwyższe wyniki stanów depresyjnych). Przestępcy alimentacyjni mieli istotnie wyższe wyniki DEP od osób znęcających się nad bliskimi $p = 0,002$ oraz morderców $p = 0,02$.

Ryc. 8 Skategoryzowany wykres ramka - wąsy dla skali DEP

Źródło: opracowanie własne

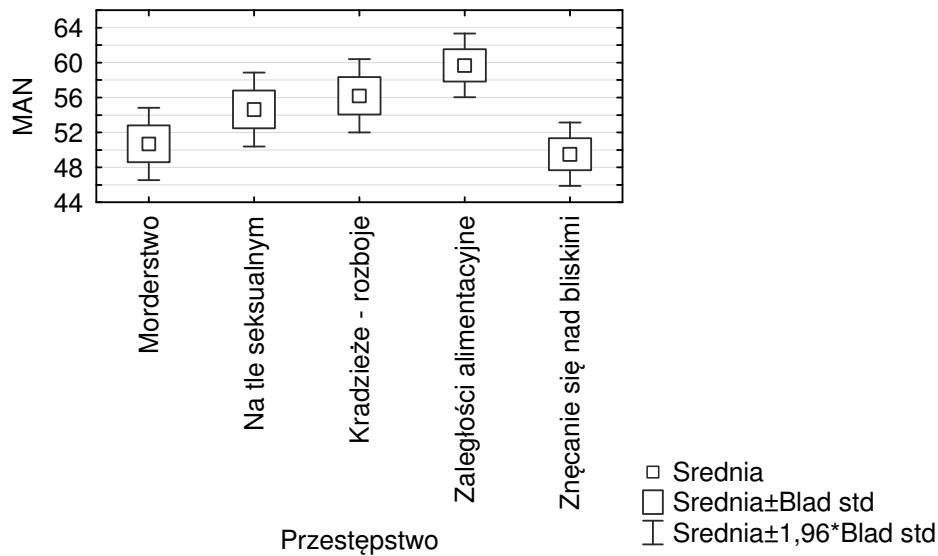
Najwyższe wyniki dla zmiennej DEP – skala depresji (mierzy odczucia badanego, uczucie smutku, osamotnienia, ospałości, poczucie, że nie jest niczego wart) stwierdzono w przypadku przestępców alimentacyjnych (którzy mieli najwyższe wyniki stanów depresyjnych). Przestępcy alimentacyjni mieli istotnie wyższe wyniki DEP od osób znęcających się nad bliskimi.

**Tabela 31. Prawdopodobieństwa testowe dla testów wielokrotnych porównań post - hoc
Tuckey'a - dla skali MAN**

	1	2	3	4	5
	M=50,70	M=54,63	M=56,20	M=59,68	M=49,52
Morderstwo - 1		0,64	0,31	0,02	0,99
Na tle seksualnym - 2	0,64		0,98	0,40	0,40
Kradzieże - rozboje - 3	0,31	0,98		0,75	0,15
Zaległości alimentacyjne - 4	0,02	0,40	0,75		0,005
Znęcanie się nad bliskimi - 5	0,99	0,40	0,15	0,005	

Źródło: opracowanie własne

Analiza wyników tabeli 31 wskazuje, że najwyższe wyniki dla zmiennej MAN – skala manii (mierzy energię i pobudliwość badanego) stwierdzono w przypadku przestępców alimentacyjnych (którzy mieli najwyższe wyniki energii i pobudliwości). Przestępcy alimentacyjni mieli istotnie wyższe wyniki MAN od osób znęcających się nad bliskimi $p = 0,004$ oraz morderców $p = 0,01$.

Ryc. 9 Skategoryzowany wykres ramka - wąsy dla skali MAN

Źródło: opracowanie własne

Najwyższe wyniki dla zmiennej MAN – skala manii (mierzy energię i pobudliwość badanego) stwierdzono w przypadku przestępców alimentacyjnych (którzy mieli najwyższe wyniki energii i pobudliwości). Przestępcy alimentacyjni mieli istotnie wyższe wyniki MAN od osób znęcających się nad bliskimi.

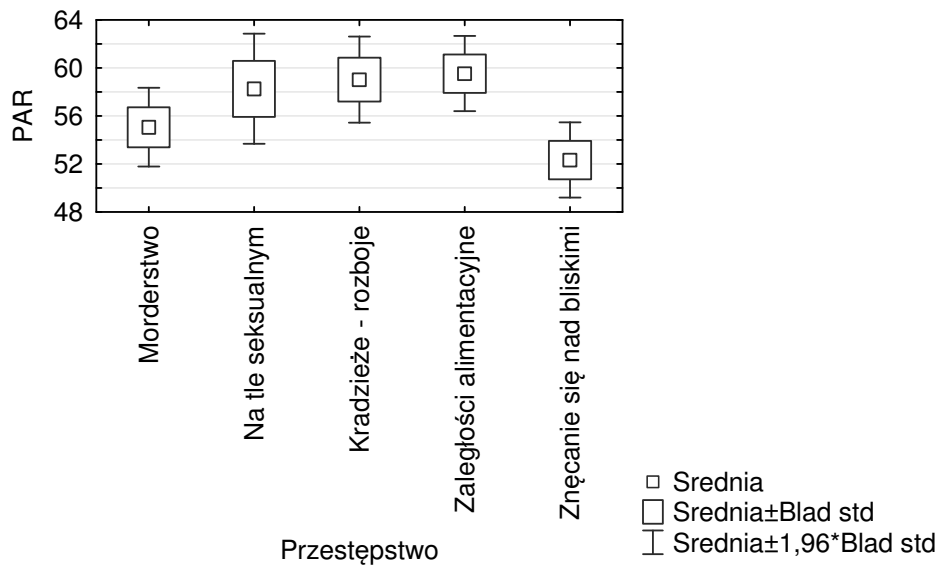
Tabela 32. Prawdopodobieństwa testowe dla testów wielokrotnych porównań post - hoc Tuckey'a - dla skali PAR

	1	2	3	4	5
	M=55,07	M=58,27	M=59,03	M=59,53	M=52,35
Morderstwo - 1		0,73	0,54	0,41	0,84
Na tle seksualnym - 2	0,73		1,0	0,99	0,16
Kradzieże - rozboje - 3	0,54	1,0		1,0	0,08
Zaległości alimentacyjne - 4	0,41	0,99	1,0		0,05
Znęcanie się nad bliskimi - 5	0,84	0,16	0,08	0,05	

Źródło: opracowanie własne

Analiza wyników tabeli 32 wskazuje, że najwyższe wyniki dla zmiennej PAR – skala paranoi (służy do badania podejrzliwości respondenta) stwierdzono w przypadku przestępców alimentacyjnych (którzy mieli najwyższe wyniki podejrzliwości). Przestępcy alimentacyjni mieli istotnie wyższe wyniki MAN od osób znęcających się nad bliskimi $p = 0,04$.

Ryc. 10 Skategoryzowany wykres ramka - wąsy dla skali PAR

Źródło: opracowanie własne

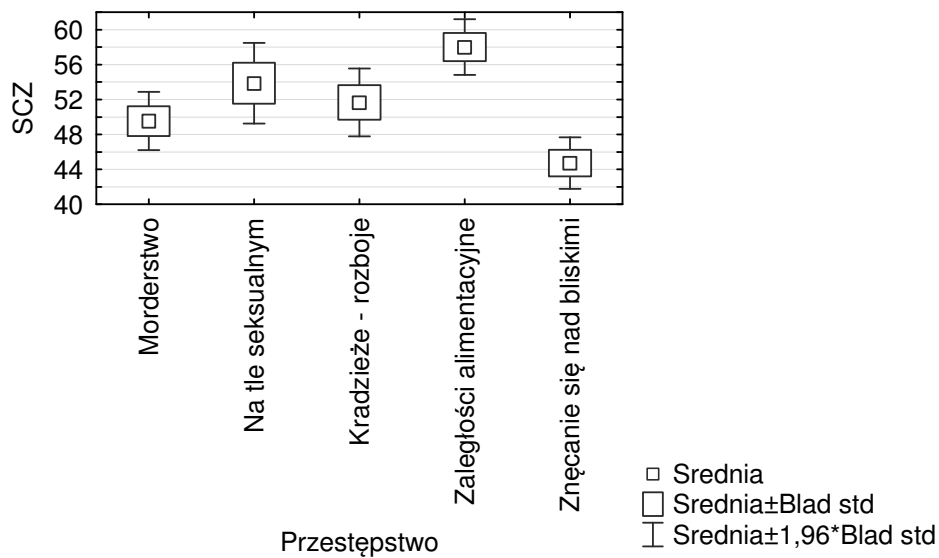
Najwyższe wyniki dla zmiennej PAR – skala paranoi (służy do badania podejrzliwości respondenta) stwierdzono w przypadku przestępców alimentacyjnych (którzy mieli najwyższe wyniki podejrzliwości). Przestępcy alimentacyjni mieli istotnie wyższe wyniki MAN od osób znęcających się nad bliskimi.

Tabela 33. Prawdopodobieństwa testowe dla testów wielokrotnych porównań post - hoc Tuckey'a - dla skali SCZ

Przestępstwo	HSD (nierówne N); zmn.: SCZ (Wektor przestępcy)				
	Zaznaczone różnice są istotne z $p < 0,05$				
	1	2	3	4	5
	M=49,53	M=53,87	M=51,67	M=58,00	M=44,72
Morderstwo - 1		0,46	0,93	0,01	0,37
Na tle seksualnym - 2	0,46		0,92	0,51	0,12
Kradzieże - rozboje - 3	0,93	0,92		0,11	0,07
Zaległości alimentacyjne - 4	0,01	0,51	0,11		< 0,001
Znęcanie się nad bliskimi - 5	0,37	0,12	0,07	< 0,001	

Źródło: opracowanie własne

Analiza wyników tabeli 33 wskazuje, że najwyższe wyniki dla zmiennej SCZ – skala schizofrenii (bada niezwykle doświadczenia i doznania badanego, ponadto dziwaczne myśli i obojętność społeczną) stwierdzono w przypadku przestępców alimentacyjnych (którzy mieli najwyższe wyniki schizofrenii). Przestępcy alimentacyjni mieli istotnie wyższe wyniki SCZ od osób znęcających się nad bliskimi $p = 0,000002$ oraz morderców 0,01.

Ryc. 11 Skategoryzowany wykres ramka - wąsy dla skali SCZ

Źródło: opracowanie własne

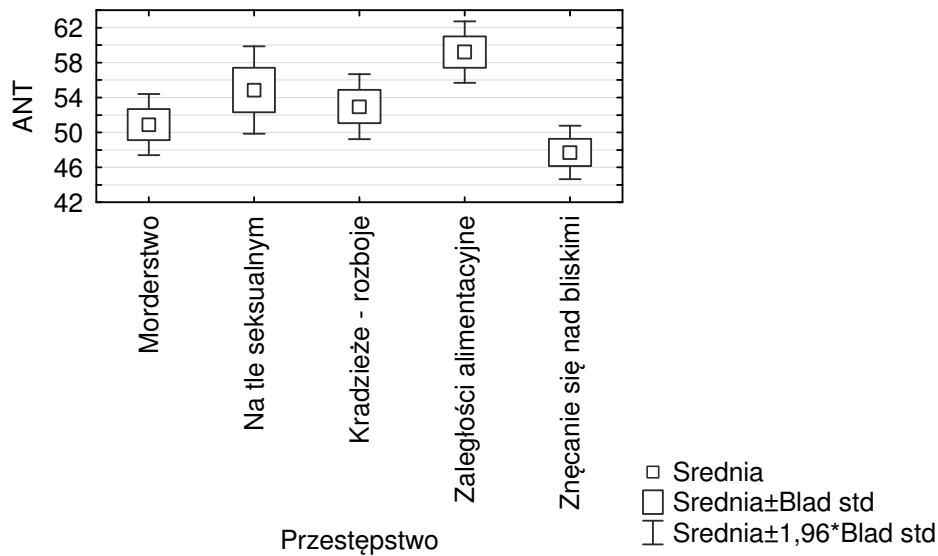
Najwyższe wyniki dla zmiennej SCZ – skala schizofrenii (bada niezwykle doświadczenia i doznania badanego, ponadto dziwaczne myśli i obojętność społeczną) stwierdzono w przypadku przestępców alimentacyjnych (którzy mieli najwyższe wyniki schizofrenii). Przestępcy alimentacyjni mieli istotnie wyższe wyniki MAN od osób znęcających się nad bliskimi.

**Tabela 34. Prawdopodobieństwa testowe dla testów wielokrotnych porównań post - hoc
Tuckey'a - dla skali ANT**

	1	2	3	4	5
	M=50,90	M=54,87	M=52,97	M=59,20	M=47,72
Morderstwo - 1		0,60	0,94	0,02	0,79
Na tle seksualnym - 2	0,60		0,96	0,51	0,08
Kradzieże - rozboje - 3	0,94	0,96		0,16	0,33
Zaległości alimentacyjne - 4	0,02	0,51	0,16		< 0,001
Znęcanie się nad bliskimi - 5	0,79	0,08	0,33	< 0,001	

Źródło: opracowanie własne

Analiza wyników tabeli 34 wskazuje, że najwyższe wyniki dla zmiennej ANT – skala antyspołeczności (bada zachowania przestępcze i egoizm badanego) stwierdzono w przypadku przestępców alimentacyjnych (którzy mieli najwyższe wyniki antyspołeczności). Przestępcy alimentacyjni mieli istotnie wyższe wyniki ANT od osób znęcających się nad bliskimi $p = 0,00042$ oraz morderców 0,02.

Ryc. 12 Skategoryzowany wykres ramka - wąsy dla skali ANT

Źródło: opracowanie własne

Najwyższe wyniki dla zmiennej ANT – skala antyspołeczności (bada zachowania przestępcze i egoizm badanego) stwierdzono w przypadku przestępców alimentacyjnych (którzy mieli najwyższe wyniki antyspołeczności). Przestępcy alimentacyjni mieli istotnie wyższe wyniki ANT od osób znęcających się nad bliskimi.

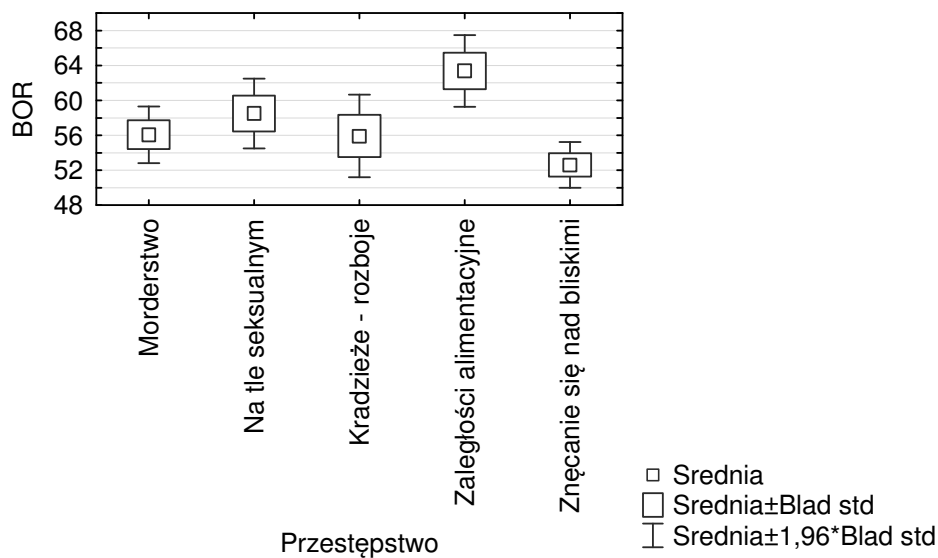
Tabela 35. Prawdopodobieństwa testowe dla testów wielokrotnych porównań post - hoc Tuckey'a - dla skali BOR

	1	2	3	4	5
	M=56,067	M=58,500	M=55,933	M=63,367	M=52,621
Morderstwo - 1		0,90	1,0	0,06	0,73
Na tle seksualnym - 2	0,90		0,88	0,40	0,22
Kradzieże - rozboje - 3	1,0	0,88		0,05	0,76
Zaległości alimentacyjne - 4	0,06	0,39	0,05		0,001
Znęcanie się nad bliskimi - 5	0,73	0,22	0,76	0,001	

Źródło: opracowanie własne

Analiza wyników tabeli 35 wskazuje, że najwyższe wyniki dla zmiennej BOR – skala zaburzenia borderline (bada konflikt między respondentem, a jego tożsamością, niestabilność emocjonalną, problemy w relacjach społecznych) stwierdzono w przypadku przestępców alimentacyjnych (którzy mieli najwyższe wyniki konfliktu pomiędzy respondentem a tożsamością). Przestępcy alimentacyjni mieli istotnie wyższe wyniki BOR od osób znącających się nad bliskimi $p = 0,001$.

Ryc. 13 Skategoryzowany wykres ramka - wąsy dla skali BOR

Źródło: opracowanie własne

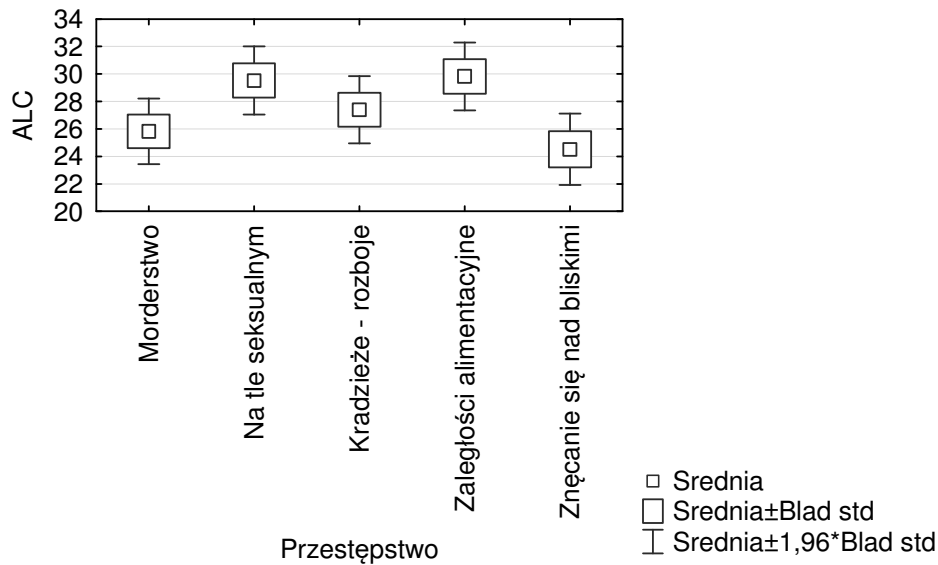
Analiza wyników tabeli 35 wskazuje, że najwyższe wyniki dla zmiennej BOR – skala zaburzenia borderline (bada konflikt między respondentem, a jego tożsamością, niestabilność emocjonalną, problemy w relacjach społecznych) stwierdzono w przypadku przestępców alimentacyjnych (którzy mieli najwyższe wyniki konfliktu pomiędzy respondentem a tożsamością). Przestępcy alimentacyjni mieli istotnie wyższe wyniki BOR od osób znącających się nad bliskimi.

**Tabela 36. Prawdopodobieństwa testowe dla testów wielokrotnych porównań post - hoc
Tuckey'a - dla skali ALC**

	1	2	3	4	5
	M=25,83	M=29,53	M=27,40	M=29,83	M=24,52
Morderstwo - 1		0,23	0,90	0,16	0,95
Na tle seksualnym - 2	0,23		0,75	1,0	0,04
Kradzieże - rozboje - 3	0,90	0,75		0,65	0,50
Zaległości alimentacyjne - 4	0,16	1,0	0,65		0,03
Znęcanie się nad bliskimi - 5	0,95	0,04	0,50	0,03	

Źródło: opracowanie własne

Analiza wyników tabeli 36 wskazuje, że najniższe wyniki dla zmiennej ALC – skala uzależnienia od alkoholu (bada problem nadmiernego spożywania alkoholu przez respondenta) stwierdzono w przypadku przestępców znęcających się nad bliskimi. Istotne różnice stwierdzono tylko pomiędzy osobami znęcającymi się nad bliskimi a przestępcami alimentacyjnymi $p = 0,03$ oraz przestępcami na tle seksualnym $p = 0,04$.

Ryc. 14 Skategoryzowany wykres ramka - wąsy dla skali ALC

Źródło: opracowanie własne

Analiza wyników tabeli 36 wskazuje, że najniższe wyniki dla zmiennej ALC – skala uzależnienia od alkoholu (bada problem nadmiernego spożywania alkoholu przez respondenta) stwierdzono w przypadku przestępców znucających się nad bliskimi. Istotne różnice stwierdzono tylko pomiędzy osobami znucającymi się nad bliskimi a przestępcami alimentacyjnymi oraz przestępcami na tle seksualnym.

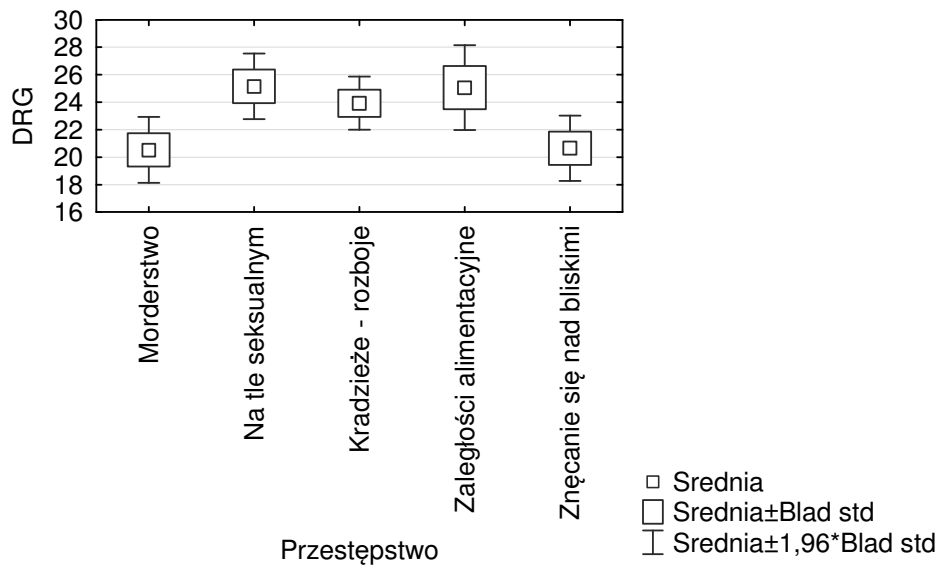
Tabela 37. Prawdopodobieństwa testowe dla testów wielokrotnych porównań post - hoc Tuckey'a - dla skali DRG

	1	2	3	4	5
	M=20,53	M=25,17	M=23,93	M=25,07	M=20,66
Morderstwo 1		0,07	0,31	0,08	1,0
Na tle seksualnym 2	0,07		0,96	1,0	0,09
Kradzieże - rozboje 3	0,31	0,96		0,97	0,36
Zaległości alimentacyjne 4	0,08	1,0	0,97		0,10
Znęcanie się nad bliskimi 5	1,0	0,09	0,36	0,10	

Źródło: opracowanie własne

Analiza wyników tabeli 37, że testy wielokrotnych porównań nie dały podstaw na stwierdzenie istotnych różnic pomiędzy grupami $p > 0,05$ w zakresie skali DRG – skala uzależnień od narkotyków (bada problem nadmiernego przyjmowania narkotyków, leków i używek).

Ryc. 15 Skategoryzowany wykres ramka - wąsy dla skali DRG

Źródło: opracowanie własne

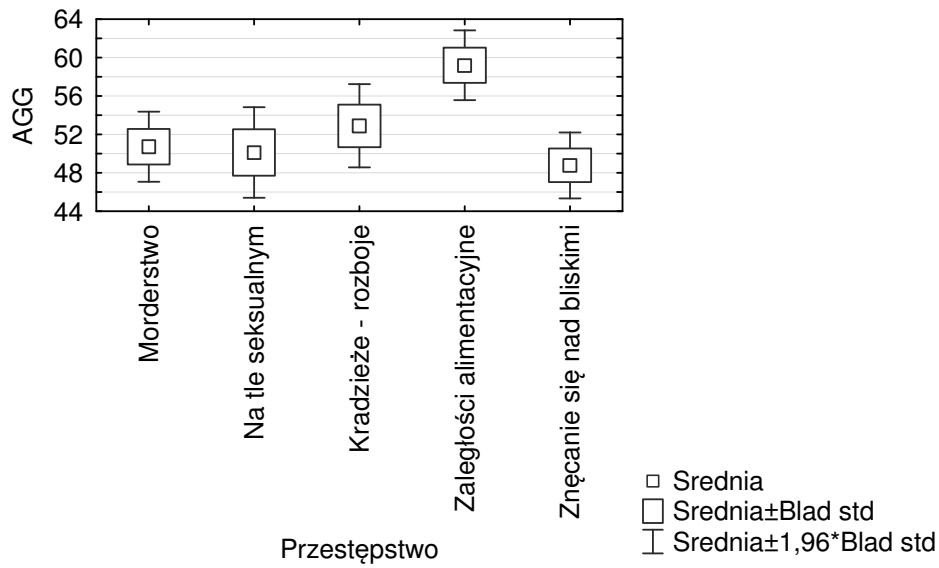
Analiza wyników wykresu ramka – wąsy w zakresie skali DRG, nie wskazuje na istotne różnice między poszczególnymi grupami przestępców.

**Tabela 38. Prawdopodobieństwa testowe dla testów wielokrotnych porównań post - hoc
Tuckey'a - dla skali AGG**

	1	2	3	4	5
	M=50,73	M=50,13	M=52,90	M=59,20	M=48,79
Morderstwo - 1		1,0	0,94	0,03	0,96
Na tle seksualnym - 2	1,0		0,87	0,01	0,99
Kradzieże - rozboje - 3	0,94	0,87		0,18	0,62
Zaległości alimentacyjne - 4	0,03	0,01	0,18		0,003
Znęcanie się nad bliskimi - 5	0,96	0,99	0,62	0,003	

Źródło: opracowanie własne

Analiza wyników tabeli 38 wskazuje, że najwyższe wyniki dla zmiennej AGG – skala agresji (wskazuje na zachowania agresywne respondenta) stwierdzono w przypadku przestępców alimentacyjnych. Istotne różnice stwierdzono pomiędzy przestępcami alimentacyjnymi a mordercami $p = 0,02$; przestępcami na tle seksualnym $p = 0,01$ oraz osobami znęcającymi się nad bliskimi $p = 0,003$.

Ryc. 16 Skategoryzowany wykres ramka - wąsy dla skali AGG

Źródło: opracowanie własne

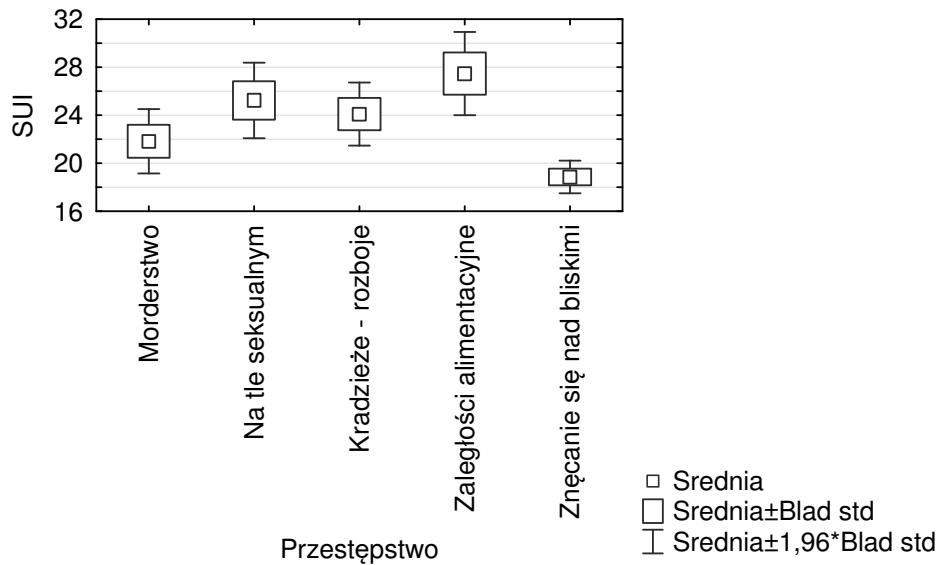
Najwyższe wyniki dla zmiennej AGG – skala agresji (wskazuje na zachowania agresywne respondenta) stwierdzono w przypadku przestępców alimentacyjnych. Istotne różnice stwierdzono pomiędzy przestępcami alimentacyjnymi a mordercami, przestępcami na tle seksualnym oraz osobami znęcającymi się nad bliskimi.

**Tabela 39. Prawdopodobieństwa testowe dla testów wielokrotnych porównań post - hoc
Tuckey'a - dla skali SUI**

	1	2	3	4	5
	M=21,83	M=25,23	M=24,10	M=27,47	M=18,86
Morderstwo - 1		0,43	0,78	0,04	0,58
Na tle seksualnym - 2	0,43		0,98	0,79	0,01
Kradzieże - rozboje - 3	0,78	0,98		0,44	0,07
Zaległości alimentacyjne - 4	0,04	0,79	0,44		< 0,001
Znęcanie się nad bliskimi - 5	0,58	0,01	0,07	< 0,001	

Źródło: opracowanie własne

Analiza wyników tabeli 39 wskazuje, że najwyższe wyniki dla zmiennej SUI – skala myśli samobójczych (mierzy częstotliwość, nasilenie i występowanie myśli samobójczych i jego planowania) stwierdzono w przypadku przestępców alimentacyjnych. Istotne różnice stwierdzono pomiędzy przestępcami alimentacyjnymi a mordercami $p = 0,03$; osobami znęcającymi się nad bliskimi $p = 0,003$ istotne różnice stwierdzono również pomiędzy przestępcami na tle seksualnym a osobami znęcającymi się nad bliskimi $p = 0,01$.

Ryc. 17 Skategoryzowany wykres ramka - wąsy dla skali SUI

Źródło: opracowanie własne

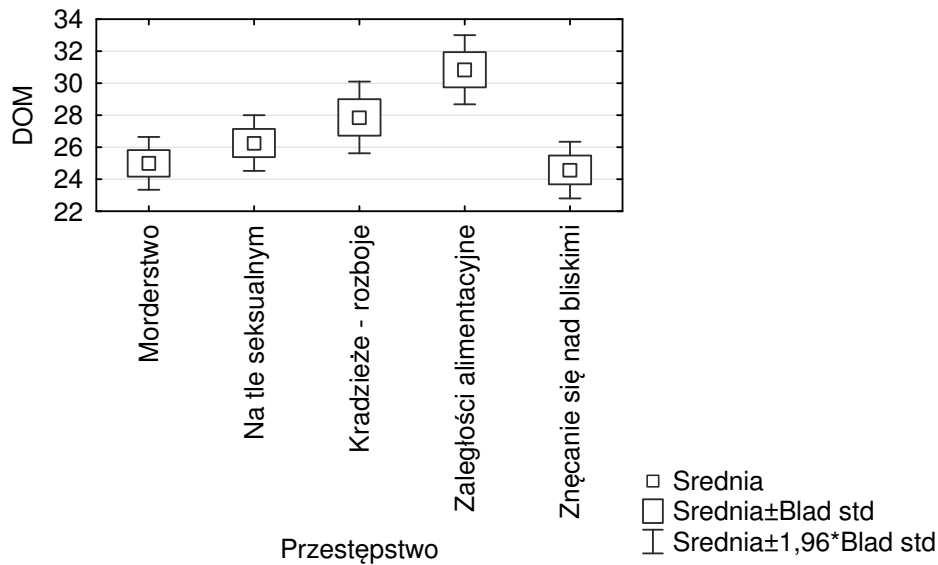
Najwyższe wyniki dla zmiennej SUI – skala myśli samobójczych (mierzy częstotliwość, nasilenie i występowanie myśli samobójczych i jego planowania) stwierdzono w przypadku przestępców alimentacyjnych. Istotne różnice stwierdzono pomiędzy przestępcami alimentacyjnymi a mordercami, osobami znęcającymi się nad bliskimi istotne różnice stwierdzono również pomiędzy przestępcami na tle seksualnym a osobami znęcającymi się nad bliskimi.

**Tabela 40. Prawdopodobieństwa testowe dla testów wielokrotnych porównań post - hoc
Tuckey'a - dla skali DOM**

	1	2	3	4	5
	M=25,00	M=26,27	M=27,87	M=30,83	M=24,59
Morderstwo - 1		0,89	0,23	< 0,001	1,0
Na tle seksualnym - 2	0,89		0,79	0,008	0,75
Kradzieże – rozboje - 3	0,23	0,78		0,20	0,13
Zaległości alimentacyjne - 4	< 0,001	0,008	0,20		< 0,001
Znęcanie się nad bliskimi - 5	1,0	0,75	0,13	< 0,001	

Źródło: opracowanie własne

Analiza wyników tabeli 40 wskazuje, że najwyższe wyniki dla zmiennej DOM – skala dominacji (mierzy dominację badanego, asertywność) stwierdzono w przypadku przestępców alimentacyjnych. Istotne różnice stwierdzono pomiędzy przestępcami alimentacyjnymi a mordercami $p = 0,0002$; przestępcami na tle seksualnym $p = 0,008$ oraz osobami znęcającymi się nad bliskimi $p = 0,0001$.

Ryc. 18 Skategoryzowany wykres ramka - wąsy dla skali DOM

Źródło: opracowanie własne

Najwyższe wyniki dla zmiennej DOM – skala dominacji (mierzy dominację badanego, asertywność) stwierdzono w przypadku przestępców alimentacyjnych. Istotne różnice stwierdzono pomiędzy przestępcami alimentacyjnymi a mordercami, przestępcami na tle seksualnym oraz osobami znęcającymi się nad bliskimi.

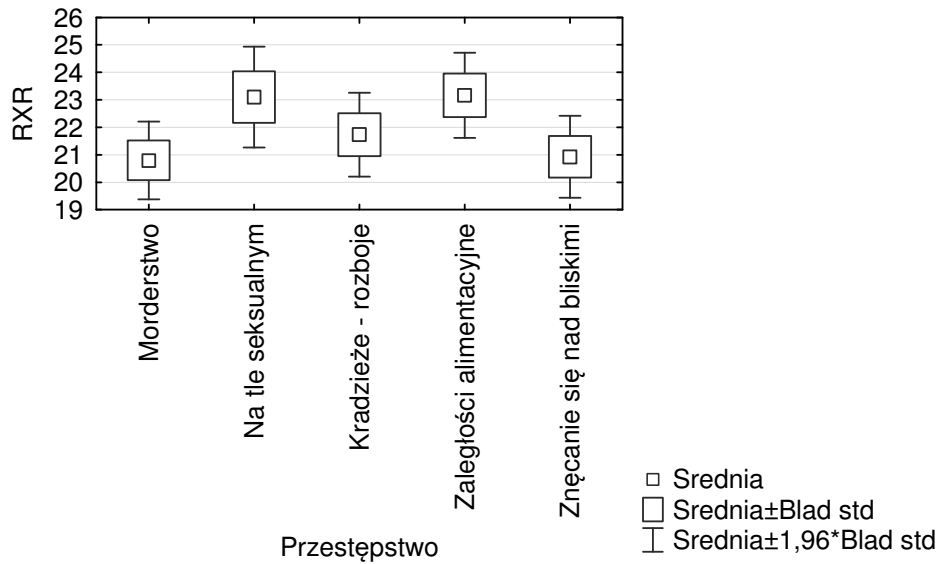
Tabela 41. Prawdopodobieństwa testowe dla testów wielokrotnych porównań post - hoc Tuckey'a - dla skali RXR

	1	2	3	4	5
	M=20,80	M=23,10	M=21,73	M=23,17	M=20,93
Morderstwo - 1		0,25	0,92	0,22	1,0
Na tle seksualnym - 2	0,25		0,75	1,0	0,32
Kradzieże - rozboje - 3	0,92	0,75		0,71	0,96
Zaległości alimentacyjne - 4	0,22	1,0	0,71		0,29
Znęcanie się nad bliskimi - 5	1,0	0,32	0,96	0,29	

Źródło: opracowanie własne

Analiza wyników tabeli 41 nie dała podstaw do stwierdzenia istotnych różnic $p > 0,05$ w zakresie skali RXR – skali odrzucenia terapii (mierzy poziom motywacji badanego do terapii).

Ryc. 19 Skategoryzowany wykres ramka - wąsy dla skali RXR

Źródło: opracowanie własne

Jak wynika z wykresu ramka – wąsy dla skali RXR nie stwierdzono różnic istotnych między poszczególnymi grupami przestępców.

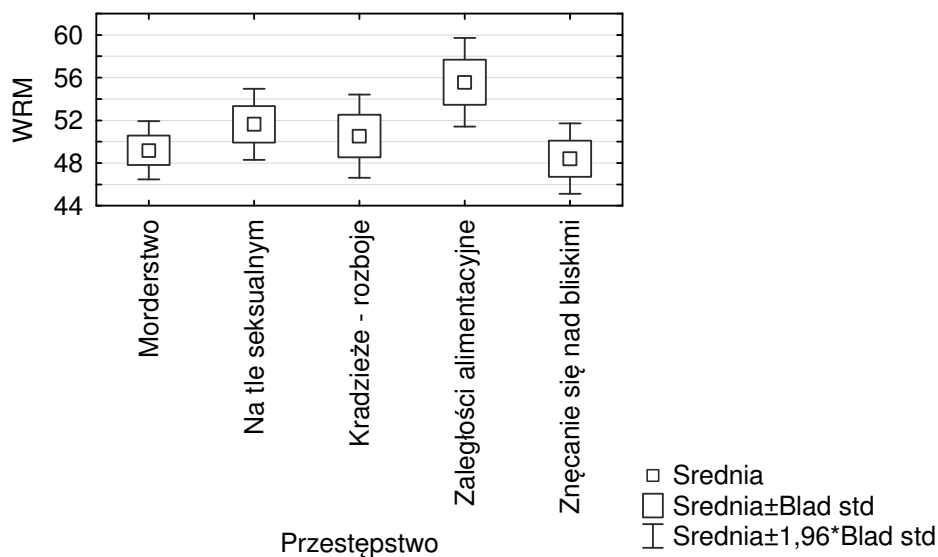
**Tabela 42. Prawdopodobieństwa testowe dla testów wielokrotnych porównań post - hoc
Tuckey'a - dla skali WRM**

	1	2	3	4	5
	M=49,20	M=51,63	M=50,53	M=55,57	M=48,41
Morderstwo - 1		0,87	0,98	0,09	1,0
Na tle seksualnym - 2	0,87		0,99	0,53	0,72
Kradzieże - rozboje - 3	0,98	0,99		0,27	0,92
Zaległości alimentacyjne - 4	0,09	0,53	0,27		0,04
Znęcanie się nad bliskimi - 5	1,0	0,72	0,92	0,04	

Źródło: opracowanie własne

Analiza wyników tabeli 42 wskazuje, że najwyższe wyniki dla zmiennej WRM – skala ciepła (mierzy poziom dobroci, zadowolenia, empatii, angażowanie się w sytuacje społeczne) stwierdzono w przypadku przestępców alimentacyjnych. Istotne różnice stwierdzono pomiędzy przestępcami alimentacyjnymi osobami znęcającymi się nad bliskimi $p = 0,04$.

Ryc. 20 Skategoryzowany wykres ramka - wąsy dla skali WRM

Źródło: opracowanie własne

Najwyższe wyniki dla zmiennej WRM – skala ciepła (mierzy poziom dobroci, zadowolenia, empatii, angażowanie się w sytuacje społeczne) stwierdzono w przypadku przestępców alimentacyjnych. Istotne różnice stwierdzono pomiędzy przestępcami alimentacyjnymi osobami zniżającymi się nad bliskimi.

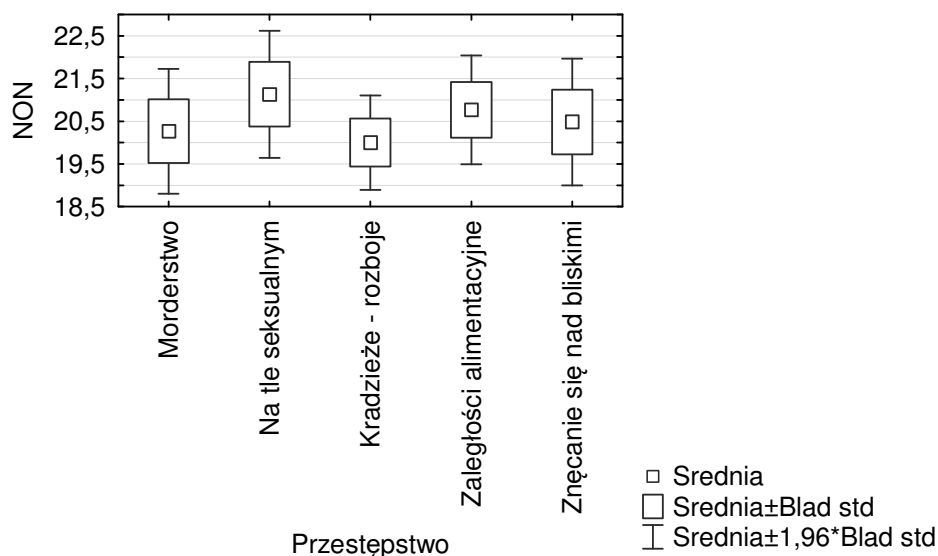
**Tabela 43. Prawdopodobieństwa testowe dla testów wielokrotnych porównań post - hoc
Tuckey'a - dla skali NON**

	1	2	3	4	5
	M=20,27	M=21,13	M=20,00	M=20,77	M=20,48
Morderstwo - 1		0,90	1,0	0,99	1,0
Na tle seksualnym - 2	0,90		0,78	1,0	0,97
Kradzieże - rozboje - 3	1,0	0,78		0,94	0,99
Zaległości alimentacyjne - 4	0,99	1,0	0,94		1,0
Znęcanie się nad bliskimi - 5	1,0	0,97	0,99	1,0	

Źródło: opracowanie własne

Analiza wyników tabeli 43 nie dała podstaw do stwierdzenia istotnych różnic pomiędzy grupami $p > 0,05$ w zakresie skali NON – skala izolacji społecznej (mierzy poziom izolacji społecznej, wycofania).

Ryc. 21 Skategoryzowany wykres ramka - wąsy dla skali NON

Źródło: opracowanie własne

Jak wynika z wykresu ramka – wąsy dla skali NON nie stwierdzono różnic istotnych między poszczególnymi grupami przestępców.

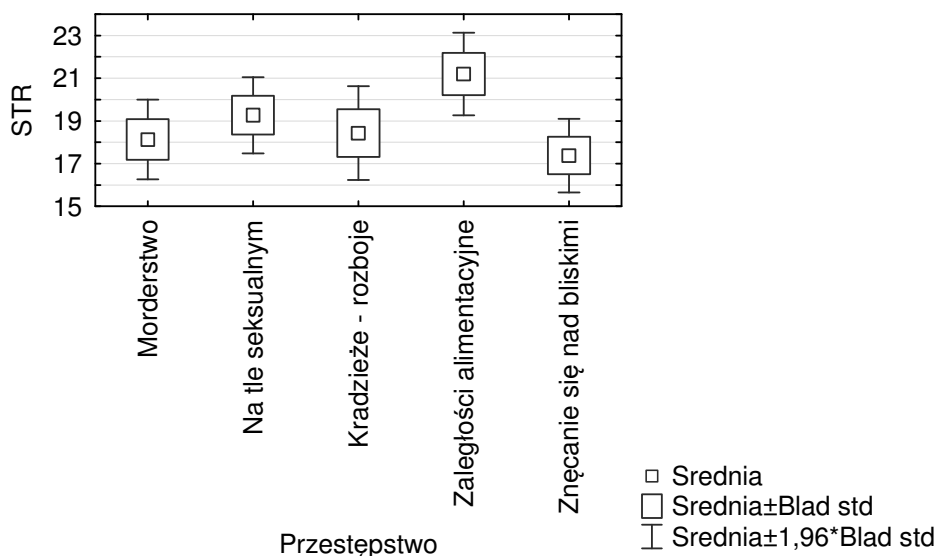
Tabela 44. Prawdopodobieństwa testowe dla testów wielokrotnych porównań post - hoc Tuckey'a - dla skali STR

	1	2	3	4	5
	M=18,13	M=19,27	M=18,43	M=21,20	M=17,38
Morderstwo - 1		0,92	1,0	0,17	0,98
Na tle seksualnym - 2	0,92		0,97	0,62	0,66
Kradzieże - rozboje - 3	1,0	0,97		0,26	0,94
Zaległości alimentacyjne - 4	0,17	0,62	0,26		0,05
Znęcanie się nad bliskimi - 5	0,98	0,66	0,94	0,05	

Źródło: opracowanie własne

Analiza wyników tabeli 44 wskazuje, że najwyższe wyniki dla zmiennej STR – skala stresu (mierzy poziom stresu, kontrolowanego i niekontrolowanego) stwierdzono w przypadku przestępców alimentacyjnych. Istotne różnice stwierdzono pomiędzy przestępcami alimentacyjnymi osobami znęcającymi się nad bliskimi $p = 0,04$.

Ryc. 22 Skategoryzowany wykres ramka - wąsy dla skali STR

Źródło: opracowanie własne

Najwyższe wyniki dla zmiennej STR – skala stresu (mierzy poziom stresu, kontrolowanego i niekontrolowanego) stwierdzono w przypadku przestępców alimentacyjnych. Istotne różnice stwierdzono pomiędzy przestępcami alimentacyjnymi osobami znęcającymi się nad bliskimi.

Z przeprowadzonej analizy wynika, że test PAI obiektywnie oddaje istotę zagadnienia. Dostarcza dowodów na istnienie związku pomiędzy cechami osobowości, stanami psychicznymi i zaburzeniami osobowości, a konkretnym rodzajem popełnianych przestępstw.

3.2 Dyskusja wyników

Jak wynika z przeprowadzonych badań i przeanalizowania wszystkich danych, jedyną skalą testu PAI różnicującą płeć jest skala NON – skala izolacji społecznej, co z kolei oznacza, że kobiety bardziej odczuwają samotność i brak relacji niż mężczyźni. Najprawdopodobniej, kobiety zazwyczaj bardziej odczuwają samotność, dłużej przeżywają rozstania, są bardziej refleksyjne, introwertyczne od mężczyzn, co może być spowodowane ewolucyjnym rozwojem ludzkości. Jednak nadmierna samotność nie wpływa korzystnie na człowieka. Bardzo często powoduje choroby, zaburzenia funkcjonowania organizmu, nawet zaburzenia snu, a także aspołeczność, wycofywanie się ze środowiska. Rzetelność arkusza testu PAI mieści się w przedziale 0,65 – 0,95 co oznacza wysoką zgodność i rzetelność testu

w warunkach polskich badań. Wewnętrzna zgodność testu badana dwukrotnie w teście i reteście wynosi $\alpha=0,98$. Nie można by zatem podnieść rzetelności testu PAI. Zmiana poszczególnych itemów testu, także nie przyniosłaby korzyści. Jak twierdzi K. Pawlak (1997 za: Szałański, 1998), więźniowie odczuwają wyższy poziom osamotnienia niż mężczyźni pozostających na wolności.

Sprawdzono korelacje pomiędzy testem PAI oraz testami EPQ-R i NEO-FFI. Jak wynika z analizy, wszystkie skale testu PAI istotnie ujemnie korelują ze skalami K – kłamstwa i N – neurotyzmu testu EPQ-R. Czyli, im wyższy wynik skal testu PAI tym niższy wynik potrzeby aprobaty społecznej, tendencji do przedstawiania się w korzystnym świetle oraz wrażliwości i chwiejności emocjonalnej. W przypadku testu NEO-FFI istotnie statystycznie koreluje dodatnio ze skalami: N – neurotyczności, U – ugodowości, S – sumienności oraz OTD – otwartości na doświadczenia, z którą koreluje 5 skal testu PAI (NIM – negatywnego wrażenia, SOM – somatyczna, DEP – depresji, smutku, osamotnienia, SCZ – niezwykłych doświadczeń badanego, dziwacznych myśli, STR - stresu). Oznacza to bowiem, że im wyższe wyniki skal testu PAI tym wyższe tych skal, czyli wrażliwości na stres, podatności na odczuwanie przykrych emocji, pozytywnego i negatywnego nastawienia do ludzi, skrupulatności, poziomu motywacji do działania, jak również ciekawości poznawczej, otwartości na nowe doświadczenia. Rzetelność arkusza testu PAI mieści się w przedziale 0,65 – 0,95 co oznacza wysoką zgodność i rzetelność testu w warunkach polskich badań. Wewnętrzna zgodność testu badana dwukrotnie w teście i reteście wynosi $\alpha=0,98$. Nie można by zatem podnieść rzetelności testu PAI. Zmiana poszczególnych itemów testu, także nie przyniosłaby korzyści.

Istnieje również związek pomiędzy stanem cywilnym i poziomem wykształcenia więźnia. Najwięcej przestępstw dokonują kawalerowie, najmniej rozwodnicy, wdowcy. Najwięcej morderców to kawalerowie, rzadziej dokonują tego przestępstwa żonaci, natomiast rozwodnicy tej grupy badanych w ogóle nie dokonują tego czynu. Przestępstwa na tle seksualnym dokonują najczęściej kawalerowie, rzadziej żonaci, a nie dokonują go w ogóle rozwodnicy, ani wdowcy tej grupy badanych. Przestępstwa polegające na kradzieżach i rozbojach dokonują kawalerowie, rzadziej żonaci, najrzadziej wdowcy, a rozwodnicy tej grupy badanych w ogóle nie podejmują działań tego typu. Przestępcy skazani za zaległości alimentacyjne to najczęściej kawalerowie, rzadziej rozwodnicy, najrzadziej żonaci. Wdowcy tej grupy badanych w ogóle nie podejmują tego typu działań. Natomiast skazani za znęcanie

się nad bliskimi to najczęściej kawalerowie, rzadziej żonaci, najrzadziej rozwodnicy. Wdowcy tej grupy badanych nie popełniają tego czynu.

Biorąc pod uwagę poziom wykształcenia więźnia a popełniony czyn zabroniony tej grupy badanych to związki występują następująco: najwięcej przestępstw dokonują przestępcy z zawodowym poziomem wykształcenia, a najmniej z wyższym poziomem. I tak mordercy to przeważnie ludzie z podstawowym poziomem wykształcenia, rzadziej z zawodowym, średnim, najmniej zaś jest morderców z ogólnym, niepełnym wyższym wykształceniem, a z wyższym tej grupy badanych nie popełniają tego czynu. Jeśli chodzi o przestępstwa na tle seksualnym to najwięcej przestępców posiada podstawowe wykształcenie, rzadziej średnie, zawodowe, natomiast z ogólnym, niepełnym wyższym i wyższym tej grupy badanych w ogóle go nie dokonują.

Kradzieży i rozbojów dokonują z kolei ludzie z zawodowym wykształceniem, rzadziej z średnim, czy podstawowym, a nawet wyższym, natomiast z ogólnym i niepełnym wyższym tej grupy badanych w ogóle nie dokonują tego czynu. Przestępstwo polegające na zaleganiu z alimentami: najwięcej jest przestępców z zawodowym wykształceniem, mniej z podstawowym, najrzadziej zaś z średnim, natomiast z ogólnym, niepełnym wyższym i wyższym tej grupy badanych nie dokonują tego czynu. Skazani za znęcanie się nad bliskimi to najczęściej ludzie z zawodowym wykształceniem, rzadziej z podstawowym, najrzadziej z średnim, natomiast z ogólnym, niepełnym wyższym i wyższym tej grupy badanych w ogóle nie dokonują tego czynu zabronionego.

Na częstotliwość popełniania przez kawalerów przestępstw największy wpływ ma: poczucie osamotnienia, nieumiejętność nawiązywania relacji, brak doświadczenia w stałych kontaktach z innymi osobami w połączeniu z różnymi rodzajami uzależnień. Również niski poziom wykształcenia (podstawowe, zawodowe) wiąże się z niskim poziomem wiedzy, z brakiem znajomości podstawowych zasad moralnych, ich nieprzestrzeganiem, łatwością w łamaniu utartych standardów, poczuciem bezkarności.

T. Bielska (2003) twierdzi, że ludzie młodzi, częściej dokonują zabójstw, a także, że ludzie mniej inteligentni dokonują przestępstw częściej, niż osoby bardziej inteligentne. Bardzo często jest uwarunkowane to tym, że młodzi ludzie, podejmują zachowania ryzykowne, w celu sprawdzenia swoich sił, przypodobania się grupie (Trempała, 2012).

Więźniowie różnili się między sobą najbardziej w zakresie lat spędzonych w więzieniu, które u morderców wahały się od 0,5 roku do 32 lat, u skazanych za przestępstwa na tle seksualnym od 0,5 roku do 16 lat, u skazanych za kradzieże i rozboje od 0,5 roku do 16 lat, u zalegających z alimentami od 1 roku do 9 lat, u przestępców znęcających się nad bliskimi od 8 miesięcy do 18 lat.

Poniższe korelacje odnoszą się do tych skal, które najsilniej i najwyraźniej ze sobą korelują.

Z przeprowadzonej analizy wynika, że skala mierząca agresję morderców koreluje dodatnio ze skalami: NIM, PIM, SOM, ANX, ARD, DEP, MAN, PAR, SCZ, ANT, BOR, SUI, DOM, WRM, NON. Oznacza to, że wynik skali negatywnych wrażeń (bada stopień, w jakim badani przedstawiają się w negatywnym świetle), PIM – skali pozytywnych wrażeń (bada stopień, w jakim badani przedstawiają się w pozytywnym świetle), SOM – skali somatycznej (bada, mierzy problemy somatyczne i skargi na bóle badanego), ANX – skali napięcia (bada lęk, niepokój, nerwowość, napięcie badanego), ARD – skali zaburzeń lękowych (mierzy specyficzne objawy różnych zaburzeń lękowych), DEP - depresji (mierzy odczucia badanego, uczucie smutku, osamotnienia, ospałości, poczucie, że nie jest niczego wart), MAN – skali manii (mierzy energię i pobudliwość badanego), PAR – paranoi (służy do badania podejrzliwości respondenta), SCZ – schizofrenii (bada niezwykle doświadczenia i doznania badanego, ponadto dziwaczne myśli i obojętność społeczną), ANT – antyspołeczności (bada zachowania przestępcze i egoizm badanego), BOR – zaburzenia borderline (bada konflikt między respondentem, a jego tożsamością, niestabilność emocjonalną, problemy w relacjach społecznych), SUI – myśli samobójczych (mierzy częstotliwość, nasilenie i występowanie myśli samobójczych i jego planowania), DOM - dominacji (mierzy dominację badanego, asertywność), WRM – ciepła (mierzy poziom dobroci, zadowolenia, empatii, angażowanie się w sytuacje społeczne), NON – izolacji społecznej (mierzy poziom izolacji społecznej, wycofania) testu PAI koreluje z wynikiem skali agresji - AGG (wskazuje na zachowania agresywne respondenta) u morderców.

Jak twierdzi T. Bielska (2003) jedną z głównych cech osobowości morderców jest agresja. Ponadto, ekstrawertyzm sprzyja agresywnym zachowaniom, natomiast introwertycy to najczęściej zabójcy (Gierowski, Heitzman, Szymusik, 1994 za: Bielska, 2003). Zabójcy na tle ekonomicznym są lekkomyślni i charakteryzują się agresją. W 70% ci przestępcy mają

stwierdzone upośledzenie umysłowe, są podejrzliwi, agresywni (Bielska, 2003). Odczuwają także lęk przy podejmowaniu decyzji (Gałka, 2011). K. Nowak (1995 za: Bielska, 2003) twierdzi, że podstawą tych zachowań jest poczucie beznadziejności.

Sprawcy zabójstw z zazdrości to bardzo często mężczyźni nigdy wcześniej niekarani, żyjących w trwałych związkach. Wskaźnik zabójstw dla kobiet jest w tej grupie największy. Ich ofiary to osoby im bliskie, przestępcy często działają pod wpływem alkoholu. Najczęściej kobiety te są drażliwe, agresywne, wybuchowe, działają bez namysłu pod wpływem chwili. Najwięcej zabójstw tego typu występuje w trakcie zespołu przedmiesiączkowego oprawczyń (Majchrzyk, 1995; Kubiak, 1983; Pikulski, 1995; Ciosek, Pastwa – Wojciechowska, 2016 za: Bielska, 2003). Często sprawcy tego przestępstwa odczuwają żal, smutek, skruchę (Gałka, 2011).

Z kolei u przestępców na tle seksualnym zależności przedstawiają się następująco: skala manii – MAN i izolacji społecznej – NON, korelują w istotny sposób dodatnio z cechami osobowości tych przestępców. Oznacza to, że skale te korelują dodatnio z NIM – skala negatywnego wrażenia, bada stopień, w jakim badani przedstawiają się w negatywnym świetle, PIM – skala pozytywnego wrażenia, bada stopień, w jakim badani przedstawiają się w pozytywnym świetle, SOM – skala somatyczna, mierzy problemy somatyczne i skargi na bóle badanego, ANX – skala napięcia, bada lęk, niepokój, nerwowość, napięcie badanego, ARD – skala zaburzeń lękowych, mierzy specyficzne objawy różnych zaburzeń lękowych, DEP – skala depresji, mierzy odczucia badanego, uczucie smutku, osamotnienia, ospałości, poczucie, że nie jest niczego wart, PAR – skala paranoi, mierzy podejrzliwość respondenta, SCZ – skala schizofrenii, bada niezwykle doświadczenia i doznania badanego, ponadto dziwaczne myśli i obojętność społeczną, BOR – skala borderline, bada konflikt między respondentem, a jego tożsamością, niestabilność emocjonalną, problemy w relacjach społecznych, ANT – skala antyspołeczności, bada zachowania przestępcze i egoizm badanego, DRG – skala uzależnienia od narkotyków, AGG – skala agresji, wskazuje na zachowania agresywne respondenta, SUI – skala myśli samobójczych, mierzy częstotliwość, nasilenie i występowanie myśli samobójczych i jego planowania, DOM – skala dominacji, mierzy dominację i asertywność, WRM – skala ciepła, mierzy poziom dobroci, zadowolenia, empatii, angażowanie się w sytuacje społeczne, STR – skala stresu, mierzy poziom stresu, kontrolowanego i niekontrolowanego.

E. Czerwińska (1995 za: Bielska, 2003) twierdzi, że przestępców na tle seksualnym charakteryzuje: wrogość, egocentryzm, dominacja, nieumiejętność tworzenia satysfakcjonujących związków międzyludzkich.

Sprawcami przestępstw na tle seksualnym są najczęściej mężczyźni, a ofiarami kobiety. Przestępstwo to przypisać także należy osobom młodym. Przyczyną popełnienia tego przestępstwa są zaburzenia psychiczne i ogromny popęd seksualny młodych, którego nie są w stanie zahamować. Sprawcy najczęściej mają niską samokontrolę, są agresywni, są raczej mało inteligentni, stanu wolnego (Bielska, 2003). U jednej trzeciej przestępców wykryto zaburzenia w sferze psychoseksualnej. Cierpią oni na niskie poczucie własnej wartości (Bielska, 2003). Są oni więc nieodporni na frustrację, mają kłopot w kontaktach z kobietami, dokonują samouszkodzeń, żyją w świecie fantazji (Gałka, 2011).

Dodatkowo są oni obojętni na cierpienia innych, nie potrafią odróżnić dobra od zła, mający dwa oblicza (potrafią się bardzo dobrze maskować, pozornie bardzo nieśmiali, jednak prawdziwe oblicze to agresja i sadyzm), mający uraz z przeszłości związany z nieudanymi kontaktami z kobietami, cechuje ich agresja w stosunku do tych ostatnich oraz infantylnizm. Bardzo często przestępstwo to wiąże się także z zaburzeniem osobowości, osobowością narcystyczną (Moir, Jessel, 1998; Pospiszyl, 2002 za: Bielska, 2003). Jak wynika z badań największym poziomem narcyzmu charakteryzują się pedofile, nieco niższym gwałciciele (Pospiszyl, 2002).

U skazanych za kradzieże i rozboje napięcie, niepokój i zaburzenia lękowe korelują istotnie dodatnio (korelacje te są najsilniejsze i najbardziej widoczne) z cechami osobowości tych przestępców, takimi jak: postrzeganie siebie w negatywnym i pozytywnym obrazie, skłonność do odczuwania i narzekania na bóle fizyczne, odczuciem smutku, samotności, energią, pobudliwością, energią badanego, podejrzliwością, odczuciem niezwykłych doświadczeń, konfliktem między respondentem i jego tożsamością, zachowaniami antyspołecznymi, egoizmem, uzależnieniem od alkoholu, narkotyków, agresją, natężeniem myśli samobójczych i poziomem stresu kontrolowanego i niekontrolowanego. Podobnie jest u przestępców skazanych za zaleganie z alimentami, u których napięcie, niepokój, zaburzenia lękowe i paranoja – podejrzliwość, korelują istotnie dodatnio z cechami osobowości tych przestępców, takimi jak: negatywny i pozytywny obraz siebie, skłonność do odczuwania i narzekania na bóle fizyczne, odczuciem smutku, samotności, energią, pobudliwością,

energiją badanego, konfliktem między respondentem i jego tożsamością, zachowaniami antyspołecznymi, egoizmem, uzależnieniem od alkoholu, narkotyków, agresją, natężeniem myśli samobójczych i poziomem stresu kontrolowanego i niekontrolowanego.

Natomiast depresja, zaburzenia borderline, korelują w istotny sposób dodatnio (korelacje te są najsilniejsze i najbardziej widoczne) z cechami osobowości przestępców skazanych za znęcanie się nad bliskimi takimi jak: negatywny i pozytywny obraz siebie, skłonność do odczuwania i narzekania na bóle fizyczne, odczuciem smutku, samotności, energią, pobudliwością, energią badanego, podejrzliwością, odczuwaniem niezwykłych doświadczeń, konfliktem między respondentem i jego tożsamością, zachowaniami antyspołecznymi, egoizmem, agresją, natężeniem myśli samobójczych i poziomem stresu kontrolowanego i niekontrolowanego.

Jak twierdzi T. Bielska (2003) włamywaczami są najczęściej recydywiści, uzależnieni lub nadużywający substancji psychoaktywnych.

Ponadto cechami charakterystycznymi dla morderców są: niższe wyniki w zakresie skal: PIM – bada pozytywne wrażenia skazanego, MAN – skala manii, mierzy energię i pobudliwość badanego, DRG – skala uzależnienia od narkotyków, DOM – skala dominacji, mierzy dominację i asertywność, RXR – skala odrzucenia terapii, mierzy poziom motywacji do terapii i zmiany, WRM – skala ciepła, mierzy poziom dobroci, empatii. Biorąc pod uwagę wcześniej przytoczoną argumentację, można podejrzewać, że mordercy są wyjątkowo oporni na terapię, nie są zmotywowani do zmiany, opacznie postrzegają popełniony czyn, cechuje ich również niższy w stosunku do innych przestępców poziom dobroci i brak empatii.

Opisane przez T. Bielską (2003) główne cechy osobowości sprawców zabójstw to: egocentryzm, niewykształcona osobowość wyższa, nieprzystosowanie społeczne i niewykształcone postawy moralne, niski poziom świadomości społecznej, infantylizm, nieumiejętność radzenia sobie ze samym sobą, chłód uczuciowy, labilność, brak empatii, które są podstawą do stwierdzenia psychopatii.

A. Moir i D. Jessel twierdzą, że: agresywni psychopaci nie są zdolni do tworzenia prawidłowych związków międzyludzkich, brak im empatii. Uzyskane wyniki badań tych badaczy są podstawą do stwierdzenia, że zabójcy mają pewne zakłócenia w funkcjonowaniu płatów czołowych, a także całego ośrodkowego układu nerwowego (Bielska, 2003). E. Czerwińska z kolei, podzieliła syndromy zabójstwa na: zaburzenie osobowości, niepokój,

lęk, niską samokontrolę. Twierdzi ona również, że zabójcy charakteryzują się agresją, wrogością, egocentryzmem, ekstrawersją, dominacją (Czerwińska, 1995, Ciosek, Pastwa – Wojciechowska, 2016 za: Bielska, 2003).

U przestępców na tle seksualnym cechami charakterystycznymi są niższe w stosunku do innych przestępców z grupy badanych wyniki: AGG – skala agresji, wskazuje na zachowania agresywne respondenta i DOM – skala dominacji, mierzy dominację i asertywność i wyższe w stosunku do innych przestępców z grupy badanych: ALC – skala uzależnienia od alkoholu, DRG – skala uzależnienia od narkotyków, RXR – skala odrzucenia terapii, mierzy poziom motywacji do terapii i zmiany, NON – skala izolacji społecznej, mierzy poziom wycofania ze społeczności. Będąc permanentnie pod wpływem środków psychoaktywnych, przestępcy tej grupy nieprawidłowo postrzegają otaczających ich świat, czując się wyizolowanymi ze społeczeństwa próbują w nim zaistnieć poprzez popełnianie przestępstw seksualnych.

Cechami charakterystycznymi dla przestępców skazanych za kradzieże i rozboje są: niższe w stosunku do innych przestępców z grupy badanych NON - skala izolacji społecznej, mierzy poziom wycofania ze społeczności i wyższe w stosunku do innych przestępców z grupy badanych PAR – skala paranoi, mierzy podejrzliwość respondenta.

Sprawcy kradzieży i rozbojów bywają z reguły nadmiernie podejrzliwi, a nie czując się wyizolowanymi ze społeczeństwa próbują w nim zaistnieć w sposób szczególny. Przestępców skazanych za zaleganie z alimentami charakteryzuje wyższy w stosunku do innych przestępców z grupy badanych poziom: NIM – skala negatywnego wrażenia, bada stopień, w jakim badani przedstawiają się w negatywnym świetle, PIM – skala pozytywnego wrażenia, bada stopień, w jakim badani przedstawiają się w pozytywnym świetle, SOM – skala somatyczna, bada, mierzy problemy somatyczne i skargi na bóle badanego, ANX – skala napięcia, bada lęk, niepokój, nerwowość, napięcie badanego, ARD – skala zaburzeń lękowych, mierzy specyficzne objawy różnych zaburzeń lękowych, DEP – skala depresji, mierzy odczucia badanego, uczucie smutku, osamotnienia, ospałości, poczucie, że nie jest niczego wart, MAN – skala manii, mierzy energię i pobudliwość badanego, PAR – skala paranoi, służy do badania podejrzliwości respondenta, SCZ – skala schizofrenii, bada niezwykle doświadczenia i doznania badanego, ponadto dziwaczne myśli i obojętność społeczną, ANT – skala antyspołeczności, bada zachowania przestępcze i egoizm badanego,

BOR – skala borderline, bada konflikt między respondentem, a jego tożsamością, niestabilność emocjonalną, problemy w relacjach społecznych, ALC – skala uzależnienia od alkoholu, DRG – skala uzależnienia od narkotyków, AGG – skala agresji, wskazuje na zachowania agresywne respondenta, SUI – skala myśli samobójczych, mierzy częstotliwość, nasilenie i występowanie myśli samobójczych i jego planowania, DOM – skala dominacji, mierzy dominację i asertywność, RXR – skala odrzucenia terapii, mierzy poziom motywacji do terapii i zmiany, WRM – skala ciepła, mierzy poziom dobroci, zadowolenia, empatii, angażowanie się w sytuacje społeczne, NON – skala izolacji społecznej, mierzy poziom izolacji społecznej, wycofania, STR – skala stresu, mierzy poziom stresu, kontrolowanego i niekontrolowanego.

Zalegający z alimentami ze względu na wyższy w stosunku do innych przestępców z grupy badanych poziom lęku, depresji, zaburzeń lękowych, często uzależnień od alkoholu, narkotyków, z licznymi objawami somatycznymi, obawiający się o swoje zdrowie i życie, skonfliktowani wewnętrznie nie są w stanie zapewnić bytu swoim dzieciom. Natomiast skazanych za znęcanie się nad bliskimi charakteryzuje niższy w stosunku do innych przestępców z grupy badanych poziom cech scharakteryzowanych w poszczególnych skalach u przestępców zalegających z alimentami oprócz skal PIM i NON. Przestępcy skazani za znęcanie się nad bliskimi niejednokrotnie we własnej ocenie postrzegani są jako spokojni, zrównoważeni członkowie społeczeństwa, często dopuszczają się kłamstw, jednak są zdolni do niecnych czynów. Wszystkie skale testu PAI oprócz skal: PIM, RXR, NON i STR różnicują poszczególne przestępstwa.

Najniższe w stosunku do innych przestępców z grupy badanych wyniki dla zmiennej NIM – skala negatywnych wrażeń (bada stopień, w jakim badani przedstawiają się w negatywnym świetle) stwierdzono u osób skazanych za znęcanie się nad bliskimi, które istotnie różniły się od przestępców alimentacyjnych (którzy najbardziej oceniali się w negatywnym świetle). Osoby skazane za kradzieże i rozboje oceniały się istotnie lepiej od osób skazanych za znęcanie się nad bliskimi. Osoby skazane za zaległości alimentacyjne oceniały się istotnie gorzej również od osób znęcających się nad bliskimi. Osoby skazane za morderstwo oceniały się lepiej niż osoby skazane za zaległości alimentacyjne. Osoby skazane za kradzieże i rozboje oceniały się istotnie lepiej od osób skazanych za znęcanie się nad bliskimi. Osoby skazane za zaległości alimentacyjne oceniały się istotnie gorzej również od osób znęcających się nad bliskimi. Osoby skazane za morderstwa, przestępstwa na tle

seksualnym, kradzieże, rozboje, zaległości alimentacyjne miały istotnie wyższe wyniki dla problemów somatycznych od grupy przestępców znęcających się nad bliskimi.

Analiza wskazuje, że najwyższe wyniki w stosunku do innych przestępców z grupy badanych dla zmiennej ANX – skali napięcia (bada lęk, niepokój, nerwowość, napięcie badanego) stwierdzono w przypadku przestępców alimentacyjnych (którzy mieli najwyższe wyniki stanów lękowych). Przestępcy alimentacyjni mieli istotnie wyższe w stosunku do innych przestępców z tej grupy badanych wyniki ANX w tym: od morderców, przestępców skazanych za kradzieże i rozboje oraz znęcanie nad bliskimi.

Najwyższe wyniki w stosunku do innych przestępców z grupy badanych dla zmiennej ARD – skala zaburzeń lękowych (mierzy specyficzne objawy różnych zaburzeń lękowych) stwierdzono w przypadku przestępców alimentacyjnych (którzy mieli najwyższe wyniki stanów lękowych). Przestępcy alimentacyjni mieli istotnie wyższe w stosunku do innych przestępców z grupy badanych wyniki ARD – skala zaburzeń lękowych (mierzy specyficzne objawy różnych zaburzeń lękowych) w tym od osób znęcających się nad bliskimi. Najwyższe wyniki w stosunku do innych przestępców z grupy badanych dla zmiennej DEP – skala depresji (mierzy odczucia badanego, uczucie smutku, osamotnienia, ospałości, poczucie, że nie jest niczego wart) stwierdzono w przypadku przestępców alimentacyjnych (którzy mieli najwyższe wyniki stanów depresyjnych). Przestępcy alimentacyjni mieli istotnie wyższe w stosunku do innych przestępców z grupy badanych wyniki DEP zwłaszcza od osób znęcających się nad bliskimi.

Najwyższe wyniki dla zmiennej MAN – skala manii (mierzy energię i pobudliwość badanego) stwierdzono w przypadku przestępców alimentacyjnych (którzy mieli najwyższe wyniki energii i pobudliwości). Najwyższe wyniki w stosunku do innych przestępców z grupy badanych dla zmiennej PAR – skala paranoi (służy do badania podejrzliwości respondenta) stwierdzono w przypadku przestępców alimentacyjnych (którzy mieli najwyższe wyniki podejrzliwości).

Przestępcy alimentacyjni mają istotnie wyższe w stosunku do innych przestępców z grupy badanych wyniki MAN zwłaszcza od osób znęcających się nad bliskimi oraz morderców. Najwyższe wyniki w stosunku do innych przestępców z grupy badanych dla zmiennej SCZ – skala schizofrenii (bada niezwykle doświadczenia i doznania badanego,

ponadto dziwaczne myśli i obojętność społeczną) stwierdzono w przypadku przestępców alimentacyjnych (którzy mieli najwyższe wyniki schizofrenii).

Najwyższe wyniki w stosunku do innych przestępców z grupy badanych dla zmiennej ANT – skala antyspołeczności (bada zachowania przestępcze i egoizm badanego) stwierdzono w przypadku przestępców alimentacyjnych (którzy mieli najwyższe wyniki antyspołeczności). Przestępcy alimentacyjni mieli istotnie wyższe w stosunku do innych przestępców z grupy badanych wyniki ANT zwłaszcza od osób znęcających się nad bliskimi.

Analiza wyników wskazuje, że najwyższe w stosunku do innych przestępców z grupy badanych wyniki dla zmiennej BOR – skala zaburzenia borderline (bada konflikt między respondentem, a jego tożsamością, niestabilność emocjonalną, problemy w relacjach społecznych) stwierdzono w przypadku przestępców alimentacyjnych (którzy mieli najwyższe wyniki konfliktu pomiędzy respondentem a tożsamością). Przestępcy alimentacyjni mieli istotnie wyższe w stosunku do innych przestępców z grupy badanych wyniki BOR zwłaszcza od osób znęcających się nad bliskimi.

Najniższe w stosunku do innych przestępców z grupy badanych wyniki dla zmiennej ALC – skala uzależnienia od alkoholu (bada problem nadmiernego spożywania alkoholu przez respondenta) stwierdzono w przypadku przestępców znęcających się nad bliskimi. Istotne różnice stwierdzono tylko pomiędzy osobami znęcającymi się nad bliskimi a przestępcami alimentacyjnymi oraz przestępcami na tle seksualnym. Najwyższe w stosunku do innych przestępców z grupy badanych wyniki dla zmiennej AGG – skala agresji (wskazuje na zachowania agresywne respondenta) stwierdzono w przypadku przestępców alimentacyjnych.

Istotne różnice stwierdzono pomiędzy przestępcami alimentacyjnymi a mordercami, przestępcami na tle seksualnym oraz osobami znęcającymi się nad bliskimi. Najwyższe w stosunku do innych przestępców z grupy badanych wyniki dla zmiennej SUI – skala myśli samobójczych (mierzy częstotliwość, nasilenie i występowanie myśli samobójczych i jego planowania) stwierdzono w przypadku przestępców alimentacyjnych. Istotne różnice stwierdzono pomiędzy przestępcami alimentacyjnymi a mordercami, osobami znęcającymi się nad bliskimi. Istotne różnice stwierdzono również pomiędzy przestępcami na tle seksualnym a osobami znęcającymi się nad bliskimi. Najwyższe w stosunku do innych przestępców z grupy badanych wyniki dla zmiennej DOM – skala dominacji (mierzy

dominację badanego, asertywność) stwierdzono w przypadku przestępców alimentacyjnych. Istotne różnice stwierdzono pomiędzy przestępcami alimentacyjnymi a mordercami, przestępcami na tle seksualnym oraz osobami znęcającymi się nad bliskimi.

Najwyższe w stosunku do innych przestępców z grupy badanych wyniki dla zmiennej WRM – skala ciepła (mierzy poziom dobroci, zadowolenia, empatii, angażowanie się w sytuacje społeczne) stwierdzono w przypadku przestępców alimentacyjnych. Istotne różnice stwierdzono pomiędzy przestępcami alimentacyjnymi a osobami znęcającymi się nad bliskimi. Najwyższe wyniki dla zmiennej STR – skala stresu (mierzy poziom stresu, kontrolowanego i niekontrolowanego) stwierdzono w przypadku przestępców alimentacyjnych. Istotne różnice stwierdzono pomiędzy przestępcami alimentacyjnymi a osobami znęcającymi się nad bliskimi.

Z przeprowadzonej analizy wynika, że test PAI oddaje istotę zagadnienia. Dostarcza dowodów na istnienie związku pomiędzy cechami osobowości, stanami psychicznymi i zaburzeniami osobowości, a konkretnym rodzajem popełnianych przestępstw.

B. Pastwa - Wojciechowska i M. Ciosek (2016) twierdzą, że w warunkach więzienia najczęściej można spotkać jednostki przejawiające cechy psychopatyczne.

Przestępczość młodzieży jest coraz częstszym zjawiskiem w Polsce (Raport MEN, 1966; Gruszczyńska, 1998 za: Bielska, 2003). Przestępstwa te popełniane są najczęściej w wykorzystaniem przemocy. Ponad trzy czwarte młodych przestępców pochodzi z domów patologicznych, nieprzystosowanych do środowiska, uzależnionych od środków psychoaktywnych (Gierowski, 1991; Kołakowska – Przełomiec, 1991; Badźmirowska – Masłowska, 2000 za: Bielska, 2003). Młodzi przestępcy zaczynają swoją drogę przestępczości poprzez bójki, uciezki, kradzieże, wagarowanie, przez co mają trudności w szkole. Podobieństwo zaburzeń osobowości dorosłych z zachowaniami buntowniczymi nieletnich jest ogromne i może świadczyć o tym, że młodociani w przyszłości będą poważnymi przestępcami (Bielska, 2003). Najważniejszymi cechami są: podejrzliwość, niedojrzałość, niedostosowanie, chłód uczuciowy. Młodzi przestępcy częściej przyznają się do popełnienia przestępstwa w porównaniu z dorosłymi (Bielska, 2003)

Z badań wynika, że zaburzenia osobowości więźniów występują u mężczyzn w proporcjach: 20% zaburzenie osobowości – osobowość paranoidalna, 10,1% schizoidalna, 18,4% schizotypowa, 24,2% borderline, 18,9% histrioniczna, 10,6% narcystyczna, 14,8%

unikająca, 15,8% zależna, 11,6% obsesyjno – kompulsywna. U kobiet natomiast: 10,3% paranoidalna, 4,9% schizoidalna, 14,8% schizotypowa, 22% borderline, 29,2% histrioniczna, 19,3% narcystyczna, 28,3% unikająca, 11,2% zależna, 14,8% obsesyjno – kompulsywna (Kitliński, Radochoński, Śpiewak, 2004; Kozaczuk, 2004 za: Ciosek, Pastwa – Wojciechowska, 2016).

Wynika więc ze wszystkich danych, że cechy osobowości przestępców poszczególnych grup więźniów, są specyficzne, a każde przestępstwo przez nich popełnione jest uwarunkowane przez nich samych, genetycznie, środowiskowo, społecznie, wychowawczo. Ze względu na poziom ich funkcjonowania w zakresie psychofizycznym ważne jest by metody oddziaływania penitencjarnego były dostosowane (Ciosek, Pastwa – Wojciechowska, 2016).

Po zapoznaniu się i przeanalizowaniu dostępnej literatury, podjęto działania mające na celu rozstrzygnięcie problemu badawczego. Przyjęte przez autorkę projektu nawiązują do przeprowadzonych wcześniej badań i ich wyników. W poniższym projekcie badawczym przyjęto następujące hipotezy:

1. Agresja jest wyraźnie najsilniejszą cechą charakterystyczną dla morderców – wyniki badań nie potwierdzają hipotezy. Przestępcy ci mają podobny poziom agresji, co przestępcy na tle seksualnym oraz skazani za kradzieże i rozboje i jest to wynik średni, natomiast mają oni wyższy poziom agresji niż skazani za znęcanie się nad bliskimi, a niższy niż skazani za zaleganie z alimentami, i jest to wynik istotny statystycznie. Jest to cecha charakterystyczna dla zalegających z alimentami, przestępców na tle seksualnym i znęcających się nad bliskimi.
2. Uzależnienie od alkoholu jest charakterystyczne dla przestępców na tle seksualnym – wyniki badań potwierdzają hipotezę. Przestępcy ci, jak również przestępcy zalegający z alimentami mają najwyższy wśród badanych grup więźniów poziom uzależnienia od alkoholu. Poziom średni uzależnienia mają przestępcy skazani za kradzieże, rozboje oraz mordercy. Najniższy poziom wśród badanych zaś mają znęcający się nad bliskimi i jest to różnica istotna statystycznie w porównaniu z zalegającymi z alimentami. Jest to cecha charakterystyczna dla przestępców na tle seksualnym, zalegających z alimentami, znęcających się nad bliskimi.

3. Problemy somatyczne są charakterystyczne dla morderców – wyniki badań nie potwierdzają hipotezy. Mają oni przeciętny poziom problemów somatycznych, podobnie jak przestępcy na tle seksualnym oraz skazani za kradzieże, czy rozboje. Problemy te są charakterystyczne i różnica jest istotna statystycznie dla skazanych za zaleganie z alimentami, którzy mają najwyższy ich poziom wśród badanych oraz dla znęcających się nad bliskimi, którzy z kolei problemy somatyczne mają na najniższym poziomie w porównaniu z innymi badanymi grupami.
4. Lęk jest charakterystyczny dla skazanych za rozboje - wyniki badań nie potwierdzają hipotezy. W tej grupie badanych oraz w przypadku morderców i skazanych za przestępstwa na tle seksualnym, lęk jest na poziomie średnim, porównywalnym z innymi wymienionymi grupami. Ta cecha jest charakterystyczna dla grupy przestępców skazanych za zaleganie z alimentami (różnica istotna statystycznie w porównaniu z mordercami), u których jest on na najwyższym poziomie, natomiast u znęcających się nad bliskimi jest na poziomie najniższym. Jest to cecha charakterystyczna dla zalegających z alimentami i znęcających się nad bliskimi.
5. Uzależnienie od narkotyków jest charakterystyczne dla morderców - wyniki badań potwierdzają hipotezę. Mordercy podobnie jak znęcający się nad bliskimi mają najniższe wyniki w zakresie stopnia uzależnienia od narkotyków, leków czy innych używek psychoaktywnych, co świadczy o cesze charakterystycznej u tych grup. Najwyższe wyniki wśród badanych zaś w zakresie tego uzależnienia posiadają przestępcy na tle seksualnym oraz zalegający z alimentami, natomiast skazani za kradzieże, rozboje mają średni poziom uzależnienia. Oznacza to, że uzależnienie od narkotyków jest charakterystyczne dla morderców, znęcających się nad bliskimi i przestępców na tle seksualnym.
6. Zaburzenia lękowe są charakterystyczne dla przestępców skazanych za zaleganie z alimentami – wyniki badań potwierdzają hipotezę. Zalegający z alimentami mają najwyższe wyniki wśród badanych więźniów w zakresie zaburzeń lękowych, najniższe zaś mają znęcający się nad bliskimi. Tym samym różnica jest istotna statystycznie. Średni poziom natomiast mają mordercy, przestępcy na tle seksualnym oraz skazani za kradzieże i rozboje. Jest to cecha charakterystyczna dla zalegających z alimentami i znęcających się nad bliskimi.

7. Paranoja jest charakterystyczna dla przestępców skazanych za zaleganie z alimentami - wyniki badań potwierdzają hipotezę. U skazanym za zaleganie z alimentami, kradzieże, rozboje oraz przestępców na tle seksualnym charakterystyczną cechą jest paranoja, gdyż te właśnie grupy uzyskały najwyższe spośród badanych osób wyniki w zakresie tej cechy. Najniższe, również charakterystyczne, uzyskała grupa znęcających się nad bliskimi. Natomiast mordercy mają średni poziom tej cechy. Jest to cecha charakterystyczna dla zalegających z alimentami, skazanych za kradzieże, rozboje, przestępców na tle seksualnym i znęcających się nad bliskimi. Różnica istotna statystycznie między przestępcami alimentacyjnymi a znęcającymi się nad bliskimi.
8. Typ osobowości borderline jest charakterystyczny dla przestępców skazanych za znęcanie się - wyniki badań potwierdzają hipotezę. Przestępcy skazani za znęcanie się nad bliskimi mają najniższy wśród badanych poziom cech osobowości typu borderline, takich, jak: konflikt między respondentem a jego tożsamością, niestabilność emocjonalna, problemy w relacjach społecznych. Najwyższe wyniki zaś posiada grupa zalegających z alimentami, natomiast grupy: mordercy, przestępcy na tle seksualnym oraz skazani za kradzieże i rozboje, mają średni poziom tych cech. Są to cechy charakterystyczne dla znęcających się nad bliskimi i zalegających z alimentami. Różnica istotna statystycznie między grupami: znęcających się nad bliskimi i zalegającymi z alimentami.
9. Antyspołeczność jest charakterystyczna dla przestępców na tle seksualnym - wyniki badań nie potwierdzają hipotezy. Ta grupa przestępców, tak jak mordercy oraz skazani za kradzieże i rozboje mają przeciętny poziom w zakresie tej cechy. Charakterystyczna jest ona z kolei dla grupy skazanych za zaleganie z alimentami, ponieważ to właśnie ta grupa spośród badanych ma najwyższe wyniki w jej zakresie, natomiast również charakterystyczna jest ona dla grupy znęcających się nad bliskimi, którzy mają najniższy poziom tej cechy. Jest to różnica istotna statystycznie.
10. Schizofrenia jest charakterystyczna dla morderców - wyniki badań nie potwierdzają hipotezy. Grupa tych przestępców, podobnie jak skazani za przestępstwa seksualne oraz kradzieże i rozboje mają średni poziom cech charakterystycznych dla schizofrenii: niezwykle doświadczenia i doznania badanego, ponadto dziwaczne myśli i obojętność społeczną. Te cechy są charakterystyczne dla grup: zalegających

z alimentami, u których stwierdzono najwyższy wśród badanych poziom w zakresie tych cech, oraz u znęcających się nad bliskimi, u których z kolei jest najniższy poziom tych cech. Jest to różnica istotna statystycznie.

11. Mania jest charakterystyczna dla przestępców na tle seksualnym - wyniki badań nie potwierdzają hipotezy. Skazani za przestępstwa na tle seksualnym podobnie, jak skazani za kradzieże i rozboje mają średni poziom tej cechy. Charakterystyczną jest jednak dla grup: zalegających z alimentami, którzy mają najwyższy wśród badanych poziom tej cechy, oraz dla morderców oraz znęcających się nad bliskimi, którzy mają najniższy poziom tej cechy. Różnica istotna statystycznie między grupami: zalegających z alimentami i znęcających się nad bliskimi.
12. Depresja jest charakterystyczna dla przestępców skazanych za znęcanie się - wyniki badań potwierdzają hipotezę. Ta grupa badanych ma najniższe spośród badanych więźniów wartości w zakresie tej zmiennej. Charakterystyczną jest także dla grupy zalegających z alimentami, która z kolei ma najwyższe wyniki tej zmiennej. Natomiast przestępcy na tle seksualnym, skazani za kradzieże, rozboje oraz mordercy mają średni poziom cech takich, jak: uczucie smutku, osamotnienia, ospałości, poczucie, że nie jest niczego wart. Różnica istotna statystycznie dla grup: zalegających z alimentami, morderców i znęcających się nad bliskimi.
13. Stres jest charakterystyczny dla morderców - wyniki badań nie potwierdzają hipotezy. Mordercy, podobnie jak przestępcy na tle seksualnym i skazani za kradzieże i rozboje mają średni poziom stresu. Jest on jednak charakterystyczny dla zalegających z alimentami, którzy mają jego najwyższy wśród badanych więźniów poziom, i dla znęcających się nad bliskimi, którzy mają zaś jego niski poziom. Jest to różnica istotna statystycznie.
14. Dominacja jest charakterystyczną cechą dla przestępców skazanych za zaleganie z alimentami - wyniki badań potwierdzają hipotezę. Zalegający z alimentami mają najwyższe wyniki w zakresie tej cechy. Najniższe spośród badanych zaś mają znęcający się nad bliskimi oraz mordercy. Średnie wyniki zaś mają przestępcy na tle seksualnym oraz skazani za kradzieże i rozboje. Jest to cecha charakterystyczna dla zalegających z alimentami, znęcających się nad bliskimi i morderców. Różnica istotna

statystycznie dla grup: zalegających z alimentami, a mordercami, przestępcami na tle seksualnym, znęcających się nad bliskimi.

15. Ciepło jest cechą charakterystyczną dla przestępców na tle seksualnym – wyniki badań nie potwierdzają hipotezy. Przestępcy na tle seksualnym oraz skazani za kradzieże i rozboje mają średnie wyniki w zakresie tej cechy. Charakterystyczna jest ona dla grup: zalegających z alimentami, którzy mają najwyższe wśród badanych wyniki w jej zakresie, morderców oraz znęcających się nad bliskimi, którzy mają najniższe wyniki. Różnica istotna statystycznie między grupami: zalegających z alimentami i znęcającymi się nad bliskimi.
16. Odrzucenie terapii jest charakterystyczne dla przestępców skazanych za znęcanie się nad bliskimi - wyniki badań potwierdzają hipotezę. Znęcający się nad bliskimi podobnie jak mordercy mają najniższe spośród badanych wyniki w zakresie odrzucenia terapii. Średnie wyniki ma grupa skazanych za kradzieże i rozboje, natomiast przestępcy na tle seksualnym oraz zalegający z alimentami mają najwyższe wyniki. Jest to cecha charakterystyczna dla znęcających się nad bliskimi oraz morderców.
17. Myśli samobójcze są charakterystyczne dla przestępców skazanych za kradzieże i rozboje - wyniki badań nie potwierdzają hipotezy. Skazani za kradzieże, rozboje, mordercy oraz przestępcy na tle seksualnym mają średnie wyniki w zakresie stopnia nasilenia myśli samobójczych. Są one charakterystyczne dla grupy zalegających z alimentami, którzy mają najwyższe wyniki, oraz dla znęcających się nad bliskimi, którzy mają najniższe wśród badanych wyniki w stosunku do innych grup badanych. Różnice istotne statystycznie stwierdzono między grupami: przestępcami alimentacyjnymi a mordercami, osobami znęcającymi się nad bliskimi istotne różnice stwierdzono również pomiędzy przestępcami na tle seksualnym a osobami znęcającymi się nad bliskimi.
18. Izolacja społeczna jest charakterystyczna dla przestępców na tle seksualnym - wyniki badań potwierdzają hipotezę. Skazani za przestępstwa na tle seksualnym mają najwyższe spośród badanych wyniki w zakresie izolacji społecznej i jest to cecha charakterystyczna dla tej grupy badanych. Podobnie, jak dla skazanych za kradzieże i rozboje, dla których jest to także cecha charakterystyczna. Uzyskali oni najniższe

wśród badanych wartości tej cechy. Pozostałe grupy: mordercy, skazani za zaleganie z alimentami oraz znęcający się nad bliskimi mają średni zakres tej cechy. Jest to cecha charakterystyczna dla przestępców na tle seksualnym, skazanych za kradzieże, rozboje.

Z przyjętych przez autorkę 18 hipotez badawczych, 9 uzyskało potwierdzenie.

Reasumując należy stwierdzić, że zdolność do popełniania czynów zakazanych spowodowana jest przez wiele czynników takich, jak: niskie pochodzenie społeczne, brak wzorców rodzicielskich, nieprawidłowe wychowanie (Gierowski, 1991; Kołakowska – Przełomiec, 1991; Badźmirowska – Masłowska, 2000 za: Bielska, 2003), pobłażanie, niski poziom wykształcenia lub jego brak (Bielska, 2003), złe warunki socjalne, materialne, uzależnienia od alkoholu (Majchrzyk, 1995; Kubiak, 1983; Pikulski, 1995; Ciosek, Pastwa – Wojciechowska, 2016 za: Bielska, 2003), narkotyków (APA, 1994 za: Sęk, 2013), środków psychoaktywnych (Gierowski, 1991; Kołakowska – Przełomiec, 1991; Badźmirowska – Masłowska, 2000 za: Bielska, 2003), dobór nieodpowiedniego towarzystwa, chęć zaimponowania, brak kontaktów międzyludzkich (Bielska, 2003), wpływ nieodpowiedniego towarzystwa, chęć łatwego zysku, zaspokojenia swoich potrzeb, również tych fizjologicznych, poczucie bezkarności, brak krytycyzmu, brak relacji interpersonalnych (Urban, Stanik, 2008, Ciosek, Pastwa – Wojciechowska, 2016), brak relacji z rodzicami, chęć dominacji, zaburzenia fizyczne, takie jak urazy czaszki, patologiczny poród (Czerwińska, 1995, Ciosek, Pastwa – Wojciechowska, 2016 za: Bielska, 2003), patologiczne cechy osobowości, zaburzenia osobowości i szeroko pojęte zaburzenia psychiczne (Czerwińska, 1995, Ciosek, Pastwa – Wojciechowska, 2016 za: Bielska, 2003).

Zakończenie

Zachowania przestępcze towarzyszą ludzkości od zarania dziejów. Naukowcy wielokrotnie podejmowali próby usystematyzowania wiedzy na ten temat. Autorka pracy będąc wolontariuszką w Zakładzie Karnym w Nowym Wiśniczu obserwowała skazanych. Zainteresowało ją zjawisko wpływu poszczególnych cech osobowości na rodzaj popełnianych przestępstw. Po wnikliwym zapoznaniu się z literaturą dotyczącą tego tematu postanowiła dokonać przeanalizowania związku pomiędzy cechami osobowości, zaburzeniami osobowości a rodzajem popełnianych czynów przestępczych. Badaniem objęto 150 więźniów, 5 grup przestępstw tj. morderców, przestępców na tle seksualnym, skazanych za kradzieże i rozboje, zalegających z alimentami oraz znęcających się nad bliskimi.

Założeniem pracy było, istnienie takiego związku. Wobec ograniczonej możliwości dostępnych w Polsce testów do badania osobowości i psychopatologii (badają one jedynie tylko jedną lub kilka cech osobowości) autorka postanowiła pozyskać od Psychological Assessment Resources test PAI, który dysponuje znacznie większymi możliwościami. Test ten został przetłumaczony z języka angielskiego osobiście przez autorkę pracy na język polski. Przeprowadzone również zostało back translation, retranslacja, czyli tłumaczenie testu z języka polskiego na angielski celem sprawdzenia trafności dwukrotnego tłumaczenia przez autora testu, tak by pierwotna anglojęzyczna wersja była jednoznaczna z polskim tłumaczeniem polskiej adaptacji testu PAI. Test został przygotowany w dwóch oddzielnych wersjach dla kobiet i dla mężczyzn.

Istnieją również korelacje pomiędzy testem PAI oraz testami EPQ-R i NEO-FFI. Wszystkie skale testu PAI istotnie ujemnie korelują ze skalami K – kłamstwa i N – neurotyzmu testu EPQ-R. W przypadku testu NEO-FFI istotnie statystycznie koreluje dodatnio ze skalami: N – neurotyczności, U – ugodowości, S – sumienności oraz OTD – otwartości na doświadczenia, z którą koreluje 5 skal testu PAI (NIM – negatywnego wrażenia, SOM – somatyczna, DEP – depresji, smutku, osamotnienia, SCZ – niezwykłych doświadczeń badanego, dziwacznych myśli, STR - stresu). Rzetelność arkusza testu PAI z kolei mieści się w przedziale 0,65 – 0,95, co oznacza wysoką zgodność i rzetelność testu w warunkach polskich badań. Wewnętrzna zgodność testu badana dwukrotnie w teście i reteście wynosi $\alpha=0,98$. Nie można by zatem podnieść rzetelności testu PAI. Zmiana poszczególnych itemów testu, także nie przyniosłaby korzyści.

Z przeprowadzonej analizy wynika, że test PAI oddaje istotę zagadnienia. Dostarcza dowodów na istnienie związku pomiędzy cechami osobowości, stanami psychicznymi i zaburzeniami osobowości, a konkretnym rodzajem popełnianych przestępstw.

W ten sposób wykorzystując test PAI uzyskano możliwość posłużenia się 22 nienakładającymi się na siebie skalami i ich podskalami, w celu zbadania szerokiego problemu chorób psychicznych. Test ten zawiera 4 skale wiarygodności, 11 klinicznych, 5 terapeutycznych, 2 interpersonalne. Poza tym skale badają: zaburzenia nerwicowe, zaburzenia psychotyczne, problemy kontroli impulsów, czynniki potencjalnej szkodliwości wobec siebie i innych, miarę warunków środowiskowych i motywację do leczenia, ciepło partnerskie vs zimne oddalanie się i styl dominujący/kontrolujący vs styl uległy, osobowość z pogranicza, osobowość chwiejną emocjonalnie typu borderline, zachowania i cechy antyspołeczne.

Celem pracy było ustalenie, czy istnieje związek pomiędzy cechami osobowości, a rodzajem popełnionego czynu zabronionego przez prawo oraz ustalenie jakie cechy osobowości są charakterystyczne dla sprawcy danego typu przestępstwa.

Na obydwa pytania udało się odpowiedzieć. Ustalono, że istnieje związek pomiędzy cechami osobowości więźnia, a czynem jakiego się dopuścił. Ustalono zależność pomiędzy charakterem przestępstw a specyficznymi cechami osobowości, stanem cywilnym oraz poziomem wykształcenia przestępców.

Najczęściej wszystkich rodzajów przestępstw dokonują kawalerowie, najrzadziej rozwodnicy, wdowcy. Przestępcy zazwyczaj posiadają zawodowy poziom wykształcenia, rzadziej wyższy poziom.

Najwięcej morderców to kawalerowie, rzadziej dokonują tego przestępstwa żonaci, natomiast rozwodnicy tej grupy badanych w ogóle nie dokonują tego czynu. Przestępstw na tle seksualnym dokonują najczęściej kawalerowie, rzadziej żonaci, a nie dokonują ich w ogóle rozwodnicy, ani wdowcy tej grupy badanych. Przestępstw polegających na kradzieżach i rozbojach dokonują kawalerowie, rzadziej żonaci, najrzadziej wdowcy, a rozwodnicy tej grupy badanych w ogóle nie podejmują działań tego typu. Przestępcy skazani za zaległości alimentacyjne to najczęściej kawalerowie, rzadziej rozwodnicy, najrzadziej żonaci. Wdowcy tej grupy badanych w ogóle nie podejmują tego typu działań. Natomiast skazani za znęcanie się nad bliskimi to najczęściej kawalerowie, rzadziej żonaci, najrzadziej rozwodnicy. Wdowcy tej grupy badanych nie popełniają tego czynu.

Biorąc pod uwagę poziom wykształcenia więźnia a popełniony czyn zabroniony tej grupy badanych okazało się, że: najczęściej przestępstw dokonują przestępcy z zawodowym poziomem wykształcenia, a najmniej z wyższym poziomem.

Mordercy to przeważnie ludzie z podstawowym poziomem wykształcenia, rzadziej z zawodowym, średnim, najrzadziej z ogólnym, niepełnym wyższym wykształceniem, a z wyższym w tej grupie badanych nie popełniają tego czynu. Przestępcy na tle seksualnym najczęściej posiadają wykształcenie podstawowe, rzadziej średnie, zawodowe, natomiast z ogólnym, niepełnym wyższym i wyższym z tej grupy badanych w ogóle nie dokonują tego rodzaju czynów.

Kradzieży i rozbojów dokonują z kolei ludzie z zawodowym wykształceniem, rzadziej z średnim, czy podstawowym, a nawet wyższym, natomiast z ogólnym i niepełnym wyższym tej grupy badanych w ogóle nie dokonują tego czynu. Przestępcy zalegający z alimentami: najczęściej mają wykształcenie zawodowe, rzadziej podstawowe, najrzadziej średnie, natomiast z wyższym niż średnie wykształceniem tej grupy badanych w ogóle nie dokonują tego czynu. Skazani za znęcanie się nad bliskimi to najczęściej ludzie z zawodowym wykształceniem, rzadziej z podstawowym, najrzadziej z średnim, natomiast z wykształceniem wyższym niż średnim tej grupy badanych w ogóle nie dokonują tego czynu zabronionego.

Stwierdzono, że reprezentanci najcięższego kalibru przestępstw wśród badanych – mordercy charakteryzują się: agresją, depresją i lękiem (poziomem niższym niż u zalegających z alimentami – grupa o najmniejszej szkodliwości czynu, ale wyższym od przestępców skazanych za znęcanie się nad bliskimi), niskim w stosunku do pozostałych poziomem zaburzeń lękowych – niższym od skazanych za zaleganie z alimentami, ale wyższym niż skazani za znęcanie się nad bliskimi), niską w stosunku do pozostałych: dominacją, poziomem manii, odrzuceniem terapii, ciepła oraz poziomem izolacji społecznej w stopniu porównywalnym ze skazanymi za znęcanie się nad bliskimi. Natomiast poziom stresu u morderców był wyższy niż u znęcających się nad bliskimi. Ponadto cechami charakterystycznymi dla morderców są: niższe w stosunku do pozostałych wyniki w zakresie skal: PIM – bada pozytywne wrażenia skazanego, MAN – skala manii, mierzy energię i pobudliwość badanego, DRG – skala uzależnienia od narkotyków, leków i innych używek, DOM – skala dominacji, mierzy dominację i asertywność, RXR – skala odrzucenia terapii, mierzy poziom motywacji do terapii i zmiany, WRM – skala ciepła, mierzy poziom dobroci,

empatii. Biorąc pod uwagę wcześniej przytoczoną argumentację, można podejrzewać, że mordercy są wyjątkowo oporni na terapię, nie są zmotywowani do zmiany, opacznie postrzegają popełniony czyn, cechuje ich również niższy w stosunku do innych przestępców poziom dobroci i brak empatii. Z przeprowadzonej analizy wynika, że skala mierząca agresję morderców koreluje dodatnio ze skalami: NIM, PIM, SOM, ANX, ARD, DEP, MAN, PAR, SCZ, ANT, BOR, SUI, DOM, WRM, NON, co oznacza, że morderców charakteryzują cechy osobowości badane przez te skale.

Kolejną grupą jest grupa przestępców skazanych za przestępstwa na tle seksualnym. Charakteryzują się oni wysokim poziomem: uzależnienia od alkoholu, uzależnienia od narkotyków, odrzucenia terapii, izolacji społecznej i niskim poziomem: agresji, dominacji. U przestępców na tle seksualnym cechami charakterystycznymi są niższe w stosunku do innych przestępców z grupy badanych wyniki: AGG – skala agresji, wskazuje na zachowania agresywne respondenta i DOM – skala dominacji, mierzy dominację i asertywność i wyższe w stosunku do innych przestępców z grupy badanych: ALC – skala uzależnienia od alkoholu, DRG – skala uzależnienia od narkotyków, leków i innych używek, RXR – skala odrzucenia terapii, mierzy poziom motywacji do terapii i zmiany, NON – skala izolacji społecznej, mierzy poziom wycofania ze społeczności. Będąc permanentnie pod wpływem środków psychoaktywnych, przestępcy tej grupy nieprawidłowo postrzegają otaczających ich świat, czując się wyizolowanymi ze społeczeństwa próbują w nim zaistnieć poprzez popełnianie przestępstw seksualnych. Z przeprowadzonej analizy wynika, że skale mierzące pobudliwość i wycofanie społeczne, korelują w istotny sposób dodatnio z cechami osobowości tych przestępców, co oznacza, że skale te korelują dodatnio z NIM, PIM, SOM, ANX, PAR, BOR, ANT, DRG, AGG, DOM, WRM, STR.

Skazani za kradzież i rozboje charakteryzują się wysokim poziomem paranoi i niskim izolacji społecznej. Cechami charakterystycznymi dla przestępców skazanych za kradzież i rozboje są: niższe w stosunku do innych przestępców z grupy badanych NON - skala izolacji społecznej, mierzy poziom wycofania ze społeczności i wyższe w stosunku do innych przestępców z grupy badanych PAR – skala paranoi, mierzy podejrzliwość respondenta. Sprawcy kradzieży i rozbojów bywają z reguły nadmiernie podejrzliwi, a nie czując się wyizolowanymi ze społeczeństwa próbują w nim zaistnieć w sposób szczególny. Z przeprowadzonej analizy wynika, że niepokój i zaburzenia lękowe korelują istotnie

dotąd z cechami osobowości tych przestępców, opisywanymi za pomocą skal: NIM, PIM, SOM, DEP, MAN, PAR, SCZ, BOR, ANT, ALC, DRG, AGG, SUI, STR.

Zalegający z alimentami charakteryzują się wysokim poziomem negatywnego wrażenia, odczuć somatycznych, napięcia, zaburzeń lękowych, depresji, manii, paranoi, schizofrenii, antyspołeczności, cech osobowości borderline - konflikt między respondentem a jego tożsamością, niestabilność emocjonalną, problemy w relacjach społecznych, uzależnienia od środków psychoaktywnych, agresji, myśli samobójczych, dominacji, odrzucenia terapii, ciepła, stresu. Zalegający z alimentami ze względu na wyższy w stosunku do innych przestępców z grupy badanych poziom lęku, depresji, zaburzeń lękowych, często uzależnień od alkoholu, narkotyków, z licznymi objawami somatycznymi, obawiający się o swoje zdrowie i życie, skonfliktowani wewnętrznie nie są w stanie zapewnić bytu swoim dzieciom.

Przestępców skazanych za zaleganie z alimentami charakteryzuje wyższy w stosunku do innych przestępców z grupy badanych poziom: NIM – skala negatywnego wrażenia, bada stopień, w jakim badani przedstawiają się w negatywnym świetle, PIM – skala pozytywnego wrażenia, bada stopień, w jakim badani przedstawiają się w pozytywnym świetle, SOM – skala somatyczna, bada, mierzy problemy somatyczne i skargi na bóle badanego, ANX – skala napięcia, bada lęk, niepokój, nerwowość, napięcie badanego, ARD – skala zaburzeń lękowych, mierzy specyficzne objawy różnych zaburzeń lękowych, DEP – skala depresji, mierzy odczucia badanego, uczucie smutku, osamotnienia, ospałości, poczucie, że nie jest niczego wart, MAN – skala manii, mierzy energię i pobudliwość badanego, PAR – skala paranoi, służy do badania podejrzliwości respondenta, SCZ – skala schizofrenii, bada niezwykle doświadczenia i doznania badanego, ponadto dziwaczne myśli i obojętność społeczną, ANT – skala antyspołeczności, bada zachowania przestępcze i egoizm badanego, BOR – skala borderline, bada konflikt między respondentem, a jego tożsamością, niestabilność emocjonalną, problemy w relacjach społecznych, ALC – skala uzależnienia od alkoholu, DRG – skala uzależnienia od narkotyków, leków i innych używek, AGG – skala agresji, wskazuje na zachowania agresywne respondenta, SUI – skala myśli samobójczych, mierzy częstotliwość, nasilenie i występowanie myśli samobójczych i jego planowania, DOM – skala dominacji, mierzy dominację i asertywność, RXR – skala odrzucenia terapii, mierzy poziom motywacji do terapii i zmiany, WRM – skala ciepła, mierzy poziom dobroci, zadowolenia, empatii, angażowanie się w sytuacje społeczne, NON – skala izolacji

społecznej, mierzy poziom izolacji społecznej, wycofania, STR – skala stresu, mierzy poziom stresu, kontrolowanego i niekontrolowanego.

Z analizy wynika, że napięcie, niepokój, zaburzenia lękowe i paranoja – podejrzliwość, korelują istotnie dodatnio z cechami osobowości tych przestępców, opisywanymi za pomocą skal: NIM, PIM, SOM, DEP, MAN, BOR, ANT, ALC, DRG, AGG, SUI, STR. Analiza wskazuje, że najwyższe wyniki w stosunku do innych przestępców z grupy badanych dla zmiennej ANX – skali napięcia (bada lęk, niepokój, nerwowość, napięcie badanego) stwierdzono w przypadku przestępców alimentacyjnych (którzy mieli najwyższe wyniki stanów lękowych). Przestępcy alimentacyjni mieli istotnie wyższe w stosunku do innych przestępców z tej grupy badanych wyniki ANX w tym: od morderców, przestępców skazanych za kradzieże i rozboje oraz znęcanie nad bliskimi.

Najwyższe wyniki w stosunku do innych przestępców z grupy badanych dla zmiennej ARD – skala zaburzeń lękowych (mierzy specyficzne objawy różnych zaburzeń lękowych) stwierdzono w przypadku przestępców alimentacyjnych (którzy mieli najwyższe wyniki zaburzeń lękowych). Przestępcy alimentacyjni mieli istotnie wyższe w stosunku do innych przestępców z grupy badanych wyniki ARD – skala zaburzeń lękowych (mierzy specyficzne objawy różnych zaburzeń lękowych) w tym od osób znęcających się nad bliskimi. Najwyższe wyniki w stosunku do innych przestępców z grupy badanych dla zmiennej DEP – skala depresji (mierzy odczucia badanego, uczucie smutku, osamotnienia, ospałości, poczucie, że nie jest niczego wart) stwierdzono w przypadku przestępców alimentacyjnych (którzy mieli najwyższe wyniki stanów depresyjnych). Przestępcy alimentacyjni mieli istotnie wyższe w stosunku do innych przestępców z grupy badanych wyniki DEP zwłaszcza od osób znęcających się nad bliskimi.

Najwyższe wyniki dla zmiennej MAN – skala manii (mierzy energię i pobudliwość badanego), PAR – skala paranoi (służy do badania podejrzliwości respondenta), SCZ – skala schizofrenii (bada niezwykle doświadczenia i doznania badanego, ponadto dziwaczne myśli i obojętność społeczną), ANT – skala antyspołeczności (bada zachowania przestępcze i egoizm badanego), stwierdzono w przypadku przestępców alimentacyjnych (którzy mieli najwyższe wyniki energii i pobudliwości, podejrzliwości, niezwykłych doświadczeń, dziwacznych myśli, zachowań antyspołecznych). Przestępcy alimentacyjni mieli istotnie wyższe w stosunku do innych przestępców z grupy badanych wyniki MAN od osób

znęcających się nad bliskimi oraz morderców. Przeszypcy alimentacyjny mieli istotnie wyższe w stosunku do innych przestępców z grupy badanych wyniki ANT zwłaszcza od osób znęcających się nad bliskimi.

Analiza wyników wskazuje, że najwyższe w stosunku do innych przestępców z grupy badanych wyniki dla zmiennych: BOR – skala zaburzenia borderline (bada konflikt między respondentem, a jego tożsamością, niestabilność emocjonalną, problemy w relacjach społecznych), AGG – skala agresji (wskazuje na zachowania agresywne respondenta) stwierdzono w przypadku przestępców alimentacyjnych (którzy mieli najwyższe wyniki konfliktu pomiędzy respondentem a tożsamością). Przeszypcy alimentacyjny mieli istotnie wyższe w stosunku do innych przestępców z grupy badanych wyniki BOR zwłaszcza od osób znęcających się nad bliskimi.

Istotne różnice stwierdzono pomiędzy przestępcami alimentacyjnymi a mordercami, przestępcami na tle seksualnym oraz osobami znęcającymi się nad bliskimi. Najwyższe w stosunku do innych przestępców z grupy badanych wyniki dla zmiennej SUI – skala myśli samobójczych (mierzy częstotliwość, nasilenie i występowanie myśli samobójczych i jego planowania) stwierdzono w przypadku przestępców alimentacyjnych. Istotne różnice stwierdzono pomiędzy przestępcami alimentacyjnymi a mordercami, osobami znęcającymi się nad bliskimi. Najwyższe w stosunku do innych przestępców z grupy badanych wyniki dla zmiennej DOM – skala dominacji (mierzy dominację badanego, asertywność) stwierdzono w przypadku przestępców alimentacyjnych. Istotne różnice stwierdzono pomiędzy przestępcami alimentacyjnymi a mordercami, przestępcami na tle seksualnym oraz osobami znęcającymi się nad bliskimi.

Najwyższe w stosunku do innych przestępców z grupy badanych wyniki dla zmiennej WRM – skala ciepła (mierzy poziom dobroci, zadowolenia, empatii, zaangażowanie się w sytuacje społeczne), STR – skala stresu (mierzy poziom stresu, kontrolowanego i niekontrolowanego), stwierdzono w przypadku przestępców alimentacyjnych. Istotne różnice stwierdzono pomiędzy przestępcami alimentacyjnymi a osobami znęcającymi się nad bliskimi.

Natomiast skazani za znęcanie się nad bliskimi charakteryzują się niskim poziomem negatywnych wrażeń, problemów somatycznych, napięcia, zaburzeń lękowych, depresji, manii, paranoi, schizofrenii, antyspołeczności, cech osobowości borderline - konflikt między

respondentem, a jego tożsamością, niestabilność emocjonalną, problemy w relacjach społecznych, uzależnienia od alkoholu, uzależnienia od narkotyków, agresji, myśli samobójczych, dominacji, odrzucenia terapii, ciepła, stresu. Najniższe w stosunku do innych przestępców z grupy badanych wyniki dla zmiennej NIM – skala negatywnych wrażeń (bada stopień, w jakim badani przedstawiają się w negatywnym świetle) stwierdzono u osób skazanych za znęcanie się nad bliskimi, które istotnie różniły się od przestępców alimentacyjnych (którzy najbardziej oceniali się w negatywnym świetle).

Najniższe w stosunku do innych przestępców z grupy badanych wyniki dla zmiennej ALC – skala uzależnienia od alkoholu (bada problem nadmiernego spożywania alkoholu przez respondenta) stwierdzono w przypadku przestępców znęcających się nad bliskimi. Istotne różnice stwierdzono tylko pomiędzy osobami znęcającymi się nad bliskimi, a przestępcami alimentacyjnymi oraz przestępcami na tle seksualnym.

Przestępcy skazani za znęcanie się nad bliskimi niejednokrotnie we własnej ocenie postrzegani są jako spokojni, zrównoważeni członkowie społeczeństwa, często dopuszczają się kłamstw, jednak są zdolni do niecnym czynów. Z analizy wynika, że depresja, zaburzenia borderline, korelują w istotny sposób dodatnio z cechami osobowości przestępców skazanych za znęcanie się nad bliskimi opisywanymi za pomocą skal: NIM, PIM, SOM, DEP, MAN, BOR, PAR, SCZ, ANT, AGG, SUI, STR.

Osoby skazane za kradzieże i rozboje oceniały się istotnie lepiej od osób skazanych za znęcanie się nad bliskimi. Osoby skazane za zaległości alimentacyjne oceniały się istotnie gorzej również od osób znęcających się nad bliskimi. Osoby skazane za morderstwo oceniały się lepiej niż osoby skazane za zaległości alimentacyjne. Osoby skazane za morderstwa, przestępstwa na tle seksualnym, kradzieże, rozboje, zaległości alimentacyjne miały istotnie wyższe wyniki dla problemów somatycznych od grupy przestępców znęcających się nad bliskimi. Natomiast skazanych za znęcanie się nad bliskimi charakteryzuje niższy w stosunku do innych przestępców z grupy badanych poziom cech scharakteryzowanych w poszczególnych skalach u przestępców zalegających z alimentami oprócz skal PIM i NON.

Wszystkie skale testu PAI oprócz skal: PIM, RXR, NON i STR różnicują poszczególne przestępstwa.

Najbardziej zróżnicowaną zmienną w badaniu były lata spędzone w więzieniu, które u morderców wahały się od 0,5 roku do 32 lat, u skazanych za przestępstwa na tle

seksualnym od 0,5 roku do 16 lat, u skazanych za kradzieże i rozboje od 0,5 roku do 16 lat, u zalegających z alimentami od 1 roku do 9 lat, u przestępców znęcających się nad bliskimi od 8 miesięcy do 18 lat.

Z przyjętych przez autorkę 18 hipotez badawczych, 9 uzyskało potwierdzenie. Cechami charakterystycznymi dla morderców są: uzależnienie od narkotyków, mania, dominacja, ciepło, odrzucenie terapii.

Cechami charakterystycznymi dla przestępców na tle seksualnym są: agresja, uzależnienie od alkoholu, narkotyków, paranoja, izolacja społeczna.

Cechami charakterystycznymi dla skazanych za kradzieże i rozboje są: paranoja, izolacja społeczna.

Cechami charakterystycznymi dla skazanych za zaleganie z alimentami są: agresja, uzależnienie od alkoholu, problemy somatyczne, lęk, zaburzenia lękowe, paranoja, typ osobowości borderline, antyspołeczność, schizofrenia, mania, depresja, stres, dominacja, ciepło, myśli samobójcze.

Cechami charakterystycznymi dla skazanych za znęcanie się nad bliskimi są: agresja, uzależnienie od alkoholu, problemy somatyczne, lęk, uzależnienie od narkotyków, zaburzenia lękowe, paranoja, typ osobowości borderline, antyspołeczność, schizofrenia, mania, stres, dominacja, ciepło, odrzucenie terapii, myśli samobójcze.

Wyniki pracy mogą być wykorzystane w działaniach resocjalizacyjnych, w postępowaniu z osobami zaburzonymi i uzależnionymi. Pomocne także mogą być w ustalaniu indywidualnego i grupowego harmonogramu pracy, resocjalizacji i terapii ze skazanymi, tworzeniu grup psychoterapeutycznych, oraz programów psychoedukacyjnych i psychokorekcyjnych, profilaktycznych między innymi w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie i agresji np. przy pomocy ART – treningu zastępowania agresji (Aggression Replacement Training), ćwiczący umiejętności prospołeczne, kontrolę złości i impulsów, ćwiczeniu wnioskowania i podejmowania decyzji moralnych. Rezultaty relacjonowanych badań mogą być podstawą do opracowania możliwych działań mających na celu zmniejszenie liczby i częstotliwości popełniania tego rodzaju czynów.

Bibliografia

- Ahmad, A., Smith, P. K. (1994). Bulling in schools and the issue of sex differences. W: J. Archer (red.), *Male Violence*. London: Routledge
- Allport, G. W. (1937). *Personality: A psychological interpretation*. New York: Holt, Rinehart and Winston
- Allport, G. W., Odbert, H. S. (1936). Trait – names: A psycho – lexical study. *Psychological Monographs*, 47 (1), 211
- Amar, A. F. (2006). College Women’s Experience of Stalking: Mental Health Symptoms and Changes in Routines. *Archives of Psychiatric Nursing*, 20 (3), 108 - 116
- Anastasi, A., Urbina, S. (1999). *Testy psychologiczne*. Warszawa: PTP
- Andrejew, I. (1986). *Kodeks Karny, Krótki Komentarz*. Warszawa: PWN
- Antonovsky, A. (1984). The seanse of coherence as determinant of health. W: J. Mattarazzo, *Behavioral Health: A Handbook of Health Enhancement and Disease Prevention*. New York: Viley
- Antonovsky, A. (1995). *Rozwikłanie tajemnicy zdrowia. Jak radzić sobie ze stresem i nie zachorować?* Warszawa: Fundacja IPN
- Antonovsky, A. (1997). Poczucie koherencji jako determinanta zdrowia. W: I. Heszen – Niejodek, H. Sęk (red.), *Psychologia zdrowia*. Warszawa: PWN
- APA (American Psychiatric Association) (1980). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (wyd. 3). Washington. DC: American Psychiatric Association
- APA (American Psychiatric Association) (1987). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (DSM – III, wyd. 3. poprawione). Washington. DC: American Psychiatric Association
- APA (American Psychiatric Association) (1994). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (DSM – IV, wyd. 4). Washington. DC: American Psychiatric Association
- Aronson, E. (1994). *Człowiek – istota społeczna*. Warszawa: PWN

- Aronson, E. (2000). *Człowiek – istota społeczna*. Warszawa: PWN
- Aronson, E., Wilson, T., Akert, R. (1994). *Psychologia społeczna*. Poznań: Zys i S - ka
- Atkinson, J. W., Birch, D. (1978). *Introduction to Motivation*. New York: Van Nostrand Company
- Ayduk, O., Rodriguez, M. L., Mischel, W., Shoda, Y., Wright, J. (2007). Verbal intelligence and self – regulatory competencies. Joint predictors of boy’s aggression. *Journal of Research in Personality*, 41, 374 – 388
- Badźmirowska – Masłowska, K. (2000). *Młodociani sprawcy zabójstw w Polsce*. Kraków: Kantor wydawniczy Zakamycze
- Bafia, J. (1978). *Problemy kryminologii (dialektyka sytuacji kryminogennej)*. Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze
- Bandura, A. (1997). *Self – efficacy: The exercise of control*. New York: Freeman
- Bandura, A. (1999). Social cognitive theory of personality. W: L. A. Pervin, O. P. John (red.), *Handbook of personality: Theory and research*. New York: Guilford Press
- Bandura, A. (2006). Toward of psychology of human agency. *Perspectives on Psychological Science*, 1, 164 – 180
- Bandura, A., Walters, R. H. (1986). *Agresja w okresie dorastania*. Warszawa: PWN
- Beczkiwicz, Z. (1986). *Problemy patologii społecznej*. Warszawa: Akademia Spraw Wewnętrznych
- Bellak, L., Hurvich, M., Gediman, H. (1973). *Ego Functions in Schizophrenics, Neurotics and Normal*. New York: John Wiley
- Bentham, J. (1962). [1789]. Principals of penal law. W: J. Bowring (red.), *The works of Jaremy Bentham Vol. 1*, s. 365 – 580. New York: Russell and Russell
- Berman, L. (1938). *New Creations in Human Being*. New York: Doubleday, Doran

- Bielecki, R. (2009). *Efektywność resocjalizacji skazanych w opinii studentów pedagogiki w zależności od ich orientacji kryminologicznej*. Gdańsk: Harmonia
- Bielska, T. (2003). *Wybrane cechy osobowości sprawców zabójstw i innych przestępstw*. Szczepno: Wyższa Szkoła Policji
- Bijur, P. E., Kurzon, M., Overpeck, M. D., Scheidt, P. C. (1992). Parental alcohol use, problem drinking, and children injuries. *Journal of American Medical Association*, 267, 3157 – 3171
- Błachut, J., Gaberle, A., Krajewski, K. (1999). *Kryminologia*. Gdańsk: Arche s.c.
- Block, J. (1965). *The challenge of response sets: Unconfounding meaning, acquiescence and social desirability in the MMPI*. East Norwalk. CT: Appleton – Century - Crofts
- Bookwala, J., Frieze, I. H., Smith, C., Ryan, K. (1992). Predictors of dating violence: A multivariate analysis. *Violence and Victims*, 7, 297- 311.
- Bouchard, T. J. Jr. (2004). Genetic influence in human psychological traits: A survey. *Current Directions in Psychological Science*, 13, 148 – 151
- Brehm, J. (1966). *A Theory of Psychological Reactance*. New York: Academic Press
- Brown, A. (2003). From Individual to Social Defences in Psychosocial Criminology. *Theoretical Criminology*, 7, 423
- Buss, D. M. (2002). *Zazdrość – niebezpieczna namiętność*. Gdańsk: GWP
- Buss, D. M. (2004). *Evolutionary Psychology: The New Science of the Mind*. Boston: Pearson
- Cambell, D. T., Fiske, D. W. (1959). Convergent and discriminant validation by the multitrait – multimethod matrix. *Psychological Bulletin*, 56, 81 – 105
- Cantor, N., Kihlstrom, J. F. (1987). *Personality and social intelligence*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall
- Carson, R. C., Butcher, J. N., Mineka, S. (2003). *Psychologia zaburzeń. Człowiek we współczesnym świecie (t. 1 i 2)*. Gdańsk: GWP

Cattell, R. B. (1943). The description of personality: Basic traits resolved into clusters. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 38, 476 – 506

Cattell, R. B. (1979). *Personality and learning theory*. New York: Springer

Cattell, R. B. (1985). *Human motivation and the dynamic calculus*. New York: Praeger

Cattell, R. B., Eber, H. W. (1962). *Handbook for the Sixteen P. F. Test*. Champaign. IL: IPAT

CBA (2014). Badanie Przeszłości Gospodarczej. Pobrano dnia 24 czerwca 2016, z <http://cba.gov.pl/pl/newsy-serwisu-antykorum/3031,Badanie-przestepczosci-gospodarczej-PwC.html>

Chagnon, N. (1983). *Yanomamo, The Fierce People*. New York: Holt, Rinehart & Winston

Chimbos, P. D. (1978). *Martial Violence: A Study of Interspouse Homicide*. San Francisco: R & E

Church, J. (1984). *Violence Against Wives: Its Causes and Effects*. New Zeland. Christchurch: John Church publisher

Cieślak, M., Spett, K., Szymusik, A., Wolter W. (1991). *Psychiatria w procesie karnym*. Warszawa: PWN

Ciosek, M. (1993). *Izolacja więzienna*. Gdańsk: GWP

Ciosek, M., Pastwa – Wojciechowska, B. (2016), *Psychologia penitencjarna*. Warszawa: PWN

Clausen, J. (1961). Drug addiction. W: R. K. Merton, R. A. Nisbet, *Contemporary Social Problems*. New York: Harcourt, Brace & World

Cloward, R. A., Ohlin, L. E. (1960). *Delinquency and Opportunity*. Glencoe. III. IL: Free Press

Cohen, A. (1955). *Delinquent Boys. The Culture of the Gang*, Glencoe. III: The Free Press

Cora, S. (1973). Zabójstwo pod wpływem silnego wzburzenia w świetle prawa i psychologii, *Nowe Prawo*, 7/8

Costa, P. T. Jr., Widiger, T. A. (red.) (1994). *Personality disorders and the five – factor model of personality*. Washington. DC: American Psychological Association

- Costa, T. T. Jr., McCrae, R. R. (1992). *NEO – PI – R, Professional Manual*. Odessa, FL: Psychological Assessment Resources
- Cressey, D. R. (1961). *The prison. Studies in institutional organization and change*. New York: Holt, Rinehard and Winston
- Cronbach, L. J., Meehl, P. E. (1955). Construct validity in psychological tests. *Psychological Bulletin*, 52, 281 – 302
- Cronbach, L. J. (1951). Coefficient alpha and the internal structure of tests. *Psychological Bulletin*, 52, 281 – 302
- Crowne, D. P., Marlowe, D. (1974). *The Approval Motive*. New York: Wiley
- Stout, R. G., Rokea, S., Farooque, M. D. (2008). Claims of amnesia for criminal offences: Psychopathology substance abuse, and mailinging. *Journal of Forensic Sciences*, 53 (5), 1218 - 1222
- Crumbach, J. C., Maholic, L. T. (1964). An experimental study in Existentialism, The psychometric approach to Frankl concept of noogenic neurosis. *Journal of Clinical Psychology*, 20
- Czapów, Cz. (1978). *Wychowanie resocjalizujące. Elementy metodyki i diagnostyki*. Warszawa: PWN
- Czapów, Cz., Jedlewski, S. (1971). *Pedagogika resocjalizacyjna*. Warszawa: PWN
- Czerwińska, E. (1995). Zespół prehomicydalny – próba analizy psychologicznej. W: B. Urban (1998). *Problemy współczesnej patologii społecznej*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego
- Davis, J., Coker, A. L., Sanderson, M. (2002). Physical and mental health effects of being stalked for men and women. *Violence and Victims*, 17 (4), 429 - 433
- Davis, J., Frezie, I. H. (2000). Research of Stalking: What we know and where we go? *Violence and Victims*, 15 (4), 473 - 443
- Denke, F. W., Hilgenstock, Muller, B., Bern, R. (1989). *Das Narzissmus inventor. Handuch*. Nans Huber Verlag

- Dimoff, T., Carper, S. (1944). *Jak rozpoznać czy dziecko sięga po narkotyki*. Warszawa: Ministerstwo Edukacji Narodowej
- Doliński, D., Łukaszewski, W. (2000). Typy motywacji. W: J. Strelau (red.), *Psychologia, t. 2*. Gdańsk: GWP
- Downs, W. R., Smyth, N. J., Miller, B. A. (1997). The relationship between childhood violence and alcohol problems among men who batter. *Aggression and Violent Behavior, 1*, 327 – 344
- Dressing, H., Gass, P., Kuehner, Ch. (2007). What can we learn from the first community – based epidemiological study on stalking in Germany? *International Journal of Law and Psychiatry, 30*, 10 - 17
- Drwal, R. Ł. (1981). *Osobowość wychowanków zakładów poprawczych*. Wrocław: Ossolineum
- Dudycha, G. J. (1936). An objective study of punctuality in relation to personality and achievement. *Archives of Psychology, 204*, 1 - 53
- Duntley, J. D., Buss, D. M. (2008). Krzywdzenie innych: konteksty, przyczyny i konsekwencje. W: A. G. Miller (red.), *Dobro i zło z perspektywy psychologii społecznej*. Kraków: WAM
- Durkheim, E. (1897). *Le suicide*. Paryż: PUF
- Durkheim, E. (2000). *Zasady metody socjologicznej*. Paryż (1901). Warszawa: PWN
- Dz. U. 1982, nr 35 poz. 228, Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich. Pobrano dnia 2 stycznia 2017, z <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19820350228>
- Edwards, A. L. (1957). *The social desirability variable in personality assessment and research*. New York: Dryden
- Elin, M. R. (2004). The role of trauma, memory, neurobiology, and the self in the formation of personality disorders. W: J. J. Magnavita (red.), *Handbook of personality disorders. Theory and practice* 443 – 466. New Jersey: John Wiley and Sons

Endres, J. (2004). The language of the psychopath: Characteristics of prisoners' performance in a sentence completion test. *Criminal Behaviour and Mental Health*, 14, 214-226

EUROSTAT (2014), Statistics Explained, Dane statystyczne dotyczące przestępczości, pobrane dnia 24 czerwca 2016, z http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Crime_statistics/pl

Eysenck, H. J. (1970). *The structure of human personality*. London: Methuen

Eysenck, H. J. (1990). Biological dimensions of personality. W: L. A. Pervin L. *Handbook of personality: Theory and research*. New York: Guilford

Faulk, M. (1988). *Basic Forensic Psychiatry*. Oxford: Blackwell Scientific

Felson, M. (1994). *Crime and Everyday Life*. Thousand Oaks, CA: Pine Forge Press

Frączek, A. (1996). Agresja i przemoc wśród dzieci i młodzieży jako zjawisko społeczne. W: A. Frączek, I. Pufal – Struzik (red.), *Agresja wśród dzieci i młodzieży*. Kielce: Wydawnictwo Pedagogiczne ZNP, por. także M. Binczycka – Anholcer M. (2003) (red.), *Agresja i przemoc a zdrowie psychiczne*. Warszawa – Poznań oraz także (red.), *Przemoc i agresja jako zjawisko społeczne*. Warszawa

Fragar, R., Fadiman J. (1998). *Personality and personal growth*. New York: Longman

Frank, S., Quinlan, D.M. (1976). Ego development and female delinquency: A cognitive developmental approach. *Journal of Abnormal Psychology*, 85(5), 505-510

Freidman, A. S. (1998). Substance use/abuse as a predictor to illegal and violent behavior. *Aggression and Violence Behavior*, 3, 339 - 355

Freud, Z. (1933). *New introductory lectures on psychoanalysis*. New York: Norton

Freud, Z. (1995). *Wykłady ze wstępu do psychoanalizy. Nowy cykl*. Warszawa: Wydawnictwo KR

Füllgrabe, U. (2002). Gewalttätige Videospiele und Filme mit erotisierter Gewalt. *Kriminalistik*, 8 – 9, 539 – 542

Gałecki, P., Świącicki, Ł. (2015). *Kryteria diagnostyczne z DSM – V Desk Reference, Desk Reference to the Diagnostic Criteria from DSM-V*. Wrocław: EDRA Urban & Partner

- Gałka, E. (2011). Typologia sprawców zabójstw. *Wrocławskie Studia Erazmiańskie, Zeszyty Studenckie, Prace z nauk penalnych oraz prawa międzynarodowego i europejskiego*, 63 – 75. Wrocław: Uniwersytet Wrocławski
- Gauthier, D. P. (1970). *Morality and Rational Self-Interest*. Englewood Cliffs: Prentice Hall (Pearson)
- Gawda, B. (2010). Analiza treści skryptów miłości i nienawiści u osób antyspołecznych. *Studia Psychologica*, 10, 103 – 125, 4/2010, Warszawa: UKSW
- Giddens, A. (2004). *Socjologia*. Warszawa: PWN
- Gierowski, J. K. (1981). Propozycje psychologa dotycząca nowelizacji ustaw karnych, *Problemy Praworządności*, 10
- Gierowski, J. K. (1989). *Motywacja zabójstw*. Kraków: Wydawnictwo Akademii Medycznej
- Gierowski, J. K. (1991). Agresywność u sprawców zabójstw, Materiały IX Międzynarodowej Konferencji Sekcji Psychiatrii Sądowej PTP, Stany afektywne w opiniowaniu sądowym psychiatryczno – psychologicznym, Kazimierz nad Wisłą 25 – 28 IX 1991, (red.), Z. Majchrzyk, T. Gordon, E. Milewska
- Gierowski, J. K. (2000). Psychologiczne wyznaczniki przestępczości, W: J. Strelau (2000). *Psychologia*, t. 3, Gdańsk: GWP
- Gierowski, J. K., Heitzman, J., Szymusik, A. (1994). Sprawcy zabójstw na tle seksualnym – psychopatologia, osobowość, motywacja, *Palestra*, 1 – 2
- Goffman, E. (1961). On the characteristics of total institutions. The inmate world, 15 -67: Staff – inmate relations, W: D. R. Cressey. *The prison. Studies in institutional organization and change*. New York: Holt, Rinehard and Winston
- Goffman, E. (1975). Charakterystyka instytucji totalnych, W: W. Derczyński, A. Jasińska – Kania, J. Szacki (red.), *Elementy teorii socjologicznych*. Warszawa: PWN
- Goldberg, L. R. (1993). The structure of phenotypic personality traits. *American Psychologist*, 48, 26 - 43

- Gouffioul, F., Kellens, G. (1969). *Alcohol, psychopathologie conduite automobile, Rapport au symposium international sur les Toxicomanies*. Bruxelles
- Groddeck, G. (1961). *The book of the it*. Original version 1923. New York: Vintage
- Gruszczyńska, B. (1998). Przystępczość w Polsce w okresie transformacji w świetle danych statystycznych, W: J. Widacki, J. Czapska. *Bezpieczny obywatel, bezpieczne państwo*. Lublin: Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego
- Grzegorzczak, A. (1993). *Życie jako wyzwanie: wprowadzenie w filozofię racjonalistyczną*, Warszawa: PAN
- Gurycka, A. (2004). *Błąd w wychowaniu*. Warszawa: PWN
- Gwyther, R. E., Tyler, M. J. (1998). Alkoholizm i nadużywanie substancji psychoaktywnych. *Wiadomości Psychiatryczne*, 2, 141 - 156
- Haag, E. (1975), *Punishing Criminals. Concerning a Very Old and Painful Question*, New York: Basic Books
- Hammil, D. D., Brwon, L., Bryant, B. R. (1993), *A consumer's guide to test in print* (2nd ed.), Austin, TX: PRO - ED
- Hampson, S. E., Colman, A. M. (2000). *Psychologia różnic indywidualnych*. Poznań: Zysk i S - ka
- Han – Ilgiewicz, N. (1957). Immunitet psychologiczny i jego rola w pedagogice leczniczej, *Szkoła Specjalna*, 3
- Hanusek, T. (1975). Węzłowe problemy wykrywcze w sprawach zabójstw z lubieżności, *Problemy Kryminalistyki*, nr 115 – 116, 16
- Hart, C. W., Pilling, A. R. (1960). *The Tiwi of North Australia*. New York: Holt
- Hartmann, H. (1958). [1938]. *Ego psychology and the problem of adaptation.*, New York: International Universities Press, Inc.
- Hartshorne, H., May, M. A. (1928). *Studies in the nature of character: t.1 Studies in decit*. New York: Macmillan

- Heszen – Niejodek, I., Sęk, H. (1997). *Psychologia zdrowia*. Warszawa: PWN
- Hilberman, E., Munson, K. (1978). Sixty battered women, *Victimology*, 2, 460 – 470
- Hirsch, A. (1976). *Doing Justice. A Choice of Punishment*. New York: Hill and Wang
- Hirschi, T. (1958). *Causes of Delinquency*. Berkley – Los Angeles, CA: University of California Press
- Hogan, R., Nicholson, R. A. (1988). The meaning of personality test scores, *American Psychologist*, 43, 621 – 626
- Hołyst, B. (1975). *Przestępczość drugiej połowy XX wieku*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Wiedza Powszechna
- Hołyst, B. (1984). (red.) *Problemy współczesnej penitencjarystyki w Polsce*. Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze
- Hołyst, B. (2005). *Psychologia kryminalistyczna*. Warszawa: LexisNexis
- Hołyst, B. (1999). *Kryminologia*. Warszawa: PWN
- Hołyst, B. (2009). *Psychologia kryminalistyczna*. Warszawa: Lexis Nexis
- Hołyst, B. (2009a). *Kryminologia*. Warszawa: Lexis Nexis
- Horney, K. (1939). *New ways in psychoanalysis*. New York: Norton
- Horney, K. (1945). *Our inner conflicts: A constructive theory of neurosis*. New York: Norton
- Horney, K. (1950). *Neurosis and human growth*. New York: Norton
- Horney, K. (1978). *Nerwica a rozwój człowieka*. Warszawa: PIW
- Horney, K. (1993). *Nerwica a rozwój człowieka*. Poznań: Dom Wydawniczy Rebis
- Horney, K. (1993). *Neurotyczna osobowość naszych czasów*. Poznań: Dom Wydawniczy Rebis
- Horney, K. (1994). *Nasze wewnętrzne konflikty. Konstruktywna teoria nerwic*. Poznań: Dom Wydawniczy Rebis

- Horney, K. (1994). *Nowe drogi w psychoanalizie*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN
- Horney, K. (1937). *The neurotic personality of our time*. New York: Norton,
- Hulin, C. L., Drasgow, F., Parson, C. K. (1983). *Item response theory: Application to psychological measurement*. Homewood. IL: Irwin
- Hundleby, J. D., Pawlik, K., Cattell, R. B. (1965). *Personality factors in objective test devices: A critical integration of a quarter of a century's research*. San Diego. CA: Knapp
- Hurlock, E. (1985). *Rozwój dziecka*. Warszawa: PWN
- Imieliński, K. (1988). *Medycyna i seks*. Warszawa: Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych
- Jackson, D. N. (1970). A sequential system for personality scale development, W: C. D. Spielberger (red.), *Current topics in clinical and community psychology*, 2, 61 – 96. New York: Academic Press
- Jackson, D. N. (1971). The dynamics of structured personality test: 1971. *Psychological Review*, 78, 229 – 248
- Jacobson, N., Gotman, J. (1998). *When Men Batter Women*. New York: Simon & Schuster
- Jacoby, S. (1986). *Wild Justice*. New York: Harper and Row
- Jasiński, J. (1986). Wybrane zagadnienia patologii społecznej, W: Z. Beczkiewicz. *Problemy patologii społecznej*. Warszawa: Akademia Spraw Wewnętrznych
- Jason, L. A., Reichler, A., Easton, J., Neal, A., Wilson, M. (1994). Female harassment after ending a relationship: A preliminary. *Alternative Lifestyles*, 6, 259 – 269
- Jędrzejko, M. (2006). *Patologie społeczne*. Pułtusk: Wyższa Szkoła Humanistyczna imienia Aleksandra Gieysztora
- John, O. P. (1990). The „Big Five” factor taxonomy: Dimensions of personality in the natural language and in questionnaires. W: L. A. Pervin (red.), *Handbook of personality: Theory and research*, 66 – 100, New York: Guilford

Johnson, S. D., Gibson, L., Linden, R. (1978). Alcohol and rape in Winnipeg, 1966 – 1975, *Journal of Studies on Alcohol*, 38, 1887 – 1894

Jung, C. G., Jaffe A. (red.) (1973). *Memories, dreams, reflecions*. New York: Pantheon Books

Juza, Sz. (2011). *Charakterystyka osobowościowa więźniów w kontekście ich uzdrowienia z uzależnienia od alkoholu*, Lublin: Uniwersytet Marii Curie – Skłodowskiej Pobrano 25 czerwca 2016, z http://www.czytajzafree.pl/ebooki/nauka_darmowe_ebooki_na_licencji_cc,charakterystyka_osobowosciowa_wiezniow_w_kontekscie_ich_zdrowienia_z_uzaleznienia_od_alkoholu_darmowy_ebook

Karniol, R., Ross, M. (1996). The motivational impact of temporal focus. *Annual Review of Psychology*, 47, 593-625

Kędra, E. (1978). Z problematyki motywów zabójstw. *Problemy Kryminalistyki*, 19

Kelly, G. A (1955). *The psychology of personal constructs*. New York: Norton

Kelly, G. A. (1964). The language of hypothesis: Man's psychological instrument. *Journal of Individual Psychology*, 20, 137 - 152

Kępiński, A. (1999). *Psychopatologia nerwic*. Warszawa: PZWL

Kihlstrom, J. F., Cantor, N. (2000). Social intelligence W: R. J. Sternberg (red.), *Handbook of intelligence*. New York: Cambridge, University Press

Killingmo, B. (1995). *Psychoanalityczna metoda leczenia. Zasady i pojęcia*. Gdańsk: GWP

Kingsley, L. (1961). A comparison of the sentence completion responses of psychopaths and prisoners. *Journal of Clinical Psychology*, 17(2), 183-185

Kitliński, J., Radochoński, M., Śpiewak, K. (2004). Diagnoza specyficznych zaburzeń osobowości jako warunek efektywności resocjalizacji recydywistów, W: F. Kozaczuk. *Resocjalizacja instytucjonalna. Perspektywy i zagrożenia*. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego

Klein, M. (2007). *Miłość, poczucie winy i reparacja oraz inne prace z lat 1921 – 1945*. Gdańsk: GWP

Kluczyńska, S. (2005). Poza normą. *Niebieska Linia*. Pobrano 02 stycznia 2017, z <http://www.niebieskalinia.pl/pismo/wydania/dostepne-artykuly/4520-pozza-norma>

Kmiecik – Baran, K. (1995). *Poczucie alienacji*. Gdańsk: Wydawnictwo UG

Kodeks Karny (1997). Dz.U. 1997 nr 88 poz. 553. Pobrano dnia 26 czerwca 2016, z <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19970880553>

Kodeks karny (1997). Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – (Dz. U. z 1997 r. Nr 88, poz. 553. Pobrano dnia 10 czerwca 2016, z [https://pl.wikipedia.org/wiki/Kodeks_karny_\(1997\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Kodeks_karny_(1997))

Kofta, M. (1996). Wprowadzenie do psychologii stereotypów i uprzedzeń W: M. Marody, E. Gucwa – Leśny (red.), *Podstawy życia społecznego w Polsce*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar

Kofta, M. (2000). Osobowość i różnice indywidualne. W: J. Strelau (red.), *Psychologia, t. 2*, Gdańsk: GWP

Kołąkowska – Przełomieć, H. (1991). Nieletni sprawcy zbrodni w wieku 16 lat, W: *Studia Kryminologiczne, Kryminalistyczne i Penitencjarne, tom 21*

Kosewski, M. (1977). *Agresywni przestępcy*. Warszawa: Wiedza Powszechna

Kozaczuk, F. (2004). *Resocjalizacja instytucjonalna. Perspektywy i zagrożenia*. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego

Kozielecki, J. (2001). *Koncepcje psychologiczne człowieka*. Warszawa: Wydawnictwo akademickie ŻAK

Krukow, P. (2004). Profilowanie psychologiczne sprawców zabójstw. *Racjonalista*. Pobrano 18 marca 2016, z <http://www.racjonalista.pl/kk.php/s,3479>

Kubacka – Jasiocka, D. (1979). Adaptacyjno – obronne mechanizmy i funkcje młodzieżowych zachowań agresywnych. W: A. Frączek (red.), *Studia nad psychologicznymi mechanizmami czynności agresywnych*. Wrocław – Warszawa – Gdańsk: WPAN

Kubacka – Jasiocka, D. (1986). *Struktura „Ja” a związek pomiędzy agresywnością a lękiem, rozprawa habilitacyjna nr 119*. Kraków: Uniwersytet Jagielloński

- Kubiak, J. R. (1983). Sprawczyńie zabójstw. *Problemy Kryminalistyki*, 160
- Kucharewicz, J. (2008). *Psychologiczna analiza procesów motywacyjnych przestępstw popełnianych przez nieletnich (na przykładzie przestępstw agresywnych i nieagresywnych)*, praca doktorska, pod kierunkiem J. M. Stanika. Katowice: Uniwersytet Śląski, Wydział Pedagogiki i Psychologii, Instytut Psychologii
- Kuder, G. F., Richardson, M. W. (1937). The theory of estimation of test reliability. *Psychometrika*, 2, 151 – 160
- Kwaśniewski, J. (1982). Czy istnieje dewiacja społeczna?. *Studia Psychologiczne*, nr 3, 4
- Lemmer, E. M. (1973). *Primary and secondary deviance*. New York: Macmillan
- Lenzewege, N. F., Clarkin, J. F. (1996). The personality disorders: history, classification, and research issues. W: J. F. Clarkin, M. F. Lenzewege (red.), *Major theories of personality disorders* (s. 1 – 35). New York – London: The Guildford Press
- Lernell, L. (1978). *Zarys kryminologii ogólnej*. Warszawa: PWN
- Locke, E. A., Latham, G. P. (1990). *A Theory of Goal Setting and Task Performance*. Englewood Cliffs: Prentice Hall
- Loevinger, J. (1954). The attenuation paradox in test theory. *Psychological Bulletin*, 51, 493 – 504
- Loevinger, J. (1957). Objective tests as instruments of psychological theory. *Psychological Reports*, 3, 635 – 694
- Loevinger, J. (1976). *Ego development: Conceptions and theories*. San Francisco. CA: JosseyBass, Inc.
- Loevinger, J. (1979). Construct validity of the Sentence Completion Test of Ego Development. *Applied Psychological Measurement*, 3, 281-311
- Loevinger, J. (1979). *Scientific Ways in the Study of Ego Development*. Worcester, Mass.: Clark University Press
- Loevinger, J. (1983). Personality: Stages, traits, and the self. *Annual Review of Psychology*, 34, 195 – 222

- Loevinger, J. (1985). A revision of the Sentence Completion Test for ego development. *Journal of Personality and Social Psychology*, 48, 420 – 427
- Loevinger, J. (1987a). The concept of self or ego. W: P. Young – Eisendrath i J. Hall (red.), *The book of the self: Person, pretext, and process* s. 88 -94. New York: New York university Press
- Loevinger, J. (1987b). *Paradigms of personality*. New York: Freeman
- Loevinger, J. (1994). Has Psychology lost its conscience? *Journal of Personality Assessment*, 62, 28
- Loevinger, J., Wessler, R., Redmore, C. (1970). *Measuring ego development (Vol. 2)*. San Francisco: Jossey - Bass
- Lombroso, C. (1891). *Człowiek – zbrodniarz w stosunku do antropologii jurysprudencji i dyscypliny więziennej*. Warszawa: Wołowski M., Orgelbranda S. Synowie
- Lombroso, C. (1938). *Kobieta jako zbrodniarka i prostytutka*. Warszawa: Cohn H., Sikorski J.
- Lord, F. M. (1980). *Applications of item response theory to practical testing problems*. Hillsdale, NJ: Erlbaum
- Łoś, M. (1976). Rola dewiacji w procesach zmiany społecznej. W: A. Podgórecki. *Zagadnienia patologii społecznej*. Warszawa: PWN
- ŁOs//gak (2014). W Polsce rośnie liczba recydywistów. ZOLL: Źle karzemy, pobrano dnia 25 czerwca 2016, z <http://www.tvn24.pl/wiadomosci-z-kraju,3/w-polsce-rosnie-liczba-recydywistow-zoll-zle-karzemy,395485.html>
- Lubelski, M. J. (1986). Ekspertyza psychologiczna w sprawach karnych osób dorosłych. W: M. J. Lubelski, J. M. Stanik, L. Tyszkiewicz (red.), *Wybrane zagadnienia psychologii prawników*. Warszawa: Wydawnictwo prawnicze
- Łuszczynska, A. (2004). Czy poczucie koherencji i style radzenia sobie ze stresem sprzyjają adaptacji w sytuacji doświadczenia gwałtu i przemocy fizycznej. W: J. Strelau (red.), *Osobowość a ekstremalny stres*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne

- Machel, H. (1994). *Wprowadzenie do pedagogiki penitencjarnej*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego
- Machel, H. (2001). *Psychospołeczne uwarunkowania pracy resocjalizacyjnej personelu więziennego*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego
- Macrae, C., Stangro, Ch., Hewston, M. (1999). *Stereotypy i uprzedzenia*. Gdańsk: GWP
- Maehr, M. (1989). Thoughts about Motivation. W: C. Ames, R. Ames (red.), *Research of Motivation in Education*. San Diego: Academic Press
- Magnusson, D. (1996). The patterning of antisocial behavior and autonomic reactivity. W: D. M. Soff, R. B. Cairns (red.), *Aggression and Violence*. Hillsdale
- Majchrzyk, Z. (1995). *Motywacje zabójczyń, alkohol i przemoc w rodzinie*. Warszawa: Państwowa Agencja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych
- Makio, K. (1974). A mathematical approach to differentiating the psychopath with psychological tests. *Japanese Journal of Criminal Psychology*, 10(2), 63-72
- Maser, J. D., Cloninger, C. R. (1990). *Comorbidity of mood and anxiety disorders*. Washington. DC: American Psychiatric Press
- Maslow, A. (1952). *Manual for the security – insecurity inventory*. Palo Alto. CA: Consulting Psychologists Press Inc.
- Maslow, A. H. (1990). *Motywacja i osobowość*. Warszawa: PAX
- McCrae, R. R., Costa, P. T. Jr. (1983). Social desirability scales: More substance than style. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 51, 822 - 888
- McCrae, R. R., Costa, P. T. Jr. (1997). Personality trait structure as a human universal. *American Psychologist*, 52, 509 -516
- Meehl, P. E., Rosen, A. (1955). Antecedent probability and the efficiency of psychometric signs, patterns, or cutting scores. *Psychological Bulletin*, 52, 194 - 216
- Merton, R. (1982). *Teoria socjologiczna i struktura społeczna*. Warszawa: PWN

Merton, R. K., Nisbet, R. A. (1961). *Contemporary Social Problems*, New York: Harcourt, Brace & World

Michalunio, Cz. S. J. (2008). *Dicta Zbiór łacińskich sentencji przysłów zwrotów powiedzeń z indeksem osobowym i tematycznym*. Wyższa Szkoła Filozoficzno – Pedagogiczna “Ignatianum”. Kraków: WAM

Miller, D. J. (1980). *Battered Women: Perspectives of Their Problems and Their Perception of Community Response*. Ontario: University of Windsor

Mischel, W. (1968). *Personality and assessment*. New York: Wiley

Mischel, W. (1973). Toward a cognitive social learning recon – ceptualization of personality. *Psychological Review*, 80, 252 – 283

Mischel, W. (2004). Toward an integrative science of the person. *Annual Review of Psychology*, 55, 1 – 22

Moir, A., Jessel, D. (1998). *Zbrodnia rodzi się w mózgu: Zagadka biologicznych uwarunkowań przestępczości*. Warszawa: Książka i Wiedza

Morey, L. C. (1991). *The Personality Assessment Inventory professional manual*. Odessa, FL: Psychological Assessment Resources

Morey, L. C. (2007). *The Personality Assessment Inventory™ (PAI®), Professional Manual, 2nd Edition*. Lutz, FL: PAR (Psychological Assessment Inventory)

Morusiewicz, S. (1981). Psychologiczne uwarunkowania zabójstw W: J. Stanik (red.), *Z problematyki biegłego sądowego*, Katowice

MSWIA (2014). VII Edycja Polskiego Badania Przystępczego. Pobrano dnia 24 czerwca 2016, z <https://mswia.gov.pl/pl/warto-zobaczyc/11898,VII-edycja-Polskiego-Badania-Przystepczosci.html>

Mullen, P. E., Maack, L. H. (1995). Jealousy, pathological jealousy, and aggression. W: D. P. Farrington, J. Gunn (red.), *Agression and Dangerousnes*. New York: John Wiley & Sons Ltd.

Nelken, J. (1989). *Zagadnienia psychopatii i resocjalizacji przystępców – psychopatów w dziejach polskiej myśli kryminologicznej*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich

- Nelson, T. (2003). *Psychologia uprzedzeń*. Gdańsk: GWP
- Nesselroade, J. R., Delhees, K. H. (1966). Methods and findings in experimentally based personality theory. W: R. B. Cattell (red.), *Handbook of multivariate experimental psychology*. Chicago: Rand McNally
- Newcomb, T. M. (1929). *The consistency of certain extrovertin trovert behavior traits in 50 problem boys. (Contributions to Education, nr 382)*. New York: Columbia University Press
- Niedźwiedziecka, J. D. (1994). *Drugie życie więzienia*. Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze
- Niehoff, D. (2001). *Biologia przemocy*. Poznań: Media Rodzina
- Niewiadomska, I. (2007). *Osobowościowe determinant skuteczności kar izolacyjnych a rodzaj przestępstwa*. Lublin: KUL
- Niewiadomska, I. (2010). Poczucie koherencji jako osobowościowy predyktor skuteczności kary pozbawienia wolności. *Przegląd Psychologiczny, tom 53, 1*, 83 – 99. Lublin: Instytut Psychologii KUL
- Nowak K. (1995), *Bójki, pobicia i uszkodzenia ciała*, Szczytno
- Obuchowski, K. (1995). *Przez galaktykę potrzeb*. Poznań: Zys i S - ka
- Ostrowska, K. (1985). Teoretyczne przesłanki diagnozowania psychologicznego w kryminologii. *StudiaPhilosophiae Christianae, 21/2*, 113 – 127
- Ostrowska, K. (1986). *Diagnozowanie psychologiczne w kryminologii*. Warszawa: ATK
- Panasiuk, B. (2004). Przemoc i agresja jako specyficzna forma reakcji człowieka na stres życia i pracy. W: J. Papież, A. Płukis. *Przemoc dzieci i młodzieży*. Toruń: Adam Marszałek
- Pastwa – Wojciechowska, B. (1998). Diagnoza i funkcjonowanie psychopatów w więzieniach. W: J. Szałański (red.), *Wina - Kara - Nadzieja - Przemiana. Materiały I Krajowego Sympozjum Penitencjarnego*. Łódź - Warszawa – Kalisz: Wydawnictwo Zakład Psychologii Resocjalizacyjnej UŁ, Centralnego Zarządu Służby Więziennej, Centralny Ośrodek Szkolenia Służby Więziennej, 423–429

Patton, J. (1997). *Are warriors altruistic? Reciprocal altruism and war in Equadorian Amazon*, referat wygłoszony na konferencji pt. "Human Behavior and Evolution Society". Tucson, Arizona

Pawlak, K. (1997). *Wybrane korelaty osobowościowe uczestnictwa w podkulturze więziennej*. Nie publikowana praca magisterska, Łódź, Zakład Psychologii Resocjalizacyjnej, UŁ

Pervin, L. A. (1993). Pattern and organization: Current trends and prospects for the future. W: K. Craik, R. Hogan, R. N. Wolfe (red.), *Perspectives in personality*, 69 – 84. Greenwich, CT: JAI Press

Pervin, L. A. (2002). *Psychologia osobowości*. Gdańsk: GWP

Pervin, L. A., John, O. P. (2002). *Osobowość teoria i badania*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego

Petrykowska, M. (2006). Patologia społeczna – próba definicji problemu, W: M. Jędrzejko. *Patologie społeczne*. Pułtusk: Wyższa Szkoła Humanistyczna imienia Aleksandra Gieysztora

Pikulski, S. (1991). *Zabójstwo z zazdrości*. Warszawa: Zakład Małej Poligrafii Wydziału Zamiejscowego ASW w Legionowie

Pikulski, S. (1995). Sprawcy zabójstw, *Przegląd Policyjny*, nr 4 (40)

Podgórecki, A. (1969). *Patologia życia społecznego*. Warszawa: PWN

Popielarska, A., Mazurowa, M. (1983). *Dlaczego nasze dzieci sprawiają trudności wychowawcze*. Warszawa: PZWL

Pospiszyl, K. (1984). *Psychopatia*. Warszawa: PWN

Pospiszyl, K. (1990). *Resocjalizacja nieletnich. Doświadczenia i koncepcje*. Warszawa: WSiP

Pospiszyl, K. (1998). *Resocjalizacja. Teoretyczne podstawy oraz przykłady programów oddziaływań*, Warszawa: Wydawnictwo Akademickie ŻAK

Pospiszyl, K. (2002). Narcyzm u przestępców seksualnych/ *Przegląd psychologiczny*, 45, (2), 197 – 208

Pospiszyl, K. (2005). *Przestępstwa seksualne*. Warszawa: PWN

- Pospiszyl, K. (2009). *Przestępstwa seksualne*. Warszawa: PWN
- Poznaniak, W. (1982). *Zaburzenia uspołecznienia u przestępców*. Poznań: UAM
- Pużyński, S., Wciórka, J. (2000). *Klasyfikacja zaburzeń psychicznych i zaburzeń zachowania w ICD – 10 Opisy kliniczne i wskazówki diagnostyczne*. Kraków - Warszawa: Uniwersyteckie Wydawnictwo Medyczne Vesalius, Instytut Psychiatrii i Neurologii
- PWC (2014). Dynamiczny wzrost przestępczości gospodarczej w Polsce. Pobrane dnia 24 czerwca 2016, z <http://www.pwc.pl/pl/biuro-prasowe/2014/2014-03-12-dynamiczny-wzrost-przestepczosci-gospodarczej-w-polsce.jhtml>
- PWC (2016). Badanie Przestępczości Gospodarczej w Polsce 2016, Wyniki i kluczowe wnioski. Pobrano dnia 24 czerwca 2016, z <http://www.pwc.pl/pl/pdf/badanie-przestepczosci-gospodarczej-w-polsce-2016.pdf>
- Pytka, L. (2000). *Pedagogika resocjalizacyjna*. Warszawa: Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej
- Ranschburg, J. (1980). *Lęk, gniew, agresja*. Warszawa: WSiP
- Rao, V. (1997). Wife – beating in rural siuth India. A qualitative and econometric analysis. *Social Science and Medicine*, 44, 1169 – 1180
- Raport MEN (1966). Opracowany przez E. Trybalską – Skoczelas, Rozmiary i struktura przestępczości i demoralizacji nieletnich (RNJO70/5/96). Warszawa
- Redmore, C. D., Loevinger, J., Tamashiro, R. (1987). Measuring of development: Scoring manual for man and boys. Unpublished manuscript, Psychology Department. Washington University. St. Louis. MO
- Redo, S. (1978). Problemy kryminogennej narkomanii. *Studia Kryminologiczne, Kryminalistyczne i Penitencjarne*, 8
- Retlingshafer, D. (1973). *Motivation as Related to Personality*. New York: McGraw – Hill
- Retzlaff, P. D., Gilbertini, M. (1987). Factore structure of the MMCI basic personality scales and common – item artifact. *Journal of Personality Assessment*, 51, 588 - 594

- Reykowski, J. (1992). Emocje, motywacje, osobowość. W: T. Tomaszewski (red.) (1992). *Psychologia ogólna*. Warszawa: PWN
- Rotter, J. B. (1966). Generalized expetancies for internal versus external locus of control of reinforcement. *Psychological Monographs*, 80 (całość)
- Roy, M. (1977). A current survey of 150 cases. W: M. Roy (red.), *Battered Women: A Psychological Study of Domestic Violence*. New York: Van Nostrand Reinhold
- Rubacha, K. (1991). Samorealizacja – poszukiwanie perspektyw badawczych. W: J. Górniewicz (red.), *Studia nad problematyką samorealizacji*. Toruń: UMK
- Ruiz-García, M., Castillo-Algarra, J. (2015). Experiences of Foreign-National Female Prisoners in Spain. Pobrano dnia 25 czerwca 2016, z <https://www.law.ox.ac.uk/research-subject-groups/centre-criminology/centreborder-criminologies/blog/2015/05/experiences>
- Rydzek, T. (1968). Zabójstwa na tle seksualnym i ich sprawcy. *Problemy Kryminalistyki*, 173
- Sanocki, W. (1974). *Diagnostyczny Kwestionariusz Osobowości DKO 74/M*. Test powielony. Gdańsk: Zakład Psychologii UŁ
- Schlapp, M. G., Smith, E. H. (1928). *The New Criminology*. New York: Boni
- Schuerger, J. M. (1991). Rozumienie i kontrolowanie złości. *Nowiny Psychologiczne*, 5/6, 25 – 52
- Sęk, H. (2013). *Psychologia kliniczna*. Warszawa: PWN
- Selg, H. (1984). The Frustration – aggression Hypothesis. W: H. Selg (red.), *Making Human Aggression*. New York: St. Martin Press
- Seligman, M. E. P., Walker, E. F., Rosenhan, D. L. (2003). *Psychopatologia*. Poznań: Zysk i S – ka
- Shiels, N. M., Hanneke, C. R. (1983). Battered wives' reaction to martial rape, W: D. Finkelhor, R. J. Gelles, G. T. Hotaling (red.), *The Dark Side of Families*. California, Beverly Hills: Sage Publications
- Siemaszko, A. (1993). *Granice tolerancji. O teoriach zachowań dewiacyjnych*. Warszawa: PWN

- Siemaszko, A. (2008). Polskie Badania Przeszłości (PBP) 2007 – 2009, Analiza Wybranych Rezultatów. *Archiwum Kryminologii, tom XXXI*, 233 – 264. Warszawa: Polska Akademia Nauk, Instytut Nauk Prawnych, Zakład Kryminologii
- Skinner, N. S. F., Howarth, E. (1973). Cross – media independence of questionnaire and objective test personality factors. *Multivariate Behavioral Research*, 8, 23- 40
- Skyenner, R., Clesse J. (1992). *Życie w rodzinie i przetrwać*. Warszawa: Jacek Santorski & CO
- Śliwowski, J. (1981). *Kara pozbawienia wolności we współczesnym świecie – rozważania penitencjarne i penologiczne*. Warszawa: MAG KS
- Socha, P. M., Skoczek, E. (2000). *Koncepcja rozwoju ego Jane Loevinger*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego
- Sokolik, M. (1988). *Kliniczna problematyka poczucia tożsamości*. Warszawa: Wydawnictwo UW
- Spitzberg, B. H., Cupach, W. R. (2007). The state of the art of stalking. Taking stock of the emerging literature. *Aggression and Violent Behavior*, 12, 64 - 86
- Stagner, R. (1937). *Psychology of personality*. New York: McGraw – Hill
- Stanik, J. M. (2006). Inwentarz do badania zaburzeń osobowości według DSM-IV; IBZO-DSM-IV. W: J. M. Stanik (red.), *Zastosowanie wybranych technik diagnostycznych w psychologicznej praktyce klinicznej i sądowej*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Steinmetz, S. K. (1978). The battered husband syndrome. *Victimology*, 2, 499 – 508
- Strelau, J. (2004). (red.), *Osobowość a ekstremalny stres*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne
- Strzelczyk, K. (2010). Poczucie kontroli u skazanych uczestniczących w więziennej terapii uzależnień. *Studia z Psychologii*, 16, 75 – 89, Lublin: KUL
- Sugarman, D. B., Hotaling, G. T. (1989). Dating violence: Prevalance, context, and risk markers, W: A. Pirog – Good, J. E. Stetes (red.), *Violence in Dating Relationship*. New York: Paeger

Sykes, G. M., Matzy, D. (1957). Techniques of Neutralization. A Theory of Delinquency, *American Sociological Review*, 22, 664 – 670

Szałański, J. (1996). Poczucie koherencji a funkcjonowanie społeczne w okresie dorastania i młodości, *Roczniki Pedagogiki Specjalnej*, 7

Szałański, J. (1997a). Poczucie bezpieczeństwa u osób wykolejonych popełniających przestępstwa, *Przegląd Więziennictwa Polskiego*, 14

Szałański, J. (1997b). Poczucie bezpieczeństwa i jego podstawowa funkcja u mężczyzn i kobiet wykolejonych społecznie, *Roczniki Pedagogiki Specjalnej*, 8

Szałański, J. (1998). Wybrane korelaty osobowościowe w podkulturze więziennej. W: B. Urban (red.), *Problemy współczesnej patologii społecznej* (s. 57-71). Kraków: WUJ

Szczęśny, W. W. (2003). *Zarys resocjalizacji z elementami patologii społecznej i profilaktyki*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie ŻAK

Szczukiewicz, P. (1998). *Rozwój psychospołeczny a tożsamość*. Lublin: Wydawnictwo UMCS

Szustrowa, T. (red.) (1991). *Swobodne techniki diagnostyczne. Wywiad i obserwacja*. Warszawa: UW

Szymusik, A., Leśniak E. (1975). Psychiatryczne i psychologiczne aspekty zabójstw, *Problemy Kryminalistyki*, 113

Tjaden, P. (1997). The crime of stalking: How big is a problem?. *National Institute of Justice Research Review*, 11

Tomaszek, K. (2012). Stalker – psychologiczna charakterystyka sprawców przestępstw „uporczywego nękania”. *Studia z Psychologii*, tom 18, 135 – 156. Lublin: KUL

Tomaszewski, T. (1963). *Wstęp do psychologii*. Warszawa: PWN

Tomaszewski, T. (1984). *Ślady i wzorce*. Warszawa: WSIP

Trempała, J. (2012). *Psychologia rozwoju człowieka*. Warszawa: PWN

- Truman, J. L., Mustaine, E. E. (2009). Strategies for college Student Stalking Victims: Examining the Information and Recommendations Available. *American Journal of Crime Justice*, 34, 69 – 83
- Trzebińska, E., Balsam, K. (2013). Samoocena w zaburzeniach osobowości. *Przegląd Psychologiczny*, tom 56, 1, 97 – 116
- Tyszka, Z. (2001). *System metodologiczny wieloaspektowej integracji analizy życia rodzinnego*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM
- Uchnast, Z. (1990). Metoda pomiaru poczucia bezpieczeństwa, W: A. Januszewski, Z. Uchnast, T. Witkowski (red.), *Wykłady z psychologii w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim*, 5. Lublin: Wydawnictwo Lublin
- Urban, B. (1998). *Problemy współczesnej patologii społecznej*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego
- Urban, B. (2000). *Zaburzenia w zachowaniu i przestępczość młodzieży*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego
- Urban, B., Stanik, J. (2007). *Resocjalizacja: teoria i praktyka pedagogiczna*, Warszawa: PWN
- Urban, B., Stanik, J. M. (2008). *Resocjalizacja, t.1 i 2*. Warszawa: Pedagogium, Wyższa Szkoła Pedagogiki Resocjalizacyjnej
- Ustawa (2005). z dnia 29 lipca 2005, o przeciwdziałaniu narkomanii (Dz. U. Nr 179, poz. 1485 ze zm.)
- Uszkiewicz, L. (1960). Orzecznictwo sądowo – psychiatryczne w świetle 4200 ekspertyz szpitalnych. *Archiwum Kryminologii*, 297 – 359
- Uszkiewicz, L. (1979). *Zarys psychiatrii sądowej*. Warszawa: UW
- Waligóra, B. (1984). Deprywacja potrzeb u osób pozbawionych wolności. W: B. Hołyst (red.) *Problemy współczesnej penitencjarystyki w Polsce*. Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze
- Wallen, R. (1964). *Psychologia kliniczna*. Warszawa: PWN

- Wciórka, J. (2008). *Kryteria Diagnostyczne według DSM – IV – TR*. Wrocław: Elsevier Urban & Partner
- Weigl, B. (2000). Stereotypy i uprzedzenia. W: J. Strelau (red.), *Psychologia, t.3*. Gdańsk: GWP
- Weiner, J. B. (1987). *Zaburzenia psychiczne w wieku dorastania*. Warszawa: PWN
- Welsh, G. S. (1952). A factor study of the MMPI using scales with item overlap eliminated [Abstract]. *American Psychologist, 7*, 341 – 342
- Widiger, T. A. (1993). The DSM – III – R categorical personality disorder diagnoses: A critique and the alternative. *Psychological Inquiry, 4*, 75 – 90
- Widiger, T. A., Weissman, M. M. (1991). Epidemiology of borderline personality disorder. *Hospital Community Psychiatry, 42*, 1015 - 1021
- Wieniawski, W. (1990). Drug abuse prevention. Recent international efforts. *EuroCriminology, 3*, 13 - 26
- Wiggins, J. S. (1962). Strategic, method, and stylistic variance in the MMPI. *Psychological Bulletin, 59*, 224 - 242
- Wilbanks, W. (1984). *Murder in Miami*. MD. Lanham: University Press of America
- Wilson, M., Daly, M. (1996). Male sexual proprietariness and violence against wives. *Current Directions in Psychological Science, 5*, 2 – 7
- Wilson, M., Daly, M., Wright, C. (1993). Uxoricide in Canada: Demographic risk patterns. *Canadian Journal of Criminology, 35*, 263 – 291
- Woodworth, R. S. (1920). *Personal Data Sheet*. Chicago: Stoetling
- Yik, M. S., Bond, M. H. (1993). Exploring of dimensions of Chinese person perception in indigenous and imported constructs: Creating and culturally balanced scale. *International Journal of Psychology, 28*, 75 – 95
- Zaiontz, Ch. (2013). Kuder and Richardson Formula 20. *Real Statistics*. Pobrano 21 czerwca 2016, z <http://www.real-statistics.com/reliability/kuder-richardson-formula-20/>

Zawłocki, R. (2008). *Geografia występku i strachu*, „Polskie Badanie Przeszłości' 07”, (red.), A. Siemaszko. Warszawa: Instytut Wymiaru Sprawiedliwości

Zimbardo, P. G. (1999). *Psychologia i życie*. Warszawa: PWN

Zimbardo, P. G., Gerrig, R. J. (2012). *Psychologia i życie*. Warszawa: PWN

Zimbardo, P. G., Johnson, R. L., McCann, V. (2013). *Psychologia Kluczowe koncepcje*. Warszawa: PWN

Zimbardo P. G., Ruch, F. L. (1994). *Psychologia i życie*. Warszawa: PWN

Ziomka, Z. (2008). *Przyczyny zachowań przestępczych oraz zjawisk patologicznych w świetle teorii socjologicznych*. Katowice: Wydawnictwo Szkoły Policji. Pobrano 9 stycznia 2017, z file:///C:/Users/adria/Downloads/przyczyny_zachowan-przestepczych_oraz_zjawisk_patologicznych%20(1).pdf

Spis tabel

Tabela 1. Wyniki testu U Manna – Whitney’ a z poprawką na ciągłość, analizujące zależność wyników od płci w teście PAI. Zaznaczone wyniki na poziomie istotności $p < 0,05$	96
Tabela 2. ICC – współczynnik korelacji wewnątrz klasowej (intraclass correlation)	98
Tabela 3. Podsumowanie statystyk skali	99
Tabela 4. Arkusz podsumowujący skale testu PAI w badaniu I - test.....	101
Tabela 5. Podsumowanie statystyk skali	103
Tabela 6. Arkusz podsumowujący skal testu PAI w badaniu II - retest.....	104
Tabela 7. Wyniki korelacji PAI-EPQ-R dla wszystkich skal, oznaczone współczynniki korelacji są istotne z $p < 0,05$ $N=80$	106
Tabela 8. Wyniki korelacji PAI-NEO-FFI dla wszystkich skal, oznaczone współczynniki korelacji są istotne z $p < 0,05$ $N=80$	108
Tabela 9. Podsumowująca tabela dwudzielcza z podziałem stanu cywilnego przestępców: częstości obserwowane.	110
Tabela 10. Wyniki testu niezależności χ^2 . Zmienne porównywane - przestępstwo x stan cywilny więźniów	111
Tabela 11. Podsumowująca tabela dwudzielcza z podziałem poziomu wykształcenia więźniów - częstości obserwowane.....	113
Tabela 12. Wyniki testu niezależności χ^2 . Zmienne porównywane = popełnione przestępstwo x poziom wykształcenia	114
Tabela 13. Statystyki opisowe dla grupy skazanych za morderstwa.....	116
Tabela 14. Statystyki opisowe dla grupy skazanych za przestępstwa na tle seksualnym	118
Tabela 15. Statystyki opisowe dla grupy skazanych za kradzieże i rozboje.....	120
Tabela 16. Statystyki opisowe dla grupy skazanych za zaleganie z alimentami.....	122
Tabela 17. Statystyki opisowe dla grupy skazanych za znęcanie się nad bliskimi	124
Tabela 18. Wynik korelacji skal w przypadku przestępców skazanych za morderstwo. Oznaczone współczynniki korelacji są istotne z $p < 0,05$; $N=30$	126
Tabela 19. Wynik korelacji skal w przypadku więźniów skazanych za przestępstwo na tle seksualnym. Oznaczone współczynniki korelacji są istotne z $p < 0,05$; $N=30$	128

Tabela 20. Wynik korelacji skal w przypadku więźniów skazanych za kradzież i rozboje. Oznaczone współczynniki korelacji są istotne z $p < 0,05$; $N=30$	130
Tabela 21. Wynik korelacji skal w przypadku więźniów skazanych za zaleganie z alimentami. Oznaczone współczynniki korelacji są istotne z $p < 0,05$; $N=30$	132
Tabela 22. Wynik korelacji skal w przypadku więźniów skazanych za znęcanie się nad bliskimi. Oznaczone współczynniki korelacji są istotne z $p < 0,05$; $N=30$	134
Tabela 23. Wynik testu Levene'a jednorodności wariancji w przypadku wszystkich skal testu PAI i danych zebranych w czasie badania. Zaznaczone efekty są istotne z $p < 0,05$	136
Tabela 24. Wyniki analizy wariancji w przypadku wszystkich skal testu PAI i danych zebranych w badaniu. Zaznaczone efekty są istotne z $p < 0,05$	138
Tabela 25. Prawdopodobieństwa testowe dla testów wielokrotnych porównań post - hoc Tuckey'a - dla skali NIM.....	140
Tabela 26. Prawdopodobieństwa testowe dla testów wielokrotnych porównań post - hoc Tuckey'a - dla skali PIM	142
Tabela 27. Prawdopodobieństwa testowe dla testów wielokrotnych porównań post - hoc Tuckey'a - dla skali SOM.....	143
Tabela 28. Prawdopodobieństwa testowe dla testów wielokrotnych porównań post - hoc Tuckey'a - dla skali ANX.....	145
Tabela 29. Prawdopodobieństwa testowe dla testów wielokrotnych porównań post - hoc Tuckey'a - dla skali ARD	146
Tabela 30. Prawdopodobieństwa testowe dla testów wielokrotnych porównań post - hoc Tuckey'a - dla skali DEP	148
Tabela 31. Prawdopodobieństwa testowe dla testów wielokrotnych porównań post - hoc Tuckey'a - dla skali MAN	150
Tabela 32. Prawdopodobieństwa testowe dla testów wielokrotnych porównań post - hoc Tuckey'a - dla skali PAR.....	151
Tabela 33. Prawdopodobieństwa testowe dla testów wielokrotnych porównań post - hoc Tuckey'a - dla skali SCZ	153
Tabela 34. Prawdopodobieństwa testowe dla testów wielokrotnych porównań post - hoc Tuckey'a - dla skali ANT	155
Tabela 35. Prawdopodobieństwa testowe dla testów wielokrotnych porównań post - hoc Tuckey'a - dla skali BOR	156
Tabela 36. Prawdopodobieństwa testowe dla testów wielokrotnych porównań post - hoc Tuckey'a - dla skali ALC.....	158

Tabela 37. Prawdopodobieństwa testowe dla testów wielokrotnych porównań post - hoc Tuckey'a - dla skali DRG	159
Tabela 38. Prawdopodobieństwa testowe dla testów wielokrotnych porównań post - hoc Tuckey'a - dla skali AGG.....	161
Tabela 39. Prawdopodobieństwa testowe dla testów wielokrotnych porównań post - hoc Tuckey'a - dla skali SUI.....	163
Tabela 40. Prawdopodobieństwa testowe dla testów wielokrotnych porównań post - hoc Tuckey'a - dla skali DOM.....	165
Tabela 41. Prawdopodobieństwa testowe dla testów wielokrotnych porównań post - hoc Tuckey'a - dla skali RXR	166
Tabela 42. Prawdopodobieństwa testowe dla testów wielokrotnych porównań post - hoc Tuckey'a - dla skali WRM.....	168
Tabela 43. Prawdopodobieństwa testowe dla testów wielokrotnych porównań post - hoc Tuckey'a - dla skali NON.....	170
Tabela 44. Prawdopodobieństwa testowe dla testów wielokrotnych porównań post - hoc Tuckey'a - dla skali STR	171

Spis rycin

Ryc. 1 Histogram skategoryzowany - Stan cywilny więźniów	112
Ryc. 2 Histogram skategoryzowany - Poziom wykształcenia więźniów	115
Ryc. 3 Skategoryzowany wykres ramka - wąsy dla skali NIM.....	141
Ryc. 4 Skategoryzowany wykres ramka - wąsy dla skali PIM	143
Ryc. 5 Skategoryzowany wykres ramka - wąsy dla skali SOM.....	144
Ryc. 6 Skategoryzowany wykres ramka - wąsy dla skali ANX.....	146
Ryc. 7 Skategoryzowany wykres ramka - wąsy dla skali ARD	147
Ryc. 8 Skategoryzowany wykres ramka - wąsy dla skali DEP	149
Ryc. 9 Skategoryzowany wykres ramka - wąsy dla skali MAN	151
Ryc. 10 Skategoryzowany wykres ramka - wąsy dla skali PAR.....	152
Ryc. 11 Skategoryzowany wykres ramka - wąsy dla skali SCZ	154
Ryc. 12 Skategoryzowany wykres ramka - wąsy dla skali ANT	156
Ryc. 13 Skategoryzowany wykres ramka - wąsy dla skali BOR	157
Ryc. 14 Skategoryzowany wykres ramka - wąsy dla skali ALC.....	159
Ryc. 15 Skategoryzowany wykres ramka - wąsy dla skali DRG	160
Ryc. 16 Skategoryzowany wykres ramka - wąsy dla skali AGG.....	162
Ryc. 17 Skategoryzowany wykres ramka - wąsy dla skali SUI.....	164
Ryc. 18 Skategoryzowany wykres ramka - wąsy dla skali DOM	166
Ryc. 19 Skategoryzowany wykres ramka - wąsy dla skali RXR	167
Ryc. 20 Skategoryzowany wykres ramka - wąsy dla skali WRM.....	168
Ryc. 21 Skategoryzowany wykres ramka - wąsy dla skali NON	170
Ryc. 22 Skategoryzowany wykres ramka - wąsy dla skali STR	172

Załączniki

TEST TYCKEY' A SKALE TESTU PAI	MORDERSTWO		
	WYNIKI		
	NISKIE	ŚREDNIE	WYSOKIE
NIM		X	
PIM	X		
SOM		X	
ANX		X	
ARD		X	
DEP		X	
MAN	X		
PAR		X	
SCZ		X	
ANT		X	
BOR		X	
ALC		X	
DRG	X		
AGG		X	
SUI		X	
DOM	X		
RXR	X		
WRM	X		
NON		X	
STR		X	

TEST TUCKEY'A SKALE	PRZESTĘPSTWA NA TLE SEKSUALNYM		
	WYNIKI		
	NISKIE	ŚREDNIE	WYSOKIE
NIM		X	
PIM		X	
SOM		X	
ANX		X	
ARD		X	
DEP		X	
MAN		X	
PAR		X	
SCZ		X	
ANT		X	
BOR		X	
ALC			X
DRG			X
AGG	X		
SUI		X	
DOM	X		
RXR			X
WRM		X	
NON			X
STR		X	

TEST TUCKEY'A SKALE	KRADZIEŻE – ROZBOJE		
	WYNIKI		
	NISKIE	ŚREDNIE	WYSOKIE
NIM		X	
PIM		X	
SOM		X	
ANX		X	
ARD		X	
DEP		X	
MAN		X	
PAR			X
SCZ		X	
ANT		X	
BOR		X	
ALC		X	
DRG		X	
AGG		X	
SUI		X	
DOM		X	
RXR		X	
WRM		X	
NON	X		
STR		X	

TEST TUCKEY'A SKALE	ZALEGANIE Z ALIMENTAMI		
	WYNIKI		
	NISKIE	ŚREDNIE	WYSOKIE
NIM			X
PIM			X
SOM			X
ANX			X
ARD			X
DEP			X
MAN			X
PAR			X
SCZ			X
ANT			X
BOR			X
ALC			X
DRG			X
AGG			X
SUI			X
DOM			X
RXR			X
WRM			X
NON		X	
STR			X

TEST TUCKEY'A SKALE	ZNEĆANIE SIĘ NAD BLISKIMI		
	WYNIKI		
	NISKIE	ŚREDNIE	WYSOKIE
NIM	X		
PIM		X	
SOM	X		
ANX	X		
ARD	X		
DEP	X		
MAN	X		
PAR	X		
SCZ	X		
ANT	X		
BOR	X		
ALC	X		
DRG	X		
AGG	X		
SUI	X		
DOM	X		
RXR	X		
WRM	X		
NON		X	
STR	X		

